

Civilizația urbană
din spațiul românesc
în secolele XVI-XVIII

Studii și documente

**Volum finanțat printr-un grant CNCSIS (cod 1397)
coordonat de prof. univ. dr. I. Caproșu**

Redactor: Mariana CODRUȚ
Coperta: Manuela OBOROCEANU

Pe copertă: *Chorografia Moldaviae* (Georg Reichersdorffer, Viena, 1541,
în *Atlas pentru istoria României*, coord. Ștefan Pascu, București, 1983)

ISBN 973-703-149-0
978-973-703-149-5

© EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA“, 2006
700511 – IAȘI, STR. PĂCURARI NR. 9, TEL./FAX (0232)314947
web: <http://editura.uaic.ro> e-mail: editura@uaic.ro

Civilizația urbană din spațiul românesc în secolele XVI-XVIII

Studii și documente

Volum editat
de
LAURENȚIU RĂDVAN

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA“
IAȘI – 2006

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Civilizația urbană din spațiul românesc în secolele XVI-XVIII:
studii și documente / volum editat de Laurențiu Rădvan. – Iași:
Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2006
ISBN (10) 973-703-149-0; ISBN (13) 978-973-703-149-5

I. Rădvan, Laurențiu (ed.)

94(498)“15/17”

NOTĂ

Epoca medievală nu poate fi înțeleasă în întregime fără descifrarea lumii orașului, cu tot ceea ce reprezintă aceasta, cu o societate de oameni liberi, pentru care negoțul, vânzarea sau cumpărarea de diverse mărfuri, dar și producerea de obiecte de uz comun sau de lux reprezentau un mod de viață. Fără înțelegerea complexelor relații din interiorul comunității urbane sau dintre orășeni și reprezentanții puterii centrale, fără deslușirea acestei aglomerații de grupuri de diverse origini și cu variate obiceiuri nu vom putea înțelege pe deplin civilizația medievală din spațiul românesc. Avem deci suficiente motive pentru a investiga orașele, pornind aproape de la începuturi, până la un moment de relativă transformare, reprezentat de a doua jumătate a secolului al XVII-lea și secolul al XVIII-lea, moment când presiunea modernității și a modernizării începe să se manifeste tot mai acut (cu toate că abia în secolul al XIX-lea orașul din spațiul românesc face pași hotărâtori în acest sens).

Civilizația orașelor din spațiul românesc, din perioada medievală și pre-modernă, reprezintă încă o necunoscută pentru istorici. Motivele sunt variate, însă lipsa izvoarelor sau dificultatea accesului la unele izvoare credem că explică, pe de o parte, această stare de lucruri. Pe de altă parte, înainte de 1989, atenția multor istorici s-a îndreptat spre teme de istorie politică, economică sau militară, orașele fiind lăsate pe un plan secund. Situația s-a schimbat, nu însă foarte mult, în ultima vreme. O astfel de lipsă încearcă să suplinească volumul de față, în care un grup de cercetători, majoritatea tineri, s-a reunit pentru a face cunoscute rezultatele unor cercetări ale lor, în domenii destul de variate, toate însă având numitor comun faptul că au atingere directă cu civilizația urbană. O rapidă trecere în revistă a cuprinsului va evidenția faptul că se află aici studii ce privesc toate regiunile istorice mari ale României de astăzi: un studiu privitor la probleme transilvane, trei legate de evoluția unor comunități sau monumente din Țara Românească și patru privitoare la evoluții urbane din Moldova, toate cele opt texte fiind grupate sub titlul Studii; alte două texte, reunite sub titlatura Documente, fac cunoscute specialiștilor acte inedite sau puțin cunoscute emise de județi ai Bucureștilor sau de domni ai Țării Moldovei.

Nu am purces întâmplător la asemenea împărțire. Cuprinderea acestor studii și documente se dorește un îndemn și pentru alți confrăți să facă publice investigațiile din arhivă sau biblioteci, fără de care nu ne putem duce mai departe cercetările.

Nu putem încheia această scurtă notă fără a menționa faptul că prezentul volum a apărut grație unui proiect finanțat de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS, cod 1397), coordonat de prof. univ. dr. I. Caproșu.

Laurențiu Rădván

STUDII

PRELIMINARII LA O ISTORIE A CLERULUI DE MIR ORĂȘENESC DIN MOLDOVA SECOLELOR XV-XVI

Bogdan-Petru Maleon

Reconstituirea peisajului social urban al Moldovei medievale reprezintă un demers care trebuie să țină cont, pe de o parte, de absența unor coordonate metodologice coerente, iar, pe de altă parte, de insuficiența surselor de epocă, necesare în vederea realizării unei cercetări comprehensive. În ceea ce privește al doilea aspect, trebuie precizat că din prima jumătate a secolului al XV-lea s-au păstrat foarte puține mențiuni documentare relative la modul de organizare și componența instituțiilor orășenești¹. Știrile despre funcționarii urbani se multiplică începând cu mijlocul veacului, când apar primele indicii legate de atribuțiile acestora, precum și în ceea ce privește raporturile lor cu Domnia². Cele mai importante izvoare, catastifele orășenești³, în care se înre-

¹ Vezi *Documenta Romaniae Historica*, A, *Moldova*, I, volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și Leon Șimanschi, București, Editura Academiei, 1975, p. 174-175, nr. 122; p. 179, nr. 127; p. 344, nr. 242 (în continuare se va cita: *DRH*).

² *Ibidem*, II, vol. întocmit de Leon Șimanschi în colaborare cu Georgeta Ignat și Dumitru Agache, 1976, p. 35, nr. 26; p. 104, nr. 70; p. 109, nr. 75; p. 335-336, nr. 220; p. 364-365, nr. 239; *ibidem*, III, vol. întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, 1980, p. 190, nr. 96; p. 281-282, nr. 151.

³ Acestea sunt menționate în documente încă din secolul al XVI-lea, precum „catastihul orășenesc din târgul Hârlăului“ (*Documente privind istoria României*, A, *Moldova*, XVI, III, București, Editura Academiei, 1951, p. 236, nr. 291; în continuare se va cita: *DIR*), la care face trimitere și documentul din 15 septembrie 1587, conform căruia vânzarea unor vii trebuia înscrisă „în catastihul orașului, cum este obiceiul la noi“ (I. Caproșu, *Documente moldovenești din secolele al XV-lea – al XVII-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol» Iași“, tom. IV, 1967, p. 209, nr. 5). De asemenea, dintr-un hrisov emis de Petru Șchiopul la 20 martie 1584, reiese că tranzacția

gistrau confirmările transferurilor de proprietăți și diverse tranzacții comerciale s-au pierdut. Principalele informații transpăr mai ales din actele emise de consiliile orășenești, conservate în număr tot mai însemnat din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. În ciuda multor alterări datorate avatarurilor cunoașterii reciproce, în registrul narativ sunt deosebit de utile mărturiile care au fost incluse în categoria generică a relatărilor de călătorie⁴. De asemenea, trebuie folosite și indicațiile diseminate în cronică din secolul al XVII-lea. La acestea se adaugă datele furnizate de cercetările arheologice, mai ales cele relative la arhitectura principalelor edificii de cult.

Clericii catolici care trec prin Moldova în prima jumătate a secolului al XVII-lea remarcă, în contextul constatărilor privitoare la poziția precară a confesiunii romane, numărul mare de lăcașuri ortodoxe și ponderea personalului officiant. Astfel, Petru Bogdan Bakšić, arhiepiscop de Sofia din 1641, care se deplasează de opt ori la sud și est de Carpați, între 1640 și 1670, devenind un bun cunoscător al realităților locale, arată în raportul alcătuit după vizitarea apostolică a Moldovei din 1641 că „țara este plină

prin care Bratul fost pitar a cumpărat „trei fălci de vie în Dealul Domnesc la Hârlău“ a fost consemnată „în catastihul târgului, cum este obiceiul“ (*DIR, A, Moldova, XVI, III, p. 239, nr. 293*). Despre un astfel de registru al orașului Iași primele informații provin de la începutul secolului al XVII-lea, dintr-un document emis pe data de 20 octombrie 1602, în care șoltuzul și pârgarii arată că „am scris după străvechiul obicei, în catastiful orășenilor“ pentru ca decizia luată să rămână definitivă și nimeni să nu poată ignora hotărârea consiliului (*Documente privitoare la istoria orașului Iași, vol. I, Acte interne (1408-1660)*, editate de I. Caproșu și Petronel Zahariuc, Iași, Editura Dosoftei, 1999, p. 81, nr. 56). Despre același catastif este vorba și în actul din 19 noiembrie 1611, în care mai mulți mari boieri arată că au dăruit mănăstirii Sfântul Sava două fălci de vie în țarina Copou a târgului Iași, pentru pomenirea lui Arpentie postelnic. Acestea fuseseră obținute în urma unui schimb cu Voruntar mare comis, drept pentru care donatorii dispun ca „după tocmeala noastră de bunăvoie, să aibă călugării a scrie viile lor, și Voruntar de asemenea, în catastifele orașului, după obicei“ (*ibidem, p. 137, nr. 97*).

⁴ Vezi, în acest sens, Bogdan-Petru Maleon, *Ortodocșii români în fața „clericului viator“ (sfârșitul sec. XVI – prima jumătate a sec. XVII)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»“, tom. XXXVIII, 2001, p. 49-66.

de biserici și mănăstiri⁵. Această observație este confirmată și de iezuitul Paul Beke, relația sa din iunie 1644 conținând remarca potrivit căreia „sunt foarte mulți călugări și preoți schismatici în Moldova”⁶.

Ortodocșii dețineau majoritatea așezămintelor eclesiastice din mediul urban, după cum indică raportul alcătuit în 1643 de călugărul minorit observant Bartolomeo Bassetti⁷, relatarea lui Petru Bogdan Bakšić⁸ sau darea de seamă din 1646 alcătuită de Marco Bandini, episcop de Marcianopol și vicar apostolic în Moldova⁹. Situația din orașul Iași este cel mai bine cunoscută, reședința principală a suveranilor constituind un punct de reper esențial pentru cei care au străbătut de-a lungul timpului acest spațiu. Astfel, la 1643, Bartolomeo Bassetti arăta că aici erau 45 de biserici ortodoxe și patru mănăstiri mari¹⁰, iar Marco Bandini deținea informația că în oraș și împrejurimile sale se găseau 60 de biserici și 11 mănăstiri¹¹. Probabil mai aproape de realitate, Paul de Alep știa că reședința principală a domnilor Moldovei adăpostea 30 de biserici și lăcașuri monahale¹². Dincolo de diferențele majore dintre aceste relatări, rămâne o certitudine numărul mare de edificii ortodoxe din Iași.

Majoritatea bisericilor orășenești erau ridicate din lemn, acoperișul fiind din șindrilă, asemenea celorlalte locuințe din spațiul urban¹³. De fapt piatra alterna cu lemnul, iar de la sfârșitul

⁵ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1973, p. 225.

⁶ *Ibidem*, p. 278.

⁷ *Ibidem*, p. 177-186.

⁸ *Ibidem*, p. 226-252.

⁹ *Ibidem*, p. 324-329.

¹⁰ *Ibidem*, p. 178.

¹¹ *Ibidem*, p. 327.

¹² *Ibidem*, vol. VI, partea I, îngrijită de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 66.

¹³ Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene. Din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, ediția a II-a, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 105-106.

secolului al XV-lea și din prima jumătate a celui următor s-au impus tot mai mult construcțiile din zid¹⁴. Această situație este valabilă mai ales în ceea ce privește lăcașurile domnești și mănăstirile, lemnul continuând să fie utilizat la bisericile din suburbii, după cum reiese dintr-o relatare anonimă italiană alcătuită în 1606¹⁵, sau din cea datând de la 1636, rămasă după trecerea unor soli poloni prin Moldova, în drum spre Poartă¹⁶.

S-a considerat că orășenii din secolul al XV-lea pot fi caracterizați, în sens global, ca „oameni neprivilegiați”¹⁷, constatare bazată pe o presupusă omogenitate socială urbană. De fapt, realitatea era mult mai complexă, fiecare categorie de indivizi având un statut aparte, dobândit prin deținerea de proprietăți și practicarea unor ocupații, ceea ce implica anumite raporturi cu Domnia, instituțiile ecleziastice și forurile orășenești. Spre exemplu, un observator atent al realităților habitatului urban precum Petru Bogdan Bakšić identifica trei tipuri de posesori ai locuințelor din Iași: *boieri*, *târgoveți* și *sărăcime*¹⁸. Marco Bandini și-a construit taxonomia pornind de la poziția față de suveranul țării, identificând două categorii de locuitori; în prima dintre acestea se găseau *soldații*, *nobilii*, *orășenii* și *preoții*, iar în a doua *episcopii*, *căpitanii* și *marii dregători*¹⁹. Condiția clerului urban depindea și de factori conjuncturali, ceremoniile constituind un prilej pentru ca acesta să apară în fruntea locuitorilor. Spre exemplu,

¹⁴ Alexandru Artimon, *Civilizație medievală urbană din secolele XIV-XVII (Bacău, Tg. Trotuș, Adjud)*, Bacău-Iași, Editura Documentis, 1998, p. 83-84; idem, *Orașul medieval Trotuș în secolele XIV-XVII. Geneză și evoluție*, Bacău, Editura Corgal Press, 2003, p. 175-178 și 230-231.

¹⁵ *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1972, p. 336-338.

¹⁶ *Ibidem*, vol. V, p. 116-118.

¹⁷ Alexandru I. Gonța, *Orașul moldovenesc în veacul al XV-lea. Starea socială și economică a orășenilor moldoveni*, în idem, *Studii de istorie medievală*, volum îngrijit de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, cu un cuvânt introductiv de I. Caproșu, Iași, Editura Dosoftei, 1998, p. 162.

¹⁸ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, p. 233.

¹⁹ *Ibidem*, p. 334.

arhidiaconul și secretarul patriarhal Paul de Alep nota că patriarhul Antiohiei a fost întâmpinat la Galați de „*dregătorii, preoții și ceilalți locuitori ai orașului*“ (subl. ns.)²⁰.

Oamenii bisericii reprezentau o componentă importantă a peisajului social orășenesc, încă din faza genezei centrelor urbane²¹. Statutul lor poate fi reconstituit atât în funcție de acumulările materiale și raportarea la fisc, cât și din perspectiva poziției simbolice care decurge din exercitarea funcției sacerdotale.

Principalele două categorii clericale din cadrul orașelor moldovenești erau reprezentate de călugări și preoți de mir, aceștia din urmă oficiind la bisericile parohiale sau la cele domnești. Slujitorii altarului de la lăcașurile destinate orășenilor, probabil în număr de câte doi pentru fiecare dintre acestea, erau intim legați de comunitățile pe care le păstoreau, atât la nivel spiritual, cât și din punct de vedere material, ei locuind în apropierea edificiilor de cult și ocupându-se de administrarea bunurilor bisericesti²². Ctitoriile princiare necesitau un personal ecleziastic mai numeros, bine pregătit, care în timp a obținut scutiri ce i-au permis să se integreze în elita socială urbană. Și în cadrul cetăților existau clerici care oficiau la capelele amenajate aici, însă nu se confundau cu cei din târguri sau cu slujitorii altarului de la bisericile domnești și capelele curților princiare²³. Distincțiile dintre aceste categorii de preoți nu transpar totdeauna explicit în documentele anterioare secolului al XVI-lea²⁴, izvoarele narative contemporane sunt sărace în informații, iar tradiția consemnată în veacurile următoare se dovedește prolixă. Spre deosebire de sursele narative din veacul al XVII-lea, cele documentare operează o deosebire

²⁰ *Ibidem*, vol. VI, partea I, p. 24.

²¹ Mircea D. Matei, *Geneză și evoluție urbană în Moldova și Țara Românească. Până în secolul al XVII-lea*, Iași, Editura Helios, 1997, p. 174-175.

²² Vezi Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 118-119.

²³ Ștefan S. Gorovei, *Cu privire la patriciatul orășenesc în Moldova medievală. Câteva observații preliminare*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol» Iași“, tom. XXV, vol. I, 1988, p. 259.

²⁴ Idem, *Note de istorie medievală suceveană*, în „Suceava. Anuarul Muzeului Județean“, X, 1983, p. 199-200.

clară între cetate și târg, ceea ce permite identificarea categoriilor clericale corespunzătoare acestor spații.

Despre bisericile cetăților nu s-au păstrat informații din secolele XV-XVI, dar se cunoaște că acestea înglobau paraclise sau capele²⁵ la care slujeau preoți de mir²⁶. În plus, incintele fortificate reprezentau spații de refugiu în perioade de criză, când era invocat ajutorul divinității, iar cei căzuți în luptă trebuiau călăuziți în „marea trecere“. La Suceava, cercetările arheologice au identificat o astfel de construcție, situată la etaj, în apropierea apartamentelor princiare, care a fost refăcută cu prilejul vastelor lucrări de reamenajare a complexului domnesc întreprinse în vremea lui Ștefan cel Mare²⁷. În categoria clericului de cetate se găsea probabil Gavril, al cărui fiu, Toader diacul, a scris în 1493 „în cetatea Sucevei“ un Tetraevanghel pentru biserica din Pătrăuți²⁸. Prima mențiune sigură a unui astfel de cleric se găsește într-un document din 21 martie 1528, prin care Petru Rareș arată că „am miluit cu deosebita noastră milă pe rugătorul nostru chir popa Luca din Cetatea Sucevei și i-am dat de la noi slobozie casei lui ce este în târgul Sucevei, pe Ulița Nouă, lângă biserica Învierii lui Hristos, unde au fost Tătărășii“ pentru toate obligațiile față de Domnie²⁹. De asemenea, poate fi citat cazul preotului Roman „din cetatea Hotinului“, care, potrivit unui hrisov emis de Petru Șchiopul, a cumpărat părți din satul Bârnova³⁰. Conform

²⁵ Mariana Șlapac, *Cetățile medievale din Moldova (mijlocul secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea)*, Chișinău, Editura Arc, 2004, p. 291-293.

²⁶ Corina Nicolescu, *Arta în epoca lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, culegere de studii îngrijită de M. Berza, București, Editura Academiei, 1964, p. 274.

²⁷ M. D. Matei și Al. Andronic, *Cetatea de scaun a Sucevei*, ediția a II-a, București, Editura Meridiane, 1967, p. 16-17.

²⁸ *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, coord. M. Berza, București, Editura Academiei, 1958, p. 403.

²⁹ *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului (1388-1918)*, vol. I, întocmit de Vasile Gh. Miron, Mihai-Ștefan Ceaușu, I. Caproșu, Gavril Irimescu, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1989, p. 155, nr. 48.

³⁰ *DIR, A, Moldova, XVI, III, p. 39, nr. 50.*

unui document emis la 2 septembrie 1588, Gheorghie și Frâncescul, pârcălabi de Hotin, mărturisesc că „popa Ramșa din cetatea Hotin“ a cumpărat de la rudele sale o parte din satul Pliușcăuți³¹. Din 13 aprilie 1619 datează actul prin care Cârstina, văduva lui Gheorghie pârcălab de Hotin, declară că a vândut „panului și prietenului nostru“ Tudosie, pârcălab de Hotin, satul Păltiniș din ținutul Dorohoi și părți din satul Budeni. Printre cei prezenți la încheierea tranzacției este amintit și „popa Griga al Cetății“³².

În izvoarele diplomatice, clericii orașelor erau desemnați de regulă în mod generic, făcându-se însă o distincție netă între cei domnești și de târg, pentru ca în situația invocării mărturiilor individuale să fie identificați fie după lăcașul de cult în care slujeau, fie după poziția față de ierarhia ecleziastică sau puterea politică. În ceea ce privește menționarea lăcașurilor poate fi citat exemplul preotului rusăsc din „mahalaoa târgului“ Suceava, amintit în documentul emis la 12 august 1461, care slujea la „*biserica cea dinnaintea târgului*“, situată „mai la vale de *Sfântul Atanasie*“ (subl. ns.). Parohul comunității rutene³³ dintr-un cartier mărginaș al Sucevei a adus în fața Domniei șase preoți care oficiau la celelalte biserici din oraș, împreună cu care a jurat „pe preoția lor“ cum că acestuia i-a fost încredințat un act de proprietate care a fost distrus odată cu incendierea bisericii³⁴. La edificiile de cult din noua reședință principală a suveranilor Moldovei face referire documentul din 18 martie 1615, în cadrul căruia, alături de șoltuzul și cei 12 pârgari din Iași și alți oameni buni sunt menționați „popa Ioan Maftiu de la *Besérica cea Albă* și

³¹ *Ibidem*, p. 397-398, nr. 494. Probabil popa Ramșa este una și aceeași persoană cu preotul Roman (Ștefan S. Gorovei, *Note de istorie medievală suceveană*, p. 200, nota 114).

³² *DIR*, A, *Moldova*, XVII, IV, p. 320, nr. 399.

³³ Mircea D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească. Contribuții (Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea)*, București, Editura Academiei, 1989, p. 114; Ștefan S. Gorovei, *Relații bisericești româno-ruse în secolele XV-XVII*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol» Iași“, tom. XXXI, 1994, p. 601.

³⁴ *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului (1388-1918)*, vol. I, nr. 22.

popa Mirăuță de la *Sventii Gheorghie*“ (subl. ns.), care confirmă dania, constând în 3 fălci de vie în Dealul lui Epure, pe care Manole Moraet a făcut-o la moartea soției sale Mariica, împreună cu fiul său Constantin, mănăstirii Sfântul Sava³⁵. Din acest unghi de vedere poate fi adus în discuție și preotul Vasilie de la *Sfânta Troiță*, martor la 21 mai 1633, când Cristea, fiul lui Drăguș vornic, a vândut lui Pătrașco diac din Iași un loc de prisacă din satul Berendeești, ținutul Vaslui³⁶. În aceeași manieră este menționat, însă din motive de ordin practic, preotul Grigorie de la biserica *Sfântul Petru*, care, împreună cu poporenii, arată că au vândut mănăstirii Aron Vodă un iaz părăsit „drept trei giumătăți de vin, de am dat de au pardosit besérica“³⁷.

Din perspectiva categoriilor clericale poate fi invocată o carte de mărturie emisă în deceniul trei al secolului al XVII-lea, pentru vânzarea satului Văleșeni, de către mănăstirea Sfântul Ilie de la Suceava lui Gheorghe Roșca vistier, în care se operează o diferențiere clară între „popii cei domnești“ și ceilalți preoți de târg³⁸. Aceste precizări s-au impus mai ales atunci când oamenii bisericii erau nominalizați, precum într-un zapis din 25 februarie 1620, prin care Roman din Suceava arăta că a vândut lui Giurge o prisacă în hotarul târgului, disociindu-se între popa Grigori „cel domnescu“ și ceilalți clerici³⁹. Elocventă în acest sens este mărturia dată de „preuții orașului Sucevei“, la 1 aprilie 1647, prin care aceștia, alături de „Mihălachi șoltuzul cel românescu“ și alți oameni, arată că a venit înaintea lor „în mijlocul orașului Sucevei“, vornicul Gheorghie Năvrăpescul și rudele sale, mărturisind că au vândut ocina lor din satul Berești. Enumerarea clericilor este ilustrativă și în ceea ce privește categoriile de oameni ai bi-

³⁵ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, p. 146-147, nr. 106. În ceea ce privește Biserica Albă, vezi Dan Bădărău și I. Caproșu, *Iașii vechilor zidiri. Până la 1821*, Iași, Editura Junimea, p. 44-45.

³⁶ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, p. 307-308, nr. 229.

³⁷ *Ibidem*, p. 293, nr. 215.

³⁸ *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului (1388-1918)*, vol. I, p. 245, nr. 106.

³⁹ *Ibidem*, p. 236, nr. 100.

sericii, dintre „preuții orașului Sucevei“ fiind de față „popa Gheorghie cel domnescu, și popa Drăguș de la Svința Mitropolie, și popa Nicolai den Cetate, și popa Ionașco de la Ețcani, și popa Lupul de la Svința Vineri, și popa Spiridon de la Svetii Nicolai, și popa Gheorghie de la Mitropolia cea Veche“⁴⁰. În felul acesta, se făcea distincție între preoții domnești, de cetate, de la Mitropolie și de la diverse biserici din localitate.

Din rândul preoților orașelor făceau parte și cei aflați în serviciul Mitropoliei din Suceava, precum și al scaunelor episcopale de la Roman, Rădăuți și Huși. Spre exemplificare, pot fi aduse în discuție documentele prin care Bogdan al III-lea a dăruit, la 8 decembrie 1514, 800 de zloți tătărești mai multor lăcașuri monahale, episcopiei Romanului⁴¹ și mitropoliei din Suceava⁴², iar după exact un an, episcopiei Rădăuților⁴³. Cu acest prilej, el a stabilit ca ierarhii să-i facă slujbe „în fiecare an, în duminica Mironosițelor“, atât în timpul vieții sale, cât și după moarte, împreună cu „*toți popii și diaconii câți vor fi în mitropolie*“ (subl. ns.)⁴⁴. Informații similare se găsesc și într-un act emis la Mitropolia Sucevei, pe 16 ianuarie 1528, în care se vorbește despre dania făcută de mitropolitul Theoctist al II-lea mănăstirii Neamț, pentru pomenire, fiind totodată amintiți „prea sfinții episcop chir Dorothei de târgul Romanului și chir Teofan de Rădăuți și ermonah chir Macarie egumen al mănăstirii Bistrița și duhovnicul proegumenul de la mănăstirea Putna, ermonah Acachie și alți *preoți* și *mireni*, *ce s-au aflat la mitropolie*, la răposarea sfântrăposatului nostru mitropolit Theoctist“⁴⁵. Formularea, relativ ambiguă, poate să trimită atât la personalul clerical legat de primul centru ierarhic al țării, cât și la oamenii bisericii veniți aici pentru a-l

⁴⁰ *Ibidem*, p. 280, nr. 152.

⁴¹ *DIR*, A, *Moldova*, XVI, I, p. 90, nr. 86.

⁴² *Ibidem*, p. 90, nr. 87.

⁴³ *Ibidem*, p. 98, nr. 97.

⁴⁴ Această indicație s-a păstrat în documentele privitoare la Roman – unde se găsește în forma cea mai extinsă, care a fost și citată – și Rădăuți, nu însă și în cel relativ la Mitropolia din Suceava, conservat într-un rezumat german.

⁴⁵ *DIR*, A, *Moldova*, XVI, I, p. 245-246, nr. 217.

conduce în „marea trecere“ pe primatul bisericii moldovenești și, apoi, pentru a participa la investirea unui nou mitropolit. Exemplele evocate trimit mai curând la personalul ecleziastic aflat în slujba ierarhilor, după cum reiese și dintr-o însemnare așezată pe un document de la 24 decembrie 1616, păstrat într-o traducere românească de la începutul secolului al XIX-lea. Aceasta arată că Matei vistiernicel din Săcueni s-a prezentat în fața lui Radu voievod cu un zapis de mărturie de la voitul și pârgarii din Roman, din care rezulta că a cumpărat o parte din Săcueni de la Gavril, feciorul Călinii. Rudele acestuia au vrut s-o răscumpere, în virtutea dreptului de protimisis, însă întrucât nu s-au prezentat în fața divanului în ziua stabilită, Matei vistiernicel a primit întărire pentru cumpărătura sa⁴⁶. În contextul discuției de față, interesează precizarea din final, conform căreia „s-au cercetat de mine preot Mihail *de la Mitropolie*“ (subl. ns.)⁴⁷. Un izvor important în această privință îl reprezintă *Catastiful breslei blănarilor din Suceava*, păstrat în varianta „reînnoită“, datând din 31 ianuarie 1673, în care figurează „popa Gheorghie de la Mitropolie“ și „popa Ioan de la Mitropolie“. Pe aceeași listă apare și „popa Gligorii Pădur“⁴⁸, despre care s-a stabilit, pe baza mărturiilor contemporane, că își desfășura activitatea tot la Mitropolie, ajungând să ocupe demnitatea de protopop⁴⁸. Și pe lângă episcopiile de la Roman și Rădăuți se aflau astfel de clerici, modelul lor fiind preluat de cea din Huși, după cum sugerează menționarea preotului „Maftuiu de la Episcopia de Huși“, martor la 11 mai 1636⁴⁹.

Edificiile de cult întemeiate de suverani în diferite așezări ale țării, numite „domnești“, erau de cele mai multe ori durate în piatră și aveau trei, patru sau mai mulți slujitori ai altarului⁵⁰.

⁴⁶ *Ibidem*, XVII, IV, București, Editura Academiei, 1956, p. 73-74, nr. 103.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 74, nr. 103.

⁴⁸ Ștefan S. Gorovei, *Cu privire la patriciatul orășenesc în Moldova medievală...*, p. 258.

⁴⁹ *DRH, A, Moldova, XXIII (1635-1636)*, volum întocmit de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, Editura Academiei Române, 1996, p. 476, nr. 415.

⁵⁰ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 115.

În imediata vecinătate a curților se afla de regulă o biserică domnească „formând chiar un întreg în vastul ansamblu de arhitectură care era curtea domnească”⁵¹, unde se celebra liturghia princiară și se oficiau ritualurile puterii. Rolul acesteia era de a-i găzdui deopotrivă pe orășeni și pe domn cu prilejul anumitor sărbători, spre deosebire de capelele din interior în care aveau acces doar principele și apropiații săi. Se pare că modelul a fost furnizat de Marele Palat din Constantinopol, care era legat de cele două spații de legitimare, Hipodromul, în care împăratul primea confirmarea populară, și Sfânta Sofia, unde intra în contact cu Dumnezeu prin intermediul preoților. Același rol îi era rezervat la Suceava bisericii Mirăuților, catedrala mitropolitană, datând din vremea lui Petru I⁵². În secolul al XVI-lea, la 60 de metri nord – nord-vest de Curtea Domnească⁵³ se afla biserica Sf. Dumitru, ctitoria lui Petru Rareș⁵⁴. În preajma Curții de la Iași era amplasată biserica Sf. Nicolae, înălțată de Ștefan cel Mare începând cu 1 iunie 1491 pe locul sau în preajma uneia mai vechi⁵⁵. Această inițiativă s-a materializat probabil concomitent cu refacerea și întărirea sistemului defensiv al ansamblului arhitectonic

⁵¹ Corina Nicolescu, *Case, conace și palate vechi românești*, București, Editura Meridiane, 1979, p. 68.

⁵² N. Grigoraș, I. Caproșu, *Biserici și mănăstiri vechi din Moldova. Până la mijlocul secolului al XV-lea*, ediția a II-a, revăzută, București, Editura Meridiane, 1971, p. 34-35.

⁵³ Mircea D. Matei, *op. cit.*, p. 59.

⁵⁴ Grigore Ureche a creditat tradiția, atribuindu-i lui Ștefan cel Mare o biserică de rit ortodox cu hramul Sf. Dumitru, întrucât lega actul întemeierii de victoria obținută împotriva polonilor cu ajutorul Sf. Dumitru (Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P.P. Panaitescu, ediția a II-a revăzută, București, Editura de Stat pentru Literatură, 1958, p. 115), chiar dacă atunci când a alcătuit *Letopisețul* în preajma curții putea fi văzut lăcașul datând din secolul al XVI-lea. Dacă acesta a existat, poate chiar de la începutul secolului al XV-lea, atunci a fost ridicat pe același amplasament sau în imediata vecinătate a celui din vremea lui Petru Rareș (I. Caproșu, *Vechea catedrală mitropolitană din Suceava. Biserica Sfântul Ioan cel Nou*, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, Iași, 1980, p. 26).

⁵⁵ Dan Bădărău și I. Caproșu, *op. cit.*, p. 49.

princiar⁵⁶. În secolul al XVI-lea, edificiul închinat Sfântului Nicolae a fost extins prin adăugarea unor noi construcții, iar în perioada ulterioară a suportat mai multe restaurări⁵⁷. Rolul său a rămas același de-a lungul timpului, Paul de Alep fiind informat că „biserica Sfântului Nicolae de lângă Curte“ este cunoscută sub numele de „biserica domnească“⁵⁸. Aceasta a rămas, până târziu, legată de numele lui Ștefan cel Mare, după cum transpare dintr-un document din 15 iunie 1635, despre care se spune că a fost scris de „popa Samson, de la Besearca lui Ștefan Vodă“⁵⁹.

Odată cu restaurarea și zidirea unor curți domnești pe cuprinsul întregii țări, Ștefan cel Mare a ridicat biserici impunătoare în preajma acestora. Din acest motiv, voievodul s-a impus și în tradiție drept întemeietor al multor reședințe și lăcașuri de cult aflate în legătură cu acestea, după cum este cazul celei de la Hârlău⁶⁰, unde a zăbovit mult timp în ultimii ani de viață, tot aici fiind și un loc de întâlnire după victorii. Dată fiind importanța acestei curți în vremea marelui voievod și a urmașilor săi, s-au păstrat numeroase mărturii care pun întemeierea sa pe seama lui Ștefan cel Mare. Grigore Ureche arată că domnul „au ziditu și biserica cea domnească de piatră și curțile acele domnești cu ziduri cu tot, carile stau și astăzi“⁶¹, informație preluată și de Axinte Uricariul⁶². Și la Vaslui⁶³, unde a rezidat adesea⁶⁴, Ștefan

⁵⁶ N. Grigoraș, *Curtea și biserica domnească din Iași*, București, Editura Meridiane, 1970, p. 6.

⁵⁷ Dan Bădărău și I. Caproșu, *op. cit.*, p. 49-50.

⁵⁸ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, partea I, p. 69.

⁵⁹ *DRH, A, Moldova, XXIII*, p. 172, nr. 137.

⁶⁰ *Repertoriul...*, p. 234, 94-95.

⁶¹ Grigore Ureche, *Letopisețul...*, p. 108.

⁶² Axinte Uricariul, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, vol. I, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1993, p. 80.

⁶³ Ion Neculce, *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1982, p. 167.

⁶⁴ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 316; Gh. Pungă, *Contribuții documentare privind evoluția târgului Ștefănești (sec. XV-XVII)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» Iași“, tom. XV, 1978, p. 295 și nota 152.

cel Mare a inaugurat, la 1490⁶⁵, construirea unei biserici în interiorul curții, care avea o deschidere dublă, spre incintă și târg, după cum reiese din mărturia lui Paul de Alep⁶⁶. Edificiul a fost înălțat pe ruinele unuia mai vechi⁶⁷ și juca același rol ca Sf. Nicolae din Iași, fiind „biserică de curte domnească”⁶⁸, care permitea și accesul credincioșilor din oraș. La Piatra Neamț, ca și la Iași, biserica domnească construită în 1489 dispunea în vremea lui Ștefan cel Mare „de o incintă proprie deosebită de cea a curții în a cărei vecinătate imediată se afla”⁶⁹. O dispunere asemănătoare a fost sesizată și în cadrul complexului domnesc de la Bacău, în apropierea căruia a fost ridicată, în anul 1491, biserica Precista⁷⁰.

Reședințele princiare ocupau perimetrul central al așezărilor⁷¹, reprezentând un factor catalizator al vieții urbane⁷². Ele erau organizate asemenea vastului complex al palatului basileilor din Constantinopol, în cadrul căruia existau capete unde

⁶⁵ Ioan Olaru, Alexandru Andronic, Maria Ana Zup, *Biserica domnească Sf. Ioan Botezătorul din Vaslui, înălțată de Ștefan cel Mare în anul 1490 – important monument de artă medievală religioasă românească*, în „Acta Moldaviæ Meridionalis. Anuarul Muzeului Județean «Ștefan cel Mare» Vaslui”, XII-XIV, 1990-1992, p. 323-329.

⁶⁶ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, partea I, p. 29.

⁶⁷ Alexandru Andronic, Ioan Olaru, *Orașul Vaslui în vremea lui Ștefan cel Mare*, în „Acta Moldaviæ Meridionalis. Anuarul Muzeului Județean «Ștefan cel Mare» Vaslui”, XII-XIV, 1990-1992, p. 109-110.

⁶⁸ Alexandru Andronic, Rica Popescu, *Vaslui – reședință voievodală în secolele XV-XVI*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» Iași”, tom. XVII, 1980, p. 589.

⁶⁹ L. Șimanschi, *Curtea și biserica domnească din Piatra Neamț*, București, Editura Meridiane, 1969, p. 6.

⁷⁰ Alexandru Artimon, *Civilizația medievală urbană...*, p. 70; 78-79; „La început făcea parte din complexul Curții domnești și deservea pe voievod și anturajul lui”, iar după distrugerea complexului arhitectonic princiar, între 1530 și 1540 a devenit biserică orășenească (idem, *Viața spirituală din sud-vestul Moldovei (secolele XIV-XVII)*, în „Arheologia Moldovei”, III, 2000, p. 64.

⁷¹ Mircea D. Matei, *op. cit.*, 1989, p. 116.

⁷² Idem, *Studii de istorie orășenească medievală (Moldova, sec. XIV-XVI)*, Suceava, 1970, p. 144-145.

slujeau clericii imperiali⁷³. În interiorul acestei structuri se organizau recepții și ceremonii cu o participare restrânsă, iar capelele reprezentau un spațiu intim de reculegere rezervat doar suveranului și apropiaților săi⁷⁴. Odată cu amenajarea primelor curți domnești, ceremonialul aulic și viața liturgică princiară au determinat integrarea în această structură a unor paraclise situate în imediata vecinătate a casei și dotate cu un personal ecleziastic special⁷⁵. Majoritatea lăcașurilor de cult au suferit în timp daune semnificative, asemenea întregului ansamblu de construcții, și au fost reconstruite pe amplasamente diferite în funcție de caracteristicile habitatului urban. În cadrul vastului efort de refacere a reședințelor voievodale, Ștefan cel Mare a restaurat capelele destinate liturghiei princiare. Pornind de la unele descrieri târzii⁷⁶, se poate presupune că, încă din momentul înălțării, biserica Sf. Nicolae a fost „închisă cu ziduri în cuprinsul Curții fără să facă parte din Curte“⁷⁷, dispunere care, facilitând și accesul orășenilor, a determinat construirea unui paraclis în apropierea palatului domnesc⁷⁸. Cu toate că nu s-au păstrat mărturii din secolele XV-XVI despre lăcașurile de cult aflate în interior, nu trebuie exclusă ipoteza existenței unor astfel de edificii. Conform lui Miron Costin, Ștefan Tomșa a construit o biserică cu hramul Sf. Treime pe poarta Curții Domnești din Iași⁷⁹. Călătorii străini din secolul al XVII-lea arată că în componența ansamblului arhitectonic al acesteia se găsea o capelă unde se celebra liturghia princiară și la care erau prezenți doar domnul și familia sa, alături

⁷³ J. M. Hussey, *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, Oxford, Clarendon Press, 1990, p. 331.

⁷⁴ Gilbert Dagron, *Empereur et prêtre. Etude sur le „césaropapisme“ byzantin*, Paris, 1996, p. 112-114.

⁷⁵ C. Bobulescu, *O viață trăită, viața de paraclise*, București, 1931, p. 8-9.

⁷⁶ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, partea I, p. 69.

⁷⁷ Gh. Ghibănescu, *Biserica Sf. Nicolae Domnesc (zis gospod, cel mare și cel bogat)*, Iași, Tipografia „Presa Bună“, 1934, p. 2.

⁷⁸ N. Grigoraș, *Bisericile curții domnești din Iași*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, an XLV, nr. 5-6, 1969, p. 312.

⁷⁹ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Opere*, ediție critică de P.P. Panaitescu, București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1958, p. 88.

de un grup restrâns de dregători. În acest sens, Petru Bogdan Bakšić arată că ansamblul arhitectonic princiar de la Iași avea „biserica înăuntru”⁸⁰. Potrivit lui Marco Bandini, reședința adăpostea „o capelă lipită de atriul palatului exterior și depărtată pe din afară cu 100 de pași de camera domnului și când vine aici domnul să se închine, halebardierii ocupă atriul, iar boierii și nobilii, încăperile palatului prin care trece”⁸¹. Lăcașul era destul de încăpător, astfel încât aici puteau oficia serviciul divin simultan trei preoți, un diacon și doi psalți⁸². Între acești clerici se număra „popa Vasilie de pe Poartă”, amintit la 21 aprilie 1664⁸³. Destinul familiei sale oferă o mărturie ilustrativă privind pauperizarea urmașilor de preoți după îndepărtarea lor de demnitatea clericală, mai ales că aceasta implica și pierderea beneficiilor materiale aferente. Astfel, la 19 octombrie 1678, „Prohira preutiasa popei lui Vasilie ce-au fost preut domnescu pe Poartă, și cu cuconii mii, Gavril și Irina, scriem și mărturisim cu acest zăpis al nostru cum noi, de a noastră bunăvoie, de nime siliți, nici asupriți, am vândut un loc de prisacă cu casă și cu zămnic, ce iaste în hotarul Mireștilor, în ținutul Vasluiului supt Holmu, care loc de prisacă ne-au fost și noaă cumpăratur(ă) de la o mătușea a lor, anume Antemiia, fata popei lui Andronic de Mirești, și după moartea soțu-mieu, popei, nu am putut ținea, ce l-am scos la vânzare”⁸⁴. La tranzacție a fost prezent ca martor și celălalt slujitor de la biserica din curtea domnească, „popa Ursul de pe Poartă”⁸⁵, care va ajunge protopop spre sfârșitul deceniului nouă al secolului al XVII-lea⁸⁶.

Personalul ecleziastic al capelelor princiare avea un rol deosebit cu prilejul ritualurilor care inaugureau secvențele esențiale din viața monarhilor, precum *încăunarea*, *războiul*, *ctitorirea*

⁸⁰ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, p. 233.

⁸¹ *Ibidem*, p. 334.

⁸² N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 312.

⁸³ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, *Acte interne (1661-1690)*, editate de I. Caproșu, Iași, Editura Dosoftei, 2000, p. 67, nr. 65.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 443, nr. 494.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 580, nr. 658.

sau *marea trecere*, dar și în timpul *sărbătorilor religioase*. La plecarea în războaie și pe tot parcursul campaniilor, preoții curților, ai cetăților și cei de la bisericile domnești se rugau pentru victoriile voievozilor. Capelele de curte și bisericile domnești din preajma reședințelor constituiau entități distincte prin faptul că în primele se celebra liturghia princiară, iar cele din urmă constituiau spațiul de legătură dintre suveranul creștin și credincioși. Adesea, incinta era părăsită, după cum sugerează, spre exemplu, faptul că cea de la Iași avea la sfârșitul Evului Mediu trei porți: cea principală sau „poarta gospod“, cea de la răsărit, prin care se pătrundea în incinta bisericii Sf. Nicolae, iar o a treia se deschidea spre Bahlui⁸⁷. Aceste căi de acces marcau topografia ceremoniilor la care participau monarhii, frecventând fie capela situată deasupra intrării principale⁸⁸, fie pătrunzând printr-o deschidere secundară în biserică Sf. Nicolae sau mergând la alte biserici din oraș. O astfel de tipologie este sugerată și de mărturia lui Marco Bandini, conform căruia „mai este o altă biserică vecină cu palatul, și când merge domnul acolo, 600 de pedestrași se rânduiesc în linie și prin mijlocul acelora trece el cu 50 de halebardieri și cu toată nobilimea, ieșindu-i clerul înaintea (subl. ns.). Așa purcede când merge la alte biserici sau mănăstiri din oraș“⁸⁹. Dimitrie Cantemir arată că atunci când principele ajunge la o biserică sau mănăstire soldații care îl însoțesc se opresc în afara curții și „mitropolitul iese în întâmpinarea domnului cu sfânta cruce, în timp ce diaconii cădelnițează, și-i dau să sărute sfânta Evanghelie“⁹⁰. La fel ca în cetatea basileilor, cu prilejul ceremoniilor organizate în timpul sărbătorilor religioase erau convocați numeroși clerici, iar domnii participau la liturghie în biserică curții⁹¹, în prezența unui număr mare de orășeni⁹² și

⁸⁷ N. Grigoraș, *Curtea și biserică domnească din Iași*, p. 14.

⁸⁸ Idem, *Bisericile curții domnești din Iași*, p. 312.

⁸⁹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, p. 335.

⁹⁰ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, traducere după originalul latin de Gh. Guțu, București, Editura Academiei, 1981, p. 229.

⁹¹ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi, 1762*, București, Fundația „Regele Carol I“, 1939, p. 287.

⁹² *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, p. 338.

a preoților din oraș. Cu aceste prilejuri, preoții și diaconii curților rosteau orații în care erau exaltate virtuțile domnilor⁹³.

Și doamnele participau alături de suverani la unele dintre ritualurile curții, dar aveau biserica și preoții lor, atestați începând cu secolul al XVII-lea. Paul de Alep arată că, în interiorul Curții din Iași, se aflau două biserici cu hramul Sfântul Georghe, cea a domnilor (capela princiară situată pe poartă), și cea a doamnelor⁹⁴. Primul slujitor al altarului de la aceasta din urmă despre care s-au păstrat mărturii este „popa Nacul de Besereca Doamnei“, care, la 14 mai 1652, arăta că „am scris cu mâna mea“ actul prin care Irina, soția lui Ștefan Botezatu, împreună cu copiii săi, declara că a vândut o vie lui Gheorghită zlătar⁹⁵. Preotul Nacul nu se limita doar la a veghea la sănătatea și mântuirea doamnei, ci realiza oficiul de confesor și pentru alte femei, astfel încât, la 27 ianuarie 1657, Tudosiia Călugăroaia mărturisea „în-naintea duhovnicului meu, popei Nacului“ și a altor orășeni că „înnainté de darea sufletului“ a vândut ginerelui său, Mihalachie, o casă cu pivniță și un loc⁹⁶.

⁹³ Dan Simonescu, *Orațiile domnești în sărbători și la nunți*. Extras din „Cercetări literare“, IV, 1941, p. 28-29.

⁹⁴ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, partea I, p. 90.

⁹⁵ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, p. 449, nr. 385. Pentru menționarea unor preoți ulterior, vezi Sorin Gh. Iftimi, *Curtea doamnei (I). Dregători și slujitori ai doamnelor Moldovei*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol» Iași“, tom. XXXII, 1995, p. 436-437.

⁹⁶ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, p. 484, nr. 424. De altfel, preoții, și mai ales duhovnicii, jucau un rol esențial în cazul aranjamentelor patrimoniale cu caracter testamentar. În acest sens poate fi invocat cazul preotului Nicoară, menționat la 20 iunie 1589, când Ștefan a reclamat-o pe sora sa Draga în fața Domniei pentru ocina rămasă de la fratele lor Toader, pretinzând jumătate din moștenire. Draga însă a convocat „oameni buni și bătrâni“ și pe preotul Nicoară, duhovnicul răposatului, care au mărturisit că „și-a lăsat Toader ocina din satul Pășcani, cu tot <venit> numai surorii sale Draga și copiilor ei, ca să aibă a-l pomeni“. În plus, pentru a-și consolida poziția, Draga a adus și „un zapis făcut de duhovnicul popa Nicoară“ (*DIR, A, Moldova*, XVI, III, p. 432, nr. 520). Printr-un alt document, datând din 19 ianuarie 1592, Mariuca Șapteleci mărturisea „față de duhovnicul meu, popa Florea, pentru vieța mea“ că a dăruit ginerelui său, Dumitru Corlatescul și fiicei sale

Din punct de vedere, al condiției materiale, trebuie precizat că preoții, asemenea altor orășeni, au deținut în special vii, iar din secolul al XVI-lea au început să achiziționeze tot mai multe proprietăți agricole⁹⁷. În aceste condiții, există numeroase mărturii despre clericii cetăților, ai lăcașurilor domnești, dar și referitoare la simplii slujitori ai altarului din târguri. Se pot cita în acest sens câteva exemple disparate, precum cel al preotului Toader din Iași care, alături de vărul său omonim și de sora sa Stana, primește întărire de la Ștefan cel Mare, la 20 ianuarie 1497,

Anghelina satul Văscăuți „să mă pomenească după viața mea și după moarte“. Între martorii la această tocmeală se găsea și preotul Foca din târgul Siret, iar în final se preciza că „spre mai mare tărie, eu popa Florea duvovnic și pan Ivașco vameș de Suceava, am pus pecetile noastre pe această carte“ (*ibidem*, IV, p. 44, nr. 50). Se pare că în această categorie poate fi încadrat și preotul Nicolae din Iași, menționat la 2 octombrie 1632, când figurează ca primul martor la cedarea satului Torhănești, în ținutul Tecuci, de către Enache postelnic slugii sale Panaioti, „la darea sufletului său“ (*Documente românești din arhiva mănăstirii Xiropotam de la Muntele Athos. Catalog*, vol. I, editat de Florin Marinescu, I. Caproșu, Petronel Zahariuc, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza“, 2005, p. 32, nr. 23). Duhovnicii puteau juca și rolul de executori testamentari, așa cum rezultă dintr-un document din 10 mai 1656, prin care doi preoți din Iași arată că au vândut lui Tasie, ginerele preotului Vasilie, un loc de casă pe Ulița Mare, pe care „l-au lăsat Rujea la moartea sa, cu limbă de moarte, pre mâna popei lui Costachi și a d(u)h(o)vnicului său, a popei Ermiei, ca să să cheltuiască să o grijim că alt ce-au avut i-au mâncat nepoții“. În urma tranzacției, cei doi slujitori ai altarului au obținut 30 de lei, folosiți pentru a i se plăti datoriile și „să i să facă 300 de leturghii“ (*Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, p. 478, nr. 417). O mărturie extrem de sugestivă este cea prin care, la 9 martie 1635, Trifan din Scorțești, cu voia soției sale Odochiia, mărturisea că, simțind sfârșitul aproape, „am chemat pre duhovnicul meu, părintele, popa Andrei, de m-am ispoveduit“ și pe vărul său Ghervasie cărora le-a comunicat că dorește să cedeze bunul său cel mai de preț, „o vie părăsită la Scorțește... mănăstirii Ioan B(o)goslov“ (Schitul lui Partenie de la Babe), pentru ca monahii să-l vegheze în marea trecere și să se roage pentru mântuirea sufletului său (*DRH, A, Moldova, XXIII*, p. 51, nr. 53). Aceste ocurențe documentare, la care se vor adăuga și alte exemple, în vederea realizării unei viitoare cercetări, ilustrează importanța duhovnicilor de târg, dar și a celor de țară, în reglarea ultimelor detalii patrimoniale și, mai ales, în ceea ce privește gestionarea perspectivei mântuirii.

⁹⁷ Mircea D. Matei, *Geneză și evoluție urbană...*, p. 210-211.

pentru satul Nedeiani, la Cârligătură, cumpărat de la nepoții lui Ivașco Procelnicul, pentru 70 de zloți tătărești⁹⁸. De asemenea, preotul Dumitru din Suceava este menționat la 29 iunie 1578 ca fost stăpân peste satele Gârbești și Tungujiei cu moară și alte bucăți de pământ⁹⁹. În acest sens, trebuie precizat că deținerea proprietăților, în special cele funciare, reprezenta o condiție esențială a emancipării sociale, condiționând accesul la categoria boierimii¹⁰⁰.

Mărturiile din secolul al XVII-lea sugerează că nu exista nici o diferență din punct de vedere fiscal între slujitorii altarului și ceilalți contribuabili, Paul Beke, spre exemplu, arătând că toți clericii plătesc dări¹⁰¹. De fapt, până la jumătatea secolului al XVI-lea, oamenii bisericii au beneficiat de un statut fiscal aparte, pentru ca, din a doua sa jumătate, situația lor să se înrăutățească progresiv. Personalul ecleziastic de la bisericile domnești a beneficiat însă de privilegii suplimentare, existând și practica de a acorda scutiri totale întregului cler din reședința principală¹⁰².

Indiferent de categoria din care făceau parte, preoții au luat parte în mod constant la activitățile administrative ale orașelor. În cadrul acestora, șoltuzul și pârgarii formau sfatul mic, alături de care exista un sfat lărgit alcătuit din „sfetnicii târgului“, ceea ce ilustrează simbioza dintre vechea comunitate locală condusă de „sfatul bătrânilor“, peste care s-a suprapus o organizație de tip german¹⁰³. La întocmirea diverselor documente în cadrul târ-

⁹⁸ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, p. 21, nr. 13.

⁹⁹ *DIR, A, Moldova*, XVI, III, p. 97, nr. 124.

¹⁰⁰ Vezi Ștefan S. Gorovei, *Clanuri, familii, autorități, puteri (Moldova, secolele XV-XVII)*, în „Arhiva Genealogică“, I (VI), 1994, nr. 1-2, p. 87.

¹⁰¹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, p. 278.

¹⁰² Bogdan-Petru Maleon, *Statutul fiscal al clerului de mir ortodox în Moldova medievală*, în vol. *Confesiune și cultură în Evul Mediu. In honorem Ion Toderășcu*. Studii reunite de Bogdan-Petru Maleon și Alexandru-Florin Platon, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza“, 2004, p. 152-158.

¹⁰³ Radu Manolescu, *Cultura orășenească în Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în vol. *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, culegere de studii îngrijită de M. Berza, București, Editura Academiei, 1964, p. 56-57. Un exemplu ilustrativ datează din 17 august 1586, când Albaș vornic

gurilor mai luau parte, alături de consiliu, *bătrânii târgului, slugi domnești* în trecere prin localitate, *foști dregători de târg, foști dregători domnești și funcționari din ținuturi*, la care se adăugau *preoții de mir*¹⁰⁴. Începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, mărturiile documentare indică în mod obișnuit participarea preoților de târg, în general, a celor domnești, în special, la diverse hotărâri luate de consiliul urban¹⁰⁵. Slujitorii

de Suceava dă o carte de mărturie prin care arată că Gheorghe pârçalab de Suceava „a trimis carte la noi să strângem oamenii buni și bătrâni din târg de la Suceava și din ocolul de primprejur și megieși“, cu ajutorul cărora a ales hotarul satului Borhinești al mănăstirii Slatina (*Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului (1388-1918)*, vol. I, p. 198, nr. 75). Un alt caz îl reprezintă documentul din 15 septembrie 1587, care consemnează vânzarea unor vii către Ureche vornic de poartă. Cu acest prilej, „Grigorie Lungul ureadnic din Hârlău și Miclăuș bătrânul șoltuz și 12 pârgari din Hârlău“ precizează că părțile contractante s-au prezentat „înaintea noastră și înaintea tuturor oamenilor buni și bătrâni din oraș“ (I. Caproșu, *Documente moldovenești din secolele al XV-lea – al XVII-lea*, p. 209, nr. 5). Așadar, „oamenii buni și bătrâni“ funcționau ca un for paralel, alături de reprezentanții Domniei și consiliul orășenesc. Ei erau menționați în documentele emise de particulari, dar și de șoltuz și pârgari, situație în care clericii figurau în fruntea listei orășenilor, precum este cazul preotului Ilea din Botoșani, la 18 aprilie 1604 (*DIR, A, Moldova, XVII, I, p. 139, nr. 200*).

¹⁰⁴ N. Grigoraș, *Dregătorii târgurilor moldovenești și atribuțiunile lor până la Regulamentul Organic*, Iași, 1942, p. 26-29.

¹⁰⁵ Un astfel de exemplu se desprinde dintr-o carte de judecată din 19 august 1580, emisă la Suceava de mitropolitul Teofan, în disputa dintre Solomon logofăt și Grigore Udrea pentru ocina Anei Plăxoe. Ierarhul a dispus ca Grigore Udrea să jure împreună cu jurătorii săi, astfel încât arată că „au fost adunați înaintea mea șoltuzul Simion cu pârgarii săi, cu Ion Cozmiță, și cu Tăbârcă și Beldiman ce a fost șoltuz și preoții târgului: popa Jurja, popa Dumitru, popa Ion, popa Griga, popa Petrica, diacon Toader, diacon Onciul și alți mulți oameni din târg“ (*Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului (1388-1918)*, vol. I, p. 194, nr. 70). Faptul că preoții de târg se puteau constitui într-o instanță aparte rezultă dintr-un document emis la Roman, în martie 1588, prin care „David și Bejan, pârçalabi de Roman, Ionașco șoltuz și 12 pârçalabi și Maxim Gârbea și Luca, însă poreclit Veardeș, și toți preoții din târgul Roman“ arată că „au venit înaintea noastră, la scaunul târgului Roman“ Petrică și soția sa, Dochia, pentru a vinde Drăguței, fiica lui Toma logofăt, ocina lor din Roșiori (D. Constantinescu, *Documente moldovenești din secolul al*

altarului figurează tot mai des, începând din secolul al XVII-lea, în fruntea martorilor la diverse tranzacții urbane, paralel cu sporirea rolului reprezentanților Domniei în orașe¹⁰⁶ și ierarhizarea accentuată a întregii societăți moldovenești. În contextul acestor transformări, preoții continuă să figureze ca o categorie mult mai bine individualizată, care participa activ la afacerile urbane¹⁰⁷.

XVII-lea, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol» Iași”, tom. VII, 1970, p. 338, nr. 3). În susținerea afirmației privind prioritatea pe care o aveau slujitorii altarului oferă argumente și cartea de mărturie din 22 iunie 1598, din care rezultă că Anghelina Țânțăroae și fiul ei, Ionașco diac, au cumpărat a patra parte din satul Cozmești. În fruntea listei orășenilor din târgul Șchei este amintit preotul Ion (*DIR, A, Moldova, XVI, IV, p. 231, nr. 283*).

¹⁰⁶ N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 29-31.

¹⁰⁷ La 7 iulie 1602, într-un act scris de preotul Zaharia din Bacău, șoltuzul și pârgarii din oraș adevăresc că Movilă fost pârcălab și soția sa, Solomiia, au cumpărat o ocină și vie cu crame în Albeni „înnainte popii Ion domnescu și înnainte popii Zahariia și înnainte mulți oameni și înnainte sătenilor din Albeni...” și a mai multor orășeni (*DIR, A, Moldova, XVII, I, p. 54, nr. 81*). La 6 octombrie 1603, Ieremia Movilă arăta că episcopul Romanului s-a prezentat în fața Domniei cu un zapis de mărturie de la „boierii noștri”, pârcălabii de Roman, „de la toți preoții” și „de la mulți oameni buni” din târgul Roman, din care reieșea că acesta a cumpărat o parte din satul Poenari (*ibidem, p. 118, nr. 170*). Printr-un document emis de consiliul orășenesc din Bârlad, la 20 august 1617, „Vasilie Tălmaci și Gligori Dohoncean ureadnic din Bărlad și Cărstea Dănilă” șoltuz și 12 pârgari și popa Ștefan de la biserica milostivirii sale domnului și toți târgoveții bătrâni din târgul Bărlad (subl. ns.) întărea lui Constantin, fiul lui Crețul pârcălab, parte din satul Mohorâți cumpărată de la Șarpe, fiul lui Toader Bogza (*ibidem, IV, p. 201, nr. 250*). La 18 ianuarie 1623, Ștefan Tomșa a confirmat lui Dumitrașcu fost stolnic stăpânirea asupra mai multor părți de sate, printre care și o parte din Stroești, pentru că a adus un zapis de mărturie de la șoltuzul, pârgarii, ureadnicul Botici și de la „popa Ștefan de la biserica domnească” din Bârlad, precum a primit-o de la Urâta, fiica lui Moise Buoreanul, „pentru pomenirea ei și a părinților ei” (*ibidem, V, p. 179-180, nr. 247*). Din această categorie face parte și actul din 24 septembrie 1610, prin care Măricuța, soția lui Zaharia pitar din Derzca, arăta că a vândut fratelui ei, Vasilie, partea ei din Văscăuți, „și ne-am întâmplat și noi, eu Isac ureadnic din târgul Siret și șoltuzul din târg cu 12 pârgari și alți oameni buni din târg: popa Tomșa și popa Foca și popa Cornaci din Derzca”, precum și alți târgoveți, din târg și din afara sa (*ibidem, II, p. 321, nr. 430*). Într-un document emis la 28 decembrie 1620 de autoritățile târgului Baia, prin care i se întărea lui Anton o parte din Antălești, erau evidențiați toți fac-

Din punct de vedere al prestigiului simbolic de care beneficiau oamenii bisericii din orașe, pe o poziție specială se situau preoții cetăților și curților domnești, care participau direct la ritualurile puterii și oficiau liturghia princiară, reprezentând intercesorii suveranilor¹⁰⁸. La sfârșitul Evului Mediu, slujitorii altarului din cadrul cetăților sau a curților beneficiau, pe lângă scutirile specifice clerului domnesc, de unele donații¹⁰⁹, la fel ca în Bizanț, unde personalul ecleziastic imperial primea un salariu fix, la care se adăugau diverse danii¹¹⁰. Cel din Suceava și apoi de la Iași se distingea prin număr și prestigiu, asemenea segmentului sacerdotal din vechea cetate imperială care îi deservea pe basilei¹¹¹.

Mărturiile documentare evidențiază că în Moldova medievală era cultivat idealul armoniei sociale, ilustrat prin grija voievozilor față de supușii lor laici și ecleziastici, care erau datori să-i slujească cu „dreaptă și credincioasă slujbă“. Dintre cei din urmă, călugării au fost principalii beneficiari ai daniilor, deoarece înălțau o rugă permanentă pentru sănătatea principelui și a membrilor familiei sale, iar după moarte, contribuiau la iertarea păcatelor¹¹². Dimensiunea spirituală a relației contractuale din-

torii din oraș și din afara sa chemați să confirme această situație: șoltuzul și pârgarii, preoți de târg, foști șoltuzi, mici boieri din vecinătate, preotul Grigorie din Antălești și alți săteni (*ibidem*, IV, p. 513, nr. 651). Într-o scrisoare de mărturie din 28 decembrie 1638, elaborată la Suceava, pentru o groapă de fânaț a mănăstirii Sfântul Ilie, se făcea disocierea între șoltuz și pârgari, „bătrânii târoveți“ și preoți (*Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului (1388-1918)*, vol. I, p. 274, nr. 144).

¹⁰⁸ Bogdan-Petru Maleon, *Ritualurile puterii și funcția mediatoare a clerului de mir. „Rugătorii“ lui Ștefan cel Mare*, în „Analele Universității «Al.I. Cuza» din Iași“, tom. L, 2004, p. 53-55.

¹⁰⁹ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial*, p. 278.

¹¹⁰ J. M. Hussey, *op. cit.*, p. 331.

¹¹¹ Louis Bréhier, *Le recrutement des patriarches de Constantinople pendant la période byzantine*, în „Actes du VIe Congrès International d'Études Byzantines. Paris (27 Juillet – 2 Aout 1948)“, tome I, Paris, 1950, p. 226-227.

¹¹² Andrei Pippidi, *Monarhia în Evul Mediu românesc, practică și ideologie*, în *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 25.

tre domn și slujitorii altarului s-a tradus prin desemnarea acestora drept „rugători“, ceea ce constituia o trimitere directă la misiunea lor intercesoare. Clerul monahal era cel mai frecvent numit în acest fel, iar reprezentanții celorlaltor categorii de oameni ai bisericii doar dacă asigurau un suport simbolic guvernării. Astfel, la 24 aprilie 1434, Ștefan al II-lea arăta că acest „*adevărat rugător al nostru*, popa Iuga, a slujit mai înainte sfântrăposatului părintelui nostru drept și credincios, iar astăzi ne slujește nouă drept și credincios“ (subl. ns.)¹¹³. La 7 decembrie 1436, același voievod, împreună cu fratele său, întăreau proprietățile protopopului Iuga pentru „dreapta și credincioasa lui slujbă către noi și *rugăciunea* lui“ (subl. ns.)¹¹⁴. În acest caz era vorba despre un preot important, stăpân de sate, tată al viitorului logofăt Mihul, și prin aceasta apropiat de Domnie. Într-o poziție similară față de puterea princiară se afla și preotul Ioil, care, la 25 mai 1434 a primit din partea lui Ștefan al II-lea dreptul de a-și întemeia mănăstire¹¹⁵, pentru ca, după înălțarea în demnitatea de protopop, să fie numit de Ștefan cel Mare, la 18 februarie 1456, „*adevărat rugător al nostru*“ (subl. ns.)¹¹⁶.

Odată cu ritualizarea puterii, tot mai mulți preoți de mir au dobândit statutul privilegiat de „rugători“ ai suveranilor. Astfel, printr-un hrisov emis la 18 iunie 1444, care s-a păstrat într-o traducere românească târzie, Ștefan al II-lea arăta că „popa Toader din Bârlad, carele slujind noao cu driaptate și cu credință și cu *driaptă și curată rugă cătră Dumnezeu pentru noi*“ (subl. ns.)¹¹⁷, „...i-am dat și i-am întărit lui, întru al nostru pământ, moara fratelui său, a popii lui Draghie, ce iaste pe Smila [...] și am poruncit lui să-și facă sat [...] și, pe Lahova, unde au fost mănăstire a fratelui său...“¹¹⁸. Informațiile despre acest slujitor al altarului provin din documentul prin care preotul Toader din Bârlad

¹¹³ DRH, A, Moldova, I, p. 182, nr. 129.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 232, nr. 165.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 184, nr. 130.

¹¹⁶ *Ibidem*, II, p. 82, nr. 56.

¹¹⁷ *Ibidem*, I, p. 351, nr. 248.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 351, nr. 248.

a primit întărire pentru „moara fratelui său, a popii lui Draghie, ce iaste pe Smila, unde au fost hălășteul bistricenilor, valea până unde cade Smila în Bârlad; [...] și, pe Lahova, unde au fost mânăstire a fratelui său, a popii lui Draghie...”¹¹⁹. Acest exemplu aduce în discuție o familie de preoți, Toader fiind unul din clericii urbani, iar Draghie făcând parte din rândul oamenilor bisericii implicați în opera de ctitorire. În ceea ce privește ultimul aspect, drepturile asupra lăcașului monahal, de care urmau să beneficieze cei doi slujitori ai altarului, aveau darul de a potența în plan social prestigiul de care se bucurau familiile cu tradiție clericală.

De la jumătatea secolului al XV-lea datează prima informație documentară relativă la un „rugător” care oficia în reședința principală. Acest exemplu reiese dintr-un document emis la Suceava în cancelaria lui Petru Aron, la 13 iunie 1456, prin care voievodul întărea mânăstirea Moldovița un sat „La gura Brădățelului”, numit Borhinești. Principele arăta că atunci „când am hotărnicit acest hotar, am fost însumi domnia mea, și a fost mitropolitul chir Theoctist, și pan Stanciul pârcăla>b...”, precum și alți boieri și târgoveți, printre care „pan Serchiz voit de Suceava...”, și „*rugătorul nostru întru Dumnezeu, popa Rusu*” (subl. ns.)¹²⁰. Acest membru al clerului avea relații privilegiate cu suveranul, preotul Rusu fiind probabil cel care slujea în biserica aflată în preajma curții domnești de la Suceava sau în lăcașul din cadrul acesteia. În plus, se poate spune că, din moment ce organizarea orășenească a reprodus un model străin, iar instituțiile au fost încarnate în mare parte de alogeni, prezența preotului Rusu poate fi interpretată și ca o expresie simbolică a autorității princiare la nivelul urban. De asemenea, se pare că preoții de târg, în special cei domnești, se bucurau de un mare prestigiu, mărturia lor fiind invocată încă din prima jumătate a secolului al XV-lea.

Începând din secolul al XVI-lea, principala modalitate de ascensiune socială deschisă oamenilor bisericii a reprezentat-o acumularea de proprietăți funciare. În cazul „rugătorilor”, această

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 351, nr. 248.

¹²⁰ *Ibidem*, II, p. 90, nr. 60.

practică a constituit modalitatea de a ipostazia, din punct de vedere material, prestigiul simbolic rezultat din apropierea de suveranul țării. Un exemplu în acest sens decurge dintr-un document emis la 13 martie 1555, prin care Alexandru Lăpușneanu arăta că „*rugătorul nostru* popa Cozma“ (subl. ns.) a cumpărat părți din satele Turbureni și Oncani, pentru 1500 de zloți tătărești¹²¹. Desemnarea slujitorului altarului drept „*rugătorul nostru*“ sugerează că acesta slujea probabil la una dintre capelele curții domnești din Iași, locul de unde a fost emis documentul, sau la biserica Sfântul Nicolae din preajma reședinței princiare. Poziția sa socială este indicată de suma achitată pentru achiziționarea proprietăților, una foarte mare prin raportare la tranzacțiile imobiliare din epocă, ceea ce poate constitui un indiciu că preoții domnești dețineau un potențial financiar deosebit. De asemenea, ei erau integrați în edificiul puterii princiare, ceea ce îi situa pe o poziție partizană, situație care putea implica, la rigoare, o serie de riscuri în cazul răsturnărilor produse pe tronul Moldovei. Unei astfel de conjuncturi se pare că a fost nevoit să-i facă față și preotul Cozma în timpul domniei lui Ion vodă. Este cunoscut că acest principe s-a confruntat cu o puternică opoziție din partea elitei ecleziastice, ilustrativ în acest sens fiind cazul mitropolitului Teofan al II-lea, care s-a aflat în tabăra celor care în toamna anului 1571 l-au susținut pe Bogdan al IV-lea în tentativa de a reveni în fruntea țării¹²², iar după eșecul suferit de acesta¹²³ și-a găsit refugiul în Transilvania. Mai mult decât atât, nu este exclusă ipoteza că o bună parte a clerului moldovenesc s-a aflat de partea fiului lui Alexandru Lăpușneanu, ceea ce l-a determinat pe Ion vodă să declanșeze un val de persecuții, în timpul căruia Grigore Ureche susține că numeroși călugări au fost întemnițați, în timp ce unii reprezentanți ai elitei ecleziastice au

¹²¹ DIR, A, *Moldova*, XVI, II, p. 67-68, nr. 64.

¹²² Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, Chișinău, Editura Columna, 1991, p. 109-110.

¹²³ Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova (a. 1324-1881) I. Secolele XIV-XVI*, București, Editura Academiei, 2001, p. 697.

fost pedepsiți exemplar, cum s-a întâmplat cu Iacob Molodeț, egumenul Slatinei, și popa Cozma care au fost îngropați de vii¹²⁴. Este greu de precizat dacă este vorba despre două personaje omonime sau despre același cleric, însă poziția preotului atestat documentar față de familia Lăpușneanu, ce decurgea din apartenența la categoria slujitorilor altarului datori să se roage pentru sănătatea și mântuirea reprezentanților acesteia, face plauzibilă a doua variantă. Despre acest om al bisericii s-au păstrat unele informații indirecte, datând din secolul următor, precum cele furnizate de un document emis la 12 martie 1617 în cancelaria lui Radu Mihnea, din care rezultă că „Drăgan, fiul lui Dumitru uricar, nepotul lui popa Cozma“ și „Mărica, femeia lui Lupul pah-ărniceș, fiica popei Toma, nepoata popei Cozma“, au vândut părți din Oncani „cu curți“ și Turbureni lui Constantin Roșca mare vistier¹²⁵. Pentru reconstituirea poziției sociale a personajului în discuție se dovedește utilă informația furnizată de acest document, conform căreia satul Oncani adăpostea curțile familiei preotului Cozma¹²⁶. Relevant pentru prestigiul dobândit de aceasta este și documentul emis la 20 iunie 1603, din care reiese că portarul Mălai Grozav s-a prezentat în fața lui Ieremia Movilă „cu niște zapise de mărturie de la Dan Bolca vornic și de la Dumitru uricar și Sava pivnicer și Cârștian miedar“ pentru niște locuri de casă din Oncești și Hreața¹²⁷, ceea ce sugerează anturajul în care se integrase unul din copiii preotului Cozma. Acesta a scris numeroase acte domnești în perioada 1606-1610¹²⁸, iar fiul său, Drăgan, a moștenit îndeletnicirea scrisului, dar s-a dovedit mai puțin prolific. De la el s-a păstrat un act cu caracter solemn, redactat la 1 iunie 1605, la Suceava, în care era invocată mărtu-

¹²⁴ Grigore Ureche, *Letopisețul...*, p. 197.

¹²⁵ *DIR, A, Moldova, XVII, IV*, p. 115, nr. 154.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 115, nr. 154.

¹²⁷ *Ibidem*, I, p. 107, nr. 152.

¹²⁸ *DIR, A, Moldova, XVII, II*, p. 5, nr. 5; p. 20, nr. 19; p. 24, nr. 24; 30, nr. 30; p. 31, nr. 32; p. 32, nr. 34; p. 46, nr. 48; p. 66, nr. 72; p. 73, nr. 81; p. 97, nr. 117; p. 105, nr. 125; p. 123, nr. 149; p. 141, nr. 176; p. 193, nr. 255; p. 208, nr. 276; p. 252, nr. 325; p. 277, nr. 364; p. 302, nr. 401.

ria mitropolitului și a celor trei episcopi, prin care Ieremia Movilă întărea mănăstirii Sucevița satul Hrințești, lăsat ca danie de răposatul mitropolit Gheorghe Movilă¹²⁹. Precizarea conform căreia „A scris Drăgan, *fiul lui Dumitru uricar*“ (subl. ns.)¹³⁰ poate sugera că de fapt acesta și-a suplinit părintele, căruia îi revenea de drept sarcina de a elabora un hrisov de o asemenea importanță. De fapt, Dumitru uricar a întocmit toate actele la Iași, ceea ce lasă să se înțeleagă că își împărțea timpul între capitala Moldovei și curțile de la Oncani. Dintre documentele ieșite de sub pana nepotului de preot s-a mai păstrat o scrisoare românească din 10 martie 1612, prin care acesta mărturisea că a împrumutat 300 de galbeni pe timp de un an de la Dumitrașco Ștefan, pentru care a zălogit satul Macsinești. Întrucât nu a putut achita la timp datoria, a vândut satul creditorului, pentru 400 de galbeni, primind banii în prezența mai multor boieri și târgoveți din Iași, în „casa popei Eremia“¹³¹. Acest moment ilustrează fenomenul mai larg al pauperizării urmașilor de preoți, după înstrăinarea acestora de oficiul clerical, dovadă fiind și faptul că Drăgan va sfârși prin a vinde și proprietățile moștenite de la bunicul său, popa Cozma, după cum rezultă din documentul din 12 martie 1617, invocat anterior¹³². Preotul Cozma mai avea un fiu, Toma, menționat cu prilejul acestei tranzacții, care i-a moștenit demnitatea clericală, dar despre care nu s-au păstrat alte informații, ceea ce poate conduce la ipoteza că a rămas permanent la Oncani, departe de agitația vieții urbane.

Pornind de la mărturiile documentare invocate, se poate concluziona că preotul Cozma nu a fost un simplu preot de țară, ci un slujitor al altarului care a dispus de o avere considerabilă și s-a bucurat de prestigiul convenit celor care se rugau pentru sănătatea și mântuirea familiei princiare. Urmașii omului bisericii s-au integrat în elita socială urbană, oscilând între oraș și zona rurală, în acord cu o practică tradițională a membrilor aristocra-

¹²⁹ *Ibidem*, I, p. 245-247, nr. 330.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 247, nr. 330.

¹³¹ *Ibidem*, p. 68-69, nr. 111.

¹³² *Ibidem*, IV, p. 115, nr. 154.

ției moldovenesti, care aveau o reședință la țară și o casă în spațiul orășenesc, de preferat în reședința principală¹³³. Totodată ei făceau parte din acel segment al elitei care cunoștea și folosea cuvântul scris, ceea ce a constituit, în majoritatea situațiilor, o „moștenire“ dobândită pe filieră clericală.

Datorită prestigiului de care se bucurau, preoții aflați în serviciul suveranilor au fost convocați cu prilejul perfectării unor tranzacții urbane, după cum rezultă din documentul emis la 7 iulie 1602, prin care șoltuzul și pârgarii din Bacău adevereau că Movilă fost pârcălab și cneaghina sa Salomia au cumpărat ocină și vie cu cramă în Albeni pentru 600 de zloți tătărești „și au dat acei bani, gata, înnainte noastre și înnainte popii lui Ion domnescu și înnainte popii Zahariia și înnainte a mulți oameni și înnainte tuturor setenilor din Albeni...”¹³⁴. Pe baza acestui zapis de mărturie, la 29 ianuarie 1605, Ieremia Movilă i-a întărit lui Movilă fost pârcălab proprietățile respective¹³⁵. Despre preotul Ioan aflăm și dintr-un document emis în Iași, la 6 iunie 1621, care s-a păstrat într-o copie românească din secolul al XVIII-lea, prin care Alexandru Iliăș întărea lui Ștefan diac și fratelui său, popa Gheorghie, fiii popii Ioan „de la biserică domniei méle de la Bacău“, o prisacă la Fundu, între Siret și Bistrița, dobândite de tatăl lor de la Petru Șchiopul și „o poiană ce-au făcut-o acolo, caré au fost danie tatălui lor, popii Ioan, de la Mariia călugărița Boboiugoe, fata popii Tomii din Bacău”¹³⁶. De asemenea, popa Gheorghie a venit cu „un zapis de mărturie de la voitul și 12 pârgari de la Bacău și de la Mărzea diregătoriul de acolo și de la alți oameni buni de acolo, scriind precum el însuși au cumpărat giumătate de satul Fundul, din vatra satului și din câmpu și din pădure“ de la Lazor fost cămăraș, pentru 50 de taleri bătuți¹³⁷. Pe baza acestui zapis de mărturie, domnul a întărit „rugătoriului nostru, popii Gheorghie, pre acea de mai sus zisă giumătate de

¹³³ Ștefan S. Gorovei, *Note de istorie medievală suceveană*, p. 209-210.

¹³⁴ *DIR*, A, *Moldova*, XVII, I, p. 53-54, nr. 81.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 192-193, nr. 275.

¹³⁶ *Ibidem*, V, p. 55, nr. 65.

¹³⁷ *Ibidem*.

satul Fundu“ (subl. ns.)¹³⁸. Din analiza acestor documente transpare imaginea unei familii de preoți aflată în slujba suveranului, care a dobândit o poziție materială importantă, tocmai datorită acestei continuități în demnitatea clericală și apropierii de puterea princiară. De asemenea, ilustrează un model de ascensiune socială pe filieră clericală, urmașul preotului Ioan intrând în categoria „rugătorilor“.

Dintre oamenii bisericii care au participat activ la viața comunității făcea parte și preotul Eremia „de la biserica domnească din Iași“, care, la 25 iunie 1598, adeverea, alături de preotul Toader, vânzarea unor ocini din Dănești, ținutul Iași, lui Nicanor, fost mitropolit¹³⁹. La 24 august 1599, Ieremia Movilă a emis din Suceava un act prin care îi întărea „*rugătorului nostru*, popa Eremia de la biserica domniei mele din târgu Iași“ (subl. ns.), pe baza unui zăpis de mărturie semnat, printre alții, și de „popa Toader din Iași“, popa Ștefan și protopopul Mârzea, stăpânirea asupra unui loc de casă cu teren cultivabil în satul Tescani, cumpărat de la Marco Potângeanu¹⁴⁰. Despre Toader aflăm din documentul emis de cancelaria lui Ieremia Movilă, la 20 octombrie 1602, prin care șoltuzul și pârgarii din Iași întăreau mănăstirii Secul un loc de dugheană în târg, dăruit de Sora, soția lui Grigorie Lelea șoimariu „ca să-i fie ei pomenire, în veci, pentru sufletul său și al părinților săi și pentru sufletul sfântrăposatului ei soț“¹⁴¹, după mărturia șoltuzului și a celor 12 pârgari fiind învocați „popa Toader de la biserica domnească, și protopopul Ion, și popa Ion Saicovici...“¹⁴². Cei doi clerici de la biserica Sfântul Nicolae apar din nou împreună într-un document emis la Suceava după începutul lunii septembrie 1604, prin care domnul preciza că Tudor, bărbierul din Iași, a avut câștig de cauză în fața cumnatei sale, Tudosca din târgul Sucevei, pentru niște dugheni și vii, arătând o carte de mărturie precum că soția sa, Agafia, a

¹³⁸ *Ibidem*.

¹³⁹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, p. 69-70, nr. 46.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 70, nr. 47.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 81, nr. 56.

¹⁴² *Ibidem*, p. 82, nr. 56.

lăsat acestea „cu limbă de moarte lui Tudor, dinaintea a oameni buni, anume: duhovnicul ei, Ghelasie ieromonah de la mănăstirea Sfântul Nicolae din Țarină, și popa Toader, și popa Eremia din târgul Iași și vecinii din jur”¹⁴³. Într-un act din 25 aprilie 1627, prin care șoltuzul și pârgarii din Iași mărturiseau că Mărtiaș vâtaf a cumpărat de la Silion și Vasilie un loc de casă cu pivnițe de piatră pe Ulița Curții, primul între cei menționați la tranzacție este „popa Eremia...» ce au fost preut domnescu”¹⁴⁴. Ca urmare a prestigiului de care se bucura preotul Eremia, se pare că locuința sa din Iași reprezenta un loc în care se perfectau unele tranzacții, precum cea din 10 martie 1612, prin care Drăgan, nepotul preotului Cozma, a înstrăinat satul Macsinești¹⁴⁵.

Dincolo de exemplele amintite, preoți numiți „rugători” au existat și în localitățile mai puțin însemnate, ei bucurându-se de un statut similar celor din marile reședințe princiare, chiar dacă aveau arareori posibilitatea să stea în preajma domnilor Moldovei. Aceștia marcau geografia spirituală a Moldovei, reprezentând una dintre expresiile simbolice ale omniprezenței suveranilor țării¹⁴⁶.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 88-89, nr. 62.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 227, nr. 171.

¹⁴⁵ *DIR, A, Moldova, XVI, I, p. 68-69, nr. 111*. Se pare că unii preoți se îndelețniceau cu înregistrarea unor tranzacții efectuate în orașe, după cum rezultă dintr-o scrisoare redactată la Suceava, în jurul anului 1630 (*Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului (1388-1918)*, vol. I, p. 252, nr. 118).

¹⁴⁶ În acest sens, poate fi menționat Ștefan din Ștefănești, care apare ca martor la 24 noiembrie 1598 (*DIR, A, Moldova, XVI, IV, p. 239, nr. 293*). La 13 aprilie 1603, într-un document emis la Iași, Ieremia Movilă a confirmat lui Caraiman mare ceașnic un vad de moară cu mori „mai jos de târgul Ștefăneștilor”, cumpărate de la „rugătorii noștri, popa Ștefan și Parcovschi” (*ibidem*, XVII, I, p. 90, nr. 129). Pe data de 19 martie 1607 preotul Ștefan dădea un zăpis de mărturie din Ștefănești, alături de alți preoți (*ibidem*, II, p. 94, nr. 111), iar la 15 martie 1614 apărea alături de șoltuz și pârgari ca martor la o tranzacție funciară (*ibidem*, III, p. 162, nr. 253). Un alt exemplu este oferit de preotul Mihul, menționat la 24 octombrie 1598 ca ginere al preotului Moisei, împreună cu care a cumpărat „o seliște mai sus de Boldești, pe pârau Bărleștilor, anume Sârbii” (*ibidem*, XVI, IV, p. 238, nr. 292). Preotul Mihul și-a rotunjit averea cumpărând de la fiii lui Fratea din Pășcani o parte din acest sat, pentru 60 de

Dincolo de categoria din care făceau parte, clericii de mir din orașele moldovenești erau animați de un sentiment de solidaritate întemeiat pe prestigiul funcției sacerdotale, iar în cazul celor aparținând elitei ca urmare a apropierii de sfera puterii. Preoții domnești erau cei mai intimi slujitori ai suveranilor Moldovei, datorită calității de intercesori și confesori princiar. Ca o expresie a acestei relații privilegiate, documentele emise de cancelaria domnească îi desemnează cu apelativul de „rugători“. Dintre slujitorii altarului de la lăcașurile ctitorite de voievozi erau numiți astfel doar cei cu experiență și prestigiu în cadrul comunităților și al Bisericii. Această parte a clerului nu reprezenta însă o categorie ecleziastică în sensul administrativ al acestei sintagme, ci mai curând o elită specializată în pietatea princiară. Dincolo de

taleri (*ibidem*, XVII, II, p. 78, nr. 89). La 4 iunie 1607, Simion Movilă a întărit „rugătorului nostru, popa Mihul din Pășcani“ (subl. ns.) o ocină în satul Verișeni, pe Moldova, ținutul Suceava, cumpărată de la Anisia, fiica lui Foltea și de la nepoata ei de soră, Ana, pentru 43 de taleri de argint (*ibidem*, p. 109-110, nr. 134). Adăugând prestigiului ce decurgea din calitatea de om al altarului stabilitatea conferită de o importantă avere, preotul Mihul a jucat un rol deosebit în cadrul comunității. Astfel, la 11 iulie 1603 este menționat în documentul prin care popa Ștefan, fiul lui Iachim din Bărgăoani, mărturisea că a vândut ocina sa de moștenire din satul Cârliși, ținutul Neamț, lui Nicoară logofăt (*ibidem*, I, p. 109, nr. 155). Implicarea activă în secol îi va aduce preotului Mihul și povara tuturor treburilor lumești. Astfel, la 8 iulie 1617, Radu voievod arăta că „rugătorul nostru, popa Mihul din Pășcani și cu oamenii lui“ (subl. ns.) se judecă cu călugării de la mănăstirea Râșca „pentru un vad de pod, ce este la Siret, în hotarul Pășcanilor“ (*ibidem*, IV, p. 188, nr. 233). Radu voievod fixa soroc „lui popa Mihail și oamenilor lui de acum, din luna Iulie 8 zile până a treia zi după Bobotează, ca să aducă martori oameni buni și bătrâni, să mărturisească cu sufletele lor, cum știu ei mai cu dreptate și cui i se cuvine acest vad și dacă mai au călugării pod, în acest vad“. Din păcate, actul este distrus în partea finală și nu cunoaștem decizia domnului (*ibidem*, p. 188, nr. 233). La 20 aprilie 1622, preotul Mihul, împreună cu ginerele său, Ionașco Grecul, se plâneau domnului Ștefan Tomșa că o parte de ocină din Pășcani, adică o seliște cu vad de pod pe malul Siretului, le-a fost împresurată și vândută de Isaico comișel lui Balica hatman. În cele din urmă, Ștefan Tomșa a hotărât, la 20 aprilie 1622, că „rugătorul nostru popa Mihul din Pășcani“ și ginerele său să primească întărire pentru ocina lor (*ibidem*, V, p. 126-127, nr. 173).

prestigiul simbolic de care beneficiau, statutul acestor slujitori ai altarului poate fi reconstituit pornind de la unele elemente precum *deținerea de proprietăți, participarea la forurile administrative ale orașelor și cunoașterea cuvântului scris*. Dacă, prin raportare la aceste coordonate, se poate spune că preoții aflați în serviciul domnilor își datorau poziția socială exclusiv acestei relații, în multe cazuri familiile lor pot constitui exemple de ascensiune realizată prin acumularea de bunuri materiale și dobândirea științei de carte.

CÂTEVA ASPECTE PRIVIND ATITUDINEA FAȚĂ DE SĂRACI ÎNAINTE ȘI DUPĂ REFORMA RELIGIOASĂ LA CLUJ

Enikő Rűsz-Fogarasi

Problema săracilor apare foarte rar în documentele medievale deoarece, pe de o parte, izvoarele documentare s-au păstrat doar fragmentar, pe de altă parte, deoarece grija pentru cei aflați în dificultate a fost mai mult sau mai puțin supervizată de Biserică și de instituțiile sale nu pentru a fi consemnată între oameni, ci pentru a le asigura intrarea în imperiul celor drepți. Totuși, există un grup de izvoare, anume testamentele, care conțin informații legate de problema săracilor. Aceste acte juridice au consemnat voința unor persoane de a-și lăsa averea prin dispoziție testamentară în favoarea unei persoane sau instituții. În testamentele redactate până la reforma religioasă, un element poate de nelipsit îl constituie lăsarea de bunuri sau bani atât pentru instituții bisericești, cât și pentru săraci. În testamente, se diferențiază dispozițiile care se referă la săracii din așezămintele ospitaliere de cele privind bunurile ce urmau să fie date, sau împărțite pur și simplu, săracilor. Această abordare diferențiată a problemei săracilor ne face să credem că doar o parte dintre săraci erau instituționalizați, în timp ce mulți dintre ei trăiau din mila oamenilor, de multe ori cerșind.

Unele din preocupările legate de săraci s-au concretizat prin împărțirea de mărunțișuri, alimente și îmbrăcăminte. Uneori chiar se prevedea organizarea unui praznic ori plățirea unei băi pentru săraci, în memoria celui decedat¹. Pentru perioada evului

¹ Jakó Zsigmond, *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei [Procesele verbale ale Conventului din Mănăștur]*, p. II, Editura Academiei Ungare, Budapesta, 1990, nr. 4366, p. 535, 13 novembre 1531: „*consors sua debeat pauperi-*

mediu², majoritatea testamentelor conțin date despre acte de caritate făcute pentru mântuirea păcatelor³. De cele mai multe ori, actele de smerenie erau motivate prin dorința de absolvire a păcatelor și răscumpărare a sufletelor, condiții pentru a avea asigurată intrarea în Paradis.

Prin intermediul confreriilor și așezămintelor ospitaliere, până în secolul al XV-lea, Biserica a reușit să rezolve în mare parte problemele ivite în legătură cu săracii. În orașele libere regale, în secolul al XVI-lea, are loc o schimbare de atitudine, datorată tocmai dezvoltării urbane. Comunitatea își impune punctul de vedere în toate domeniile vieții orășenești; ca urmare, autoritatea asupra așezămintelor ospitaliere va fi preluată mai cu seamă de comunitate, indiferent că era vorba de cele aflate până atunci sub controlul unor ordine religioase sau sub autoritatea bisericii plebaniale.

Alături de confrerii și de așezăminte ospitaliere, breslele care apar și se dezvoltă mai cu seamă începând din secolul al XV-lea vor avea unele prerogative de asistență socială, însă doar pentru cei care făceau parte din aceste corporații. În cadrul breslelor, grija pentru cel aflat în dificultate are cu totul altă rațiune, căci mai presus de orice era onoarea breslei, ca atare calitatea muncii lor.

După reforma religioasă, are loc o schimbare, grija pentru cei aflați în dificultate fiind preluată de conducerea orașului sau de instituțiile acestuia, ori de către comunitățile frățești și meșteșugărești. În general, cadrele instituționale vor fi aceleași, dar conducerea va intra pe mâna comunității orășenești, trecând aproape toate aspectele sociale în sfera laicului. Toate instituțiile angrenate în grija pentru cei aflați în nevoie, deși înainte de Reformă erau în mâna Bisericii, vor fi preluate acum de conducerea orășenească. După secularizarea averilor bisericești, municipali-

bus celebrari facere unum balneum et elemosinas distribuere... unam grisei peciam emere et de ea pauperes vestire“.

² Până în 1541.

³ Maria Lupescu Mako, *Gifts for Soul in Late Medieval Transylvania*, în „Annual of Medieval Studies at CEU“, vol. 7, Budapesta, 2001, pp. 161-185.

tatea și orașenii vor avea în mână, cu toate – bune și rele –, coordonarea activităților caritabile. Grija pentru săraci se manifestă prin susținerea așezămintelor ospitaliere, în cadrul breslelor, în cadrul vecinătăților, în cadrul lăsării de bunuri prin testament de către persoanele fizice, ca și prin acordarea, de către municipalitate, pentru cerșetorii din oraș, a unei sume care să le asigure minimul necesar pentru subzistența lor.

*

În societatea medievală, prezența Bisericii era definitorie în toate domeniile vieții cotidiene, așadar și în ceea ce privește ajutorarea celor cu probleme sociale. Odată cu apariția și dezvoltarea orașelor medievale, apar instituții exclusiv urbane, a căror activitate se poate lega oarecum și de acordarea asistenței sociale; acest lucru a contribuit la diminuarea rolului Bisericii. Ne gândim aici, în primul rând, la rolul spitalelor/azilurilor și al breslelor.

La început, o parte din spitale funcționau ca organizații congregaționiste, altele fiind patronate de bisericile parohiale. Până la sfârșitul evului mediu însă, administrația acestor instituții, în tot mai multe locuri, a trecut în mâna conducerii orașului.

Pe lângă așezămintele ospitaliere, și *confreriile* desfășurau o activitate caritabilă însemnată, care se rezuma însă la înmormântarea săracilor, eventual a străinilor, și ajutorarea bolnavilor. Aceste colectivități acordau nevoiașilor bunuri în natură, împărțindu-le din timp în timp și îmbrăcăminte și alimente⁴.

Corporațiile respective acționau sub egida unui spirit umanitar. Atenția acordată celor nevoiași, din partea membrilor confreriilor, era probabil expresia spontană a carității. La Cluj, un asemenea rol l-au jucat confreriile religioase și asociațiile „Kalandos“, cum ar fi Sfânta Ecaterina, Sfântul Petru, Maria Magdalena, Sfântul Mihail, Fecioara Maria, Sfântul Ladislau, și ale

⁴ Marie Madeleine de Cervins, *A szegények és a betegek gondozása a középkor végi magyar városokban [Îngrijirea săracilor și bolnavilor în orașele maghiare de la finele evului mediu]*, în „Korall“, p.58.

Tuturor Sfinților⁵, însă ne lipsesc datele concrete. Bazându-ne pe regulamentele și pe analogiile cu alte orașe putem presupune o asemenea activitate.

Scotând în evidență asociațiile religioase respective – caracteristice mediului urban – ajungem de fapt la problematica breslelor, deoarece, adeseori și într-o anumită măsură, aceste societăți religioase se confundă cu organizarea breslelor: de pildă, corporația Fecioara Maria era a breslei cojocarilor, iar confraternitatea Sfântul Ladislau ținea de breasla lăcătușilor⁶. Și în literatura de specialitate mulți cercetători accentuează înrudirea dintre bresle și fraternități. Dacă analizăm însă datele ce ne stau la dispoziție referitor la fraternități și la statutul breslelor, ne dăm seama că este vorba despre două asociații cu caracter distinct⁷. În timp ce asociațiile erau fondate cu un scop exclusiv religios și încercau să apere interesele din sfera socială și economică a membrilor breslelor, fraternitățile erau forme ale pioșeniei și ale trăirii acestui sentiment. Oricine corespundea din punct de vedere moral putea deveni membru al acestei comunități și putea să-și exercite credința alături de ceilalți. În același timp, breslelor nu li se putea alătura decât cel care a învățat meșteșugul și, realizându-și lucrarea de „magistru“, îi convingea pe meșterii breslași de măiestria sa. Acest lucru nu înseamnă totuși că între cele două forme de asociații nu ar fi existat trăsături comune; a se vedea, de pildă, cazul înmormântării membrilor decedați, unde ritualul avea loc în mod asemănător. Asistența socială acordată de fraternități își are originea în mentalitatea religioasă conform căreia faptele bune și o conduită de viață pioasă asigurau individului mântuirea. Confreriile medievale au constituit un cadru religios propice pentru întărirea solidarității umane⁸.

⁵ Lidia Gross, *Confreriile medievale în Transilvania*, Grina, Cluj, 2004.

⁶ *Ibidem*, p.262.

⁷ Kubinyi András, *Vallások társulatok a középkori Magyarországon* [Asociații religioase în Ungaria medievală], în idem, *Főpapok, Egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*, Budapesta, 1999, p. 344-347.

⁸ Despre confrerie, devoțiune, relația individ și societate, reprezentări la Maria Crăciun, *Polipticul și Devoțiunea Euharistică în Transilvania Evului Mediu Târziu*, în „Caiete Antropologice“, Cluj, anul IV, nr. 1, 2005, p. 93-108.

Multe acțiuni organizate de confreriile medievale ne duc cu gândul la vecinătățile (*Nachbarschaft*) din orașele săsești. Aceste vecinătăți au fost instituții sociale care au preluat atribuții de la confreriile sociale și religioase din perioada medievală. Erau organizate pe criterii teritoriale, etnice, confesionale, cu structură democratică, avându-și perioada de dezvoltare după reforma religioasă. Deși dintr-o vecinătate făceau parte persoane de aceeași confesiune, acestea nu erau organizații religioase, fiind mai degrabă un tip de fraternitate laică, cu scopul primordial de ajutor reciproc, în diferitele momente ale vieții⁹. Deși o bună parte a populației Clujului era germană, totuși, din păcate, nu avem date care să ateste în acest oraș un asemenea mod de organizare, cu specific săsesc.

*

În Ardeal, *breslele* își fac apariția odată cu dezvoltarea meșteșugurilor. Primele date referitoare la breslele din Cluj provin din secolul al XIV-lea, când izvoarele relatează despre meșterul cojocarilor; primul statut existent datează însă abia din secolul al XV-lea. În ceea ce privește evoluția meșteșugurilor, în izvoare de regulă apare meseria, apoi, în cazul în care evoluția este liniară, se vorbește și de organizarea în bresle, pentru ca, la sfârșit, datele să reflecte și statuarea regulilor. În felul acesta s-ar prezenta în documente imaginea ideală a dezvoltării breslelor, însă deseori, deși avem date indirecte referitor la statutul unor bresle, ele nu au fost confirmate în izvoarele de mai târziu. În Clujul medieval avem cunoștință de mai mult de patruzeci de meșteșuguri, dintre care aproape douăzeci au fost reglementate încă înainte de Mohács conform unor norme, însă numai șaisprezece statute au fost conservate, direct sau indirect¹⁰.

⁹ Gheorghe Baltag, *Sighișoara*, Cluj, 2004, p. 134-136. Hans-Achim Schubert, *Nachbarschaft und modernierung*, 1980, p. 26-30.

¹⁰ Datele după Samuel Goldenberg (G) și Annamária Jeney-Tóth (J): primul statut al lăcătușilor, 1462.3.17.-G. p.68, J. p.77; statutul fabricanților de arcuri, de scuturi, al curelarilor, 1484-G. p. 85, 135; primul statut al giuvaer-

Statutele breslelor din Cluj se refereau, la început, la regulamentele apartenenței și la problemele ce derivă din ele. Statutele breslelor medievale nu se ocupă întotdeauna și de ajutorarea membrilor ajunși la strâmtoare. În schimb, reglementările întărite și completate, ca și cele formulate abia din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, rezervă un spațiu mai larg ajutorării membrilor breslelor.

Măsurile luate pe plan social nu sunt legate însă doar de asociațiile religioase. Asistența socială din cadrul breslelor are alte origini. În cadrul acestora, asistența socială se concretiza printr-un ajutor personal și material, bănesc¹¹. Odată cu consolidarea breslelor, în statutele lor, un accent tot mai mare capătă dispozițiile legate de ajutorarea membrilor. În cazul breslelor din Cluj, în a doua parte a secolului al XVI-lea, se observă că rolul acestora devine tot mai important, împreună cu orașul ajungând la importanța și nivelul de organizare a meșteșugarilor din Brașov și Sibiu.

Statutele breslelor cuprind și reglementări legate de membrii ajunși la ananghie sau bolnavi. Astfel, dacă un meșter de breaslă se îmbolnăvea, breasla se îngrijea ca munca sa să continue cu ajutorul altui meșter. În același timp, s-a decis ca ucenicii aflați în stagiul de calfă să-l păzească pe rând pe meșterul bolnav. Prin aceste dispoziții ale statutelor breslelor se încerca evitarea situației ca îmbolnăvirea unor membri ai breslei ori eventualele accidente suferite să influențeze funcționarea atelierelor, urmărind-

giilor, 1473-G. p. 86, J. p. 77; statutul zidarilor, al pietrarilor, 1525.12.20.-G. p. 102, J. p. 78; primul statut al olarilor, 1512.5.8.-G.p.116, J. p. 78.; fabricanți de șarete, 1515.12.20.-G. p. 118, J. p. 78; primul statut al dogarilor, 1457-G. p. 119, J. p. 77.; statutul tăbăcarilor, 1464-G. p. 125, J. p. 76; statutul cojocarilor, 1479-G. p. 128, J. p. 77; statutul cizmarilor, 1455.5.15.-G. p. 131; primul statut al șelarilor, 1514.10.5.-G. p. 135; primul statut al țesătorilor, 1479-G. p. 137, J. p. 77; statutul frânghierilor, 1486-G. p. 141, J. p. 77; croitorii, tunzătorii de postav în 1475 solicită redactarea unui alt statut în locul celui vechi, pierdut, G. p. 143; primul statut al măcelarilor, din 1514 G. p. 151.

¹¹ Jeney-Tóth Annamária, *Míves emberek a kincses Kolozsvárott [Oameni de meserie din Clujul comorilor]*, editat de Societatea Muzeului Ardelean și Institutul de cercetări al Universității din Debretin, Cluj, 2004, p. 111-113.

du-se totodată și ca familia să treacă mai ușor peste o situație de criză.

Statutele reglementau cu exactitate și situația văduvelor, fiecare breaslă decizând în ce condiții soția meșterului putea duce mai departe „meșteșugul”¹². Aproape toate reglementările fac referiri la înmormântarea membrilor breslelor, descriind până la cele mai mici amănunte natura și locul ajutorului. Hotărârea țeșătorilor de in din 1479 dispunea: „dacă cineva dintre ei (membri ai breslei), soția, sau fiica, ori fiul moare, toți meșterii sunt obligați să vină la înmormântare, iar dacă cineva ar neglija acest lucru, să fie obligat, ca pedeapsă, să dea jumătate de pfund de ceară; pe mai departe, patru meșteri tineri sunt datori să servească cu această ocazie, după obicei”¹³. Cu toate că prezența la înmormântări a avut și o latură de reprezentare, totuși nu putem neglija aspectul de solidaritate umană.

Fără a diminua importanța activității caritabile a breslelor, vom menționa faptul că această asistență venită din partea lor, în cazul îmbolnăvirii ori al decesului unuia dintre meșteri, avea în vedere și păstrarea calității produselor obținute în ateliere, deoarece, altfel, renumele breslei ar fi fost pus în pericol.

*

Cu toate acestea, în ceea ce privește preocupările pentru ajutarea persoanelor aflate la nevoie, în strâmtoare, se poate afirma, fără cea mai mică îndoială, că cea mai importantă instituție socială din evul mediu și epoca premodernă a fost *așezământul ospitalier*.

¹² Rűsz-Fogarasi Enikő, *Mesterözvegyek a XVI. századi kolozsvári céhekben* [Văduve de maiștri în bleslele clujene din secolul al XIV-lea], în *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára* [Volum omagial pentru cel de-al 80-lea aniversare a lui András Kiss], Editat de Societatea Muzeului Ardelean, Cluj, 2003, p. 482-486.

¹³ *A céhes élet Erdélyben* (válogatta, bevezetéssel ellátta Kovách Géza és Binder Pál) [Viața breslelor din Ardeal (editor și prefață de Géza Kovách și Pál Binder)], București, 1981, p. 66.

În Ungaria medievală, au funcționat mai mult de 110 așezăminte ospitaliere în 67 de localități, dintre care 24 se aflau în 17 așezări din Ungaria orientală¹⁴. În evul mediu, întâlnim așezăminte ospitaliere la Bistrița, două, la Brașov, un spital al antoniților și un *leprarium*, la Cluj, unul, sub patronajul Sfântului Spirit și unul al Sfintei Elisabeta, la Mediaș, un așezământ ospitalier și o leprozerie, la Baia Mare, un spital al Sântului Nicolae, la Sibiu, a funcționat o leprozerie și un spital al Sfântului Spirit¹⁵, la Sighișoara, era un așezământ al antoniților, un spital al ordinului Sfântului Spirit și o leprozerie¹⁶, în timp ce la Alba Iulia spitalul a fost închinat Sfântului Duh, iar la Oradea sunt semnalate trei așezăminte ospitaliere; au mai fost asemenea spitale la Aiud, Feldioara, Teiuș, Râșnov, Satu Mare, Târgu Mureș, Turda și Crainimăt¹⁷.

Analiza tuturor acestor așezăminte ospitaliere este mult îngreunată de lipsa documentelor. În cazul multora nu avem decât referiri sporadice, care nu fac altceva decât să semnaleze existența acestor instituții. Dintre toate așezămintele ospitaliere, putem efectua o analiză, într-o oarecare măsură, în cazul aceluia din Sibiu, Cluj, Bistrița, Brașov, Sighișoara, Alba Iulia și Târgu Mureș, deoarece pentru acestea s-au păstrat documente, socoteli și protocoale orășenești sau ale așezămintelor ospitaliere, care ne îngăduie formarea unei păreri despre natura relațiilor existente între oraș, ordinul călugăresc și așezămintele ospitaliere.

În afară de acest aspect, în ceea ce privește mărimea, spitalele din Ungaria nu se pot compara cu cele din vest. Numărul bolnavilor din spitalele medievale maghiare se apropie de cincizeci doar în cazuri excepționale. Regula general valabilă în Europa de

¹⁴ În studiul de față, Ungaria orientală include Transilvania voievodală și Partium.

¹⁵ *Quellen zur Geschichte der Siebenburger Sachsen 1191-1975*, ed. Ernst Wagner, Bolau Verlag, Köln, Wien, 1976, p. 133

¹⁶ Müller Friedrich, *Geschichte der siebenbürgischen Hospitaller bis zum Jahre 1625./Programm des evangelischen Gymnasiums in Schassburg und der damit verbundenen ehranstalten. 1855/56*, p. 53.

¹⁷ Kubinyi András, *op. cit.*, p. 263-266.

Apus, conform căreia la o mie de locuitori ar exista un spital, nu este valabilă și în cazul Ungariei. Dacă urmărim așezările cu spitale și numărul populației din acestea, proporția pentru Ungaria ar fi de un spital pentru patru mii de locuitori¹⁸.

În perioada principatului, dintre toate așezămintele ospitaliere funcționale, doar pentru câteva avem date certe referitoare la continuarea activității. La Sighișoara, au continuat să existe ambele așezăminte, deoarece un document din 1575 precizează că spitalul Sf. Anton și leprozeria beneficiau de veniturile din satul Țeline¹⁹. Avem date și despre așezămintele din Brașov și Sibiu, ca și despre cele din Alba Iulia, Turda și Târgu Mureș. La Cluj, din cele trei așezăminte doar două au funcționat până în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Despre cele din Aiud, Feldioara și Teiuș nu avem date doveditoare. Întâlnim și localități unde instituțiile sociale s-au întemeiat după Reformă, cum a fost în cazul Dejului și Reghinului²⁰.

În cazul Clujului, avem date sigure doar despre două spitale, dar există în același timp și câteva repere care ne determină să credem că a existat și un al treilea. În legătură cu aceste spitale, până în prezent, cele mai importante informații le datorăm lucrării lui Jakab Elek despre istoria Clujului, lucrare care are și un material documentar bogat²¹; însă prezentarea și publicarea în viitorul apropiat a documentelor referitoare la așezămintele ospitaliere vor face posibilă scrierea istoriei medievale și premoderne a acestor instituții. Izvoarele ce fac referire la ele se află în arhivele parohiei Sfântul Mihail din Cluj, care încă nu se pot cerceta. O publicație recentă a lui Elek Benkő despre suburbia

¹⁸ Marie Madeleine de Cervins, *Az Egyház a késő középkori magyar városokban [Biserica din orașele evului mediu târziu]*, Editura Szent Istvan Tar-sulat, Budapesta, 2003, p. 48.

¹⁹ Gheorghe Baltag, *op. cit.*, p. 228.

²⁰ Rűsz-Fogarasi Enikő, *Aspecte privind așezămintele ospitaliere din Transilvania în epoca principatului*, sub tipar.

²¹ Jakab Elek, *Oklevéltár Kolozsvár történetének első kötetéhez [Colecție de documente pentru primul volum al istoriei Clujului]*, Buda, 1888, 366-40.

maghiară a Clujului ne oferă noi puncte de reper în ceea ce privește locația așezămintelor ospitaliere din acest oraș²².

Pe lista zeciuielilor protopopiatului suprem din Cluj, datată 8 martie 1332, a fost notată plata sub îputernicire a unui așezământ ospitalier din Cluj, cu numele de Heluicus²³. Pe baza acestui act se știe că la Cluj funcționa un spital încă din anul 1332, al cărui reprezentant era un *procurator hospitalis*.

În diploma emisă de Ludovic de Anjou la 22 mai 1366 se vorbește deja despre spitalul Sfânta Elisabeta ca despre o instituție care exista și funcționa mai demult²⁴; actul de donație mai sus amintit dispune transformarea morii de argăseală într-una de măcinat grâne. Confirmarea a fost cerută de administratorul spitalului, Jakab Szász, din „dorința ca Cristos să facă posibilă întremarea fizică și alimentarea acestor săraci, locuitori neputincioși și în chip diferit suferinzi ai spitalului“.

Datorită unui testament din anul 1496 avem informația că spitalul Sfânta Elisabeta se situa la marginea orașului²⁵. De asemenea, un alt document, emis în anul 1525, așează spitalul Sfânta Elisabeta tot în afara zidurilor orașului²⁶, în timp ce o dispensă din 1527 de la Alba Iulia localizează această instituție de asemenea în suburbia orașului²⁷. Mai târziu, într-un document din 1539 apare sub forma: *Hospitalis Beate Elisabeth vidue extra muros Civitatis Colosuarensis trans fluvium Zamus vocatum fundati*²⁸. La fel, și regina Isabela și fiul ei, printr-un document emis în 1558, plasează spitalul Sfânta Elisabeta în afara zidurilor ora-

²² Benkő Elek, *Kolozsvár magyar külvárosa a középkorban (Suburbia maghiară a Clujului medieval)*, EME, Kolozsvár, p. 46-51.

²³ Jakó Z., *Erdélyi okmanztar. Oklevelek, levelek es mas irasoso emlekek Erdely tortenetehey, 1301-1338 (Codex diplomatarium Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvanas illustratia)*, Editura Archivum Nationalæ Hungariæ, II, p. 402, nr. 1110.

²⁴ *Documenta Romaniae Historica, C, Transilvania*, XIII, nr. 62, p. 123-124.

²⁵ Jakab Elek, *op. cit.*, 307-309.

²⁶ *Ibidem*, 1525, „Hospitala Ecclesie Sancte Elisabeth extra muros Civitatis Kolosvariensis fundate“, I, 363-365.

²⁷ *Ibidem*, 1527, 370.

²⁸ *Ibidem*, 1539, p. 384-387.

șului²⁹. Porunca emisă de István Báthory în anul 1572 îl desemnează prin *Xenodochium Sancte Elisabeth vidue in suburbio... Civitatis Coloswar Hyducza vocato*³⁰. În convenția făcută în anul 1628 în interesul spitalului, administratorul acestuia este amintit: *Magister Xenodichi beate Elisabeth vidul in urbis via Civitatis Coloswar ultrapontano fundati*³¹.

În legătură cu spitalele Sfântul Duh și Sfântul Iov ne stau mai puține date la dispoziție, ele provenind din secolul al XV-lea și figurând în diferite testamente³². Spitalul Sfântul Iov este menționat doar de două ori în izvoarele din secolul al XV-lea, ceea ce poate însemna că această instituție a avut o existență scurtă.

Suportul material al spitalelor din Cluj se baza pe diferitele donații oferite de regi și principii sau pe ceea ce primeau prin testament. Ne referim aici la veniturile morii deja amintite și la donația de două mii de bucăți de sare gemă făcută de principii Gábor Bethlen, György Rákóczy I și Mihály Apaffy³³. Regina Isabela s-a îngrijit în mod deosebit de situația celor două spitale din Cluj; în mai multe rânduri, ea duce la îndeplinire acțiuni menite a ajuta instituțiile caritabile ale orașului, care se ocupau de îngrijirea bolnavilor și vârstnicilor³⁴.

Spitalele din Cluj primesc cele mai însemnate donații prin testament la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul celui următor. Mihály Kautusch și soția lui, Margit, prin testamentul lor, formulat la 20 decembrie 1496 și acceptat în fața administratorului spitalului Jakab Ádám, al judecătorului János Márkos și a cetățenilor aflați sub jurământ, au dispus ca în cazul decesului lor, casa pe care o aveau în Cluj să revină spitalului Sfânta Elisabeta. Conform testamentului, cei prezenți s-au înțeles că nici casa și nici curtea acesteia nu pot fi vreodată înstrăinate, iar obligațiile ce trebuie plătite pentru casă să fie suportate de spital³⁵.

²⁹ *Ibidem*, 1558, p. 390.

³⁰ *Ibidem*, 1572, p. 393.

³¹ *Ibidem*, 1628, p. 396-397.

³² Jakó Zsigmond, *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*, 448, 523, 721.

³³ Jakab Elek, *op. cit.*, 395-398.

³⁴ *Ibidem*, II-III, 26-27.-1556 jún. 2.? 1557, 1558, I, 387-389.

³⁵ *Ibidem*, 307-308, 599.

Soția pietrarului György, Magdalena, și-a lăsat prin testament, în 1531, toată averea bisericilor, capelelor și azilurilor pentru săraci din Cluj. Separat, pentru săracii din spitalul Sfântul Duh a lăsat 50 de dinari și o masă mai mică³⁶. Văduva lui Johann Schlessler, Margareta, a dispus prin testament să se dea 50 de butoaie de vin spitalului Sfântul Duh³⁷. Prin testamentul soției giuvaergiuului Márton, Katharina, spitalele Sfânta Elisabeta, Sfântul Duh și mănăstirea Sfântul Egyed au primit câte patru florini și câte un butoi de vin³⁸. Văduva lui Máthé Demetherfy, doamna Orsolya, a lăsat prin testament, în anul 1530, câte un florin pentru săracii spitalelor Sfântul Duh și Sfânta Elisabeta³⁹.

Una dintre cele mai mari donații a fost făcută în 1525 spitalului Sfânta Elisabeta; prin dispoziția testamentară a nobilului Antal Dezső din Mera și a soției sale, Anna, care s-au mutat la azil, s-a lăsat spitalului jumătate din satul Mera, aflat în posesia lor, cu toate veniturile și posesiunile aferente⁴⁰. Sunt înșirate aici pământuri arabile, pășuni, câmpii, pâraie, mori, heleștee și vii. În afară de toate acestea, mai făceau parte din donație și moara cu două roți de pe Nadăș, cinci bucăți de vie, șase cai de înhămat și trei de călărie, 40 boi, 16 bovine mari, 16 mai mici, 250 oi, 150 porci mai mici sau mai mari și 32 stupi de albine. Înregistrarea acestei proprietăți nu s-a făcut fără probleme, deoarece rudele testatorilor au cerut prin acțiune judiciară invalidarea testamentului⁴¹. În urma procesului însă, în anul 1525, s-a făcut înregistrarea pe numele spitalului a posesiunii din Mera, fără nici o împotrivire⁴². Hotărârea a fost întărită și de regele Ioan Zápolya în 1538⁴³.

³⁶ *Ibidem*, 1531, 372-374.

³⁷ Jakó Zsigmond, *op. cit.*, 488.

³⁸ *Ibidem*, p. 721.

³⁹ *Ibidem*, II, 523.

⁴⁰ Jakab Elek, *op. cit.*, I, 363-365.

⁴¹ Jakó Zsigmond, *op. cit.*, II, 458.

⁴² *Ibidem*, 458.

⁴³ Jakab Elek, *op. cit.*, I, 384-387.

În anul 1559, spitalele Sfântul Duh și Dreptul Sfânt au primit tot pe cale testamentară casa, împreună cu tot ce era în ea, de pe strada Király, a lui Salathiel Nagy și a soției sale⁴⁴.

*

Reforma religioasă a bulversat obiceiurile testamentare. Ca urmare, în testamentele, puține la număr, din a doua parte a secolului XVI sunt aproape absente donațiile în favoarea instituțiilor eclesiastice; de asemenea, sunt puține și referirile despre testamentate date pentru așezăminte ospitaliere sau pentru săraci. La Cluj, succesiunea averii a fost reglementată, în 1603, printr-un statut numit *Tratat despre Succesiune*⁴⁵. Împărțirea bunurilor familiale se făcea prin scrisori divizionale. Donațiile din actele divizionale pentru azilurile din Cluj sau din cele date pentru săraci erau preluate de juzi divizori, care după ce dădeau socoteală în fața conducerii orașului, urmau să transmită sumele primite magistrului ospitalier. Obiectele și banii intrați pe această cale în posesia magistrului erau consemnate în socoteala lui, împreună cu celelalte venituri și cu cheltuielile necesare instituției.

Până la Reformă, Biserica Catolică, prin instituțiile sale, asigura îngrijirea spirituală a celor din spitale. Mai mult decât atât, în anumite cazuri, Biserica se ocupa nu numai de vindecarea sufletului, ci și de conducerea acestor case caritabile; Ordinele Sfântului Anton și Sfântului Duh înființau și conduceau mai multe spitale în toată Europa.

În decursul evului mediu se întâlnesc tot mai des spitale înființate de orașe și, mai mult decât atât, chiar în cazul spitalelor confesionale, administrarea lor ajunge treptat în mâna urbei, a puterii laice.

Odată cu Reforma, asistența socială este preluată de așezămintele ospitaliere ale comunităților urbane, de bresle, doar în îngrijirea spirituală rămânând încă, pentru un timp îndelungat, în

⁴⁴ *Ibidem*, 391-392.

⁴⁵ Kovács Kis Gyöngy: *A kolozsvári osztóbírák intézménye [Institutia divisorilor la Cluj]*, în „Korunk“, 1997/7, p. 39-52.

sarcina diferitelor confesiuni. Secularizarea averilor bisericești a făcut ca aceste confesiuni să nu mai aibă puterea materială necesară pentru a sprijini, pe lângă ajutorul spiritual, instituțiile și aspirațiile sociale ale epocii (din punct de vedere material).

Deși în cazul celor două așezăminte ospitaliere din Cluj dispunem de mai multe informații decât în cazul majorității spitalelor din evul mediu și epoca premodernă, majoritatea acestora se referă la donațiile primite sau la proprietățile acestora. Date directe despre conducerea instituțiilor amintite sunt doar sporadice.

La Cluj, știm că cele două așezăminte ospitaliere au fost administrate de un magistrul ospitalier, care era răspunzător în fața conducerii orașului. Primele documente din arhiva spitalului Sfânta Elisabeta din Cluj au fost redactate în ultimul deceniu al secolului al XV-lea⁴⁶; acestea se referă în general la acte de donație, pentru ca abia aproape peste un secol să avem primele socoteli ale acestor așezăminte. Ceea ce este important de menționat este faptul că, deși aceste acte au fost redactate după 1586⁴⁷, credem că socotelile au fost redactate de magistrul ospitalier și prezentate reprezentanților orașului; deoarece în documentele existente nu ne-am întâlnit cu vreun curator al acestor instituții am putea crede că la Cluj magistrul ospitalier a fost singurul care conducea instituția, cu toate responsabilitățile ce decurgeau din aceasta.

Averea așezămintelor ospitaliere nu a fost confiscată ca urmare a reformei religioase. Din acest motiv, așezămintele ospitaliere din Cluj au putut trăi din averea acumulată prin donații și testamente încă de dinaintea Reformei. Fundațiile făcute de principii Transilvaniei au avut menirea să ajute la susținerea acestor activități.

Organizarea și funcționarea așezămintelor ospitaliere se aflau în mâna magistrului ospitalier însă, la sfârșitul fiecărui an, măsurile luate de el erau controlate de conducerea orașului. De

⁴⁶ Jakab Elek, *op. cit.*, I, p. 307-308.

⁴⁷ Socotelile așezământului ospitalier, redactate de magistrul ospitalier Süvegcs Gergely, anul 1586, Arhiva primăriei Cluj, *Socoteli* nr. 62, 3/XXVI, p. 1-23.

multe ori, pe marginile socotelilor au fost notate, dacă s-a considerat că au fost făcute, cheltuielile nejustificate⁴⁸.

Acest personaj se ocupa de administrarea bunurilor așezămintelor ospitaliere, fiind cel care hotăra când și ce alimente trebuiau cumpărate pentru săraci, când și de ce fel de îmbrăcăminte aveau aceștia nevoie. Tot conducerii orașului îi revenea dreptul de a stabili cine poate să fie primit în azil și în ce condiții⁴⁹. De asemenea, de multe ori, oameni nevoiași primeau pomană de la aziluri, deși nu locuiau în instituție⁵⁰. Ca urmare, ei primeau bani pentru pâine și vin ori pâine și bani pentru vin o dată pe săptămână.

Săracii neinstituționalizați și cerșetorii primeau ajutor financiar din partea orașului. În socotelile municipalității din 1604 au fost consemnate plata unor sume de bani pentru așa-ziii juzi ai cerșetorilor⁵¹. De fapt, lunar, sunt amintiți nominal trei juzi ai cerșetorilor, doi dintre ei trebuind să gestioneze 3 fl., iar al treilea 4 fl. În socoteala respectivă, avem date pentru 11 luni ale anului 1604.

În ceea ce privește grija directă a municipalității pentru cerșetorii și săracii orașului, pe parcursul secolului al XVII-lea, această informație nu este singulară. Și în alte ocazii, conducerea orașului a luat decizii care aveau menirea să ajute pe săracii din Cluj. De exemplu, în socotelile orașului din anul 1601 au fost consemnate persoanele la care municipalitatea a distribuit grâu, din cauza vicisitudinilor vremii⁵². Altă dată, municipalitatea a decis ca uiumul de la moara orașului, sau cel de la moara așezământului ospitalier, să fie împărțit între săraci⁵³.

⁴⁸ Primăria Cluj, *Socoteli*, 12a/XII, rola 15, anul 1606.

⁴⁹ Primăria Cluj, *Socoteli*, nr. 628 vol. 26, fasc. VI, rola 62, anul 1650 p. 30, „1650 Die 3 Septembris Ex Commissione Amlis. Senat. am luat doi săraci“.

⁵⁰ Din anul 1606 cunoaștem o persoană nominal, pe Balogdi Ferenc, vezi Primăria Cluj, *Socoteli*, 12a/XII, rola 15, anul 1606.

⁵¹ Primăria Cluj, *Socoteli*, 11/XVII, rola 14 anul 1604.

⁵² Primăria Cluj, *Socoteli*, 11/XIX, rola 10, anul 1601.

⁵³ Primăria Cluj, *Socoteli*, 14a/XX-XXI, rola 24, anul 1617.

De multe ori, perceptorii impozitelor constatau situația precară a unor cetățeni care, de drept, erau pe lista plătitorilor; cu o argumentare, acestora li se ierta impozitul. În anul 1619, din acest motiv, cel puțin trei persoane au fost degrevate de impozit (pe anul cu pricina). De fiecare dată, argumentația dispensei la plata impozitului a fost de ordin medical⁵⁴; fie era vorba de persoane care și-au pierdut vederea, fie de schilozi.

Constatăm deci de la începutul secolului al XVII-lea o implicare directă a municipalității în problemele legate de persoanele aflate în dificultate. Bisericile constituite după Reformă la Cluj, cea reformată sau unitariană, dar și biserica sașilor, vor păstra în grija lor, doar din punct de vedere spiritual, pe necăjiții instituționalizați.

⁵⁴ Primăria Cluj, *Socoteli*, 15a/XII, 1619. Capitolul din socoteli se intitula: *Despre persoanele sărace de la care nu am luat nici un ban.*

SUCCESIUNE ȘI SOLIDARITATE ÎN CTITORIA DOMNEASCĂ: MĂNĂSTIREA PLUMBUIA*

Petronel Zahariuc

Mănăstirea din București cunoscută astăzi sub numele pitoresc de Plumbuita își are începuturile în domnia lui Petru cel Tânăr, fiul lui Mircea Ciobanul și al Chiajnei, domn al Țării Românești între 1559 și 1668, fiind una dintre cele mai vechi mănăstiri ale Bucureștilor¹. La începuturi, acest așezământ s-a numit Mănăstirea de la Podul Colentinei, având ca hram pe Sfântul Ioan Botezătorul². Gândul zidirii acestei mănăstiri în hotarul Bucureștilor a odrăslit în mintea tânărului domn ca urmare a intensei activități constructive desfășurate la reședința domnească din acest oraș de către tatăl său, Mircea Ciobanul, cel care a încercat să transforme acest „scaun“ într-unul cu adevărat domnesc, iar orașul într-o adevărată capitală. Mănăstirea, fără doar și poate fortificată, avea menirea de a apăra dinspre răsărit orașul și de a servi ca loc apropiat de refugiu. Ar fi util să ne amin-

* Comunicare la Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, Filiala Iași, februarie 2006.

¹ Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Sport-Turism, București, 1979, p. 57-58; G. M. Cantacuzino, *Arcade, firide și lespezi*, în *Izvoare și popasuri*, Editura Eminescu, București, 1977, p. 179-178.

² Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Editura Academiei, București, 1961, p. 251-254; St. Nicolaescu, *Documente cu privire la istoricul Bucureștilor. Întâmplări și fapte (Mănăstirea Xiropotam din Sfântul Munte Athos și metohul său Mănăstirea Plumbuita din București; Sfânta mănăstire de la Podul Colentinei zisă Plumbuita)*, în „Bucureștii“, nr. 1, 1935, p. 95-105; Ion Sachelarescu, *Din istoria Bucureștilor. Plumbuita*, București, 1940, 224 p.; Ioan Mușețeanu, *Recenzie – studiu asupra lucrării Plumbuita de Ioan Sachelarescu*, București, 1940, 31 p.

tim că la fel a procedat și unchiul moldovean al lui Petru vodă, Alexandru Lăpușneanu, cel care a ridicat în hotarul Iașilor, oraș aflat pe drumul transformării în capitală, mănăstirile Sfântul Nicolae din Țarină și Socola³. Petru cel Tânăr probabil că nu a dorit să ridice o necropolă pentru familia sa, deoarece acest rol îl juca biserica domnească de la Curtea din București, ridicată de tatăl său, unde și-ar fi dorit să fie îngropat, dar, cum va muri în exil, va fi îngropat în biserica Schimbarea la Față din Konya (Iconium), în Asia Mică⁴.

Zidirea ctitoriei de la Podul Colentinei a început în ultimii ani ai domniei și nu a fost isprăvită, astfel că a existat pericolul, cum s-a întâmplat în multe alte cazuri, ca mănăstirea să rămână doar un zid părăsit și neisprăvit până s-ar fi găsit un urmaș al ctitorului dornic să ducă zidirea la bun sfârșit. Cu toate acestea, cel care i-a succedat la tron, Alexandru al II-lea Mircea, descendent din altă ramură a dinastiei, cea curgătoare din Vlad Țepeș, numită a Mihneștilor, s-a ostenit să ducă mai departe ctitoria rudei sale îndepărtate, Petru cel Tânăr, urmaș al lui Vlad Călugărul, fratele lui Vlad Țepeș. Alexandru Mircea și soția lui, Ecaterina Salvaressi, au plătit pentru continuarea lucrărilor, dar nici de data aceasta mănăstirea nu a fost pe deplin isprăvită, pentru că abia fiul lui Alexandru Mircea, Mihnea Turcitul, cu mama lui, Ecaterina, au „zidit și au făcut o prea frumoasă și mare biserică“, pe care au înzestrat-o „cu feloane și cu multe scule“, cum se cădea unei „mănăstiri de Lavră“, potrivit hrisovului din 21 octombrie 1585⁵. Lucrările au fost încheiate înainte de 24 iunie 1583,

³ Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Editura Universității „Al. I. Cuza“, Iași, 1994, p. 132.

⁴ St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 105; Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova. A. 1324-1881, I. Secolele XIV-XVI*, București, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 255.

⁵ Hrisovul de închinare al mănăstirii Plumbuita a fost publicat pentru prima dată de St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 101-104 și 107 (traducere din slavonă și fotocopie); *Documente privind istoria României, B. Țara Românească, sec. XVI*, vol. V, București, 1952, p. 212-213, nr. 224 (o traducere veche românească de la Arhivele Naționale București); Florin Marinescu, *Ρουμανικά έγγραφα του Αγίου Ορους. Αρχείο Ιερας μονις Χιροποταμου*, τομος προτος, Αθινα, 1997,

sărbătoarea Nașterii Sfântului Ioan Botezătorul, atunci când, aflat la sfințirea mănăstirii, Mihnea Turcitul a fost mazilit⁶. După doi ani, Mihnea a revenit la domnie și, prin același hrisov din 21 octombrie 1585, a închinat mănăstirea de la Podul Colentinei mănăstirii Xiropotam de la Muntele Athos. Nici Alexandru-Mircea și nici fiul său, Mihnea, nu au dorit să facă din mănăstirea de la Podul Colentinei necropolă domnească, mănăstirea Sfânta Troiță (Radu Vodă), aflată aproape de Curtea Domnească, jucând acest rol⁷.

Hrisovul de închinare a intrat de mult în circuitul științific românesc, fiind cel dintâi act în care se povestește despre domnii care s-au străduit să ridice Mănăstirea de la Podul Colentinei. Astfel, se spune că „hramul Înainte Mergătorului și Botezătorului Ioan a fost zidit de Petru voievod, care l-a și miluit cu daruri. Iar după petrecerea acestuia, Dumnezeu l-a ridicat pe Alexandru voievod în scaunul domniei Țării Românești și i-a dăruit schiptrul a toată Țara Românească“, drept pentru care domnul a miluit mănăstirea cu niște vii din Dealul Bucureștilor și cu vama de la baia cea mare din oraș⁸. Alexandru vodă a trecut la cele veșnice, fiind înmormântat la Sfânta Treime, iar fiul său Mihnea, împreună cu mama sa, Ecaterina, „au întocmit și au întărit Mănăstirea de la Podul Colentinei și au zidit și au făcut o prea frumoasă și mare biserică“, pe care, așa cum am amintit mai sus, au dăruit-o cu scumpe veșminte și odoare, pentru ca liturghia să se poată sluji ca într-o adevărată mănăstire domnească și metoh

nr. 5 (rezumat în limba greacă după originalul slavon păstrat în Arhiva Mănăstirii Xiropotam, Muntele Athos, Grecia); Florin Marinescu, I. Caproșu, Petronel Zahariuc, *Documente românești din Arhiva Mănăstirii Xiropotam de la Muntele Athos. Catalog*, vol. I, Editura Universității „Al. I. Cuza“, Iași, 2005, p. 21-22 (rezumat după original).

⁶ Data încheierii lucrărilor a fost stabilită de Ștefan Andreescu, în urma analizei hrisovului din 21 octombrie 1585 (*Despre mănăstirea Plumbuita și un fragment din cronica Țării Românești*, în *Istoria românilor: cronicari, misiunari, ctitori (sec. XV-XVII)*, Editura Universității din București, 1997, p. 44-46).

⁷ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 259-264.

⁸ Arhiva Mănăstirii Xiropotam, Muntele Athos, Grecia, nr. 5; Florin Marinescu, I. Caproșu, Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 22-23, nr. 8.

al mănăstirii împărătești a Xiropotamului, înălțată, potrivit tradiției, de împărații Roman Lecapenul și Andronic Paleologul. Totodată, fiind vorba de o mănăstire domnească, aici a funcționat în vremea domniei lui Alexandru vodă Mircea și a fiului său, Mihnea Turcitul, prima tiparniță din București, de sub teascurile căreia a ieșit *Tetraevanghelul* lui Lavrentie⁹.

În cele ce urmează voi aminti câteva date din istoria legăturilor acestei „lavre împărătești“ cu Țările Române, înainte de închinarea mănăstirii bucureștene. Mănăstirea Xiropotam este unul dintre cele mai vechi „așezăminte“ monastice din Sfântul Munte, avându-și începuturile istorice sigure în ultimul veac al primului mileniu¹⁰. Mănăstirea, cu hramul Sfinților Patruzeci de Mucenici din Sevastia, a dominat vreme de câteva secole partea de apus a Muntelui Athos, dar în veacul al XIV-lea a intrat într-un proces lent de decădere. Odată cu întemeierea Țărilor Române, ochii călugărilor athoniți se vor îndrepta spre dreptcredincioșii creștini din spațiul nord-dunărean. Se poate ca inimile românilor să se fi deschis pentru ajutorarea călugărilor xiropotamiți chiar în prima jumătate a veacului al XV-lea, dar hrisovul lui Alexandru Aldea, fiul lui Mircea cel Bătrân, prin care le-ar fi dăruit acestora, la 9 februarie 1433, un obroc anual de 3.000 de aspri, nu a fost până acum publicat în întregime; de aceea, s-a spus, pe bună dreptate, că nu ar fi decât o confuzie cu hrisovul, dat în aceeași zi, pentru mănăstirea Zograf¹¹. Începutul sigur al acestor legături cade, ca și în cazul multor altor mănăstiri athonite, în vremea marelui ctitor și înnoitor al Muntelui Athos, Neagoe Basarab voievod și domn al Țării Românești, care, „în marea

⁹ Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 46-49; L. Demény, *Tiparnița bucureșteană în secolul al XVI-lea*, în „Studii. Revistă de Istorie“, t. 25, nr. 2, 1972, p. 203-224.

¹⁰ Pentru istoria legăturilor românilor cu mănăstirea Xiropotam, vezi Teodor Bodogae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940, p. 195-210; Petre Ș. Năsturel, *Le Mont Athos et les roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1654*, Orientalia Christiana Analecta, 227, Pont. Institutum Studiorum Orientalium, Roma, 1986, p. 171-175; St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 95-100 ș.a.

¹¹ Petre Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 171.

mănăstire Xiropotam, a făcut o trapezărie din temelie și pivniță¹².

Îndreptându-și puțin starea cu ajutorul lui Neagoe Basarab și, „lucru curios pentru întreg Athosul“, a sultanului Selim I¹³, călugării și-au îndreptat pașii spre Țările Române. Astfel, au ajuns la Târgoviște, la curtea lui Vlad Vintilă, un alt fiu al lui Radu cel Mare și frate cu Mircea Ciobanul, unde au adus binecuvântarea nevoitorilor în „grădina Maicii Domnului“ și i-au arătat domnului „făgăduința binecinstitorilor domni de mai înainte și a părinților domniei sale“. Făgăduința strămoșilor a fost, fără îndoială, însoțită de un dar în bani, din partea lui Radu cel Mare (1495-1508), părintele domnului din scaun, și, poate, a lui Vlad Călugărul (1482-1495), bunicul acestuia, la care s-a adăugat și rugămintea pentru urmașii în domnie de a înnoi și de a spori darul. Primind binecuvântarea ostenitorilor întru Domnul și văzând îndemnul strămoșilor, Vlad voievod a dăruit mănăstirii Xiropotam un obroc anual de 5.000 de aspri, însoțit de 500 de aspri pentru aceia dintre călugări care vor bate drumul, în fiecare primăvară, la 9 martie (la sărbătoarea Sfinților Patruzeci de Mucenici, hramul mănăstirii Xiropotam), până la Târgoviște sau București, ca să ia obișnuitul mertic¹⁴.

De acum înainte, egumenii și călugării de la Xiropotam vor învăța bine drumul spre Țara Românească. Unul dintre egumeni, Ioil, ajuns în București la începutul lunii martie 1565, în vremea lui Petru cel Tânăr, a cumpărat niște case cu loc îngrădit¹⁵, pen-

¹² Gavriil Protul, *Viața și traiul sfinției sale părintelui nostru Nifon, patriarhul Țarigradului*, în *Literatura română veche (1402-1647)*. Introducere, ediție îngrijită și note de G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, vol. I, Editura Tinerețului, București, 1969, p. 91.

¹³ Teodor Bodogae, *op. cit.*, p. 199.

¹⁴ *Documenta Romaniae Historica*, B, Țara Românească, vol. III, întocmit în cadrul Seminarului de paleografie slavă, condus de Damaschin Mioc, Editura Academiei, București, 1975, p. 257-259, nr. 159 (în continuare se va cita: DRH).

¹⁵ Vezi, în acest volum, transcrierea după original și traducerea acestui act (Petronel Zahariuc, *Nouă documente din secolul al XVI-lea privitoare la istoria orașului București*, nr. 1).

tru ca în anii următori călugării, care vor fi trimiși după bani și alte ajutoare în Țara Românească, să aibă unde se odihni. În acești ani, de la sfârșitul domniei, Petru cel Tânăr a început să zidească mănăstirea de la Podul Colentinei și, cine știe, poate egumenul Ioil a obținut de la domn promisiunea închinării noii ctitorii către mănăstirea Xiropotam. Hrisovul de închinare a fost obținut după vreo douăzeci de ani, în octombrie 1585, atunci când mănăstirea athonită a intrat în stăpânirea unei părți din venitul bunurilor ctitoricești ale mănăstirii bucureștene.

Biserica mare și frumoasă de la Podul Colentinei a avut mult de suferit în 1595¹⁶, în vremea când Sinan pașa a devenit pentru puțină vreme stăpânul țării și când a fost distrusă și o altă ctitorie de suflet a Mihneștilor, mănăstirea Sfânta Treime. Și, la fel ca și Sfânta Treime, care se va numi Mănăstirea Radu Vodă, Mănăstirea de la Podul Colentinei s-a bucurat de sprijinul celui mai vestit dintre Mihnești, Radu vodă Mihnea, care a acoperit-o cu foi de plumb¹⁷, astfel că mănăstirea a căpătat un nume propriu și oarecum insolit – Plumbuita. Pentru prima dată un diac laudă munca lui Radu Mihnea, numind mănăstirea de la Podul Colentinei Plumbuita, în hrisovul din 8 iunie 1626, când Alexandru Coconul, fiul lui Radu Mihnea, îi întărește mai multe acareturi din București și împrejurimi și moșia Boldorogheștii de Sus, din județul Ilfov, care îi fusese dăruită de Mihai vodă Viteazul¹⁸, probabil pentru a mai îndrepta ceva din jalea lăsată în urmă de turci. Mănăstire domnească și metoh al Xiropotamului, Plumbuita a mai primit scutiri de dări de la Leon Tomșa¹⁹ și de la Matei vodă Basarab, la începutul domniei (17 martie 1634)²⁰. Prin acest din urmă act, Matei Basarab a întărit mănăstirii de la Po-

¹⁶ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 251.

¹⁷ Corina Popa, *Mănăstirea Plumbuita*, Editura Meridiane, București, 1968, p. 11; Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 43, nota 16.

¹⁸ Florin Marinescu, I. Caproșu, Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 28-29, nr. 17; *DRH*, B. Țara Românească, vol. XXI, întocmit de Damaschin Mioc, Editura Academiei, București, 1965, p. 169-175, nr. 85.

¹⁹ Florin Marinescu, I. Caproșu, Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 31-32, nr. 21.

²⁰ *Ibidem*, p. 34, nr. 27.

dul Colentinei stăpânirea asupra a trei roate de moară în Dâmbovița, cu loc împrejur, și asupra băii celei mari de lângă Curtea domnească, precum și asupra moșiilor închinat de Alexandru voievod, Mihnea voievod și Leon voievod.

Cândva, în prima treime a veacului al XVII-lea sau chiar în 1595, când, potrivit zicalei că nici o nenorocire nu vine singură, Țara Românească a fost zguduită nu numai de oastea lui Sinan pașa, ci și de un grozav cutremur²¹, mănăstirea a avut mult de suferit, astfel că biserica stătea să se prăbușească, iar monahii nu mai cutezau să săvârșească liturghia între zidurile ei. Această interesantă știre este cuprinsă într-un hrisov din 1 octombrie 1647, prin care Matei Basarab întărește mănăstirii Plumbuita, de pe apa Colentinei, egumenului Calinic și tuturor călugărilor scutirea de vinărici și de perper din viile din dealul orașului București, iar vinăricerii de aici primesc poruncă să nu ia de la mănăstire aceste dări. În acest act se spune că: „domnia mea însuși am iertat ca să fie în pace de toate care sunt mai sus scrise, pentru că această sfântă mănăstire Plumbuita a fost mai dinainte vreme zidită și întemeiată și făcută întâi de doamna Caterena, doamna răposatului Alixandru voievod cel bătrân, tocmai când a fost văleatul 7000..., și de atunci chiar, și sfânta mănăstire Plumbuita, ea s-a distrus la cutremur și s-a stricat, încât nu au mai cutezat călugării să slujească sfânta liturghie. Apoi după aceea, când a fost acum în zilele domniei mele, văzând domnia mea această sfântă mănăstire Plumbuita distrusă și stricată de cutremur, iar domnia mea am cugetat și însuși am miluit-o, pentru Dumnezeu, ca să nu piară nici pomana acelor răposați domni. Și a făcut domnia mea sfânta mănăstire, mai sus scrisă, acum de iznoavă din temelie ei, iarăși pe hramul care au fost mai dinainte vreme și cu tot ce i-a trebuit, pentru pomană”²². Matei

²¹ Pentru cutremurele de pământ care s-au produs în spațiul românesc în această vreme, vezi Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *Cavalerii Apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, București, 1993, p. 211-214.

²² Vezi Anexa. Florin Marinescu, I. Caproșu, Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 40, nr. 40. Acest hrisov a fost pomenit o singură dată în lucrările consacrate

Basarab a ridicat din temelie biserica înainte de 1 octombrie 1647; potrivit pisaniei în limba greacă de la începutul secolului al XIX-lea, biserica a fost ridicată „pentru a treia oară“ de Matei Basarab voievod, „în anul de la Facerea Lumii 7155 (1647), la 10 ale lui april“²³. Probabil că, la 10 aprilie, a început zidirea bisericii mănăstirii²⁴, pentru că, din aceeași vreme, se păstrează un hrisov prin care Matei vodă întărește mănăstirii Plumbuita stăpânirea peste o parte din moșia Plăseni, din județul Ilfov²⁵.

Ridicând biserica din temelie, Matei vodă ar fi fost îndrituit să adauge un nou hram la cel vechi, lucru care se poate observa din precizarea din textul hrisovului, altfel de prisos, că noua biserică, de „iznoavă zidită“, a păstrat vechiul hram. Nu este nimic surprinzător în atenția pe care Matei vodă a acordat-o vechilor mănăstiri domnești, știind strădania pe care a depus-o pentru a semăna și a urma vechilor domni din dinastia Basarabilor²⁶. În schimb, din hrisovul pomenit mai sus, din octombrie 1647, se întâlnește motivul care l-a îndemnat pe Matei Basarab să porceadă la refacerea bisericii mănăstirii – în primul rând, starea jalnică în care aceasta se afla. Abia apoi, domnul a avut în gând amintirea luptei din 25 octombrie 1632, atunci când a purtat război, potrivit *Letopisețului cantacuzinesc*, cu Radu Iliș, fiul domnului Moldovei, „din jos de mănăstirea Plumbuita“, bătându-l rău²⁷. Războiul, de altminteri, a constituit un frumos spectacol

mănăstirii Plumbuita de Corina Popa (*op. cit.*, p. 12), dar nu am reușit să identificăm sursa de unde a preluat autoarea informația.

²³ N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, București, 1905, p. 81-82; Ioan Sachelarescu, *op. cit.*, p. 30-31.

²⁴ Corina Popa, *op. cit.*, p. 11-16.

²⁵ *DRH*, B. Țara Românească, vol. XXXII, întocmit de Violeta Barbu și Gheorghe Lazăr, în colaborare cu Oana Rizescu, Editura Academiei Române, București, 2001, p. 57-48, nr. 52; Florin Marinescu, I. Caproșu, Petronel Zahariuc, *op. cit.*, 39-40, nr. 39.

²⁶ Virgil Căndea, *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 40-47.

²⁷ *Istoria Țării Românești (1290-1690). Letopisețul cantacuzinesc*, ediție critică întocmită de C. Grecescu și D. Simonescu, Editura Academiei Române, București, 1960, p. 102.

pentru locuitorii din vecinătate (care așteptau sărbătoarea Sfântului Dimitrie), pentru că, spune cronicarul: „bucureștenii cu copiii se suia pe garduri de se uita cum se bate războiul“²⁸. Matei Basarab a adunat „trupurile celor căzuți de sabie“ și a făcut „o movilă mare în marginea orașului, dăspre Dudești, ca să să pomenească“²⁹, iar deasupra a ridicat o cruce mare de piatră³⁰.

Noul ctitor a poruncit ca în dreapta peretelui pronaosului să fie refăcut vechiul tablou votiv al bisericii cu hramul Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, din care au ajuns până astăzi chipurile lui Alexandru Mircea și al soției sale, Ecaterina, ținând în mâini chivotul unei biserici, iar în partea stângă a poruncit zugravilor să-l zugrăvească pe el și pe doamna sa, tot în ipostaza de ctitori, ținându-și ctitoria în mâini. Aceste fresce votive au fost repictate la începutul veacului al XIX-lea, după ce biserica a avut de suferit în urma unui nou și „grozav“ cutremur (1802)³¹, astfel că astăzi nu știm cum or fi arătat cu adevărat cele făcute în vremea lui Matei Basarab³².

Matei Basarab a refăcut biserica din temelie și a devenit astfel mare ctitor, „dar nu a mai apucat să o înzestreze cu danii, de aceea a rămas lipsită și săracă și fără nici un venit din nici o parte“³³. Acest din urmă lucru, despre care călugării s-au tot plâns domnilor care i-au urmat la tron lui Matei Basarab, a fost îndreptat de ruda acestuia, Constantin vodă Brâncoveanu Basarab, care i-a dăruit, la 8 iulie 1688, câte 500 de vedre de vin în fiecare an din vinăriciul din Dealul Săcuienilor și câte 50 de galbeni anual din vama târgului din București³⁴. Acest hrisov de danie a fost întărit de mulți domni în veacul al XVIII-lea, pentru

²⁸ *Istoriile domnilor Țării Românești de Radu Popescu vornicul*, ed. de Constantin Grecescu, București, Editura Academiei Române, București, 1963, p. 95.

²⁹ *Istoria Țării Românești (1290-1690). Letopisețul cantacuzinesc*, p. 103.

³⁰ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 334.

³¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 81-82; Ioan Sachelarescu, *op. cit.*, p. 30-31.

³² Corina Popa, *op. cit.*, p. 32-35 și ilustrațiile 22, 23.

³³ Florin Marinescu, I. Caproșu, Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 98, nr. 164.

³⁴ *Ibidem*.

că Matei Basarab voievod „nu a apucat să întărească mănăstirea cu danii, ca pe alte mănăstiri”³⁵, și a constituit principalul izvor de venit al mănăstirii, care se adăuga venitului adus de prăvăliile din București și de puținele moșii din județul Ilfov și de la Dunăre³⁶. Averea mănăstirii Plumbuita și a Xiropotamului a crescut în toamna anului 1759, atunci când boierii Slătineni au închinat la Xiropotam ctitoria familiei lor, biserica Adormirea Maicii Domnului din Slatina³⁷, în urma îndelungatului periplu prin țările noastre a fostului secretar al Mavrocordaților, ajuns cucernic monah athonit, Chesarie Daponte³⁸. Motivația repetatelor danii și întăriri ale domnilor fanarioți pentru mănăstirea Plumbuita și pentru mănăstirea Xiropotam se regăsește mai puțin în strădania acestora de a urma vechilor domni ai țării, cât mai curând în sensibilitatea pe care o arătau față de egumenii greci, de la Xiropotam sau de la Plumbuita, care le treceau pragul și le cereau ajutor pentru întărirea așezămintelor lor.

Mănăstirea de la Podul Colentinei, numită mai apoi Plumbuita, a fost de la început și a rămas și după închinare o mănăstire domnească. Formula – mănăstirea domniei mele – nu a fost, în acest caz, doar un artificiu de cancelarie domnească, ci o dovadă a solidarității celor dăruți cu domnia Țării Românești, chiar

³⁵ *Ibidem*, p. 129, nr. 244 (document, din 7 iunie 1714, de la Ștefan Cantacuzino voievod). Hrisovul a fost întărit de mai multe ori, în veacul al XVIII-lea: 7 august 1717, de Ioan Mavrocordat (*ibidem*, p. 134, nr. 255); 8 iulie 1731, de Mihai Racoviță (*ibidem*, p. 144, nr. 286); 8 iunie 1754, de Constantin Mihai Cehan Racoviță (*ibidem*, p. 163-164, nr. 336); 3 iulie 1777, de Alexandru Ioan Ipsilanti (*ibidem*, p. 206, nr. 443); septembrie 1782, de Nicolae Constantin Caragea (*ibidem*, p. 214-215, nr. 461); 26 martie 1792, de Mihai Constantin Suțu (*ibidem*, p. 225-226, nr. 477); 6 mai 1794, de Alexandru Constantin Moruzi (*ibidem*, p. 230, nr. 486).

³⁶ *Ibidem*, *passim*; Ioan Sachelarescu, *op. cit.*, p. 157-216; Ion G. Comănescu, *Actele Secției Bunuri Publice – București. Mănăstirile: Pantelimon, Pasărea, Plătărești, Plumbuita, Poiana Mărului, Polovraci, Predeal*, București, 1950.

³⁷ Vezi și G. Poboran, *Istoria orașului Slatina*, ed. a II-a, Slatina, 1908, p. 344-353.

³⁸ Constantin Erbiceanu, *Cronicari greci cari au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888, p. LXVI-LXIX.

dacă nu fuseseră hărăziți pentru domnie prin naștere, cu vechea dinastie a Basarabilor. Chiar și atunci când succesiunea legitimă a devenit firavă, exemplele cele mai puternice fiind Neagoe „Basarab“, Matei din Brâncoveni „Basarab“ și Constantin Brâncoveanu „Basarab“, hotărârea nestrămutată a acestora de a se lega de vechea dinastie a făcut ca vechile ctitorii domnești, necropole sau nu, să nu fie acoperite de iederă, iar zidurile dărâmate la cutremure și acoperișurile distruse de flăcări să fie frumos, chiar strălucitor, refăcute. Exemplul dat de cei trei a fost atât de puternic, încât chiar și alți domni, care cu mare caznă puteau cultiva iluzia înrudirii cu vechea dinastie, s-au străduit să nu lase în părăsire bătrânele ziduri. Astfel, succesiunea la tron, uneori mecanică, alteori întâmplătoare, s-a transformat de cele mai multe ori în solidaritate cu înaintașii, prin scrierea și rescrierea vechilor anale ale țării, dar mai ales prin grija arătată față de urma cea mai vizibilă a trecerii unei persoane, cu harul Domnului sau cu voia sultanului, prin domnia Țării Românești, și anume ctitoria domnească, iar cazul mănăstirii Plumbuita scoate la lumină aceste lucruri.

A N E X Ă

† М(И)Л(О)СТІЮ Б(О)ЖІЮ, ЇѠ МЛТЕЮ ВОЕВОДА И Г(О)С(ПО)Д(И)НЬ ВЪСОИ
 ЗЕМЛИ ОУГРРОВАЛХІСКОЕ. ДАВАТ Г(О)С(ПО)Д(СТВО) МИ СІЮ ПОВЕЛѢНІЕ
 Г(О)С(ПО)Д(СТВА) МИ С(ВѦ)ТѢИ И В(О)Ж(Е)СТЕНѢИ МОНАСТІР, Г(О)ЛЕМАГ(О)
 ПЛУМЕДИТА, УТ КОД ВОДА КОЛИНТИНѢВ, ИГДШЖЕ ЕСТ ХРАМ С(ВѦ)Т(А)ГО И
 СЛАВНАГ(О) ПРОРОКА И ПР(Ѣ)Д(В)ТЕЧА КРЪСТИТЕЛЕ ІѠАНА, И УТ(В)ЦѢ ЕГУМЕНА
 КЛИНИК И ВЪСѢМ ИНОКОМ, ЕЛИЦЕ ЖИВѢЩУХЪ ВЪ ШБИТЕЛИ ТОЕ, ШКОЖ(Е) ДА ЕСТ
 С(ВѦ)ТА МОНАСТІР ПЛУМЕДИТА, ВИШ(Е) РЕХ, УТ Н(Ы)НѢ НАПРЕД Ѣ МИРНО И
 СВОБОДНО ШТКЪ ВЪСИХЪ ВИНАРИЧѢРІИ КОТОРИ ХОКЕТ БИТИ ПО ДѢЛА ВАРОШУЛОВ
 БѢКѢРЕЩІИ, ШТКЪ НИХТО ЗАПРЕТЕНІА И ВАШОВАНІЕ ДА НЕ ИМАТ НИКОЛИЖ(Е), НЪ

ако хокет шверѣти лозїа с(вѣ)тѣи монастыр шт дѣл да бѣдет волници калѣгерїи шт Палмевѣита да си слѣзати возѣланицеве със винѣл шт дѣл на с(вѣ)та монастыр, а винѣричѣрїи нища да не имат валовати се или запрѣтити се, нѣ да их штавит винѣричѣрїи въ довроомирениѣ, понеж(е) ест бил с(вѣ)та монастыр Палмевѣита простива за винѣрич г(о)сп(о)дскѣ и за пѣрпѣр шт стари г(о)сп(о)д(а)ри, ешиж(е) шт прѣжде врѣм(е).

Такогере¹, съм простихомѣ и г(о)сп(о)дс(тво) ми да ест ѣ мирно за въсѣх како ест виш(е) пис(а), занеж(е) сїѣ с(вѣ)та монастыр Палмевѣита вила ест или шт прѣжде врѣме създаана и шснована и сѣмотрила испрѣво шт г(о)сп(о)жда Каоерена, г(о)сп(о)жда покоинномѣ старого Іѡвѣлизиандрѣ воєвода(а), ешиж(е) шт когад вист теч(е)нїѣ лѣтом ѡз...², и шт тогад само, а с(вѣ)та монастыре Палмевѣита, шна се исхавила за трѣс и раздара се сѣт, тере нѣст смѣю калѣгерїи да послѣжит с(вѣ)та левургїе.

Таж(е) посем, къда ес бил сѣда въ д(ѣ)ни г(о)сп(о)дство ми, видѣв г(о)сп(о)дств(а) ми сїѣ с(вѣ)та монастыр Палмевѣита исхавила и раздрана за трѣс, а г(о)сп(о)дств(а) ми сѣмтрихом и сѣм помислѣ, Б(о)га радї, шкож(е) да непогивнем ниж(е) помѣна тѣм покоинни г(о)сп(о)д(а)ри. ѡ нѣ сѣтворихом г(о)сп(о)дств(а) ми с(вѣ)та монастыр, виш(е) пис(а), н(ы)нѣ шт изноав(ѣ) шт темелїѣ еи, пакиж(е) по храмѣл что ес бил и шт прѣжде врѣме и сѣс въс что ес требовала, радї помѣна.

Тем радї, сѣтворихом г(о)сп(о)дств(о) ми и сїѣ книг г(о)сп(о)дств(а) ми, шкож(е) ес с(вѣ)та монастыр, виш(е) пис(а), ѣ мирно и швободно за въсѣх редове како ест виш(е) пис(а). Такожде, и винѣричѣром шт по дѣлѣл Бѣкѣрецилом, ешиж(е) дѣви варѣте шт винѣл монастыром, шт колико вино хокет чините калѣгерїи шт виноградї с(вѣ)тѣи монастыр, да имат волю да се слези винѣл шт дѣл, да не имат запретенїе и крѣсненїе мног(о) една д(ѣ)нѣ, ере тог(о) ч(и)л(о)в(ѣ)кѣ зла шргїю въспрїем(о)лет шткѣ г(о)сп(о)дств(о) ми.

Ѣшиж(е) и заклѣнанїе поставлѣем г(о)сп(о)дств(о) ми, по шшестевїѣ г(о)сп(о)дств(а) ми кого изберет Г(о)сподѣ Б(о)гѣ бити г(о)сп(о)д(а)рѣ и владѣтел Земле Влѣшкое, или шт сѣродник наше или шт инно племеник, да ащи постит и поновит и ѣтверѣдит сїе книг(а) г(о)сп(о)дств(о) ми, по шстреенїе виш(е) пис(а), тог(о) Г(о)сподѣ Б(о)гѣ да гапостет и да сѣхранит въ г(о)сп(о)дствѣ его, а ащи лиж(е) непостит и поновит и неѣтверѣдит сїе книг(а) г(о)сп(о)дств(а) ми, а нѣ поперет и разорет

исхѣбит тогда ест трѣкет и апаѡема и аѳѡрисан ѡт тѣи С(вѡ)ти Ѡт(ь)ци иж(е) сѡт въ Нижкіе и да имат чистію със Юда и със Яріа на един мѣсто, не ѡт ког(о)ждо непоколѣвимо, порезмо г(о)сподств(а) ми.

Сеж(е) оубо и свеа(ь)тілію поставлѣем г(о)сподств(а) ми: жѡпан Геврма вел блн Кралевски, И жѡпан Драгомир вел двор(ник), И жѡпан Радѹл вел лог(о)ф(е)т, И жѡпан Строе вел вист(ар), И жѡпан Діикѹл вел спат(ар), И жѡпан Преда вел ключ(ар), И жѡпан Радѹл вел ком(ис), И жѡпан Баревл Бръдескѹл вел стол(ник), И жѡпан Дръгѹшин вел пех(арник) и жѡпан Костандин вел пост(анник). Ис(правник) Радѹл лѡг(о)фет).

И написахѡ аз, Дима лѡг(о)фет), въ настоли град ѡ Бѡкѡреці, м(ѣ)с(а)ца ѡхтовріе, ѡ а(ь)нѣ, И ѡт Ядама до н(ы)нѣ текѹшаг(о) лѣром хзрнс.

† Іѡ Матею вшевѡда, милостію Божію, господинѣ.

† Іѡ Матею вшевѡда <м. р.>.

† Din mila lui Dumnezeu, Io Matei Basarab voievod și domn a toată Țara Românească. Am dat domnia mea această poruncă a domniei mele sfintei și dumnezeieștii mănăstiri, numită Plumbuita, de lângă apa Colentinei, unde este hramul Sfântului și Slăvitului Prooroc Înaintemergător și Botezător Ioan, și părintelui egumen Calinic și tuturor călugărilor, câți vor fi petrecători în acel lăcaș, ca să fie sfânta mănăstire Plumbuita, mai sus spusă, de acum înainte în pace și iertată dinspre toți vinăricerii care sunt în dealul orașului Bucureștii, dinspre nimeni supărare sau bântuială să nu aibă niciodată, însă când vor vrea să culeagă via sfintei mănăstiri din deal să fie volnici călugării de la Plumbuita ca să se ducă cu vinul făcut în deal la sfânta mănăstire, iar vinăricerii nici un val sau vreo supărare să nu le facă, ci să-i lase în bună pace, pentru că a fost sfânta mănăstire Plumbuita iertată de vinărici domnesc și de perper de domnii bătrâni, încă dinainte vreme.

Pentru aceea¹, și domnia mea însuși am iertat ca să fie în pace de toate care sunt mai sus scrise, pentru că această sfântă mănăstire Plumbuita a fost mai dinainte vreme zidită și întemeiată și făcută întâi de doamna Caterena, doamna răposatului Alixandru voievod cel bătrân, tocmai când a fost văleatul 7000...², și de atunci chiar, și sfânta mănăstire Plumbuita, ea s-a distrus la cutremur și s-a stricat, încât nu au mai cutezat călugării să slujească sfânta liturghie.

Apoi după aceea, când a fost acum în zilele domniei mele, văzând domnia mea această sfântă mănăstire Plumbuita distrusă și stricată de cutremur, iar domnia mea am cugetat și însuși am miluit-o, pentru Dumnezeu, ca să nu piară nici pomană acelor răposați domni. Și a făcut domnia mea sfânta mănăstire, mai sus scrisă, acum de iznoavă din temelie ei, iarăși pe hramul care au fost mai dinainte vreme și cu tot ce i-a trebuit, pentru pomană.

Pentru aceea, a făcut domnia mea și această carte a domniei mele, ca să fie sfânta mănăstire, mai sus scrisă, în pace și iertată de toate orânduielele care sunt mai sus scrise. De asemenea, și vinăricerii de pe dealul Bucureștilor, încă să ierte vinul mănăstirii, din cât vin fac călugării din viile sfintei mănăstiri, să aibă voie ca să ducă vinul din deal, iar cine le va face vreo supărare sau multă învăluială în vreo zi, acela rea urgie va petrece de cătră domnia mea.

Încă și blestem am pus domnia mea, după moartea domniei mele pe cine va alege Domnul Dumnezeu să fie domn și stăpân al Țării Românești, sau din rudele noastre sau din alt neam, și dacă va ierta și va înnoi și va întări această carte a domniei mele, după tocmeala mai sus scrisă, pe acela domnul Dumnezeu să-l cinstească și să-l păzească în domnia lui, iară dacă nu va ierta și nu înnoi și nu va întări cartea domniei mele, ci o va călca și o va strica și o va distruge, atunci să fie blestemat și anathema și afurisit de 318 Sfinți Părinți care sunt în Nicheia și să aibă parte cu Iuda și cu Arie într-un loc, de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

Iată dar și martori am pus domnia mea: jupan Ghiorma mare ban al Craiovei, și jupan Dragomir mare vornic, și jupan Radu mare logofăt, și jupan Stroe mare vistier, și jupan Diicul mare spătar, și jupan Preda mare clucer, și jupan Radu mare comis, și jupan Barbul Brădescul mare stolnic, și jupan Drăgușin mare paharnic și jupan Costandin mare postelnic. Ispravnic Radu mare logofăt.

Și am scris, eu Dima logofăt, în orașul de scaun București, luna octombrie, ziua 1, și de la Adam până acum curgerea anilor 7156 <1647>.

† Io Matei voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

† Io Matei voievod <m. p.>.

Arhiva Mănăstirii Xiropotam, Muntele Athos, Grecia, nr. 2. Original slavon, pergament (38,5 × 40,4 cm), cerneală cafenie, invocarea simbolică, inițiala și monograma în chinovar, sigiliul domnesc

mijlociu, timbrat, neclar; cu o traducere de la începutul secolului al XIX-lea, cu mari omisiuni și greșeli.

EDIȚII: Florin Marinescu, *Ρουμανικά έγγραφα*, p. 98-99, nr. 41; Florin Marinescu, I. Caproșu, Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 40, nr. 40.

¹ Așa în original.

² Omis.

BOIERI, ORĂȘENI ȘI MĂNĂSTIRI DIN ZONA ORAȘULUI FLOCI (SECOLELE XVI-XVIII)

DIN SECRETELE UNEI FAMILII BOIEREȘTI
MAI PUȚIN CUNOSCUTE

Laurențiu Rădvan

Un specific al sfârșitului secolului al XVI-lea și începutul secolului următor este dat de venirea în țările române a tot mai multor străini, în special din sudul Dunării, din spațiul levantin. Stăpânirea otomană, dar și interese economice, acestea din urmă predominând în multe cazuri, au făcut ca o seamă de greci, albanezi, raguzani sau bulgari să se stabilească definitiv în spațiul dintre Carpați și Dunăre. Locul de așezare predilect al acestor străini a fost orașul, căci acesta a atras din cele mai vechi timpuri oameni de tot felul, înstăriți sau săraci, boieri, ce preferau să stea tot mai mult timp în casele lor din orașe, sau țărani, ce fugeau din satele lor, meșteri sau negustori, toți în căutarea schimbării sau al unui trai mai bun. Unii doreau un statut social diferit, alții urmăreau numai câștigul. Peste tot în Europa medievală, orașul a permis acest lucru, datorită organizării sale, dar și mentalității locuitorilor săi.

În continuare, ne vom ocupa de o astfel de transformare: o familie de albanezi, ale cărei origini sunt încetșate, se stabilește în Țara Românească, intră în serviciul domniei, se ocupă în paralel de negoț în orașe, obține moșii, pentru ca apoi să se împământenească, ajungând să se înrudească cu mari familii boierești din țară. Vom da acestei familii numele de „Blagodești/Blagodescu“, după numele primei și principalei lor moșii, nume sub care sunt cunoscuți în documente mai mulți membri. Traectoria familiei Blagodeștilor pe mai bine de un secol reprezintă obiectivul principal al cercetării noastre din acest studiu.

Puțini istorici s-au intersectat cu destinele acestei mai puțin cunoscute familii. Majoritatea celor care au făcut-o nu au luat în discuție genealogia și evoluția sa. Dintre cei care s-au interesat mai mult de Blagodești, amintim pe Radu Lungu care, fiind implicat în cercetarea arheologică a monumentelor din Floci, a încercat să identifice, incomplet însă, originile familiei, studiul respectiv meritând a fi totuși citat¹.

*

Unul dintre cei mai importanți membri ai familiei în discuție, cel care ne-a atras mai întâi atenția, este postelnicul Hranite Blagodescul, care este prezent în mai multe documente din deceniile patru, cinci și șase ale secolului al XVII-lea referitoare la Floci și la împrejurimile sale. Fiind ctitor al mănăstirii Flă-mânda de lângă Floci, Hranite era considerat un membru important al comunității orașenilor din centrul urban amintit, figurând deseori ca martor la diverse tranzacții și învoieli. Căutând să deslușim începuturile familiei sale, am fost nevoiți să ne întoarcem câteva decenii mai înainte, în timpul celei de-a doua domnii a lui Mihnea Turcitul, când am identificat un alt Hranite, pisar domnesc. Două acte emise în 4 septembrie 1585, în primul Mihnea dăruind lui Crețu din Buzău o ocină în Berindești², în al doilea, același domn întărind episcopului Buzăului o moșie în Maxini³, sunt scrise de „eu, Aranit, în cetatea de scaun Târgoviște“. Documentele sunt redactate în slavonă, numele pisarului fiind transcris sub forma „Aranit“, și nu Hranite/Hranitul, cum îl întâlnim mai târziu. Acest nume reprezintă, în parte, cheia originii acestei familii. În *Dicționarul* său onomastic, N. A. Constantinescu afirmă că numele Aranite vine de la o „mică dinastie albaneză, înrudită cu ramura Comnenilor din Epir“. Ulterior, numele a fost introdus în țările române de emigranții albanezi, răspân-

¹ Radu Lungu, *Orașul de Floci – monumente istorice*, în „Revista muzeelor și monumentelor“, seria „Monumente istorice și de artă“, XV (1984), nr. 1.

² *Documente privind istoria României*, XVI, B, *Țara Românească*, V, p. 199, nr. 212 (în continuare se va cita: *DIR*).

³ *Ibidem*, XVI, B, V, p. 200, nr. 213.

dindu-se modificat prin afereză (de aici formele Hranite/Hranitul sau Ranite)⁴. Familia Aranite sau Arianite a avut în Albania mai mulți reprezentanți iluștri, dintre care se remarcă Gjergj Aranite Comnen, care a trăit în secolul al XV-lea, fiind implicat în luptele cu otomanii desfășurate în Peninsula Balcanică după 1435⁵. Gjergj Aranite Comnen a fost stăpân al domeniilor Cermenica, Kanina, Elbasan și Shpat, deci a unei mari părți a sudului teritoriului locuit de albanezi⁶. Una din fiicele sale, Andronica, s-a căsătorit cu Gjergj Kastrioti Skanderbeg⁷, cunoscutul luptător anti-otoman, în timp ce o alta, Anghelina, a devenit soția lui Ștefan Branković, despot al Serbiei și al Rasciei⁸, Aranite Comnen a avut relații chiar și cu Iancu de Hunedoara, care i-a căutat alianța cu ocazia luptei de la Kosovopolije (1448)⁹. După includerea definitivă a teritoriilor albaneze în Imperiul Otoman, mare parte dintre Araniti au fugit, retrăgându-se în teritoriile creștine libere. Unii

⁴ N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, Editura Academiei, 1963, p. 181. Numele era dat, în genere, celor care făceau parte din familii cu origine albaneză.

⁵ Detalii despre revolta lui Aranite Comnen împotriva otomanilor în Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ed. de Vasile Grecu, București, Editura Academiei, 1958, p. 153-154.

⁶ Pentru date despre Gjergj Aranite Comnen, vezi Pollo Stefanaq, Puto Arben, *The History of Albania From its Origin to the Present Day*, Londra, Boston and Henley, 1981, p. 66-67; Edwin E. Jacques, *The Albanians. An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Jefferson, Londra, 1995, p. 174-175. Informații genealogice despre familia sa sunt cuprinse în cronica lui Giovanni Musachi (*Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues publiées avec notes et tables généalogiques*, ed. Charles Hopf, Berlin, 1873, p. 270-340, cu fragmente reproduse pe internet la adresa: <http://www.albanianliterature.com/html/authors/prose/musachi.html> [26.07.2005]).

⁷ Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 206.

⁸ Mitropolitul Maxim al Țării Românești, care i-a împăcat în 1507 pe Radu cel Mare și Bogdan cel Orb, a fost fiul Anghelinei și al lui Ștefan Brancovici (Ștefan Ștefănescu, *Éléments nobiliaires balkaniques établis en Valachie à la fin du XVe siècle*, în „Revue Roumaine d’Histoire“, VIII (1969), nr. 5, p. 892); dacă admitem că Maria Despina se trage tot din neamul Aranitilor (vezi mai jos), rezultă că domnul Țării Românești și cel al Moldovei erau rude, invocarea faptului că cei doi erau „de același neam“ primind o altă conotație.

⁹ Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 210.

au ajuns în Italia, odată cu urmașii lui Skanderbeg, alții au trecut probabil Dunărea, ajungând și în țările române, în timp ce o altă parte a familiei a acceptat stăpânirea otomană¹⁰. Un anume Hranitul grămatic se afla la sfârșitul secolului al XV-lea la curtea domnului Țării Românești, unde scria acte (13 iunie 1486¹¹ și 13 iunie 1487¹²; un alt act redactat probabil de același Hranitul găsim la 6 august 1512¹³). Un Hranitul, de data aceasta spătar, primea în 1493 întărire de la Vlad Călugărul pentru satele Bălești și Budeni. Acest Hranitul era „din casa domniei mele“, fiind căsătorit cu Marga, fiica jupanului Cârstea, cel de la care proveneau cele două sate amintite¹⁴. Hranitul spătar trăia în timpul lui Neagoe Basarab, fiind trimis să cerceteze, alături de alți 11 boieri, starea unei ocini a mănăstirii Vișina¹⁵; din cele două acte menționate reiese că el se așezase la apus de Olt, probabil împământându-se aici. Primul act referitor la Hranitul spătarul atrage în mod special atenția, deoarece ne sugerează că acesta ar fi fost înrudit în vreun fel cu familia domnească. Acum trei decenii, Ștefan S. Gorovei a emis ipoteza că Doamna lui Radu cel Frumos, Maria Despina, ar fi fost și ea una din fiicele lui Gjergj Aranite Comnen, deci o posibilă legătură între Hranitul și familia domnească se putea realiza pe această cale¹⁶. În momentul

¹⁰ Familia Aranite era una foarte numeroasă, după cum reiese din cronica lui Giovanni Musachi, citată mai sus.

¹¹ *Documenta Romaniae Historica*, B, Țara Românească, I, p. 318, nr. 198 (în continuare se va cita: *DRH*).

¹² *Ibidem*, B, I, p. 328, nr. 204.

¹³ *Ibidem*, II, p. 225, nr. 110.

¹⁴ *Ibidem*, I, p. 386, nr. 240.

¹⁵ *Ibidem*, II, p. 265, nr. 132.

¹⁶ Ștefan S. Gorovei, *O întregire la genealogia Basarabilor*, comunicare la Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga“, București, 11 decembrie 1975. Originea Mariei Despina este controversată, opiniile specialiștilor fiind diferite (Andrei Pippidi, în *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București, Editura Academiei, Paris, Editions du C.N.R.S., 1980, p. 286, p. 286, a înclinat inițial spre ipoteza lui Ștefan S. Gorovei; a revenit însă, afirmând că este posibil ca părinții Mariei să fie Manuil și Ana, pomeniți în pomelnicul de la Bistrița, vezi idem, *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI-XVIII*,

actual, nu știm dacă Aranitii de la sfârșitul secolului al XVI-lea erau înrudiți cu aceștia sau cu Aranitii din Albania, însă nu trebuie excluse aceste posibilități, mai ales dacă privim lucrurile din perspectiva înrudirii ulterioare a familiei cu Cantacuzinii, după cum se va vedea în studiul de față. Actuala stare a izvoarelor nu permite decât emiterea unor ipoteze.

Revenind la *Aranite* de la sfârșitul secolului al XVI-lea, câțiva ani după prima mențiune a sa, în ianuarie 1592, el re apare ca al doilea logofăt, împreună cu fratele său, *Miho*, când Ștefan voievod le întărește ocini în Blagodeștii de Sus. Despre *Miho* știm că a avut și el un anume rol la curtea lui Mihnea Turcitul; apare menționat ca portar în două acte târzii, din 1628, în care se precizează că a fost hotarnic al bălților mănăstirii Viforâta, alături de Danciu vornic¹⁷. *Aranite* și *Mihu* au cumpărat ocina de la Blagodești de la un anume *Eremia*¹⁸ și de la fratele său, 200 de stânjeni, cu părți în apa Ialomitei, în câmp, în vadurile de moară și în sat, după cum se obișnuia, plus cinci rumâni, totul pentru 10.000 de aspri. Cei doi frați erau puși pe cumpărat părți în Blagodești, căci domnul le mai întărește achizițiile făcute acolo de la Drăgușin (30 de stânjeni și trei rumâni, pentru 5.000 de aspri) și de la Șerb (acesta le devine rumân, pentru 1.100 de aspri)¹⁹.

Cei doi nu se opresc din achizițiile de pământuri și rumâni și în iulie 1594 primesc întărirea lui Mihai Viteazul pentru ocinile și rumânii din Grădiștenii din Vale și Cășcioarele, pentru care ei

ediție revăzută și adăugită, București, Editura Corint, 2001, p. 213, nota 35). În cronică lui Giovanni Musachi, *Despina*, fiica lui Gjergj *Aranite Comnen*, apare ca fiind căsătorită cu *Tanush Dukagjini*, având cu acesta o fiică, *Theodora*; o fiică cu numele *Maria* nu apare menționată în cronică (*Chroniques gréco-romanes*, p. 270-340, fragment reprodus de pe internet – vezi nota 6). Recent, Ștefan S. Gorovei a adus noi argumente, care întăresc ideea legăturii dintre *Araniti* și familia domnitoare din Țara Românească (*Maria Despina, doamna lui Radu cel Frumos*, comunicare susținută în ședința din 12 aprilie 2005 a Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta“, Iași).

¹⁷ *DRH*, B, XXII, p. 114, nr. 59; p. 163, nr. 76.

¹⁸ Un *Eremin/Eremia* apare ca martor și ca deținător de ocini în Blagodești în timpul domniei lui Alexandru al II-lea Mircea (*ibidem*, VI, p. 94, nr. 71).

¹⁹ *DIR*, XVI, B, VI, p. 31, nr. 38.

plătesc nu mai puțin de 28.135 de aspri. Se pune o întrebare firească: de unde aveau atâtia bani (în total, aproape 45.000 de aspri) doi albanezi veniți de curând în țările române? Aceste mari sume nu se justifică numai prin activitatea desfășurată de cei doi în preajma domniei, mai ales că ei nu par să beneficieze de donații domnești. O explicație logică ar fi aceea că ei s-au implicat în negoț, așa cum au făcut majoritatea celor veniți din sudul Dunării. Dintre cei doi frați, Miho s-a aflat în grațiile lui Mihai Viteazul, în timpul domniei căruia figurează ca mare portar, fiind trimis de domn ca ispravnic în 1597 la o judecată între Buzești și niște săteni²⁰. Actul respectiv este păstrat doar în traducere, la fel ca un document din 1598, în care Miho mare portar primește întărire pentru noile sale ocini din Cășcioarele și Blagodești, ultima cumpărată cu 12.000 de aspri²¹. Tot ca mare portar, Miho apare într-un act dat de Nicolae Pătrașcu, care îi întărește părți din ocina de la Blagodești, în urma unei judecăți pe care a avut-o cu călugării de la Cozia²²; în aceste ultime două documente, Hranite logofăt nu mai este pomenit. În calitate de mare portar, Miho nu apare întâmplător în legătură cu reglementarea unor probleme legate de stăpânirea pământului. În Țara Românească, rolul acestui dregător era tocmai de a se ocupa de astfel de dispute, fiind deseori trimis ca ispravnic pentru diverse hotărâri domnești, ca și pentru hotărnicii²³. Marii portari aveau venituri destul de însemnate, deci și Miho și-ar fi putut mări averea, încasând bani din hotărnicile la care participa sau din amenzi²⁴.

Mihai Viteazul a colaborat foarte bine cu *emigranții* veniți de la sud de Dunăre, majoritatea ajunși aici înainte de domnia sa²⁵.

²⁰ DRH, B, XI, p. 351, nr. 266.

²¹ *Ibidem*, p. 370, nr. 278.

²² *Ibidem*, p. 494, nr. 350 (act păstrat în traducere românească).

²³ Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, Editura Academiei, 1968, p. 233-235.

²⁴ *Ibidem*, p. 236.

²⁵ Există izvoare care menționează venirea în număr mare a unor albanezi în Țara Românească în timpul domniei lui Mihai Viteazul; într-o scrisoare a lui Giovanni de Marini Poli sunt amintiți 15.000 de albanezi (cifra probabil

Printre dregătorii săi, s-au aflat și personaje de origine albaneză, precum Leca, numit de Mihai mare comis în consiliul de la Alba Iulia²⁶, sau, mai ales, greacă, precum Mihalcea banul²⁷ și rudele dinspre mamă ale lui Mihai, Cantacuzinii, Andronic și Tudor²⁸. Ștefan Andreescu remarcă faptul că, în ultima parte a domniei sale, Mihai Viteazul a promovat în dregătorii și oameni de origine sârbă sau albaneză, despre care nu se știe să fi avut legături strânse cu marile familii boierești; sunt amintiți Sava armașul, probabil sârb, și aga Leca, albanez, nu și Miho mare portar, ce poate fi și el încadrat în această categorie. Ridicarea acestor boieri trebuie pusă pe seama meritelor lor personale în raport cu domnul, de care depindeau²⁹.

Mulți dintre acești noi boieri veniseră inițial în țările române cu scopul de a face negoț, care le-a adus venituri ce le-au permis ulterior să intre în relații cu marea boierime a țării și cu domnia. Mulți și-au făcut mai întâi loc în ceea ce numim patriciatul urban, marii negustori ai orașelor. Cercetarea actelor vremii dezvăluie acest lent proces. Astfel, se observă că negustorii veniți din sudul Dunării încep să cumpere și să vândă case, prăvălii, vii și locuri în orașe, acumulând bogăție materială, fapt ce le va permite mai apoi să avanseze pe scara socială. Încă din timpul lui Alexandru al II-lea Mircea întâlnim pe un anume Nica grecul, care vindea în București lui Dragomir, fost mare vornic, două locuri pentru nouă prăvălii, precum și un loc de pivniță³⁰. Un membru al patriciatului era cu siguranță și Mircea, fiul lui Procu, „bașa al

exagerată) ce ar fi trecut Dunărea în această perioadă (*Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. XII, ed. de N. Iorga, București, 1903, p. 37; *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1971, p. 406).

²⁶ Ștefan Andreescu, *Boierii lui Mihai Viteazul*, în *Restitutio Daciae*, III, *Studii cu privire la Mihai Viteazul (1593-1601)*, București, Editura Albatros, 1997, p. 358.

²⁷ *Ibidem*, p. 369.

²⁸ *Ibidem*, p. 386.

²⁹ *Ibidem*, p. 390-392.

³⁰ *DRH*, B, VIII, p. 471, nr. 288.

străinilor“, cel care avea probabil autoritate asupra negustorilor și meșterilor străini din târgul ce se ținea în București (bazar)³¹. Tot aici am inclus pe cei care făceau „comerț cu bani“, împrumutând pe boieri sau orășeni, trăgând profit de pe urma cametei. Mavrichie negustorul din București, probabil tot grec, împrumuta pe Danciu vornic din Popești cu impresionanta sumă de 130.000 de aspri³². Alți negustori, precum gelepii, s-au îmbogățit din negoțul și transportul animalelor în Imperiul Otoman. Un anume Andrei, gelep din Slatina, apare ca martor într-un act emis de Mihnea Turcitul³³. Tendința firească a unei mari părți a acestui patriciat³⁴ era de a obține un statut privilegiat, superior celui deținut de orășeni, prin urmare de a intra în rândurile boierimii. Pentru a căpăta poziții privilegiate, ei se folosesc de relațiile apropiate cu unii boieri sau intră în serviciul domniei. Un bun exemplu este al lui Mihai, negustor de origine greacă din Târgșor³⁵. Fiu al lui Petrică roșul, Mihai se afla în relații foarte bune cu anumiți boieri, precum Hris pitarul, care a intervenit pe lângă Mihai Viteazul și a obținut iertarea de oaste a lui Mihai grecul³⁶. În schimbul scutirii, Mihai a dat domnului două sipete conținând mai multe lucruri de valoare, fapt care ne determină să credem că era un om bogat³⁷; ulterior, el apare în mai multe documente cumpărând ocini în jurul Târgșorului³⁸. Din Mihai din Târgșor se

³¹ *Ibidem*, V, p. 448, nr. 430.

³² *Ibidem*, XI, p. 480, nr. 339.

³³ *DIR*, XVI, B, V, p. 204, nr. 216.

³⁴ La sfârșitul secolului al XVI-lea – începutul secolului următor, patriciatul urban din țările române a cunoscut un proces de transformare datorită infiltrării elementelor venite din sudul Dunării. Locul vechii negustorimi și al meșterilor de origine germană sau maghiară este luat acum de noii veniți (Laurențiu Rădvan, *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza“, 2004, p. 250-252).

³⁵ *DRH*, B, XI, p. 282, nr. 212; *DIR*, XVI, B, V, p. 321, nr. 335.

³⁶ *DRH*, B, XI, p. 59, nr. 43, p. 87 și nr. 67.

³⁷ În sipete se aflau un covor alb, un cioltar roșu, o scoarță, patru dulămi de cofterie, un zăbun de coftirie, două dulămi roșii cu singif, un frâu cu ținte de argint și cu prășină galbenă și șalvari (*ibidem*, p. 35, nr. 25).

³⁸ *DIR*, XVI, B, V, p. 195, nr. 209; *DRH*, B, XI, p. 283, nr. 212; p. 409, nr. 305 și p. 571, nr. 420.

trage neamul micilor boieri numiți „din Târgșor“, „din Negoști“ sau „din Popești“, după moșiile pe care le-au avut. Antonie vodă „din Popești“, domn al Țării Românești între 1669 și 1672, provine, potrivit cercetărilor lui Ion Ionașcu, din acest neam, fiind fiul lui Mihai grecul; nepoata lui Antonie, Marica, a fost soția lui Constantin Brâncoveanu³⁹. Iată cum, pe parcursul a trei generații, a avut loc evoluția de la un simplu curtean (tatăl, Petrică), la un orășean scutit (fiul lui Petrică, Mihai, trecut și el la categoria roșilor⁴⁰), apoi boier (fiii lui Mihai) și, în fine, domn (Antonie din Popești). O astfel de situație întâlnim rar în perioada anterioară.

Revenind la personajele centrale ale cercetării noastre, în lipsa altor informații, putem presupune că Aranite și fratele său, Miho, au venit din sudul Dunării în anii '70-'80 ai secolului al XVI-lea, odată cu domnia lui Mihnea Turcitul.

*

Aranite și fratele său, Miho, au cumpărat mai multe ocini în Blagodești, ca și în Grădiștenii din Vale și Cășcioarele. Toate acestea erau sate din județul Ialomița, aflate în apropierea orașului Floci, principalul centru urban al acestei regiuni, amplasat aproape de gura de vărsare în Dunăre a râului Ialomița⁴¹ și de

³⁹ I. Ionașcu, *Mănăstirea Târgșor. Un fost metoh al Spitalului Pantelimon*, București, 1938, p. 5-17.

⁴⁰ Radu Șerban îl scutește pe Mihai de toate dările, fiind „pus să fie la roșii aleși“ (*DIR*, XVII, B, I, p. 89, nr. 101).

⁴¹ Orașul nu se afla exact la gura de vărsare a Ialomiței în Dunăre, ci puțin în interior, pe un curs mai vechi al râului, ce îl străbătea de la sud la nord. Râul curgea paralel cu fluviul cale de câțiva kilometri, vărsându-se mai la nord de actuala gură, formată după ce Dunărea a rupt malul ce despărțea cele două alpii (cca 1860). Este greu să stabilim locul unde s-a aflat portul la Dunăre al orașului Floci, deoarece brațul Borcea are astăzi un volum de apă mult mai mare decât în trecut, instalațiile portuare („schela“) fiind astăzi probabil inundate (*Marele dicționar geografic al României*, vol. III, ed. de George Ioan Lahovari, C.I. Bratianu și Grigore G. Tocilescu, București, 1900, p. 537-538, voce Giurgeni; p. 666-667, voce Gura Ialomiței; pentru planul așezării, vezi Niculae Conovici, *Delimitarea teritoriului Orașului de Floci în vederea ocrotirii vestigiilor arheologice*, în „Revista muzeelor și monumentelor“, XII (1975),

Vadul Oii, important loc de trecere spre Dobrogea. Satul Blagodești este menționat din secolul al XV-lea, din 15 ianuarie 1467, când Radu cel Frumos confirmă mănăstirii Cozia drepturile pe care le avea în bălțile și gârlele cu pește ce se aflau la sud de Floci, „de la Săpatul, drept la Dunăre, dar pe apă și pe Dunăre în jos, până la gura Ialovniței“. Printre altele, călugării erau împuțerniciți să ia vamă și perper de la toate bălțile lor, ca și de la carele cu pește de la Vlădeni, Corneni, Făcăieni și Blagodești⁴². Satul era cu siguranță mai vechi, numele său fiind de origine slavă; N.A. Constantinescu a încercat o explicație a acestui nume, spunând că vine din БЛАГО („bine“) și din ДАРЪ („dar“)⁴³ – „cel bine dăruit“ –, fiind, probabil, la origine, numele unui personaj. Sufixul „ești“ desemna în vorbirea curentă și pe urmașii unui om⁴⁴, prin urmare, e posibil ca numele satului să provină din numele familiei care l-a stăpânit inițial, familie diferită însă de cea de care ne ocupăm. Menționarea satului încă din secolul al XV-lea arată că avem de-a face cu o așezare veche, formată cel mai sigur cu un secol mai înainte.

În 1489, aflăm că o parte din Blagodești (partea numită a Lucșanesei și a Stroieiei) era stăpânită de Drăghici din Mărgineni, fiul lui Staico, fost mare vistier, care a preferat să o schimbe cu Danciul, pentru o parte din Corneni⁴⁵. Ulterior, aflăm că Drăghici nu cedase lui Danciul tot ce deținea în Blagodești; ceea ce îi rămăsese va ajunge la mănăstirea Mărgineni în urma unei danii făcute în timpul lui Moise vodă de urmașii săi, Calea vorniceasa, Udriște postelnic și Drăghici comis⁴⁶. Mănăstirea Mărgineni va stăpâni această parte din Blagodești până în secolul al XIX-lea,

nr. 2, p. 65-66, fig. 1-2). Pentru geneza și evoluția orașului Floci până în prima parte a secolului al XVII-lea, vezi și Laurențiu Rădvan, *op. cit.*, p. 433-441.

⁴² Acum se purcede și la o stabilire a hotarelor bălților, la care participă și Petre, pârgar din Floci (*DRH*, B, I, p. 223, nr. 131).

⁴³ N.A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 24.

⁴⁴ *Ibidem*, p. XXXIII.

⁴⁵ *DRH*, B, I, p. 344, nr. 215.

⁴⁶ Danie făcută pentru pomenirea lui Neagoe, fiu al lui Drăghici și nepot al lui Staico (*ibidem*, VI, p. 184, nr. 149; VII, p. 13, nr. 12).

stăpânirea sa aici fiind tulburată la început de judecăți cu orășenii din Floci. Încă din timpul lui Vintilă vodă, aceștia din urmă s-au plâns că mănăstirea ar fi luat din moșia lor, având câștig de cauză. Radu Paisie a dat dreptate călugărilor, pentru ca orășenii să câștige sub Petru cel Tânăr; situația s-a schimbat iar în favoarea călugărilor sub Mihnea Turcitul⁴⁷ și, apoi, sub Radu Mihnea⁴⁸. Explicația acestor certuri stă probabil în faptul că satul și moșia Blagodeștilor se aflau în apropierea orașului și a moșiei Flocilor, la sud⁴⁹, problemele de hotar fiind astfel inerente.

Cealaltă parte din Blagodești era stăpânită de alți mici boieri și de țărani din sat, unele din vânzările de ocini pe care aceștia încep să le facă în secolul al XVI-lea fiind înregistrate în documente păstrate până astăzi. În 1543-1544, aici apare ca deținător de ocină jupân Colțea⁵⁰, în 1566, popa Ivan⁵¹, după 1568, popa Tabac⁵², iar în 1573, un anume Fătu, numit „cel Bătrân”⁵³. În 1588, Dan și Eremin, urmași ai lui Danciul pomenit la 1489, primeau întărire pentru părțile Lupșăneșei și a Stroieșei, pe care străbunicul lor le obținuse cu o sută de ani înainte; cei doi se judecaseră în mai multe rânduri cu călugării de la Mărgineni, care însă au pierdut de fiecare dată⁵⁴. Cu mănăstirea Mărgineni a continuat să se judece și Miho portarul, fratele lui Hranite logofăt,

⁴⁷ Informații despre aceste judecăți aflăm numai din actul lui Mihnea Turcitul, păstrat în traducere românească (*DIR*, XVI, B, V, p. 79, nr. 82).

⁴⁸ *Ibidem*, XVII, B, II, p. 110, nr. 114.

⁴⁹ „Din jos de hotarul orașului” (*DRH*, B, XI, p. 494, nr. 350).

⁵⁰ *Ibidem*, IV, p. 183, nr. 148.

⁵¹ Ivan avea ocina de la Stănilă care, pentru că nu avea copii, îl înfiase (*ibidem*, VI, p. 11, nr. 8; p. 22, nr. 16; p. 248, nr. 202). Pentru detalii referitoare la preotul și logofătul Ivan, vezi Anca Păunescu, *Cu privire la boierii din Orașul de Floci în secolele XVI-XVII*, în „Muzeul Național”, XII (2000), p. 27-31.

⁵² S-a păstrat, fapt rar pentru secolul al XVI-lea, răvașul original prin care popa Tabac a cumpărat ocina din Blagodești de la Stan Sprinten pentru 500 de aspri (*DRH*, B, VI, p. 94, nr. 71).

⁵³ În 1573, Fătu și soția sa, Dobraia, neavând un fiu, înfrățesc pe averea lor pe Drăgușin și pe fiica lor, Stana (*ibidem*, VII, p. 168, nr. 128).

⁵⁴ Dan și Eremin hotărâsc totuși să dea mănăstirii Mărgineni un sfert din ocina lor de la Blagodești (*DIR*, XVI, B, V, p. 354, nr. 375).

însă de data aceasta Miho este cel care pornește judecata; el afirmă că mănăstirea stăpânea în Blagodești numai o treime din sat și nu jumătate. În urma cercetării actelor, șase boieri au hotărât că dreptatea este de partea călugărilor, Radu Șerban întărindu-le ocina, potrivit obiceiului⁵⁵. Miho mai apare ca martor la o înțelegere în 1609, apoi nu mai este pomenit în documente⁵⁶.

În timpul domniei lui Radu Șerban, se afirmă un alt membru al familiei Blagodeștilor, *Gherghe armașul*. Prima informație certă despre el avem însă de la sfârșitul domniei amintite, dintr-o scrisoare trimisă la 22 ianuarie 1612 de Matias al II-lea către boierii și căpeteniile oștirii din Țara Românească, în care se promitea ajutor pentru Radu vodă Șerban, care se confrunta cu Radu Mihnea, ce luase tronul de câteva luni. Cu această ocazie, alături de Leca postelnicul și Grigore comisul, apare și numele lui *Georgio armașul*⁵⁷. Gherghe a fost mare armaș în timpul lui Radu Șerban, însă, în această calitate, nu este pomenit în actele emise în timpul domniei viteazului domn. Ca fost mare armaș, el apare într-un act datat 24 ianuarie 1618, emis de Alexandru Iliăș, care îi întărește o ocină la Cășcioarele⁵⁸. În aceeași calitate, îl întâlnim la 21 septembrie 1618⁵⁹ și 20 august 1619⁶⁰; ca simplu armaș, Gherghe figurează în numeroase alte documente. În primii ani ai domniei lui Matei Basarab, Gherghe apare ca vornic, fiind pus de domn alături de alți boieri să cerceteze o moșie (1634)⁶¹ și o pricină de moștenire (1636)⁶².

La 28 ianuarie 1618, șase boieri luați pe răvașe domnești de Gherghe și de un anume Drăghici cercetează o ocină cumpărată de Miho portar⁶³. Câteva luni mai târziu, în septembrie, Gavrilă Moghilă îi întărește lui Gherghe niște vecini din Blagodești, care

⁵⁵ *Ibidem*, XVII, B, I, p. 304, nr. 281; II, p. 110, nr. 114.

⁵⁶ *Ibidem*, I, p. 355, nr. 323.

⁵⁷ *Documente Hurmuzaki*, vol. IV, partea 1, p. 465, nr. CCCXCII.

⁵⁸ *DIR*, XVII, B, III, p. 188, nr. 161.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 248, nr. 222.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 405, nr. 365.

⁶¹ *DRH*, B, XXIV, p. 548, nr. 412.

⁶² *Ibidem*, XXV, p. 414, nr. 369.

⁶³ *DIR*, XVII, B, III, p. 189, nr. 162.

fuseseră cumpărați de Miho, apărând aici ca unchi al lui Gherghe⁶⁴. Gherghe este deci fiu al lui Hranite logofăt, Miho neavând urmași direcți, moșiile sale rămânând pe seama fiilor fratelui său. Gherghe a fost căsătorit cu Anastasia cu care a avut numai fiice, pe Maria sau Marica, căsătorită cu Culea paharnic⁶⁵, și pe Anca, căsătorită cu Lăudat comis⁶⁶. Armașul știa să scrie cu litere latine, fapt explicabil prin posibilele peregrinări prin Transilvania, de pe vremea când îl slujea pe Radu Șerban. Pe un document din 1626, Gherghe semnează ca *Georgis armas*, în latinește, acesta fiind însă singurul act cunoscut de noi în care își pune semnătura⁶⁷. Deși i se spune „din Blagodești“ sau „Blagodescul“⁶⁸, Gherghe nu rezida în acest sat. Un document din octombrie 1628 îl prezintă în rândul martorilor: „din Blagodești, Gherghe armaș, care șade în sat la Drăgăești“⁶⁹. Gherghe a preferat să stea pe această moșie a sa, din județul Dâmbovița, numele fiindu-i însă legat de principala moșie a părintelui său, Blagodeștii, unde stăpânea o parte.

Hranite logofăt a mai avut un fiu, *Iane* sau Ianiu, care apare în documente ca postelnic din Blagodești. Prima sa mențiune este tot din 1618, din 25 august, când apare ca martor la o tocmeală⁷⁰, calitate în care este prezent în mai multe acte emise între 1620 și 1630; după acest an nu mai apare, probabil deoarece murise⁷¹.

Cel mai mic dintre fiii lui Hranite logofăt a fost *Pătru* portarul (Pătru Blagodescul⁷², Pătru Portărescu⁷³), care este amintit în izvoare abia din septembrie 1633, când apare ca martor alături de

⁶⁴ *Ibidem*, p. 248, nr. 222.

⁶⁵ *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, București, V, p. 567, nr. 1362 (în continuare se va cita: *CDTR*).

⁶⁶ *DRH*, B, XXX, p. 326, nr. 284.

⁶⁷ *Ibidem*, XXI, p. 222, nr. 113.

⁶⁸ *Ibidem*, XXI, p. 222, nr. 113; XXIV, p. 548, nr. 412; XXV, p. 414, nr. 369.

⁶⁹ *Ibidem*, XXII, p. 335, nr. 167.

⁷⁰ *DIR*, XVII, B, III, p. 234, nr. 209.

⁷¹ *Ibidem*, p. 582, nr. 516; IV, p. 64, nr. 76; *DRH*, B, XXII, p. 170, nr. 77; XXIII, p. 47, nr. 24; p. 241, nr. 138 și altele

⁷² *DRH*, B, XXXI, p. 54, nr. 39.

⁷³ *Ibidem*, XXXII, p. 254, nr. 234.

mai mulți orășeni din Floci, oraș unde se pare că s-a stabilit⁷⁴. Pe unul din documentele în care figurează ca martor, am identificat sigiliul său inelar; de formă ovală, acesta cuprinde în câmp, în plan central, un arbore, flancat la dextra de o pasăre cu o stea și o lună deasupra, piesa de la senestra fiind ilizibilă⁷⁵. În foarte multe cazuri numele lui Pătru este legat de cel al nepotului său, *Hranite*, fiul lui Iane postelnic⁷⁶. Acesta este numit, de obicei, Hranite postelnicul din Blagodești⁷⁷ sau Hranite Blagodescul postelnic⁷⁸ sau chiar Hranite „din oraș”⁷⁹, pentru a-l deosebi de un alt Hranite, ce a trăit în aceeași vreme în Floci⁸⁰, fiind chiar județ al orașului timp de mai mulți ani⁸¹. Documentele de mai târziu ne sugerează o legătură de rudenie între cei doi Hranite, însă nu ne permit o identificare mai precisă a acestei legături.

⁷⁴ *Ibidem*, XXIV, p. 195, nr. 145.

⁷⁵ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (DANIC), Măn. Radu Vo-dă, XXIV/2a; *CDTR*, VII, p. 289, nr. 835.

⁷⁶ Cei doi apar împreună ca martori sau cumpărători de ocini (*DRH*, B, XXIV, p. 195, nr. 145; XXX, p. 326, nr. 284; XXXI, p. 54, nr. 39; *CDTR*, VII, p. 127, nr. 347).

⁷⁷ Postelnic din Blagodești, după cum apare în majoritatea documentelor (*CDTR*, V, p. 567, nr. 1362; *DRH*, B, XXXII, p. 5, nr. 6; XXXV, p. 20, nr. 14) și nu din Mătăsești, după cum este identificat în *Indice CDTR*, VII, p. 400; în *Indicele* amintit, Hranite este considerat frate cu Gheorghe (sic!) armașul, când în realitate îi era nepot.

⁷⁸ *CDTR*, VI, p. 144, nr. 352; *DRH*, B, XXXIV, p. 249, nr. 275.

⁷⁹ *CDTR*, V, p. 406, nr. 948 (în acest document este pomenit și celălalt Hranite, județul).

⁸⁰ Acest Hranite, negustor de frunte al orașului (*DRH*, B, XXXIV, p. 231, nr. 258), era se pare nepot al lui Vintilă logofăt, personaj prezent în numeroase acte din prima parte a secolului al XVII-lea referitoare la Floci (redactează acte sau este martor). În timpul lui Mihai Viteazul, Vintilă a avut misiunea de a reprezenta interesele domnului peste hotare, fapt pentru care a fost răsplătit cu o moșie și cu rumâni în Costeni (*DIR*, XVII, B, III, p. 453, nr. 411).

⁸¹ În primul document în care este menționat (1637), Hranite județul este numit și Mija (*CDTR*, IV, p. 443, nr. 973). Ca județ al orașului Floci, Hranite mai apare în 1643 (*ibidem*, V, p. 406, nr. 948), 1645 (*DRH*, B, XXX, p. 266, nr. 220), 1647 (*ibidem*, XXXII, p. 5, nr. 6; p. 7, nr. 8), 1649 (*ibidem*, XXXIV, p. 98, nr. 115), 1650 (*ibidem*, XXXV, p. 92, nr. 71; p. 351, nr. 333) și 1657 (DANIC, Măn. Sf. Ioan din București, XX/18).

Până în acest moment nu am putut desluși decât evoluția primilor membri cunoscuți ai familiei Blagodeștilor, care par a fi boieri mai puțin semnificativi, ce s-au pus în slujba diverșilor domni care s-au perindat pe tronul Țării Românești. Importanța familiei iese la iveală pe măsură ce numărul izvoarelor care se referă la ea crește, acestea reliefând un neam cu avere și influență, care s-a înrudit cu mari familii boierești din țară. Unul din puținele documente care ridică vâlul misterului relațiilor dintre aceste mari familii și Blagodeștii veniți din sudul Dunării este cel din 5 noiembrie 1635 în care Matei Basarab întărește lui Stan logofăt și soției sale, Stanca, ca și lui Hranite, fiul lui Iane postelnicul Blagodescul, mai multe ocini (Boldești, Răsturnați, Drăgăști, Periați, Tătarul etc.) ce aparținuseră Mariei Boldescu, soția lui Grigore postelnicul. Aceasta murise fără urmași, iar moșiile ei au ajuns pe seama nepoatelor sale de soră, Stanca și Maria (în 1635, Maria nu mai trăia, de vreme ce este pomenit fiul ei)⁸². O parte din moșiile amintite mai sus fuseseră obiectul unui alt document, din 10 ianuarie 1610, în care Radu Buzescu cluceșul, în urma unei boli grave, hotărăște ca aceste ocini să revină lui Fiera Grecianu logofătul și Mariei Boldescu, rudele primei sale soții, Stanca, fiica Velicăi din Boldești, care i le adusese ca zestre⁸³. Stanca era sora lui Tatul logofăt, care, la rândul lui, a avut drept fiice pe Maria Boldescu și pe Stana, căsătorită cu Fiera Grecianu⁸⁴. Aceștia din urmă au avut copii pe Papa Grecianu, Stanca și Maria, ultima fiind soția lui Iane postelnicul și mama lui Hranite Blagodescul postelnicul. Prin Maria, Iane s-a înrudit deci cu o veche și puternică familie boierească, anume a boierilor din Greci, dar și cu cea a boierilor din Crețulești, căci Stan logofătul, soțul Stancăi, sora Mariei, este Stan Crețulescu. Cum era

⁸² DRH, B, XXV, p. 163, nr. 158. Înainte de a muri (cca. 1621), Maria Boldescu a lăsat moșiile în mâinile vărului ei, Tudor logofăt, însă cum acesta nu a avut copii și s-a călugărit, moșiile au revenit nepoatelor de soră ale Mariei (vezi DIR, XVII, B, IV, p. 56, nr. 64; DRH, B, XXI, p. 430, nr. 262).

⁸³ DIR, XVII, B, I, p. 424, nr. 377.

⁸⁴ I. C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919, tabel genealogic *Familia Bucșanu-Mănescu-Merișanu*, în anexă.

firesc, Hranite a menținut aceste legături de rudenie; în 1666, fiica sa, Maria, apare alături de frații Crețulești, Radu mare logofăt și Pădure postelnic, ținând o ocină moștenită de la „moașelor“, Stana a lui Fiera logofăt⁸⁵.

Alături de ocinile rămase de la mătușa mamei sale, Hranite Blagodescul a stăpânit mai multe moșii în jurul orașului Floci, aici concentrându-se baza averii sale, pe care a căutat să o extindă neîncetat. Când a putut, a cumpărat ocini de la rudele sale, de la urmașele lui Gherghe armașul, cum a făcut în 1645, când a luat o ocină de 200 de stânjeni în Cășcioarele de la Maria, fiica lui Gherghe⁸⁶. Încercările de a-și mări domeniul nu au avut întotdeauna succes. În 1647, cealaltă fiică a lui Gherghe, Anca, împreună cu soțul ei, Lăudat comisul, reușea să obțină de la Matei Basarab o întărire pentru o ocină din Blagodești ce aparținuse surorii sale, ocină pe care Hranite pusese mâna deși nu era volnic să facă asta⁸⁷. S-au păstrat acte referitoare la alte cumpărături făcute de Hranite: în 1646, el cumpăra cu 294 de ughi 736 de stânjeni în Murgeni de la Leca al doilea pitar⁸⁸, iar în 1649 achiziționa o ocină mai mică în Steanca⁸⁹ și un loc de casă în Floci, „în capul podului“⁹⁰. O altă metodă de a face rost de moșii era plata dărilor unor țărani, obținând în schimb ocinile acestora; în 1652, el plătește partea de miere și de găleată a unui țăran din Steanca, urmând ca într-un an să intre în posesia ocinii acestuia, în caz că nu își plătește dărilor⁹¹. Astfel, Hranite a strâns o avere destul de mare, ce i-a permis spre sfârșitul vieții să ridice o mânăstire.

⁸⁵ Rezumat din *Condica mănăstirii Mărcuța* în Al. T. Dumitrescu, *Despre orașul Floci. Notiță istorică-filologică*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, XI (1910), partea II, p. 435, nota 2.

⁸⁶ Ocina măsoară 90 de stânjeni în actul editat în *DRH*, B, XXX, p. 326, nr. 284 și 200 de stânjeni în Mss. 466, f. 21, aflat la DANIC (copie românească).

⁸⁷ Maria fusese nevoită să dea ocina din Blagodești pentru că soțul ei, Culea paharnic, avea o datorie (*DRH*, B, XXXII, p. 169, nr. 157).

⁸⁸ *Ibidem*, XXXI, p. 256, nr. 231.

⁸⁹ *Ibidem*, XXXIV, p. 163, nr. 180.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 249, nr. 275.

⁹¹ *CDTR*, VII, p. 215, nr. 609.

Precum alți boieri de frunte din ținutul său, și Hranite Blagodescul a răspuns cererilor domnești de a participa la diverse cercetări sau judecăți. În 1649, îl întâlnim alături de alți cinci boieri în Floci, unde hotărăște soarta unei moșteniri în fața ispravnicului orașului, Preda slugerul⁹², pentru ca în 1650 să hotărnicască o moșie la Mătăsești⁹³. Ca om de vază al comunității, Hranite participă la diversele evenimente care marchează viața acesteia. În 1651, îl întâlnim la împăcarea pentru o moșie dintre Anghel, membru al patriциatului din Floci, și egumenul Partenie de la mănăstirea Vaideei (de la Slobozia lui Ianache), împăcare cerută de Matei Basarab⁹⁴. Hranite avea și slugi, oameni suficient de importanți pentru a servi ca martori; Grozea, „sluga lui Hranite postelnic“, este martor la o danie făcută mănăstirii Flămânda⁹⁵.

În ceea ce privește familia lui Hranite, cunoaștem puține lucruri concrete. Nu știm cu cine a fost căsătorit; pe baza izvoarelor, presupunem că a avut cel puțin trei copiii. În 1649, întâlnim pe „jupan Aranete“ și fiul său, Gherghe, care cumpără zece stânjeni în Steanca⁹⁶; în acest caz, credem că este vorba de Hranite Blagodescul și nu de celălalt Hranite, județul, deoarece numele de Gherghe mai apare în familia Blagodeștilor; în plus, știm că Hranite Blagodescul avea ocini în Steanca⁹⁷. Despre Gherghe, fiul lui Hranite, nu mai avem, pe moment, alte informații⁹⁸. Mai multe cunoaștem despre cele două fiice ale lui Hranite, Maria și Mira. În 1653, ele apar cumpărând o ocină de 90 de stânjeni în Blagodești, pe care o adaugă la celelalte deținute de tatăl lor în sat. În același act apare ca martor și Franța negustorul, cumnat al lui Hranite postelnicul, deci Hranite a mai avut o soră, despre care nu avem alte date⁹⁹. Franța făcea parte din negustoria

⁹² DRH, B, XXXIV, p. 98, nr. 115.

⁹³ *Ibidem*, XXXV, p. 20, nr. 14.

⁹⁴ CDTR, VII, p. 146, nr. 392.

⁹⁵ DANIC, Măn. Radu Vodă, XXVII/6; CDTR, VII, p. 281, nr. 812.

⁹⁶ DRH, B, XXXIV, p. 163, nr. 180.

⁹⁷ CDTR, VII, p. 215, nr. 609.

⁹⁸ Vezi o mențiune în I. Ionașcu, *Documente bucureștene privitoare la proprietățile mănăstirii Colțea*, București, 1941, p. 43.

⁹⁹ DANIC, Măn. Sf. Ioan din București, XX/17; CDTR, VII, p. 350, nr. 1014.

orașului Floci, având ca frate pe Ghinea cojocarul; banii obținuți de cei doi din vânzarea mărfurilor au fost folosiți pentru cumpărarea de ocini, așa cum au făcut în 1651, când au cumpărat ocini în Steanca¹⁰⁰. Franța a avut doi fii, Necula și Ghinea, amândoi negustori, stabiliți se pare în București¹⁰¹.

Hranite Blagodescul a căutat să își căsătorească fiicele în tradiția părinților săi, alegându-le soți din vechi familii boierești. Potrivit izvoarelor, Maria a luat drept soț pe Cazan postelnicul, cunoscut mai mult după dregătoria de clucer, iar spre sfârșitul vieții după cea de comis¹⁰². Cazan¹⁰³ se trăgea din marele dregător Tudoran din Aninoasa sau din Vlădești, rudă prin soție cu doamna Stanca a lui Mihai Viteazul¹⁰⁴. Doi dintre fiii lui Tudoran au deținut mari dregătorii. Pârvu Vlădescu a fost mare vistier sub Constantin Șerban, în timp ce Badea Vlădescu a fost mare postelnic, mare clucer și mare paharnic sub Grigore Ghica. Căsătorit cu Neacșa din Cepar, Badea a avut o fată și șase băieți, printre care și Cazan¹⁰⁵. L-am întâlnit pomenit pe Cazan ca

¹⁰⁰ *CDTR*, VII, p. 115, nr. 312.

¹⁰¹ În 1686, cei doi vând domnului Șerban Cantacuzino un loc de prăvălie în București (G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594-1821)*, București, Editura Academiei, 1961, p. 189, nr. 105), iar în 1706, Necula este martor la mai multe cumpărături de ocini făcute de Arion, rudă a sa (DANIC, Măn. Radu Vodă, XLVIII/12 și 13)

¹⁰² DANIC, Măn. Radu Vodă, XLVIII/12; DANIC, Mss. 256, f. 480v.-481.

¹⁰³ A nu se confunda cu membrii familiei Năsturel ce au purtat acest nume. Alături de Udriște Năsturel și Elina, Doamna lui Matei Basarab, Radu Năsturel a mai avut un fiu, numit Cazan (1594-1674), ce a fost postelnic și vornic, care, la rândul său, a avut un fiu pe nume Cazan, logofăt, tatăl lui Constantin și Nicolae (P. V. Năsturel, *Genealogia Năsturelilor*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, XI (1910), partea I, p. 287, 290 și XVI (1922), p. 108).

¹⁰⁴ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 254.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 255-256; vezi și Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, publ. de Paul Șt. Grecianu, vol. I, București, 1913, p. 36 (act din 15 februarie 1694, în care Tudoran II din Aninoasa (fiul lui Iane Vlădescu) călugărit sub numele de Teodosie, dăruiește mănăstirii Radu Vodă o moșie pe care o cumpărase de la unchiul său, Badea Vlădescu postelnicul și de la fiii acestuia, Cazan clucerul și Radu clucerul).

ginere al lui Hranite Blagodescul destul de târziu, în 1666, când apare cu soția sa, Maria, și fiica, Ilinca, alături de verii dinspre Crețulești ai lui Hranite, Radu mare logofăt și Pădure postelnic¹⁰⁶. Cazan s-a stabilit în Floci, unde figurează ca martor în mai multe acte din a doua parte a secolului al XVII-lea¹⁰⁷.

Urmând cea de-a doua tradiție a familiei, cea negustorească, Ilinca, fiica Mariei și a lui Cazan, s-a căsătorit cu Arion, originar din Brăila¹⁰⁸. Acesta însă nu era un negustor oarecare ci, după cum îl amintesc și documentele, era „nepot al lui Badiu ot Brăila”¹⁰⁹, mare negustor brăilean, prieten al lui Matei Basarab, după cum îl amintește un document emis de marele domn în iunie 1633¹¹⁰. Potrivit lui I. Ionașcu, Arion a fost fiul negustorului Iane, frate cu Badiu sau Badea, aici aflându-și începuturile familia Arion, care s-a remarcat în secolele XVIII și XIX¹¹¹. Într-un act de la sfârșitul domniei lui Matei Basarab, Badea cumpără o ocină alături de ginerele său, Iane¹¹², prin urmare, este posibil ca Arion să fie fiul acestui Iane și nu fiul unui frate al lui Badea. Cu Ilinca, Arion a avut un fiu, Dediul¹¹³.

Ca zestre a soției sale, Arion a primit o parte din Blagodești, pe care a căutat să o extindă neîncetat, cumpărând ori de câte ori a avut ocazia de la vecini, majoritatea actelor de vânzare-cumpărare aflându-se astăzi în arhive, în fondurile Mănăstirilor Sfântul Ioan și Radu-vodă din București, în posesia cărora au intrat

¹⁰⁶ Al. T. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 435, nota 2.

¹⁰⁷ Vezi I. Ionașcu, *Documente Colțea*, p. 42, nr. 22.

¹⁰⁸ DANIC, Măn. Sf. Ioan din București, XX/20; Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 46; Dan M. Iliescu, *Un vechi oraș dispărut: Cetatea de Floci*, București, 1930, p. 33.

¹⁰⁹ DANIC, Măn. Sf. Ioan din București, XX/19.

¹¹⁰ „Prietenului domniei mele, lui jupân Badea neguțătorul din Brăila“, domnul îi întărește o moșie în Iasul, județul Brăila (*DRH*, B, XXIV, p. 142, nr. 109). Despre Badea, vezi R. Perianu, *Un negustor brăilean, prieten cu Matei Basarab*, în „Revista istorică română“, XVI (1946) p. 347-352.

¹¹¹ I. Ionașcu, *Documente Colțea*, p. 43.

¹¹² *DRH*, B, XXXIV, p. 165, nr. 184. Iano din Brăila figurează ca martor alături de Badea într-un act din 22 septembrie 1649 (*ibidem*, p. 210, nr. 226).

¹¹³ DANIC, Măn. Sf. Ioan din București, XX/22 și 23.

în cele din urmă. În 1674, Arion cumpără de la Dumitru Popoiascu¹¹⁴, în 1677, de la Chirana, aflată în datorii¹¹⁵, iar în 1701 și 1703 ia ocinile lui Toader, Mihai și Pavel¹¹⁶; de asemenea, cumpără sau deține moșii în Rățeni¹¹⁷ și Degerați¹¹⁸.

În afara Ilincăi, Cazan a mai avut se pare și alți copii. Izvoarele pomenesc în ultima parte a secolului al XVII-lea – prima parte a secolului următor pe un anume Frangulea din Floci. Numele nu reprezintă o noutate pentru orașul de la gurile Ialomiței. Un personaj purtând același nume, om important al comunității urbane, este des pomenit în prima parte a veacului XVII ca martor la diverse înțelegeri, vânzări sau cumpărări¹¹⁹. O înrudire între familia sa și cea a Blagodeștilor a făcut probabil ca numele să fie preluat și în aceasta din urmă, fiind dat de Cazan unui fiu al său. Dovada existenței acestui fiu o avem într-un document târziu, din 1783, ce cuprinde hotărnicia moșiei Murgeni, care fusese dată zestre Ilincăi de fratele ei, Frangulea, fiul lui Cazan clucer¹²⁰.

Identificarea acestui fiu al lui Cazan clucerul a deschis posibilitatea unor clarificări în direcții mai puțin bănuite la începutul cercetării noastre. Revenind la Blagodești și la moșia lor din satul cu același nume, câteva acte de la începutul veacului al XVIII-lea prezintă ca unul din stăpânitorii de aici pe spătarul Mihai Cantacuzino, fiu al marelui postelnic Constantin Cantacuzino. La 7 mai 1701, șase boieri luați pe răvașe domnești, având în frunte pe Racoviță mare portar în calitate de ispravnic, alegeau părțile din Blagodești ale lui Mihai Cantacuzino, ca și pe cele ale jupânului Arion. Cum partea spătarului apare numită „moșia care-i iaste de zestre“, am ajuns la concluzia că acesta se

¹¹⁴ DANIC, Măn. Sf. Ioan din București, XX/19.

¹¹⁵ DANIC, Măn. Sf. Ioan din București, XX/20.

¹¹⁶ DANIC, Măn. Sf. Ioan din București, XX/22, 23 și 24.

¹¹⁷ DANIC, Măn. Radu Vodă, XLVIII/12 și 13.

¹¹⁸ Ocina dată la schimb mănăstirii Vaideei din Slobozia lui Ianache (*Tezaur de documente ialomițene (1392-1944)*, vol. I, ed. de M. Cotenescu și A. Vlădăreanu, București, 1991, p. 79, nr. 44).

¹¹⁹ *DIR*, XVII, B, IV, p. 59, nr. 68; *DRH*, B, XXX, p. 326, nr. 284 și p. 389, nr. 358; XXXIV, p. 162, nr. 178 și p. 163, nr. 180.

¹²⁰ DANIC, Măn. Radu Vodă, XII/17.

înrudea într-un fel cu marele negustor din Floci¹²¹. Cercetările genealogice arată că spătarul Mihai Cantacuzino a avut trei soții: Marga, Teodora și Maria¹²². Despre a doua nu se știe mai nimic, banul Mihai Cantacuzino scriind doar că era „sora Frangulii, ce era de o mică familie“¹²³. Cum Frangulea era fiul lui Cazan clucerul, iar Mihai Cantacuzino avea moșie primită ca zestre în Blagodești, moșie aleasă aparte de cea a lui Arion, concluzia este una singură: Teodora era sora lui Frangulea și a Ilincăi, fiind fiica Mariei și a lui Cazan și nepoată a lui Hranite Blagodescul postelnicul. Familia din care provenea nu era una „mică“, ci o familie înrudită cu mari și vechi familii boierești din țară, demnă deci a da o soție unui Cantacuzin, cu care avea în comun și originea sud-dunăreană și folosința limbii grecești. Banului Mihai Cantacuzino i s-a părut „mică“ această familie deoarece în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când a scris istoria familiei, aceasta devenise una de importanță locală. Nu se cunosc urmași ai lui Mihai Cantacuzino și ai Teodorei, aceasta murind probabil la o vârstă tânără. Cercetările arheologice efectuate la biserica nr. 1 din Floci au scos la iveală, în partea aflată la sud de altarul bisericii, mormântul cu inventar bogat al unei femei tinere (morm. nr. 6). Femeia pare a fi de neam ales, fiind îmbrăcată cu tunică cu cusături cu fir de argint și având bijuterii din același metal prețios, dar și din bronz. În mormânt a fost găsit și un inel sigilar din argint, care cuprinde un cartuș cu literele grecești ΦΠΓ, având deasupra un motiv decorativ ce imaginează o coroană. Inelul a fost atribuit cu temei unui Frangulea, locuitor din Floci¹²⁴. În acest caz, putem emite doar o ipoteză și, totodată, ne putem pune întrebarea: acest mormânt este posibil să aparțină

¹²¹ DANIC, Măn. Sf. Ioan din București, XX/21.

¹²² Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. XXX și tabelul genealogic nr. II; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 140-141.

¹²³ Mihai Cantacuzino (banul), *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. de N. Iorga, București, 1902, p. 350.

¹²⁴ Dana Mihai, *Mormântul unei femei din familia Frangulea, din necropola nr. 1 de la Piua Petri (Orașul de Floci), com. Giurgeni, jud. Ialomița*, în „Arheologia Medievală“, Reșița, II (1998), p. 139-141.

Teodorei, soția lui Mihai Cantacuzino spătarul, sau era al vrenei alte rude a acestui Frangulea?

În a doua parte a secolului al XVII-lea, în regiunea Flocilor mai întâlnim pe un Hranite, frate cu Dumitru și Vintilă, rudă sigură cu Arion și Cazan clucer¹²⁵, dar pe care, datorită puținătății izvoarelor, nu îl putem așeza corect în arborele genealogic al familiei Blagodeștilor (poate nepot al lui Hranite postelnicul?).

*

Urmând exemplul altor boieri din țară, dar și din credință și din dorința ca numele să-i fie pomenit și după moarte, Hranite Blagodescul a ctitorit o mănăstire lângă Floci. Luând probabil denumirea locului pe care se afla, mănăstirea apare deseori în documente sub numele de *Flămânda*¹²⁶, câteva acte prezentând-o după numele ctitorului („mănăstirea lui Hranite Blagodescul“)¹²⁷ sau după hram („mănăstirea Vovidenia“)¹²⁸. Mănăstirea se afla în apropierea orașului Floci, „din sus“¹²⁹, „la Cătun“¹³⁰, lângă o gârlă desprinsă din Ialomița¹³¹. Radu Lungu afirma că mănăstirea era fortificată, fiind înconjurată cu un zid ce încă mai figura pe hărți la începutul secolului XX. Zidul ar fi integrat lăcașul în rândul altor mănăstiri cu rol strategic din regiune, precum Slobozia lui Ianachi sau Măxineni¹³². Afirmatia nu este confirmată de situația de pe teren.

¹²⁵ Arion și Cazan sunt martori de seamă la o cumpărare făcută în 1676 de Hranite („Araniti“ în document) (I. Ionașcu, *Documente Colțea*, p. 42, nr. 22). Într-un act din 1692, este numit „Ranite“ (DANIC, Măn. Radu Vodă, XLVIII/10), iar în 1706, apare ca „Hranet“, martor fiind și Cazan (DANIC, Măn. Radu Vodă, XLVIII/12 și 13).

¹²⁶ Mănăstirea „ce i se zice Flămânda“ (DANIC, Măn. Radu Vodă, XXVII/5; *CDTR*, VII, p. 270, nr. 774; DANIC, Măn. Radu Vodă, XXIV/2a; *CDTR*, VII, p. 289, nr. 835). Locul numit „Flămânda“ se afla la apus de oraș, la mică distanță (Biblioteca Academiei Române, Manuscrise, Mss. 227, f. 242v.).

¹²⁷ DANIC, Măn. Radu Vodă, XXVII/54; *CDTR*, VI, p. 144, nr. 352.

¹²⁸ *DRH*, B, XXXV, p. 352, nr. 334.

¹²⁹ DANIC, Măn. Radu Vodă, XXIV/3.

¹³⁰ DANIC, Mss. 256, f. 479v.-480.

¹³¹ DANIC, Măn. Radu Vodă, XXVII/5; *CDTR*, VII, p. 270, nr. 774.

¹³² Radu Lungu, *op. cit.*, p. 37.

Mănăstirea Flămânda din Ialomița nu figurează pe harta Țării Românești întocmită de stolnicul Constantin Cantacuzino (mai exista o mănăstire Flămânda în Argeș); singurele lăcașuri puse pe hartă de stolnic în această zonă sunt mănăstirea de la Slobozia și schitul Gădiliți¹³³. Ultimul se afla în apropierea Flocilor, unde alte izvoare pomenesc mai multe schituri și mănăstiri. De altfel, cercetările arheologice efectuate în ultimele decenii în vatra orașului Floci au evidențiat urmele a trei biserici (numerate ca atare, nr. 1, 2 și 3). Biserica nr. 1 a cunoscut mai multe faze de evoluție, ultima fiind cam de la jumătatea secolului al XVII-lea, biserica nr. 2 a aparținut probabil unui complex mănăstiresc, fiind ridicată în a doua jumătate a veacului al XVI-lea¹³⁴, în timp ce despre biserica nr. 3 nu se pot spune multe. Câteva documente de la începutul secolului XVIII amintesc o biserică domnească în Floci. Un *Mărgăritar al Sfântului Ioan Gură de Aur* din 1691 poartă o însemnare potrivit căreia ar fi aparținut preotului Bogoslav de la biserica domnească din Floci¹³⁵, iar un anume Gheorghe, cântăreț la această biserică, scria un act la 1740¹³⁶. Este posibil ca una din bisericile din Floci să fi fost restaurată de un domn din veacul al XVII-lea (Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu), luând astfel numele de „biserică domnească”; dacă s-ar confirma această ipoteză, Flocii ar fi ultimul dintre orașele Țării Românești despre care știm că a deținut o biserică domnească, toate celelalte având deja una. Radu Lungu a emis o altă ipoteză, legând biserica nr. 1 de un posibil complex de locuire domnească din oraș¹³⁷. Această interpretare nu este fără te-

¹³³ Constantin C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino. O descriere a Munteniei la 1700*, în „Revista istorică română”, XIII (1943), nr. 1, p. 19.

¹³⁴ Aceste informații se bazează pe sinteza cercetărilor arheologice, efectuate până în 1984, sinteză realizată de Radu Lungu în *op. cit.*, p. 38-40.

¹³⁵ Însemnarea este de la începutul secolului XVIII, probabil din primul deceniu (Biblioteca Academiei Române, Manuscrise Bobulescu, Arhiva A 1580, f. 685).

¹³⁶ Gheorghe este fiul lui Ivan Sârbul vătaf (DANIC, Mss. 256, f. 489v.-490).

¹³⁷ A se vedea descoperirea unei masive locuințe de piatră, în apropierea bisericii nr. 1, ce datează din perioada de refacere a lăcașului (Radu Lungu, *op. cit.*, p. 39-40).

mei, în condițiile în care mai toate orașele din sudul Carpaților trebuie să fi avut o cât de mică curte sau casă domnească, precum și o biserică aferentă, loc de rezidență al domnului, atunci când trecea pe acolo; rămâne ca cercetările arheologice ulterioare să confirme sau să infirme această teorie. În biserica nr. 2, printre altele, s-a găsit și un inel sigilar de argint care a aparținut lui Cârștian cel Mare, un alt orășean important, probabil ctitor al lăcașului, ce a trăit în Floci la sfârșitul secolului al XVI-lea, începutul secolului următor¹³⁸. În Floci, se mai aflau și câteva metohuri ale mănăstirii Vatoped, anume mănăstirile sau bisericile Panaghia, Sfântul Nicolae (probabil Gădiliți, ce avea acest hram și era, de asemenea, închinat la Vatoped) și Sfântul Gheorghe¹³⁹. Unul din aceste metohuri stăpânea în Floci, în 1609, niște mori pe din două cu câțiva orășeni¹⁴⁰. Astăzi, plasarea pe teren a acestor din urmă lăcașuri de cult este aproape imposibilă.

La ridicarea mănăstirii Flămânda au participat și alte rude ale lui Hranite, printre care s-a aflat și Gherghe armaș, de vreme ce trupul său a fost înmormântat acolo. În 1664, Anca, fiica lui Gherghe, fiind „fără feciori“, face o danie la mănăstire, „fiind moșii noștri ctitori de înzidirea sfintei mănăstiri și zăcându-le oasele tuturor acolo“¹⁴¹. Aceste cuvinte sugerează că inițiativa ridicării mănăstirii a aparținut probabil primilor membri ai familiei Blagodeștilor, însă Hranite postelnicul a fost cel care a dus-o

¹³⁸ Atribuirea inelului lui Cârștian cel Mare a fost făcută de Anca Păunescu în *Inele sigilare descoperite la Piua Petri (Orașul de Floci), județul Ialomița*, în „Cercetări numismatice“, VII (1996), p. 233-234. Radu Lungu identifică, cu rezerve, această biserică cu biserica schitului Gădiliți (Radu Lungu, *op. cit.*, p. 40).

¹³⁹ Florin Marinescu, *Metohace ale mănăstirii Vatoped în Orașul (sau Târ-gul) de Floci*, în „Muzeul Național“, XIII (2001), p. 10-13; idem, *Contribuții privitoare la relațiile dintre Țările Române și mănăstirea Vatoped de la Muntele Athos*, în *In honorem Ioan Caproșu*, vol. îngrijit de Lucian Leuștean, Maria Magdalena Székely, Mihai-Răzvan Ungureanu, Petronel Zahariuc, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 295.

¹⁴⁰ Întărire dată de Radu Șerban Vatopedului (*DIR*, XVII, B, I, p. 413, nr. 368).

¹⁴¹ DANIC, Mss. 256, f. 479v.-480.

la capăt, legând numele noului lăcaș de al său. Deoarece mănăstirea apare cu consecvență în izvoare după 1650, credem că finalizarea construcției ei a avut loc în anii '40 ai secolului al XVII-lea. Nici urmașii lui Hranite nu s-au lăsat mai prejos, înzestrând sau renovând lăcașul. Un act din 1699, ce se referă la o moșie a mănăstirii aflată într-un litigiu, pomenește pe Cazan clucerul, ginerele postelnicului, ca fiind ctitor la mănăstire din 1661, în timp ce Arion negustorul, ginerele lui Cazan, era ctitor din 1672¹⁴². Despre Arion, un document din 1740 spune că a „zidit din temelie“ mănăstirea¹⁴³, prin urmare este posibil ca marele negustor să fi refăcut clădirea lăcașului, afectată de vreo inundație, cum deseori se întâmpla la gurile Ialomiței, de vreun cutremur sau de atacurile tătarilor și turcilor¹⁴⁴. În 1688, pentru a pomeni pe strămoșii săi și ai soției sale, Arion a pus o piatră în pronaosul bisericii mănăstirii ce purta următoarea inscripție:

„І(исѸс) Н(азаритѣнь) ц (ары) І(сѸс) Х(ристос) / Никл,
Пом(е)ни Г(оспо)ди / Ено, Яраните /. Бѣ лет хрѣс, м(е)с(е)ц(а)
м(арт)(іе), днь к̄, ацеас(та) s(fân)ta / pe(a)t / ră au făcut jupan
Arion sin Eno“¹⁴⁵.

În afara locurilor din Blagodești datorite de familia ctitorilor, mănăstirea a beneficiat de danii de mai mică importanță de la boiernași locali sau de la preoți, țărani înstăriți și orășeni din Floci. În urma acestor danii, mănăstirea a obținut ocini în jude-

¹⁴² DANIC, Măn. Radu Vodă, XXIV/4.

¹⁴³ DANIC, Mss. 256, f. 489v.-490.

¹⁴⁴ În 1654 și 1657, în Transilvania au căzut ploii abundente și au avut loc mari inundații, fenomene petrecute probabil și la sud de Carpați. De altfel, anii 1658-1664 s-au caracterizat în Țara Românească prin atacurile tătarilor și otomanilor, prin inundații, molime și foamete; în această perioadă, distrugerile materiale și pierderile de vieți omenești au fost mari (Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *Cavalerii apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, București, Silex, 1993, p. 86-88 și anexa III, p. 123).

¹⁴⁵ „Iisus Nazariteanul, împăratul Iudeei, Iisus Hristos Nica, pomenire domnilor Iane, Aranite. În anul 7296 (1688), luna martie, ziua 20“ (textul inscripției a fost preluat din Radu Lungu, *op. cit.*, p. 38). Autorul amintit afirmă că aceasta ar fi piatra de mormânt a lui Arion, însă cum textul inscripției nu dă de înțeles acest lucru, credem că Arion a pus-o în cinstea înaintașilor săi.

țul Ialomița, în Sufleni¹⁴⁶, Bădeni¹⁴⁷, Bucșa¹⁴⁸, Costeni¹⁴⁹, Șelari¹⁵⁰ și în dealul Flocilor (vii)¹⁵¹, dar și în județul Săcuieni, în dealul Vispeștilor (vii)¹⁵², ca și case în oraș, în Floci¹⁵³. Averea mănăstirii s-a mărit și prin cumpărarea de moșii, precum în Rățeni¹⁵⁴, Costeni¹⁵⁵ și Poiana¹⁵⁶, sau prin acordarea cu împrumut a unor sume de bani, pe care egumenii le dădeau în schimbul unor ocini puse zălog¹⁵⁷.

Avem informații doar despre doi egumeni ai mănăstirii Flămânda, amândoi destul de longevivi în funcție. Primul a fost Măcarie, egumen de la început până după 1674, când l-am întâlnit ultima oară¹⁵⁸, urmat de Gherasim, egumen de la sfârșitul secolului al XVII-lea (după 1686)¹⁵⁹ până după 1731¹⁶⁰.

După moartea lui Arion negustorul, mănăstirea a rămas sub patronajul familiei acestuia. După sfârșitul fiului lui Arion, De-diul, la 8 ianuarie 1740, soția sa, Maria, precum și fiii săi, Dumitrașco, Toma și Mărgărit, au hotărât să o închine la Muntele Athos, la mănăstirea Ivir. Flămânda este numită acum „schitșor [...] înzestrat cu moșii și cu vii și cu alte dichise“, de administrarea întregii averi urmând să se ocupe nastavnicul mănăstirii Radu Vodă din București, metoc al Ivirului, care a primit și toate actele de proprietate¹⁶¹. Gestul închinării Flămândeii la Ivir și la

¹⁴⁶ DRH, B, XXXV, p. 352, nr. 334, DANIC, Mss. 256, f. 500.

¹⁴⁷ DANIC, Măn. Radu Vodă, XXVII/54; CDTR, VI, p. 144, nr. 352; vezi și DANIC, Măn. Radu Vodă, XXVII/24.

¹⁴⁸ DANIC, Măn. Radu Vodă, XXIV/2a, 3 și 4; CDTR, VII, p. 289, nr. 835;

¹⁴⁹ DANIC, Mss. 256, f. 479v.-480v.

¹⁵⁰ DANIC, Măn. Radu Vodă, XXVII/27.

¹⁵¹ DANIC, Măn. Radu Vodă, XXVII/5; CDTR, VII, p. 270, nr. 774.

¹⁵² DANIC, Măn. Radu Vodă, XXVII/6; CDTR, VII, p. 281, nr. 812.

¹⁵³ DANIC, Măn. Radu Vodă, XXVII/5; CDTR, VII, p. 270, nr. 774.

¹⁵⁴ DANIC, Măn. Radu Vodă, XLVIII/11.

¹⁵⁵ DANIC, Mss. 256, f. 480v.-482.

¹⁵⁶ DANIC, Mss. 256, f. 489.

¹⁵⁷ Împrumuturile se făceau pe un an (DANIC, Mss. 256, f. 488-488v.).

¹⁵⁸ DANIC, Măn. Sf. Ioan din București, XX/19.

¹⁵⁹ Radu Lungu, *op. cit.*, p. 38; DANIC, Măn. Radu Vodă, XLVIII/11.

¹⁶⁰ DANIC, Mss. 256, f. 500.

¹⁶¹ DANIC, Mss. 256, f. 489v.-490.

Radu Vodă se poate explica ori prin faptul că familia urmașilor lui Arion nu își mai permitea să o susțină, în condițiile în care negustoria din orașul Floci nu mai mergea la fel de bine ca în secolul anterior, orașul fiind afectat de războiul ruso-austro-turc din anii 1735-1739, ori prin bunele relații dintre familia lui Arion și egumenul de la Radu Vodă. Înclinăm spre prima variantă, deoarece, câțiva ani mai târziu, în 1745 și 1747, Maria și fiii ei vindeau egumenului mănăstirii Mislea ocinile de la Cășcioarele, deținute de familie încă din timpul lui Mihai Viteazul, motivul fiind nevoia de bani¹⁶². În scrierea sa referitoare la istoria Țării Românești, banul Mihai Cantacuzino amintea că în Floci erau două biserici de piatră și două de lemn; mănăstirea de lângă oraș nu mai este amintită, probabil deoarece ori nu mai funcționa, ori nu mai prezenta importanță¹⁶³.

Soarta mănăstirii Flămânda este strâns legată de cea a centrului urban lângă care se afla. Deoarece acesta se depopulase, în 1768, Alexandru Scarlat Ghica a hotărât să dăruiască mănăstirii Sfântul Spiridon din București jumătate din moșia sa (2.000 stânjeni), cealaltă parte (2167 stânjeni) fiind lăsată pentru hrana orașenilor și a slujitorilor domnești¹⁶⁴. Războiul ruso-turc din 1768-1774 a dat orașului o grea lovitură, luptele desfășurate în zonă și retragerea turcilor transformându-l în ruine; astfel îl găsește Bauer¹⁶⁵. La 18 iunie 1779, Alexandru Ipsilanti porunca ispravnicilor județului Ialomița să aleagă pe unul din mazilii județului, pentru a strânge venitul din ceea ce mai rămăsese din moșia domnească a Flocilor¹⁶⁶, pentru ca în 30 septembrie același

¹⁶² DANIC, Mss. 466, f. 22.

¹⁶³ *Istoria politică și geografică a Țării Românești de la cea mai veche a sa întemeiere până la anul 1774 dat mai întâiu la lumina în limba grecească la anul 1806 de frații Tunusli*, trad. de G. Sion, București, 1863, p. 173.

¹⁶⁴ Al. T. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 433, anexa A, nr. 1.

¹⁶⁵ Bauer numește Flocii „Orasch“ (*Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea 1, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Academiei, 2000, p. 152).

¹⁶⁶ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1961, p. 651, nr. 504.

an să decidă dăruirea acestei părți mănăstirii Mărcuța. Orașul vechi era depopulat, de vreme ce actul se referă la locuitorii de pe vechea siliște a „târgului Orașului“, care sunt scutiți de clacă¹⁶⁷. Lângă Flocii din epoca medievală, pe o altă vatră, s-a încercat refacerea orașului, tentativă nereușită. După 1815, așezarea de aici, un simplu sat, nu a mai purtat denumirea de Oraș sau Floci, ci de Piua Petrii¹⁶⁸; în anii 1840-1850, încă se mai ținea în acest loc un obor, frecventat doar vara și toamna de negustori¹⁶⁹. Nu știm dacă mănăstirea Flămânda a dispărut odată cu orașul sau a continuat să mai funcționeze o vreme. La întrebările din chestionarul lui Odobescu (1873), învățătorul A. Popescu din comuna Giurgeni răspundea că la locul numit „Flămânda“, la mică distanță la apus de oraș, se mai găseau ruinele a trei schituri¹⁷⁰.

*

În concluzie, putem spune că familia Blagodeștilor este originară de undeva din sudul Dunării, venind în Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Destul de repede, fiind și cunoscători de carte, au intrat în slujba domnească, obținând venituri pentru a se înzestra cu moșii. Intrând în relații matrimoniale cu alte familii boierești, Blagodeștii s-au împământenit, intrând astfel în elita socială a vremii, păstrându-și totodată legătura cu originile, mai ales pe cale onomastică. Multe din numele purtate de membrii familiei, mai ales de cei din primele două generații, au rămas de factură sud-dunăreană. Astfel, întâlnim pe lângă nume de origine albaneză, precum Aranite/Hranite, și multe nume grecești sau cu formă greacă: Miho, Gherghe,

¹⁶⁷ Al. T. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 434, anexa A, nr. 2.

¹⁶⁸ Louis Roman, *Izvoare din perioada 1750-1790 referitoare la localitățile și populația Țării Românești*, în „Studii și articole de istorie“, XIV (1969), p. 96.

¹⁶⁹ „Mercur – Jurnalul comercial al portului Brăila“, II (1841), nr. 9, p. 34-35; Théodore Margot, *O viațorie în cele șaptesprezece districte ale României*, București, 1859, p. 76.

¹⁷⁰ Biblioteca Academiei Române, Manuscrise, Mss. 227, f. 242-243; text produs și de Al. T. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 435-436, anexa C.

Frangulea, Ghinea, Iane și Mira¹⁷¹. Acordarea de astfel de nume poate sugera că familia se grecizase sau era în curs de grecizare în momentul venirii în Țara Românească. Interesant este mediul în care a evoluat această familie. Pe de o parte, îi întâlnim alături de mari boieri din vechi familii din țară (din Greci, din Crețulești sau din Vlădești), pe de alta leagă relații de rudenie cu membri ai noii mari boierimi, mai apropiați de Blagodești prin originea levantină (Cantacuzinii). De asemenea, Blagodeștii au relații cu mari negustori din orașele de la Dunăre, din Flocii Țării Românești, dar și din Brăila aflată sub stăpânire otomană, limba de comunicare dintre aceștia fiind nu atât româna, cât mai ales greaca. Blagodeștii sunt deci un bun exemplu de familie venită la nord de Dunăre, care a reușit să avanseze atât din punct de vedere social, cât și economic, având pentru mai bine de un secol un rol important în regiunea în care s-a stabilit (Ialomița), ca și în orașul în jurul căruia a gravitat (Floci). Descifrarea istoriei unor astfel de familii ne permite să înțelegem mai bine societatea Țării Românești a secolului al XVII-lea.

¹⁷¹ Vezi N.A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 64-65, 69, 83-84, 111 și 277.

NOI CONTRIBUȚII PRIVITOARE LA COMUNITATEA CATOLICĂ DIN CÂMPULUNG-MUSCEL (SECOLELE XVI-XVIII)

Claudiu Neagoe, Ionuț Vasiloiu

Cea mai însemnată comunitate catolică din cuprinsul Țării Românești, în Evul Mediu, a fost cea de la Câmpulung-Muscel, fapt demonstrat cu prisosință într-un alt studiu al nostru¹. Referitor la începuturile acestei comunități, mai veche decât statul medieval Țara Românească, părerile sunt împărțite: unii le plasează înainte de 1222, când cavalerii teutoni, veniți din Țara Bârsei, au ridicat în apropiere de Câmpulung o „cetate de lemn“ numită „Cetatea Crucii“ (*Cruceburg* sau *Kreuzburg*)², alții după

¹ Vezi Claudiu Neagoe, *Evoluția demografică a orașului Câmpulung-Muscel (secolele XIV-XVIII)*, în „Argesis. Studii și comunicări“, Seria Istorie, XIII, Pitești, 2004, pp. 203-211.

² Această „Cetate a Crucii“ a fost identificată de unii cu cetatea Oratia de la Podul Dâmboviței, aflată la nord de Rucăr (I. Pușcariu, *Cetatea Neamțului de la Podul Dâmboviței în Muscel*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice“, s. II, t. XXX, 1907-1908, pp. 111-114; Géga Bakó, *Cavalerii teutoni în Țara Bârsei*, în „Studii. Revista de istorie“, nr. 1, 1957, p. 154, 156-157); după alții, cu o fortificație sau un *castrum* ridicat chiar la Câmpulung, în apropierea locului unde avea să fie ridicată mai târziu biserica Negru Vodă (Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, I-II, București, 1900, p. XII; C. Rădulescu Codin, *Câmpulungul Muscelului istoric și legendar*, Câmpulung, 1926, p. 46-47; Ion Hurdubețiu, *Din trecutul catolicilor la Câmpulung-Muscel*, Câmpulung, 1941, p. 1). Există și ipoteza potrivit căreia Cruceburgul ar putea fi localizat la Cetățeni-Muscel (Ion Nania, *Cruceburg-Episcopatul Cumaniei-Cetatea Dâmboviței-Cetățeni*, în „Archiva Valachica“, VIII, Târgoviște, 1976, pp. 75-85). Cercetările arheologice au infirmat, însă, toate aceste ipoteze (vezi Gheorghe I. Cantacuzino, *Cetăți medievale din Țara Românească în secolele XIII-XVI*, București, 2001, p. 27-28).

marea invazie mongolă din anii 1241-1242, ca rezultat al expansiunii politice și religioase a regatului ungar la sud și răsărit de Carpați³.

Potrivit tradiției, înregistrată în *Letopisețul Cantacuzinesc*, redactat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pe la 1289-1290, voievodul Negru Vodă, „mare herțeg pre Almaș și pre Făgăraș“, ar fi „descălecat“ la sud de Carpați „cu mulțime de noroade: rumâni, papistași, sași, de tot felii de oameni...“ și a întemeiat orașul Câmpulung⁴. Un secol mai târziu, aflăm din *Cronica franciscanilor* de la Câmpulung, redactată între 1761 și 1764 de Blasius Kleiner⁵, că primii locuitori ai Câmpulungului „au fost sași catolici amestecați cu vlahi“⁶.

În opinia unor cercetători, acești sași catolici ar fi fost aduși fie de teutoni, fie de armatele ungurești, care au succedat teutonilor, ale lui Andrei al II-lea⁷. În același timp, alți istorici susțin că interesul maghiar era de a coloniza Transilvania, nicidecum Țara Românească⁸. Această afirmație este confirmată și de *Diploma ioiniților*, prin care Bela al IV-lea (1235-1270) interzicea cavale-

³ Răzvan Theodorescu, *Bizant, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974, p. 281; Vasile Drăguț, *Arta gotică în România*, București, 1979, p. 138; mai nou, vezi Alexandru Ciocâltan, *Identitatea comunității germane din Câmpulung Muscel în secolele XIII-XVIII*, în „Erasmus“, nr. 13, 2002, p. 94.

⁴ *Istoria Țării Românești 1290-1690. Letopisețul Cantacuzinesc* (în continuare se va cita: *Letopisețul Cantacuzinesc*), ediție critică întocmită de C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 2.

⁵ George Georgescu, *Primele scrieri în românește cu litere latine la Câmpulung*, în „Studii și comunicări“, V, Câmpulung-Muscel, 1989, p. 214; idem, *Câmpulung-Muscel în Cronica franciscanilor de la 1764*, în „Argesis. Studii și comunicări“, Seria Istorie, IX, Pitești, 2000, p. 253 (în continuare se va cita: G. Georgescu, *Cronica franciscanilor*).

⁶ G. Georgescu, *Cronica franciscanilor*, p. 254.

⁷ Potrivit lui Ioan-Aurel Pop, sașii erau colonizați în zone în care regatul maghiar nu-și putea întinde singur autoritatea. Aceasta era o primă etapă în vederea încorporării aceluși teritoriu, scenariu care ar fi fost posibil și în Țara Românească (I.-A. Pop, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1996, p. 156).

⁸ Thomas Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1981, p. 214.

rilor lui Rembald să colonizeze sași la sud de Carpați, fără o aprobare specială a regelui⁹.

În același timp, Petre P. Panaitescu oferea o altă explicație referitoare la prezența saxonă pe teritoriul muntean, deci și la Câmpulung, opinie împărtășită și de istoricul sas Th. Nagler¹⁰. Astfel potențaii locali, în rândul cărora pot intra probabil și voievozii entităților politice prestatale muntene, aveau nevoie de târguri și orașe pentru dezvoltarea economiei locale; de aceea, ei au invitat meșteșugari și negustori sași în micile târguri de sub munte care vor deveni reședințe voievodale, ca Argeș, Câmpulung ori Târgoviște¹¹.

Despre evoluția Câmpulungului s-a scris mult și s-au emis diverse ipoteze¹². Una dintre acestea susține că aici inițial a existat o veche „obște sătească”¹³; între 1350 și 1450, dezvoltarea acestei

⁹ *Documente privind istoria României*, B, vol. I, București, 1953, doc. 1, p. 4 (în continuare se va cita: *DIR*).

¹⁰ Thomas Nagler, *op. cit.*, p. 214.

¹¹ Petre P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 301.

¹² Potrivit altor opinii, Câmpulungul era deja oraș în secolul al XIV-lea. Printre argumentele documentare sau de circumstanță se numără: tradiția istorică românească, care menționează un „oraș” făcut de voievodul din Făgăraș; privilegiile domnești cu componentă economică, care nu-și aveau rostul dacă așezarea nu avea atribute urbane; existența unei curți voievodale, care în secolul al XIV-lea era probabil a doua ca importanță, după cea de la Argeș; existența aici a unei vămi domnești încă din secolul XIV, astfel de vămi aflându-se în principal în centre aflate în curs de urbanizare; existența unei comunități de meșteri și negustori care beneficia de privilegiu vamale; prezența negustorilor din Câmpulung pe piața Brașovului și a Sibiului în număr mare încă din secolul al XV-lea; prezența în Câmpulung, în anumite momente, a unor regi, precum a fost Sigismund de Luxemburg; puterea comunității săsești de aici, care a ridicat două biserici și a dat chiar și sigiliul orașului, drept pe care nu îl puteau avea comunitățile rurale atât de devreme. În plus, orașele Țării Românești s-au dezvoltat, ca și țara, dinspre munte spre Dunăre, conform primelor mențiuni (pentru detalii, vezi și Laurențiu Rădvan, *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Iași, 2004, p. 395-412).

¹³ Toate „câmpulungurile” medievale au fost vechi așezări rurale, de agricultori, dar mai ales de păstori (Vasile Cucu, *Geografia populației și așezărilor umane*, ediția a II-a, București, 1981, p. 230), care s-au dezvoltat, cu timpul, sub influența mai multor factori, în târguri și apoi în centre urbane sau semi-

așezări rurale, datorată în mod deosebit contribuției meșteșugarilor și negustorilor sași stabiliți în mai multe „valuri“, a dus la transformarea într-un „târg“ (începând cu veacul al XV-lea)¹⁴; apoi, în primele decenii ale secolului al XVI-lea, Câmpulungul a început să capete un „profil urban“¹⁵, devenit tot mai evident în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea¹⁶. Așadar, începând cu 1520-1530, s-ar putea

urbane (vezi Paul Niedermaier, *Termenii: târg/oraș. Semnificație, evoluție și utilizare*, în „Historia Urbana“, I, nr. 1, 1993, pp. 89-90; vezi și Traian Valentin Poncea, *Geneza orașului medieval românesc în spațiul extracarpatic (secolele X-XIV)*, București, 1999, p. 59, 79-81). Câmpulungul Muscelului a trecut prin cele trei „etape“ de evoluție (vezi discuția pe larg, în Flaminu Mârțu, în vol. *Câmpulung-Muscel, ieri și azi*, Câmpulung Muscel, 1974, pp. 18-37), fiind menționat în documente mai întâi ca „sat“, la 6 iulie 1395 (*Documenta Romaniae Historica*, D, *Relațiile între țările române*, vol. I (1222-1456), București, 1977, doc. 94, p. 150, în continuare se va cita: DRH), apoi ca „târg“, în veacul al XV-lea (Flaminu Mârțu, *Bâlciul, târg internațional*, în *Câmpulung-Muscel, ieri și azi*, pp. 37-38), și, în sfârșit, ca „oraș“, așa cum reiese dintr-un „privilegiu domnesc“ de la 1559 (Șt. Trâmbaciu, Gh. Pârnuță, *Pânza (Ocolnica) cu vechile privilegii ale orașului Câmpulung Muscel*, doc. 1, p. 71; idem, *Documente și inscripții*, vol. I, doc. 28, p. 155).

¹⁴ Vezi Ștefan Trâmbaciu, *Câteva date referitoare la „zborul de la Sfântul Ilie“ din Câmpulung*, în „Studii și comunicări“, V, Câmpulung Muscel, 1989, p. 301-302 și Claudiu Neagoe, *Noi aspecte referitoare la „zborul de la Sfântul Ilie“ din Câmpulung-Muscel (sec. XVII-XVIII)*, în „Argesis. Studii și comunicări“, XI, Pitești, 2002, pp. 225-226.

¹⁵ Nu putem fi de acord cu părerea istoricului Thomas Nægler, care consideră că acest profil „de oraș“ s-a conturat după 1350 (*Românii și sașii până la 1848 (Relații economice, sociale și politice)*, Sibiu, 1997, p. 98) și cu atât mai puțin cu afirmația potrivit căreia Câmpulungul a devenit „oraș“ la începutul secolului al XIII-lea (Ion Hurdubețiu și Flaminu Mârțu, *Câmpulungul-Muscel medieval*, în „Studii și articole de istorie“, XI, București, 1968, p. 28; Fl. Mârțu, *Formarea orașului*, în *Câmpulung-Muscel, ieri și azi*, pp. 19-22). Acesta din urmă revine asupra problemei, considerând că profilul urban al Câmpulungului n-a fost bine definit, cel puțin până către jumătatea veacului al XVI-lea (idem, *Gândirea orașenească din Câmpulungul Muscel medieval în contextul contactelor cu civilizațiile Apusului și Răsăritului*, în „Studii și comunicări“, II, Câmpulung Muscel, 1982, p. 19).

¹⁶ O analiză extrem de pertinentă, sub acest aspect, a făcut-o Carmen Jingga Oprescu, *Considerații asupra organizării orașului medieval Câmpulung Muscel*, în „Studii și comunicări“, II, Câmpulung Muscel, 1982, pp. 106-107.

vorbi de „orașul“ Câmpulung. Abia de acum, acesta ar fi dobândit caracteristicile specifice unui oraș medieval clasic¹⁷, și anume: o specializare a producției, relevată de apariția unor „bresle“ sau „frății“¹⁸; existența unei piețe, „târgul“ sau „zborul de la Sf. Ilie“, ținut în fiecare an „pe la mijlocul lui iulie“¹⁹, mai precis între 17 și 27 iulie, și frecventat atât de negustorii europeni, cât și de cei orientali²⁰; existența unor permanente schimburi comerciale, la distanță mică și medie, a unor relații de colaborare sau parteneriat cu alte centre urbane, în special cu orașele transilvănene Brașov și Sibiu²¹; existența unor instituții proprii de conducere (județ și 12 pârgari)²², dar mai ales a unor drepturi și libertăți, acordate și protejate de autoritatea centrală²³.

¹⁷ Vezi despre aceste aspecte, în Fernand Braudel, *Structurile cotidianului: posibilul și imposibilul*, vol. II, București, 1984, pp. 266-267.

¹⁸ Prima „frăție“, apărută în veacul al XV-lea, pare să fi fost cea a pietrarilor (Flaminu Mârțu, *op. cit.*, p. 23), deși prima atestată (epigrafic), la jumătatea veacului al XVI-lea, este cea a șubarilor (Gheorghe Pârnuță, Ștefan Trâmbaciu, *Documente și inscripții*, vol. II, doc. 118, p. 211; vezi și Eugen Matei, Mihail Becuț, *Biserica Șubești – ctitorie a breslei „șubarilor“ din Câmpulung-Muscel*, în „Argesis. Studii și comunicări“, Seria Istorie, VII, Pitești, 1995, pp. 289-291). Potrivit ultimelor cercetări, dovezi clare, ce să ateste existența unor grupuri profesionale, a unor „frății“, avem abia din secolele XVII-XVIII (Carmen Oprescu, *Au existat în Câmpulungul Muscelului cartiere meșteșugărești? Considerații referitoare la meșteșugarii din Câmpulung și la rolul lor în organizarea orașului*, în „Buletin științific. Studii istorice“, nr. 1-2, 2002-2003, Pitești, 2004, pp. 69-80).

¹⁹ Anton-Maria del Chiaro Fiorentino, *Revoluțiile Valahiei*, ediție îngrijită de S. Cris-Cristian, Iași, 1929, p. 10.

²⁰ Claudiu Neagoe, *Noi aspecte referitoare la „zborul de la Sfântul Ilie“*, pp. 225-229.

²¹ Ștefan Trâmbaciu, *Câteva date privind comerțul dintre Câmpulung, Brașov și Sibiu în sec. XIV-XV*, în „Studii și comunicări“, I, Câmpulung Muscel, 1981, pp. 37-41; idem, *Dezvoltarea comerțului între Câmpulung, Brașov și Sibiu în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea până la 1821*, în „Studii și comunicări“, III, Câmpulung Muscel, 1984, pp. 63-69.

²² Atestate pentru prima oară, într-un document emis la 18 octombrie [1525-1529], în timpul domniei lui Radu de la Afumați (vezi Gheorghe Pârnuță, Ștefan Trâmbaciu, *op. cit.*, vol. I, doc. 23, p. 151).

²³ Aceste drepturi se regăsesc în celebra *Pânză* sau *Ocolnică* a orașului, în care sunt cuprinse 39 de hrisoave (Ștefan Trâmbaciu, Gheorghe Pârnuță,

Informațiile de care dispunem astăzi nu ne permit să stabilim cu exactitate, până la sfârșitul secolului al XVI-lea, mărimea populației câmpulungene și, cu atât mai puțin, pe cea a comunității catolice. Știm însă, potrivit tradiției, că ea a fost structurată etnic și confesional, încă de la sfârșitul secolului al XIII-lea, în români ortodocși și sași catolici²⁴. La început, se pare că numărul sașilor l-a întrecut pe cel al românilor²⁵, numărul acestora crescând pe parcursul secolelor XIV-XV în urma adaosurilor de populație dinspre Transilvania. Că numărul sașilor catolici a fost mult mai însemnat la început o dovedește existența aceluși „comes *Laurencius de Longo Campo*“²⁶, menționat pe lespede de tombală descoperită la biserica Bărăției, ce avea hramul Sf. Iacob cel Mare²⁷. Acesta este primul conducător cunoscut până astăzi al comunității săsești catolice de la Câmpulung, mort în 1300, după cum rezultă din inscripția de pe lespede de sa de mormânt, pomenită mai sus²⁸.

Referitor la statutul comunității catolice din Câmpulung, s-a considerat că aceasta s-a aflat de la început în aria de influență a coroanei ungare, comitele Laurențiu nefiind altceva decât un „reprezentant regal“²⁹, pentru ca apoi, în primele decenii ale secolului al XIV-lea, în condițiile crizei interne a regatului ungar, izbucnită ca urmare a stingerii dinastiei Arpadienilor (1301) și a luptelor pentru tron între Carol Robert de Anjou și Otto de Bava-

Pânza (Ocolnica) cu vechile privilegii ale orașului Câmpulung Muscel; vezi și Gheorghe Pârnuță, Pânza cu vechile privilegii ale orașului Câmpulung-Muscel, pp. 41-47).

²⁴ *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 2.

²⁵ G. Georgescu, *op. cit.*, p. 254.

²⁶ Nicolae Iorga, *op. cit.*, I-II, nr. I, p. 273.

²⁷ Emil Lăzărescu, *Despre piatra de mormânt a comitelui Laurențiu și câteva probleme arheologice și istorice în legătură cu ea*, în „Studii și cercetări de istoria artei“, IV, 1957, pp. 109-129.

²⁸ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 273.

²⁹ Ion Hurdubețiu și Flaminiu Mârțu, *op. cit.*, p. 30; Răzvan Theodorescu, *op. cit.*, p. 281. Este posibil ca acest comite să fi fost un conducător ales de comunitatea câmpulungeană; Carmen Jinga Oprescu, *Considerații asupra organizării orașului medieval Câmpulung Muscel*, în „Studii și comunicări“, I, Câmpulung Muscel, 1981, pp. 18-19.

ria³⁰, ea să treacă, probabil, sub controlul voievodului de la Argeș³¹. Dovezi în acest sens avem începând cu 1330, când Basarab și-a stabilit aici curtea domnească³². Putem presupune, totuși, că această comunitate a intrat sub autoritatea voievodului Basarab începând cu 1327, când toți dominicanii din cuprinsul Țării Românești au fost puși sub protecția sa de către papa Ioan al XXII-lea³³.

Politica de favorizare a catolicismului, în vremea primilor Basarabi, adoptată din rațiuni politice, a accelerat dezvoltarea comunității catolice de la Câmpulung. La 1345, vechiul Cloașter a fost refăcut de meșterii sași transilvăneni, aduși de către Nicolae Alexandru³⁴, asociat la domnie încă din anii 1341-1342³⁵, și de soția sa, Clara de Doboka³⁶. Deși cei mai mulți călători străini care au vizitat Câmpulungul în secolele XVI-XVII menționează în cazul Cloașterului hramul Sfintei Elisabeta³⁷, acest lăcaș de cult era cunoscut la 1 martie 1382 ca „mănăstirea Sfintei Fecioare din Câmpulung“ (*clauastro Beate Virginis in Longo Campo*)³⁸.

Alți meșteri sași, brașoveni sau sibieni, au fost aduși la Câmpulung, în primăvara anului 1427, probabil din porunca regelui

³⁰ Despre acest conflict, vezi Sergiu Iosipescu, *Românii din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă (1241-1243) până la consolidarea domniei a toată Țara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cotozirii ungare*, în volumul *Constituirea statelor feudale românești*, redactor coordonator Nicolae Stoicescu, București, 1980, p. 60 și urm.

³¹ Dacă nu sub Tihomir (Ion Hurdubețiu și Flaminu Mârțu, *op. cit.*, p. 30), în mod cert sub urmașul său, Basarab I (vezi Radu-Ștefan Ciobanu, *Curtea de Argeș și Câmpulung-Muscel reședințe domnești în raport de anterioritate sau contemporaneitate*, în „Studii și cercetări“, V, Câmpulung Muscel, 1989, p. 5).

³² Flaminu Mârțu, *Problematika localizării primei capitale a statului feudal al Țării Românești*, în „Studii și comunicări“, III, Pitești, 1971, p. 182.

³³ *DRH*, D, I, doc. 17, pp. 39-40.

³⁴ Gheorghe I. Cantacuzino, *Câmpulung. Vechi monumente și biserici*, București, 2002, p. 19.

³⁵ Petru Demetru Popescu, *Basarabii*, București, 1989, p. 73.

³⁶ Maria Muțescu, Alexandru Muțescu, *Cloașterul câmpulungean*, în „Argeșis. Studii și comunicări“, Seria Istorie, IX, pp. 123-124.

³⁷ Pentru această problemă, vezi Pavel Chihăia, *Monuments gotiques dans les anciennes résidences de Valachie*, în „Revue roumaine d'histoire de l'art“, II, 1965, p. 80; Vasile Drăguț, *Arta gotică în România*, București, 1979, p. 139.

³⁸ *DRH*, D, I, doc. 68, p. 113.

maghiar Sigismund de Luxemburg³⁹, pentru refacerea edificiilor ecleziastice catolice de aici, aproape distruse de invazia otomană ce avusese loc în urmă cu un an, în 1426⁴⁰. Ei au fost însoțiți și de călugări misionari franciscani⁴¹, care urmau să diminueze influența acelor catolici ardeleni, adepți ai husitismului, refugiați în Țara Românească începând cu 1420⁴². Cronicarul Johan Filstich relatează, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, despre prezența acestor „husiți“ la Câmpulung și în celelalte localități ale Țării Românești⁴³.

De la jumătatea secolului al XV-lea, comunitatea catolică din Câmpulung avea să intre, din cauza războaielor, a epidemiilor, dar și a dărilor tot mai grele, într-un regres demografic. Invaziile otomane din anii 1426-1427, 1438, 1442 sau 1462⁴⁴ au determinat pe mulți locuitori ai Țării Românești, printre care și mulți catolici câmpulungeni, să se refugieze în Transilvania. Doi dintre aceștia sunt atestați la Sibiu către jumătatea veacului al XV-lea: Peterman (1439)⁴⁵ și Gașpar (1449)⁴⁶, în timp ce Johannes de Hozymeze (Câmpulung) apare în 1453⁴⁷.

³⁹ La acea vreme, regele a întărit și vechile privilegii ale catolicilor din Câmpulung (Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. XXXIV).

⁴⁰ Claudiu Neagoe, *Câmpulungul în timpul confruntărilor antiotomane din anii 1426-1427*, în „Argesis. Studii și comunicări“, XII, 2003, pp. 151-152.

⁴¹ Viorel Achim, *Ordinul franciscan în Țările Române în secolele XIV-XV. Aspecte teritoriale*, în „Revista istorică“, VII, nr. 5-6, 1996, p. 402. Franciscanii sunt atestați în cuprinsul Țării Românești, înainte de 1404 (Ioan, arhiepiscop de Sultanieh, în *Călători străini despre Țările Române*, vol I, îngrijit de Maria Holban, București, 1968, p. 39, în continuare se va cita: *Călători străini*).

⁴² Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica. Cronicari români despre sași. Români în cronică săsească*, București, 1980, p. 357. Despre refugierea husiților și prigonirea lor în Moldova și Țara Românească, vezi Ferdinand Seibt, *The Religious Problems*, în volumul *Western Europe in the Middle Ages*, Thames and Hudson Ltd., London, 1970, pp. 123-124.

⁴³ Johan Filstich, *Încercare de istorie românească*, ediție critică de Adolf Armbruster, București, 1979, p. 237.

⁴⁴ Tahsin Gemil, *Români și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, pp. 108-109, 113, 115-116, 142-143.

⁴⁵ DRH, D, I, doc. 256, pp. 356-357.

⁴⁶ *Ibidem*, doc. 298, p. 409.

⁴⁷ *Ibidem*, doc. 436, p. 437.

În secolul al XVI-lea, în special în prima parte, când Țara Românească s-a aflat într-o continuă stare de asediu⁴⁸ din cauza amenințărilor otomane ce vizau transformarea în pașalâc⁴⁹, numărul catolicilor din Câmpulung s-a diminuat și mai mult, aceștia ajungând, treptat, să fie asimilați de către comunitatea românească ortodoxă⁵⁰, ale cărei rânduri au crescut prin adaosurile de populație balcanică din secolele XV-XVI⁵¹.

Epidemiile de ciumă din anii 1476⁵², 1552-1554, 1576 și 1592⁵³, precum și cele de foamete, din anii 1575⁵⁴ și 1595-1596⁵⁵ și, nu în cele din urmă, fiscalitatea excesivă din anii 1592-1594⁵⁶ au jucat un rol tot atât de important ca acela al invaziilor străine și al răz-

⁴⁸ În 1539, Ieronim Laski, referindu-se la situația Țării Românești, relatează: „această Țară Românească se clatină mult și se teme să nu fie ocupată în întregime de turc...” (Călători străini, vol. I, p. 236).

⁴⁹ Au existat două încercări în acest sens: în 1522 (Claudiu Neagoe, *Prima încercare de transformare în pașalâc a Țării Românești: episodul Mehemed Bey (1522)*, în „Danubius“, XXII, Galați, 2004, pp. 25-32) și în 1595 (Bogdan Murgescu, *Istorie românească-istorie universală (600-1800)*, ediție revăzută și adăugită, București, 1999, p. 141).

⁵⁰ Flaminio Mârțu, *Câmpulung Muscel, ieri și azi*, p. 20.

⁵¹ În anii 1445-1446, după succesul oștilor creștine la Giurgiu, la nord de Dunăre au fost strămutați 12.000 de bulgari (Waleriand de Wawrin, în *Călători străini*, vol. I, p. 112). După căderea Constantinopolului, în 1453, cele mai importante familii princiare sârbești și muntenegrene (Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI-XVIII*, București, 1983, pp. 20-22), precum și o serie întreagă de înalți demnitari și ierarhi bizantini (Demosthene Russo, *Influența greacă după 1453*, în idem, *Studii greco-române. Opere postume*, I, ediție critică de Ariadna Camariano și Nestor Camariano, sub îngrijirea lui Constantin C. Giurescu, București, 1939, pp. 523-524) și-au găsit refugiul în Țara Românească.

⁵² *Călători străini*, vol. I, p. 142-143.

⁵³ Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *Cavalerii Apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, București, 1993, pp. 51-53, 57-58.

⁵⁴ Andrei Taranowski, *Relația călătoriei prin Țara Românească, 1575*, în *Călători străini*, vol. II, p. 400.

⁵⁵ Diego Galan, *Relația expediției lui Sinan Pașa în Țara Românească*, în *ibidem*, vol. III, p. 532.

⁵⁶ Ștefan Ștefănescu, *Conjuncturi socio-politice și situația demografică în Țara Românească în secolele XIV-XVI*, în *Populație și societate. Studii de demografie istorică*, vol. I, Cluj, 1972, pp. 86-87.

boaielor, în diminuarea numărului catolicilor din cuprinsul Țării Românești și implicit al celor din Câmpulung. Potrivit primei „statistici“ referitoare la situația numerică a catolicilor din Țara Românească, aparținând călugărului franciscan Celestin Venetianul⁵⁷, făcută publică în 1581 de un alt călugăr franciscan, Ieronim Arsegno, trimis special în Valahia al episcopului Petru Cedulini de Nona (Dalmația)⁵⁸, la Câmpulung erau „400 de suflete“ de sași catolici, reprezentând cam 10% din populația orașului⁵⁹.

În 15 ani, însă, numărul catolicilor a scăzut, potrivit relatărilor lui Giovanni Botero (1596), la 160 de suflete⁶⁰. Acest regres poate fi pus fie pe seama factorilor demografici amintiți mai înainte, fie pe seama convertirii la luteranism⁶¹ sau ortodoxie⁶² a mai multor sași câmpulungeni.

⁵⁷ *Călători străini*, vol. II, p. 509.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 504.

⁵⁹ La acea vreme, populația Câmpulungului număra cca 4.000 de locuitori (Claudiu Neagoe, *Evoluția demografică a orașului Câmpulung*, p. 204 și 210).

⁶⁰ *Călători străini*, vol. IV, p. 576.

⁶¹ Încă de la 1581, comunitatea săsească de la Câmpulung, în lipsa unui preot catolic, acceptase în fruntea sa un preot luteran (Ieronim Arsegno, în *ibidem*, vol. II, p. 510). Se pare că trecerea la luteranism a mai multor sași catolici s-a produs între 1571 și 1581 (Pavel Chihaiia, *Trecutul bisericii Botușari din Curtea de Argeș*, în „Studii și cercetări de istoria artei“, Seria Artă Plastică, 14, nr. 1, 1967, pp. 110-111).

⁶² Un astfel de caz este menționat de Bernardino Quirini din Candia, devenit la 7 ianuarie 1591 „episcop de Argeș“ (*Călători străini*, vol. IV, p. 29), într-un Raport către cardinalul Cinzio Aldobrandini, la 1 iulie 1603; în raport, se arată că fratele Valerian Lubieniecki, călugăr franciscan care, după ce alungase de la Târgoviște pe un evanghelist italian, „s-a rebotezat și luând soție și însurându-se fățiș <cu ea> s-a făcut schismatic, lepădând rasa sfințită...” (*ibidem*, p. 50). În timpul domniei lui Petru Cercel (1583-1585), luteranii au fost persecutați (vezi relatarea călugărului iezuit Ferrante Capeci, din 10 martie 1585, în *ibidem*, vol. III, p. 111), drept pentru care unii au fugit în Transilvania, iar alții au trecut la ortodoxie (Pavel Chihaiia, *op. cit.*, p. 111), din nevoia „de o stabilă viață bisericească și de asistență religioasă mai bine organizată“ (Cesare Alzati, *Reforma și reforma catolică față în față cu ortodoxia pe pământul românesc în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în idem, *În inima Europei. Studii de istorie religioasă a spațiului românesc*, ediție îngrijită de Ș. Turcuș, Cluj-Napoca, 1998, pp.145-146).

Războaiele cu turcii de la sfârșitul secolului al XVI-lea și invaziile străine de la începutul secolului următor au contribuit într-o mare măsură la decăderea comunităților catolice din Țara Românească. Momentul cel mai dificil în acest sens l-a constituit invazia principelui ardelean Gabriel Báthory în Țara Românească (1610-1611)⁶³. De altfel, primul oraș care a avut de suferit a fost Câmpulungul. Oștile principelui au jefuit orașul și au profanat mormintele voievodale de la biserica Negru Vodă⁶⁴. Este foarte posibil ca și lăcașurile de cult ale catolicilor să fi fost grav afectate în cursul acestor evenimente⁶⁵. De asemenea, din porunca principelui Gabriel Báthory, majoritatea mănăstirilor țării au fost prădate⁶⁶. Așadar, situația comunităților catolice din Țara Românească a fost, în primele trei decenii ale secolului al XVII, extrem de critică. Dacă în 1623 numărul catolicilor se ridica, potrivit relatărilor misionarului catolic observant Andrei Bogoslavič din Chiprovaț, la 856 de suflete⁶⁷, la 1637, după informațiile călugărului minorit Silverio Pilotti din Pena, mai erau doar 288 de suflete⁶⁸.

Dar cum se explică acest regres demografic? Răspunsul îl găsim în relatările lui Andrei Bogoslavič: „din cauza marei uri pe care o nutreau schismaticii și «lumea» ortodoxă în acele vremuri [...] împotriva catolicilor, și din cauza războaielor neconținute,

⁶³ Vezi Constantin Rezachevici, *Les relations politiques et militaires entre la Valachie et la Transylvanie au début du XVIIe siècle*, în „Revue roumaine d'histoire“, X, nr. 5, 1972, pp. 767-769; mai nou, vezi Andronikos Falangas, *Conflictele dintre Gabriel Báthory, Radu Șerban și Radu Mihnea pentru Țara Românească în lumina unui izvor grecesc necunoscut*, în „Studii și materiale de istorie medie“, XX, 2002, pp. 54-56.

⁶⁴ Pavel Chihaiia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, p. 221.

⁶⁵ Claudiu Neagoe, *Catolici și ortodocși la Câmpulung în veacul al XVII-lea. un aspect privind toleranța la români*, în „Gazeta de Muscel“, VI, 1999, nr. 209, p. 6.

⁶⁶ *Cronicari munteni*, vol. I, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, București, 1961, p. 142.

⁶⁷ *Călători străini*, vol. V, p. 9.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 105.

călugării s-au retras în Ungaria și Polonia“. Catolicii care au rămas au trecut, în cea mai mare parte, la ortodoxie⁶⁹. Cei de la Câmpulung, însă, au trecut la lutheranism⁷⁰.

Pe la 1639-1640, sașii câmpulungeni „s-au întors la credința catolică“⁷¹, ca dovadă numărul mare de catolici înregistrat în 1640 de Petru Bogdan Bakšić: „400 în vârstă de a fi împărtașiți și 100 de copii“⁷². În numai opt ani (1640-1648), însă, numărul catolicilor a scăzut din nou, ajungând, potrivit „cărții parohului“ de atunci, Maria Spera din Narni, la 229 de suflete⁷³. Acest declin demografic este explicat de Bakšić, revenit la Câmpulung în 1648⁷⁴, prin creșterea dărilor, fapt ce i-a determinat, probabil, pe mulți să fugă în Transilvania⁷⁵. Acest lucru avea să fie consemnat un secol mai târziu în *Cronica franciscanilor* (1764): „sașii s-au retras încetul cu încetul înspre Transilvania; alții, care au rămas, treptat, s-au lepădat de limbă și au acceptat obiceiurile și limba valahă, în sfârșit din cauza persecuțiilor foarte numeroase și a obligațiilor bănești la care au fost supuși din partea valahilor, încetul cu încetul și-au părăsit credința“⁷⁶.

Până spre sfârșitul veacului al XVII-lea, comunitatea catolică de la Câmpulung a cunoscut fluctuații interesante⁷⁷: 200 de suflete în 1650⁷⁸, 259 de suflete în 1652⁷⁹, 250 de suflete în 1653⁸⁰, 240 de suflete în 1660⁸¹, 200 de suflete în 1682⁸² și 50 de suflete

⁶⁹ *Ibidem*, p. 9.

⁷⁰ Petru Bogdan Bakšić, *Descrierea Țării Românești, 1640*, în *ibidem*, p. 209.

⁷¹ Angelo Petricca din Sonnino, *Despre starea catolicismului în Țara Românească, 1640*, în *ibidem*, p. 57.

⁷² *Ibidem*, p. 209.

⁷³ *Ibidem*, p. 264.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 261.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 264.

⁷⁶ G. Georgescu, *op. cit.*, p. 255.

⁷⁷ Claudiu Neagoe, *Evoluția demografică*, p. 210, tab. 2 și p. 211, graficul 1.

⁷⁸ Bonaventura de Campofranco, în *Călători străini*, vol. V, p. 438.

⁷⁹ Francesco-Maria Spera din Narni, în *ibidem*, p. 388.

⁸⁰ Petru Bogdan Bakšić, în *ibidem*, p. 270.

⁸¹ Gabriel Tomasij Mančić, în *ibidem*, vol. VII, p. 129.

⁸² Antonio Angelini din Campi, în *ibidem*, p. 337.

în 1688⁸³. Acestea s-au datorat birurilor grele puse de Matei Basarab⁸⁴, în 1653, pentru susținerea războiului cu Vasile Lupu, apoi invaziilor turco-tătare, ciumei și foametei din anii 1658-1663⁸⁵ și, nu în ultimul rând, prigonirilor suferite de catolici în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino⁸⁶.

În secolul al XVIII-lea, comunitatea catolică de la Câmpulung a fost foarte redusă. Cauzele acestei situații stau în invaziile și ocupațiile străine care au afectat orașul⁸⁷ sau în calamitățile și molimele care au bântuit în acest veac zbuciumat Țara Românească⁸⁸. Mărturiile epocii au înregistrat, în cazul sașilor catolici câmpulungeni, cele mai scăzute cifre: în 1731, erau 34 de suflete⁸⁹, între 1736 și 1745 – 30 de suflete⁹⁰, la care se mai adăugau cei 11 frați călugări de la Sf. Iacob cel Mare (Bărăția)⁹¹, iar

⁸³ *Relația anonimă latină despre Țara Românească*, în *ibidem*, p. 461.

⁸⁴ Petru Bogdan Bakšić, în *ibidem*, vol. V, p. 270.

⁸⁵ *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 147. În 1660, călugărul minorit observant bulgar Gabriel Thomasij Mančić arăta că sașii catolici din Câmpulung erau „săraci și lipsiți“, mulți dintre ei pierind din cauza ciumei (*Călători străini*, vol. VII, p. 129).

⁸⁶ *Ibidem*, vol. VII, p. 461.

⁸⁷ Claudiu Neagoe, *Câmpulungul în timpul războiului austro-turc din 1716-1718*, în „Analele Cercului de Istorie «Gheorghe I. Brătianu»“, I-II (1998-1999), Câmpulung Muscel, 2000, pp. 41-44; idem, *Câmpulung, 1737*, în „Argesis. Studii și comunicări“, Seria Istorie, X, Pitești, 2001, pp. 181-183; idem, *Orașul Câmpulung în timpul „răzmiriței“ din anii 1788-1790*, în „Revista de istorie a Muscelului. Studii și comunicări“, VI, Câmpulung Muscel, București, 2001, pp. 91-95. Vezi și Ioan Răuțescu, *Câmpulung Muscel. Monografie istorică*, Câmpulung, 1943, pp. 26-37.

⁸⁸ Ioana Constantinescu, *Climă, agricultură și societate în Țara Românească și Moldova sub fanarioți*, în „Revista de istorie“, 42, nr. 3, 1989, p. 259-272; Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *op. cit.*, pp. 125-204.

⁸⁹ „Așezământul“ lui Mihai Racoviță, 10 februarie 1731, în Nicolae Iorga, *op. cit.*, vol. I-II, doc. XL, p. 289.

⁹⁰ Așa cum reiese din „așezământul“ lui Constantin Mavrocordat, datat 1 mai 1736 (*ibidem*, doc. LII, p. 295), precum și din porunca aceluiași domn, care judecase pricina ivită între catolici și județul orașului Câmpulung, Iorga (*ibidem*, doc. LXVIII, p. 304).

⁹¹ Atestați pentru anul 1738, într-o „Carte de formulare“ din 1773, a episcopului de Nicopole (*ibidem*, doc. LXXXI, p. 309).

la 1773-1775 – 18 suflete⁹². Așadar, pe parcursul secolului al XVIII-lea, comunitatea catolică mai reprezenta cam 1% din populația totală a Câmpulungului⁹³.

*

Fiind unul din cele mai însemnate orașe ale Țării Românești, Câmpulungul s-a bucurat, de-a lungul secolelor, de atenția autorității centrale, care i-a acordat, întărit și apărât privilegiile, fapt dovedit astăzi de cărțile și hrisoavele domnești cuprinse în „Pânza“ sau „Ocolnica“ orașului⁹⁴. Pe lângă acestea, domnii Țării Românești și, se pare, chiar regii Ungariei au acordat, o serie de „privilegii“ comunității catolice, probabil datorită importanței sale demografice, economice și comerciale. Din păcate nu putem proba astăzi, cel puțin până la începutul secolului al XVII-lea, existența acestor privilegii, dat fiind faptul că multe dintre documentele referitoare la comunitatea catolică câmpulungeană au fost distruse de invaziile și ocupațiile străine din secolele XV-XVIII. În timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714), Anton-Maria del Chiaro vorbea de un vechi „privilegiu“ al franciscanilor câmpulungeni care fusese pierdut în timpul războiului cu austriecii din anii 1688-1690⁹⁵, probabil când a ars casa parohială⁹⁶. De menționat este faptul că până la 1735 documentele și pecetea orașului Câmpulung au fost în păstrarea părinților „băraților“. Începând cu acest an, cele șase hrisoave vechi care se mai găseau în păstrarea acestora au fost cedate județului Iorga și pârgarilor orașului de către gardianul mănăstirii Sf. Iacob,

⁹² Așa cum aflăm din cele două „așezăminte“ ale Divanului Țării Românești (*ibidem*, doc. LXXXII, p. 311 și doc. LXXXIII, p. 312).

⁹³ În 1737, Câmpulungul avea peste 3.000 de locuitori, în 1774 aproape 2.200 de suflete, iar la 1790-1791 doar 1.700 de suflete (Claudiu Neagoe, *Evoluția demografică*, pp. 208-209, 211).

⁹⁴ Vezi Ștefan Trâmbaciu, Ghorghe Pârnuță, *Pânza (Ocolnica) cu vechile privilegii ale orașului Câmpulung Muscel*.

⁹⁵ Anton-Maria del Chiaro Fiorentino, *op. cit.*, p. 11.

⁹⁶ George Georgescu, *op. cit.*, p. 258.

Laurențiu, și de preotul paroh Ștefan⁹⁷; alegerea județului avea să se facă de acum nu în fața Bărăției, ca în trecut, ci la mânăstirea Negru Vodă⁹⁸.

Potrivit *Cronicii franciscanilor* din 1764, cel mai vechi „privilegiu“ ar fi fost cel acordat la 1320 mânăstirii dominicane Cloașterul, de către Mihail Vodă (sic!)⁹⁹. Nu știm cine a acordat acest privilegiu, dar se pare că el a fost întărit un secol mai târziu, la 1427, de regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg¹⁰⁰. Câțiva ani mai târziu, la 8 februarie 1431, Vlad Dracul, pretendent la tronul Țării Românești¹⁰¹, trimitea de la Nürnberg o „scrisoare“ în care erau cuprinse privilegiile minorităților franciscani, ce urmau să vină să propage în țară credința catolică. El porunca locuitorilor Țării Românești „să dea fraților sus-numiți [...] cinstea cuvenită“ și „să acorde acestora liberă intrare și rămânere, și să nu îndrăznească sau să încerce să-i tulbure, să-i supere sau să-i păgubească pe aceștia în vreun fel...“¹⁰². Până la începutul secolului al XVII-lea, nu mai cunoaștem nici un privilegiu. Existența unor domni favorabili catolicismului, precum Petru Cercel¹⁰³ și Mihnea al II-lea¹⁰⁴, ne face să credem că au mai fost și alte cărți și hrisoave de întărire sau confirmare a privilegiilor catolicilor câmpulungeni, pierdute sau distruse în vremuri de restriște.

Primul „privilegiu“ acordat catolicilor câmpulungeni, atestat documentar cu certitudine, este cel din vremea lui Radu Șerban (1602-1611). Înainte de 1610, acesta acorda „popilor sași“ de la

⁹⁷ Nicolae Iorga, *op. cit.*, vol. I-II, doc. XLVII, pp. 292-293.

⁹⁸ E. Vârtosu, *Din sigilografia Moldovei și Țării Românești*, în *Documente privind istoria României. Introducere*, vol. II, București, 1956, p. 486-488; vezi și Ion Hurdubețiu și Flaminu Mârțu, *op. cit.*, p. 40.

⁹⁹ George Georgescu, *op. cit.*, p. 263. Este posibil ca autorul cronicii, Blasius Kleiner, să fi făcut o confuzie de ani și să fi fost vorba de un privilegiu dat probabil de Mihail I, fiul lui Mircea cel Bătrân, la 1420.

¹⁰⁰ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. XXXIV.

¹⁰¹ Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, a. 1324-1881, I, Secolele XIV-XVI, București, 2001, p. 92.

¹⁰² DRH, D, I, doc. 179, p. 281.

¹⁰³ Ferrante Capece, în *Călători străini*, vol. III, p. 111.

¹⁰⁴ Bernardino Quirini din Candia, în *ibidem*, vol. IV, p. 30.

Câmpulung scutire de bir, vinărici, găleată, fân, dijmă de albine, goștină, sare, caii de olac și robotă¹⁰⁵. Aceste scutiri au fost confirmate de urmașii acestuia, Radu Mihnea (1611-1616), Alexandru Iliăș (1616-1618) și Gavril Movilă (1618-1620)¹⁰⁶.

La 19 ianuarie 1661, domnul Țării Românești, Grigore Ghica (1660-1664), scutea pe catolicii de la Câmpulung de vinărici, oierit și dijmărit¹⁰⁷. Patru ani mai târziu, în 1665, Radu Leon (1664-1669) întărea Bărăției de la Câmpulung 2 „liude“, scutite de orice contribuție fiscală¹⁰⁸. Numărul scutelnicilor catolici aparținând Bărăției de la Câmpulung avea să crească în 1674 la 32 de suflete, după cum reiese din „privilegiul“ lui Gheorghe Duca (1673-1678), prin care aceștia erau scutiți de oierit, dijmărit și vinărici¹⁰⁹. Aceste scutiri aveau să fie confirmate la 20 februarie 1681 de Șerban Cantacuzino (1678-1688)¹¹⁰. La 7 octombrie 1707, urmașul său, Constantin Brâncoveanu (1688-1714), scutea mănăstirea Bărăției de căminărit¹¹¹.

Comunitatea catolică din Câmpulung a fost privilegiată și în veacul al XVIII-lea, sub fanarioți. La 2-15 aprilie 1717, Ioan Mavrocordat (1716-1719) scutea mănăstirea catolică Sf. Iacob din Câmpulung „de cort și de vinăriciu“¹¹². Apoi, la 30 august 1720, Nicolae Mavrocordat, revenit în a doua domnie (1719-1730), stabilea pentru toți catolicii câmpulungeni ca ruptoarea, de 100 de unghi, să fie plătită „într-un an de 5 ori“. În schimb, îi scutea „de toate alte dăjdii și cheltuieli“¹¹³.

Prin „așezământul“ lui Mihai Racoviță, din 10 februarie 1731, cei 34 de catolici de la Câmpulung erau scutiți de orice dări, în schimb trebuiau să plătească ruptoare 137 de unghi pe an, în „patru sferturi“¹¹⁴.

¹⁰⁵ Nicolae Iorga, *op. cit.*, doc. II, p. 273.

¹⁰⁶ *Ibidem*, doc. III, p. 273-274.

¹⁰⁷ *Ibidem*, doc. XIII, p. 279.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ *Ibidem*, doc. XVI, p. 280.

¹¹¹ *Ibidem*, doc. XXIX, p. 285.

¹¹² *Ibidem*, doc. XXXIV, p. 287.

¹¹³ *Ibidem*, doc. XXXV, p. 287.

¹¹⁴ *Ibidem*, doc. XL, p. 289.

Mănăstirea catolică de la Câmpulung primea în 1732 de la Constantin Mavrocordat (1731-1733) „două liude și scutiri“¹¹⁵. La 1 septembrie 1734, Grigore al II-lea Ghica (1733-1735) o scutea de pogonărit, oierit, dijmărit și de 2 „liude“, iar la 1 octombrie, același an, de cort și căminărit¹¹⁶. Doi ani mai târziu, la 1 mai 1736, Constantin Mavrocordat (1735-1741) îi scutea pe cei 30 de catolici de la Câmpulung de toate dările, aceștia urmând să dea ruptoare 150 de unghi pe an, în trei „sferturi“¹¹⁷.

În 1753, Matei Ghica scutea „biserica baraților“ din Câmpulung de pogonărit, de vinărici, plocon și alte dări¹¹⁸. Catolicii au mai fost scutiți de vinărici și de alte dări prin „privilegiile“ următorilor domni: Constantin Mavrocordat (1761), Ștefan Racoviță (1765), Alexandru Scarlat Ghica (1767) și Grigore al III-lea Ghica (1769)¹¹⁹.

La 21 martie 1775, Alexandru Ipsilanti (1774-1782) stabilea pentru cele 6 „liude“ de catolici câmpulungeni un bir de 12 taleri pe an, plătit în două părți: 6 taleri la Sf. Gheorghe și 6 taleri la Sf. Dumitru¹²⁰; la 28 iunie 1775, același domn cerea ispravnicilor de Muscel¹²¹ ca părinții barați „să fie nesupărați despre rândul dăjdiilor“, ei fiind scutiți de oierit, dijmărit și pogonărit¹²². Apoi, la 1 octombrie 1780, dădea voie „paterilor franciscani“ să-și aducă două butii cu vin din dealul Topolovenilor, fără să plătească vinărici, fiind scutiți de acesta prin carte domnească¹²³.

Alte privilegii acordate catolicilor de la Câmpulung, pierdute însă, au fost cele date de Nicolae Caragea (1-2 iulie 1782) și Mihai Șuțu (16 octombrie 1783)¹²⁴. Din cartea lui Alexandru Moruzi

¹¹⁵ *Ibidem*, doc. XLII, p. 290.

¹¹⁶ *Ibidem*, doc. XLV, p. 291.

¹¹⁷ *Ibidem*, doc. LII, p. 295.

¹¹⁸ *Ibidem*, doc. LXXIII, p. 306.

¹¹⁹ *Ibidem*, doc. LXXVII, pp. 307-308.

¹²⁰ *Ibidem*, doc. LXXXIV, p. 312.

¹²¹ Constantin Văcărescu vel serdar și, probabil, Scarlat Hiotu pitar (Ștefan Trâmbaciu, *Instituții medievale românești. Ispravnicii de Muscel*, în „Buletin științific. Studii istorice“, nr. 1-2 (2002-2003), Pitești, 2004, p. 55).

¹²² Gheorghe Pârnuță, Ștefan Trâmbaciu, *Documente și inscripții*, vol. II, doc. 99, pp. 189-190.

¹²³ *Ibidem*, doc. 123, pp. 214-215.

¹²⁴ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 313, nota 1.

(28 august 1793), aflăm că orășenii catolici câmpulungeni aveau să se bucure, ca și în trecut, de ocrotire și protecție din partea domniei: „...din vechime, Domnii și oblăduitorii țării acesteia au dat voie și slobozenie la câți din ritul catolicilor se află lăcuind și adăpostindu-se acolo cu dreaptă muncă și hrana neguțătorilor de și-au făcut locaș de închinăciune, care s-au aflat sub protecția Domniei, iar nu supt altă streină stăpânire și pe Domnul țării cunosc de protector întru rugăciunile și pomenirile ce fac supt a domniei ocrotire și protecție...”¹²⁵. La cererea baraiților, domnul le-a înnoit „milele ce le-au avut” și anume: să-și aducă și să țină „2 lude oameni străini” drept scutelnici; apoi, „să aibă a se scuti și ale bisericii drepte bucate de oierit oi 100, de dijmărit vedre 100 și de pogonărit pogoane 12, ce le are biserica «Bărăției» în dealul Topoloveni, cum și de vinărici vinul ce se face într-aceste vii i un vier, iarăși om strein, adus acum din străinătate, care și acela să fie nedajnic”¹²⁶.

*

Membri cu drepturi depline ai obștii câmpulungene, sașii dețineau case, grădini și alte proprietăți, atât în cuprinsul orașului, cât și în județul Muscel¹²⁷. Din relatările lui Jeronim Arsegno, aflăm că la Câmpulung, în 1581, catolicii aveau 250 de case¹²⁸. Restrângerea comunității catolice a avut ca efect împrumutarea numărului de case: în 1596, potrivit relatărilor lui Giovanni Botero, mai erau 40 de case¹²⁹. În secolul al XVII-lea, regresul demografic al populației catolice din Câmpulung a fost relevat și de scăderea numărului de case: de la 100 de case, în 1640, la 50 de case, în 1653, apoi la 10 case, în 1688¹³⁰. Situația grea și distrugerile provocate de războaiele din veacul al XVIII-lea au redus comunitatea catolică la numai șase familii în

¹²⁵ Gheorghe Pârnuță, Ștefan Trâmbaciu, *op. cit.*, doc. 175, p. 283.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 284.

¹²⁷ C. Rădulescu Codin, *op. cit.*, pp. 51-52.

¹²⁸ *Călători străini*, vol. II, p. 510.

¹²⁹ *Ibidem*, vol. IV, p. 576.

¹³⁰ Claudiu Neagoe, *op. cit.*, p. 210, tabelul 2.

1773-1775¹³¹. Potrivit *Cronicii franciscane* din 1764, puținii catolici care au rămas la Câmpulung au fost constrânși, probabil din cauza sărăciei, „să cedeze judei bunurile lor imobile”¹³². Alții le-au donat Bărăției, „fie pentru ținerea de slujbe, fie drept recunoștință”¹³³, în memoria părinților și străbunilor lor.

Informațiile sunt ceva mai numeroase în legătură cu proprietățile mănăstirii catolice Sf. Iacob din Câmpulung. Din *Cronica franciscanilor* aflăm că părinții și frații de la Bărăție „au trebuit să trăiască întotdeauna din hărnicie, muncă și sudoare și au fost prin urmare siliți să se ocupe cu gospodăria și să fie de acord cu lucruri care în alte provincii sunt disprețuite...”¹³⁴. La 1764-1765, mănăstirea avea „patru case în târg”, donate de catolicii câmpulungeni pentru pomenirea sufletelor lor și a urmașilor lor¹³⁵. Prima casă se afla în apropierea mănăstirii, avea pivniță și era construită din piatră. Terenul ei se întindea „până spre munte” (?), aici aflându-se și una din viile mănăstirii. A doua casă, construită din lemn, se afla lângă cimitirul mănăstirii; avea curte și grădină și era locuită de un negustor care plătea chirie mănăstirii pentru ea¹³⁶. A treia casă, construită tot din lemn, dar de dimensiuni ceva mai mari în comparație cu primele două, se afla „în apropiere de Cruce”¹³⁷. A patra casă, tot din lemn făcută, se afla „mai jos de Cruce”; această Cruce a Jurământului se găsea, așadar, „la mijloc între aceste două case”. Venitul celor patru case era destul de mic¹³⁸. Lor li se adăuga casa parohială, aflată până la evenimentele din anii 1688-1689, când a ars, „în

¹³¹ *Ibidem*, tabelul 3.

¹³² George Georgescu, *op. cit.*, p. 255.

¹³³ *Ibidem*, p. 262.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 261.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 262.

¹³⁶ *Ibidem*.

¹³⁷ Este vorba de crucea pe care fuseseră înscrise, la 25 decembrie 1674, vechile scutiri ale orașului Câmpulung, recunoscute de Gheorghe Duca, domnul Țării Românești (Dumitru I. Băjan, *Crucea Jurământului. Studiu analitic și istoric cu două gravuri pe zinc și o anexă*, Câmpulung, 1929, pp. 10-11; Gheorghe Pârnuță, Ștefan Trâmbaciu, *op. cit.*, vol. I, doc. 140, pp. 303-305).

¹³⁸ George Georgescu, *op. cit.*, p. 262.

mijlocul porticului¹³⁹, în locul ei construindu-se mai târziu, în 1730, turnul-clopotniță¹⁴⁰. În 1777, s-au adăugat, cu acordul domniei, două prăvălii¹⁴¹. În august 1779, negustorii câmpulungeni se plâneau lui Alexandru Ipsilanti de faptul că părinții de la Bărăție, în loc să ridice prăvăliile „în zidul mănăstirii“, le-au deschis „cătreltă piată“, afectându-le lor afacerile¹⁴². Prin porunca sa, din 25 august 1779, domnul cerea părinților barați următoarele: „învoii-vă și vă așăzați cu orășanii pământeni, și le dați lor în chirie, și așa va avea biserica venitul chirii de la orășani¹⁴³. Dar, pentru că barații nu s-au grăbit să îndeplinească porunca domnească, orășenii au făcut din nou jalbă la domnie împotriva lor. La 13 iunie 1780, Alexandru Ipsilanti porunca ispravnicilor de Muscel¹⁴⁴ să cerceteze cum au fost deschise cele „două bolte“ de la poarta bisericii, fapt ce pricinuisese neajunsuri negustorilor câmpulungeni, „că mutându-să norodul acolo, la acele bolte, prăvăliile lor au rămas fără alișveris, și vânzare ce ar putea să aibă¹⁴⁵. Probabil că, de data aceasta, porunca domnească a fost îndeplinită, conflictul dintre orășeni și barați stingându-se.

Din relatările lui Anton-Maria del Chiaro aflăm că la începutul secolului al XVIII-lea călugării franciscani de la Câmpulung trăiau „din venitul câtorva terenuri mici, și mai ales din vânzarea unei cantități oarecare de vin, din pomenile catolicilor și dintr-o cantitate de grâu“, pe care domnul Țării Românești le-o dăruia în fiecare an¹⁴⁶. Potrivit *Cronicii franciscanilor*, mănăstirea catolică de la Câmpulung ar fi avut în veacul al XVIII-lea două vii mari, precum și o a treia, mai mică¹⁴⁷.

¹³⁹ Claudiu Neagoe, *Ocupațiile austriece și maghiare la Câmpulung între 1688-1691*, în „Argesis. Studii și comunicări“, Seria Istorie, IX, 2000, pp. 247-252.

¹⁴⁰ George Georgescu, *op. cit.*, p. 258-259.

¹⁴¹ Nicolae Iorga, *op. cit.*, doc. LXXXV, p. 312.

¹⁴² *Ibidem*.

¹⁴³ *Ibidem*, pp. 312-313.

¹⁴⁴ La acea vreme ispravnici erau Radu Goleșcu serdar și, probabil, Constantin biv vel comis (Ștefan Trâmbaciu, *Instituții medievale*, p. 56).

¹⁴⁵ Gheorghe Pârnuță, Ștefan Trâmbaciu, *op. cit.*, doc. 120, pp. 212-213.

¹⁴⁶ Anton-Maria del Chiaro Fiorentino, *op. cit.*, p. 12.

¹⁴⁷ George Georgescu, *op. cit.*, p. 262.

Prima dintre ele și cea mai bună se afla „în dealul Topolovenilor“. Mai jos de această vie se găsea o mică fântână, săpată cu puțin timp înainte de 1764, precum și o frumoasă livadă¹⁴⁸. Aici se mai găsea o „casă veche“¹⁴⁹, unde, la 1756, prin grija părintelui Joseph Mergel, se făcuse „o pivniță nouă și, deasupra pivniței, două cămăruțe și o capelă“¹⁵⁰. În cea mai mare parte, această vie de la Topoloveni s-a format prin cumpărări sau danii făcute de orășenii câmpulungeni, catolici sau ortodocși. La 9 ianuarie 1681, George și soția sa, Katerina, vindeau bisericii Sf. Iacob, pentru 20 de lei, o vie, „ca să fie stătătoare în veac“¹⁵¹. Un alt catolic, Antonius Gruich, dăruia, la 18 iunie 1704, părinților barați „cinci răzoare de vie“¹⁵², la care s-au mai adăugat, în 1707, încă „două răzoare“¹⁵³. Din cartea de întărire a lui Constantin Brâncoveanu (7 octombrie 1707), aflăm că acesta „le-au lăsat mănăstirii și călugărilor, ca să-i fie de pomenire lui și a tot neamul lui“. Vinul făcut în aceste vie era vândut la cele două case ale baraiților, care erau scutiți prin cartea lui Constantin Brâncoveanu de „cămănărit“¹⁵⁴. Stăpânirea asupra acestor „răzoare de vie“ a fost reîntărită catolicilor sub Ștefan Cantacuzino (24 decembrie 1714)¹⁵⁵ și Nicolae Mavrocordat (28 noiembrie 1720)¹⁵⁶. Din zapisul părintelui paroh și gardian al Bărăției, Moyses Babick (20 aprilie 1723), aflăm care era inventarul viticol al acesteia: „2 buți, una zdravă-nă, alta doage; 1 jgheabu, 1 hărdău, 1 vadră“¹⁵⁷.

¹⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁹ La 25 ianuarie 1657, preoții barați Grigore și Iosif au cumpărat de la Maria, soția lui Vlaicu călărașul din Negoiești, și de la cei doi fii ai ei, Mihnea și Ghinea, o vie în dealul Topolovenilor „cu casa, cu salonul, cu teascul, cu jgheabul“, plătind pentru acestea 43 de unghi și un pol (Nicolae Iorga, *op. cit.*, doc. XII, pp. 278-279).

¹⁵⁰ George Georgescu, *op. cit.*, p. 262.

¹⁵¹ Nicolae Iorga, *op. cit.*, doc. XV, p. 280.

¹⁵² *Ibidem*, doc. XXIV, p. 283.

¹⁵³ *Ibidem*, doc. XXIX, p. 285.

¹⁵⁴ *Ibidem*.

¹⁵⁵ *Ibidem*, doc. XXXII, p. 286.

¹⁵⁶ *Ibidem*, doc. XXXVI, p. 288.

¹⁵⁷ *Ibidem*, doc. XXXVII, p. 289.

La 13 iulie 1742, Mihai Racoviță reconfirma scutirile acordate călugărilor și mănăstirii catolice de la Câmpulung pentru cele două vii de la Topoloveni: „sfintei și dumnezeștii mănăstiri a baraiilor dăl[a] orașul Domnii Meale dăn Câmpu Lungu, unde iaste hramul Sfetei Iacov Apostolul, și părintelui egumenul, împreună cu alți călugări, căț vor fi lăcuitori la această sfântă mănăstire, ca să fie viia sfintei mănăstiri și viia care iaste pre seama bisericei pentru cheltuiala ce trebuie sfintei biserici, care vii sânt în dealul Topoloveanilor, - în pace dă vinăriciu domnescu și dă perperit și de poclon, și să aibă pace de către vinăricerii domnești, nici un val să n-aibă; și vinul, cât s-ar face într-aceste 2 vii a mănăstirii și a bisericii, să fie volnic părinții băraț să-l rădice tot după ce să va gati, de acolo, dăn deal, și să-l ducă la mănăstire, și, de către vinăricerii ce vor fi în dealul Piteaștilor, nici o opreală să n-aibă. Așăjderea și vinul sfintii biserici și a sfintei mănăstiri ce s-ar vinde la cele 2 case ale lor care sunt acolo în oraș date și miluite, pre seama mănăstirii, și vinul ce ar fi al acestor două case, încă să fie în pace de cămănărie, de acolo dăn târgu...”¹⁵⁸.

În 1757, părintele paroh Dionisie și părintele gardian Lazăr Zich cumpărau cu 80 de taleri, în apropierea viilor mănăstirii, de la Gheorghe Dima Hotnogul din Brașov, „8 răzoare, cu casa, cu pimnița, i cu dichisile ce să află la pimniță și cu livadea”¹⁵⁹. Un an mai târziu, la 4 ianuarie 1758, același Gheorghe Dima Hotnogul vindea din nou o vie baraiilor, în dealul Topolovenilor¹⁶⁰. La 22 iulie 1764, o catolică din Câmpulung, Anghelina Guroaia (Gruia), vindea mănăstirii Sf. Iacob „un răzor de vie“, pentru 309 de taleri¹⁶¹. În 1765, părintele gardian Joseph Mergel „a primit o parte mică învecinată de la o văduvă, pentru ținerea slujbelor, și o altă parte mică de la un preot...”¹⁶². Cu un an înainte, în 1764, viile de Topoloveni dăduseră roade mai bune ca niciodată, „opt

¹⁵⁸ *Ibidem*, doc. LXI, pp. 299-300.

¹⁵⁹ *Ibidem*, doc. LXXV, p. 307; vezi și George Georgescu, *op. cit.*, p. 262.

¹⁶⁰ Nicolae Iorga, *op. cit.*, doc. LXXVI, p. 307.

¹⁶¹ *Ibidem*, doc. LXXIX, p. 308.

¹⁶² George Georgescu, *op. cit.*, p. 262.

vase românești de vin“; la fel și livada, „două vase de must și aproape [...] de țuică de prune“¹⁶³.

Cea de-a doua vie se afla într-un loc numit „Clombote“¹⁶⁴. Pe la jumătatea veacului al XVIII-lea, aceasta fusese „aproape cu totul părăsită, încât abia dacă se mai vedea vița de vie“. În scurtă vreme, însă, părintele gardian Lazăr Zich (1756-1757) a reînceput „lucrarea“ ei, munca lui fiind continuată de părintele gardian Ilie Fruscsik (1763-1764), în vremea căruia via a dat ca venit „4 vase românești de vin bun și de soi“, mult mai bun decât cel obținut din via de la Topoloveni¹⁶⁵.

Cea de-a treia vie era în apropierea casei din piatră care aparținea mănăstirii catolice Sf. Iacob din Câmpulung¹⁶⁶. Acestor vie li se mai adăugau și alte părți aflate în satele apropiate, primite sau cumpărate de la diverși particulari. La 25 februarie 1705, un anume Iacob și soția sa Alexandra cedau partea lor de vie de la Valea¹⁶⁷ bisericii Sf. Iacob¹⁶⁸. Doi ani mai târziu, la 10 ianuarie 1707, o catolică pe nume Ozana Lăzăroaia lăsa un „răzor de vie“ bisericii baraiților¹⁶⁹. La 21 aprilie 1742, Gheorghe Sasul, preot la Sf. Iacob, înzestra cu un răzor „via sfintei biserici ce să zice Tei“¹⁷⁰.

Părinții baraiți de la Sf. Iacob au mai primit de la diverși particulari locuri de casă, părți de moșie, vaduri de moară, grădini, munți și fânețe. La 19 iunie 1696, „Șerban biv vtori Comis“ ceda baraiților „muntele care să cheamă Între Râurea ot sud...“¹⁷¹. Despre acest munte „ce-s chiiam[ă] Între Râuri“ avea să vorbeas-

¹⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁴ Era vorba, probabil, de Glâmbocata sau Glâmbocata-Deal (Gheorghe Pârnuță, Dorina Panaitescu, *Județul Muscel – monografie istorică și socială*, București, 2001, pp. 219-220).

¹⁶⁵ George Georgescu, *op. cit.*, p. 262.

¹⁶⁶ *Ibidem*.

¹⁶⁷ Este vorba de Valea Mare.

¹⁶⁸ Nicolae Iorga, *op. cit.*, doc. XXV, p. 284.

¹⁶⁹ *Ibidem*, doc. XXVIII, p. 285.

¹⁷⁰ *Ibidem*, doc. LIX, pp. 298-299; doc. LX, p. 299.

¹⁷¹ *Ibidem*, doc. XXI, p. 282.

că și zăpăsul lui Nicolae cupețul din 5 februarie 1787¹⁷². Antonie Gruich lăsa în 1707 mănăstirii Sf. Iacob din Câmpulung două pogoane la Bran¹⁷³, pentru ca, la 13 iunie 1708, ginerele lui Nicolae din Câmpulung să zălogească moșia Livadea părintelui paroh Pavel de la Bărăție¹⁷⁴. Tudoran, fiul postelnicului Tudoran Lerescul, vindea barăților, la 20 aprilie 1715, o parte din moșia tatălui său, aflată „Între Râurile și Dobreașul...”¹⁷⁵. Un alt catolic din oraș, Gheorghe Piroșcoiul, ceda la 10 septembrie 1731, în schimbul unei sume de bani, un loc aflat lângă grădina barăților¹⁷⁶. La 15 iulie 1737, Constantin slujitorul din Jugur, împreună cu familia sa, după ce s-a împrumutat în mai multe rânduri la egumenul Bărăției, Francisc Crombauer, a vândut acestuia moșia Sălciile, de la Poienari¹⁷⁷. Logofătul Gheorghe Wolf lăsa prin testament, la 2 ianuarie 1738, „10 mătci de stupi” pentru iluminatul Bărăției și „40 de mătci” pentru folosul părinților franciscani¹⁷⁸. La 21 ianuarie 1764, un anume Ivan cu familia sa dădea părintelui gardian Ilie Fruscsik un loc de casă¹⁷⁹. În același an, aflăm din *Cronica franciscanilor* că Bărăția avea mai multe fânețe și munți: un munte la Lerești, o fâneță primită „de la un farmacist din București”, aflată în apropierea drumului spre Târgoviște, „pe lângă niște sălcii”, un al treilea munte cu fâneță, care se afla „în locul căruia i se zice Saguri”, apoi un al patrulea, aflat „în locul căruia i se zice Sălci” și, în sfârșit, al cincilea munte, „căruia i se zice Alergiser (?)”, cumpărat pe la 1710 de părintele paroh Panics și păstrat de barăți până la 1745 când, la cererea urmașilor fostului proprietar, a fost vândut de către părintele gardian Ilie Griffzki (Griszki)¹⁸⁰.

¹⁷² *Ibidem*, doc. LXXXIX, p. 314.

¹⁷³ *Ibidem*, doc. XXVII, p. 284.

¹⁷⁴ *Ibidem*, doc. XXX, p. 285.

¹⁷⁵ *Ibidem*, vol. VII, doc. 28, p. 37.

¹⁷⁶ *Ibidem*, doc. XLI, p. 290.

¹⁷⁷ *Ibidem*, doc. LV, p. 296.

¹⁷⁸ *Ibidem*, doc. LVI, pp. 296-297.

¹⁷⁹ *Ibidem*, doc. LXXVIII, p. 308.

¹⁸⁰ George Georgescu, *op. cit.*, p. 263.

Una din cele mai importante proprietăți a fost însă moara, pentru care părinții barați au intrat de mai multe ori în conflict cu județul și cu orășenii din oraș. Din cartea mitropolitului Ștefan al Țării Românești (18 iunie 1734), aflăm că fiul lui Balotă căpitan, Ștefan, împreună cu familia sa vânduseră la acea vreme pisarului Nicolae Wolf „un vad de moară dă 2 rote și un vad dă pio în apa dăn orașul Câmpulungului, ce iaste în fața târgului”¹⁸¹. Acestea fuseseră „mai dinainte vreame vechiu și bătrân a unor catolici dă la mănăstirea catolicească den orașul Câmpulungului”. Era vorba despre Marința (Marina), fiica lui Petru Sasul, județ al Câmpulungului, de Gașpar Sasul și negustorul Chirca din Călinești, care, în vremea lui Matei Basarab, la 12 iulie 1632, le vânduseră postelnicului Preda din Lerești¹⁸². Cele două vaduri au fost apoi răscumpărate, dar la scurtă vreme au fost revândute logofătului Oancea Lerescu, fratele lui Preda¹⁸³. De la acesta, au trecut în proprietatea unchiului celor doi frați din Lerești, Arsenie Stâlpeanu. În 1734, Stanca¹⁸⁴, soția lui Ianache Stâlpeanu, a vândut „dumnealui jupânul Nicolae Pisariul <Wolf> vadul de moară aflat „pe den jos de moara Băjescului alătura cu moșia mănăstirii catolicești”¹⁸⁵.

Între 1734 și 1736, Nicolae Wolf, în locul pe care îl cumpărase, a făcut o moară. La 25 martie 1736, aceasta era lăsată mănăstirii catolice, cu obligația ca părinții călugări să-i facă pomenire săptămânal, după moartea sa¹⁸⁶. În timpul războiului din anii 1736-1739, incendiul care a cuprins orașul a afectat și această moară¹⁸⁷. În 1743, Nicolae al II-lea Wolf, fiul lui Nicolae Pisarul, a construit pentru barați o moară nouă, cu trei roate, plătind meșterilor 45 de taleri pentru mâncare și vin, 20 de banițe de

¹⁸¹ Nicolae Iorga, *op. cit.*, doc. XLIII, p. 290.

¹⁸² *Ibidem*, doc. V, pp. 274-275.

¹⁸³ *Ibidem*, doc. VI, pp. 275-276.

¹⁸⁴ Potrivit *Cronicii franciscane*, Nicolae Wolf cumpărase acest loc pentru moară „de la o oarecare Safta” (George Georgescu, *op. cit.*, p. 263).

¹⁸⁵ Nicolae Iorga, *op. cit.*, doc. XLIV, p. 291.

¹⁸⁶ *Ibidem*, doc. LI, p. 294.

¹⁸⁷ *Ibidem*, doc. LXIII, p. 301.

porumb, venitul de la o roată pe patru zile și trei vedre de vin¹⁸⁸. În același an, județul Iorga împreună cu orășenii s-au plâns la domnie că vadul pe care se construisse moara a fost cumpărat „cu meșteșug“ de către barați. S-a ajuns astfel la judecată, în urma căreia barații au avut câștig de cauză. Totuși, Mihai Racoviță a hotărât ca aceștia să cedeze orășenilor vadul de moară și de piuă, urmând a fi despăgubiți. Județul Iorga a împrumutat de la cămătarii din București suma de 249 de taleri cu 5 taleri dobândă și i-a despăgubit pe călugării de la Bărăție. Apoi, „au pus județul de au strigat pristavu în târgu întru auzu tuturor, fiind zi de târgu, ca, oricare din orășani ar vrea să ție parte dintr-acel vad de moară și de pio, să dea bani ca să plătească de unde s-au luat banii împrumut“. Pentru că nu s-a găsit nimeni să cumpere, județul Iorga „au numărat taleri 249 și dobânda lor, taleri 5“, intrând în stăpânirea acestui loc¹⁸⁹.

La 3 mai 1744, s-a redeschis procesul între județul Iorga și părinții de la Bărăție, reprezentați de cucernicul părinte definitor Ieronim Csubrin, însă, de această dată, barații au pierdut¹⁹⁰. Un an mai târziu, la 5 mai 1745, doi catolici câmpulungeni, Iacov Tode și Paul Tămaș, au făcut din nou jalbă la domnie împotriva județului Iorga. Judecând pricina acestora, Constantin Mavrocordat a văzut că vechile hrisoave „nu oprea pe orășani-ı̇ papiștași a nu cumpăra și ei împreună cu orășani-ı̇ rumâni, ci dau voe atât la o parte, cât și la alta, a cumpăra deavalma“¹⁹¹. Pentru împăcarea orășenilor catolici cu județul și orășenii ortodocși, domnul a hotărât să se facă în acel vad 36 de părți, din care 30 să fie ale bisericii catolice și șase ale orășenilor¹⁹². După cât se pare însă, orășenii n-au respectat hotărârea domnească deoarece, la 21 mai 1748, Grigore al II-lea Ghica dădea poruncă ispravnicului de Muscel, Iane biv vel pitar, să cerceteze și să facă dreptate egu-

¹⁸⁸ *Ibidem*, doc. LXII, pp. 300-301.

¹⁸⁹ *Ibidem*, doc. LXIV, pp. 301-302.

¹⁹⁰ *Ibidem*, doc. LXV, p. 302.

¹⁹¹ *Ibidem*, doc. LXVII, pp. 303-304.

¹⁹² *Ibidem*, p. 304.

menului bisericii catolice, ce făcuse jalbă la Divanul domnesc împotriva unor orășeni câmpulungeni care „au împresurat niște locuri ale besearecii, din oraș și dup-afară”¹⁹³.

La 28 august 1749, sub domnia lui Grigore al II-lea Ghica, s-a redeschis procesul dintre județul Iorga și călugării catolici pentru moara de lângă Bărăție. De această dată, barații aduc drept dovezi cărțile de la Matei Basarab și Radu Leon, care arătau că acest loc a fost cândva al lui „Gheorghe și al lui Petru Sașii”¹⁹⁴. Județul Iorga se apără, arătând că pe vremea lui Constantin Mavrocordat¹⁹⁵ el făcuse reparații la această moară în valoare de 600 de taleri, din care nu recuperase de la barați decât 414 taleri. În plus, barații n-ar fi dat nici a șasea parte din venitul morii, după cum se stabilise. Domnul le-a recunoscut călugărilor catolici proprietatea asupra morii, dar i-a obligat să dea restul de bani, până la suma de 600 de taleri, cheltuită de Județul Iorga, precum și a șasea parte din venitul morii, pe ultimii 4 ani (1745-1749)¹⁹⁶. Astfel, lungul proces dintre catolicii de la Bărăție și județul orașului lua sfârșit.

*

Religia a reprezentat întotdeauna unul dintre factorii prin care o comunitate își păstra coeziunea și prin care se identifica față de „ceilalți”. Tocmai din acest motiv, a pierde religia sau a suferi modificări repetate din punct de vedere religios era extrem de periculos pentru identitatea comunitară.

După cum se va vedea însă, catolicii din Câmpulung au fost „dispuțați” din punct de vedere religios de Reformă, ortodoxie, dar și de Contrareforma catolică, care dorea reforma catolicismului în spirit tridentin. Deși toate aceste frământări religioase au avut loc la sfârșitul veacului al XVI-lea și în prima jumătate a

¹⁹³ *Ibidem*, doc. LXIX, p. 304.

¹⁹⁴ *Ibidem*, doc. LXX, p. 305.

¹⁹⁵ În a patra domnie, 1744-1748.

¹⁹⁶ Nicolae Iorga, *op. cit.*, doc. LXXI, pp. 305-306.

celui de-al XVII-lea, repercusiunile s-au văzut la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului următor. Toate aceste provocări, care au solicitat intens orice comunitate, nu puteau trece fără consecințe. Conform teoriei lui A. Toynbee¹⁹⁷, fiecare civilizație are de înfruntat o serie de provocări pe parcursul existenței sale. Conform acestui darwinism social, dacă provocările sunt depășite, comunitatea va deveni mai puternică, însă dacă eșuează în această tentativă, este condamnată la extincție. Cu rezervele de rigoare, această teorie se poate aplica și la nivel microsocial, în cazul catolicilor câmpulungeni. Se pare însă că, în final, această comunitate nu a reușit să facă față provocărilor repetate survenite într-o perioadă de timp relativ scurtă, dispărând.

În același timp, fenomenul apostaziilor, conviețuirea alături de o largă majoritate ortodoxă cât și lipsa de preoți au facilitat dezvoltarea unei religii populare proprie catolicilor, cu împrumuturi de natură religioasă de esență luterană și ortodoxă, dar și cu elemente de taumaturgie și chiar de magie.

Într-un secol caracterizat în lumea catolică de *Konfessionbildung*, fenomen manifestat prin competiția între diverse biserici și consolidarea confesiunilor acestora, Țara Românească a rămas periferică¹⁹⁸. Sinodul diocezan de la Cotnari din noiembrie 1642 a pus în mod explicit problema reformării catolicismului extracarpatic, fără șanse reale de reușită¹⁹⁹. Acest fapt s-a datorat în mare măsură ponderii demografice extrem de reduse a catolicilor, dar și existenței unui alt sistem instituțional ecleziastic majoritar, reprezentat de biserica ortodoxă.

Printre celelalte motive ale acestui eșec se numără mutațiile profesionale succesive care au avut loc într-un timp relativ scurt, de aproximativ două generații (60-70 de ani). Astfel, comunitatea

¹⁹⁷ A. Toynbee, *Studiu asupra istoriei*, București, 1997.

¹⁹⁸ H. Schilling, *Confessionalisation in the Empire: Religion and Societal Change in Germany between 1555 and 1620*, în „Religion, Political Culture and the Emergence of Early Modern Society“, ed. H. Schilling, Leiden, 1992.

¹⁹⁹ „Trebuie să li se trimită [catolicilor din țările române, *nota ns.*] Biblii și hotărârile conciliului tridentin“ (Bartolomeo Bassetti, în *Călători străini*, vol. VII, p. 54).

catolică de la Câmpulung, împreună cu cele de la Râmnic, Târgoviște și Argeș au devenit o vreme luterane, pentru a reveni la catolicism în 1639. O altă cauză este reprezentată de mutațiile succesive în geografia simbolică a catolicilor munteni care, pe parcursul secolului al XVII-lea, au devenit periferici lumii catolice²⁰⁰. Principii calvini ai principatului Transilvaniei l-au determinat pe episcopul catolic, care rezida la Alba Iulia, să se retragă lângă arhiepiscopul de la Esztergom²⁰¹. În același timp, episcopatul de Bacău, supranumit al celor două Valahii, a fost atribuit unor episcopi polonezi, în majoritate nerezidenți, care ignorau cu desăvârșire situația catolicilor munteni²⁰². În ceea ce privește ultimul centru catolic important din zonă, cel al bulgarilor din Chiprovaț, revolta acestora din 1688 contra otomanilor a ruinat comunitatea catolică din zonă, astfel că, la sfârșitul secolului al XVII-lea, nu mai exista la sud de Dunăre decât episcopatul de Nicopole, nou înființat și care administra doar problemele misiunilor din Țara Românească, nu și pe cele ale preoților de mir. Consecințele acestei distanțe apărute între centrele catolice de putere regionale și comunitățile muntene nu au întârziat să apară.

*

Principala provocare cu care s-au confruntat catolicii din Câmpulung în a doua jumătate a secolului al XVI-lea a fost Reforma.

²⁰⁰ Printre altele, Fernand Braudel scrie și despre perioada necesară unei scrisori pentru a ajunge de la Venetia în restul Europei. Astfel, dacă pentru orașe periferice ca Lisabona, Londra, Copenhaga sau Varșovia era nevoie de până la 3 săptămâni, pentru Țara Românească era necesar de un timp dublu, deși distanța este mai scurtă (Fernand Braudel, *op. cit.*, București, 1984, vol. II, pp. 194-195).

²⁰¹ În secolul al XVII-lea, principii calvini erau aleși de Dietă, beneficiind de sprijinul Imperiului Otoman. În unele cazuri, s-a ajuns la o alianță *de facto* a reprezentanților celor două confesiuni, calvină și musulmană, care a purtat numele de *calvino-turcism* (Pál Fodor, *The Ottomans and their Christians in Hungary*, în E. Andor, I. Gy. Tóth (ed.), *Frontiers of Faith*, Budapest, 2001, pp. 137-148). Această alianță era îndreptată împotriva catolicismului și Habsburgilor, având un caracter atât religios, cât mai ales politic.

²⁰² Ionuț Vasiliu, *Emisari ai Romei la Bacău și Târgoviște*, „Magazin istoric”, nr. 455, București, 2005, pp. 47-50.

Această mișcare religioasă a fost precedată de alte etape reformatoare, printre care amintim unitarianismul și mișcarea novatoare din interiorul ordinului minorit²⁰³. Aceste episoade credem că au fost cunoscute nemijlocit de catolicii câmpulungeni deoarece, în 1623, A. Bogoslavić atesta lângă Câmpulung patru sate cu arieni sosiți din Transilvania²⁰⁴, iar la începutul secolului al XVIII-lea Johann Filstich amintea pe sașii sosiți în secolul al XV-lea la Câmpulung „în vremea prigonirilor husite“. În ceea ce îi privește pe franciscani, atât observanții, cât și conventualii îi vizitau regulat pe catolicii câmpulungeni. Aceste evenimente novatoare, cât și legăturile comerciale permanente cu reformații transilvani au facilitat adoptarea unei noi confesiuni de către catolicii sași din oraș.

Reforma a ajuns la catolicii din Câmpulung pe filieră transilvană. Printre orașele din Transilvania care primiseră Reforma se numărau burgurile săsești Brașov (Kronstadt) și Sibiu (Hermannstadt), adică exact piețele cu care catolicii munteni aveau cele mai numeroase legături. Comerțul a adus negustori sași de credință luterană la Câmpulung, unde aveau deja relații și cunoștințe. Acesta a fost cazul lui Georg Kraus, notarul Sighișoarei (Schassburg), care a venit la Câmpulung „cu afaceri“ timp de 12 ani²⁰⁵. Vizitele lui Kraus au avut loc exact în timpul perioadei luterane, el fiind găzduit de pastorul local de origine săsească, Ananias²⁰⁶. Deși sursele nu sunt suficient de explicite, este foarte posibil ca o situație asemănătoare să se fi petrecut și în Transil-

²⁰³ În 1517, are loc prima scindare din interiorul ordinului minorit, când franciscanii observanți se despart de conventuali. În 1525, are loc dizidența Capucinilor (John Moorman, *A History of the Franciscan Order. From its Origins to the Year 1517*, Oxford, 1968, *passim*).

²⁰⁴ *Călători străini*, vol. V, p. 9.

²⁰⁵ G. Kraus, *Cronica Transilvaniei (1608-1665)* (ed. Gh. Duzinchevici, E. Reus-Mârza), București, 1965, p. 12. Pentru negustorii transilvăneni din Țara Românească, a se vedea N. Iorga, *Brașovul și românii*, în *Studii și documente*, vol. X, București, 1905, pp. 393-427.

²⁰⁶ Acest pastor a fost confirmat la Biertan de intendentul luteran Schiffbaumer. Ananias a murit în 1642, la trei ani după reconvertirea la catolicism a sașilor câmpulungeni.

vania, unde negustorii sași din Câmpulung erau găzduiți de localnici²⁰⁷.

Putem lega o altă cauză a apostaziei catolicilor câmpulungeni de tinerii care studiau în universitățile de influență reformată. Chiar dacă nu avem date concrete despre acest scenariu, situația este comparabilă cu cea a tinerilor catolici munteni care mergeau la colegiile din Roma²⁰⁸, dar și cu cea a tinerilor sași din Transilvania care, în secolul al XVI-lea, ajungeau în universități germane influențate de luteranism, unde îmbrățișau noua credință²⁰⁹.

Toate aceste predispoziții și influențe sunt evidente. Dar oare au urmat ele o paradigmă sau au fost fenomene dispartate și coincidente? Un răspuns posibil se poate găsi în Franța secolelor XVI-XVII, atunci când regatul era măcinat de conflictele religioase.

După Michel Cassan, care a studiat problematica religioasă la nivelul regiunii Limousin pentru secolele XVI-XVII, protestantismul citadin din Limousin a urmat două modele. Unul ar fi fost *modelul identitar*, când orașul adopta noua credință din cauza raporturilor lor „de défiance et de conflit avec leurs seigneurs”²¹⁰. În acest caz, diferențele esențiale cu cazul muntean sunt atât religia oficială, catolică în cazul francez, cât și evoluția diferită a aspectelor instituționale pentru cele două arii culturale și geo-

²⁰⁷ Bakšić scria în 1640 că negustorii sași din Câmpulung „merg aproape zilnic la Brașov” (*Călători străini...*, vol. V, p. 211). Pentru negustorii munteni care se aflau în Transilvania, a se vedea și Adolf Armbruster, *op. cit.*, pp. 280-284.

²⁰⁸ I. Dumitriu Snagov, *Monumenta Romaniae Vaticana (Manuscripti, Documenti, Carte)*, Roma, 1996; Fr. Pall, *Date inedite privitoare la legăturile culturale italo-române din mijlocul veacului al XVII-lea*, în „Studii italiene”, București, vol. VI, 1939, p. 45-70 și I. Ardeleanu, *Documente istorice din Vaticanu, relative la istoria noastră*, în „Transilvania”, vol. X, 1877, Brașov, p. 123.

²⁰⁹ Între 1527-1564, la Wittenberg, au studiat 263 de studenți transilvăneni, majoritatea fiind sași (E. Iserloh, J. Glazik, H. Jedin, *Reformation, Katholische Reform und Gegenreformation*, Wien, 1967, p. 338, apud A. Dumitran, G. Botond, N. Dănilă, *Relații interconfesionale româno-maghiare în Transilvania (mijlocul secolului XVI – primele decenii ale secolului XVIII)*, Alba-Iulia, 2000, p. 19).

²¹⁰ M. Cassan, *Le temps des guerres de religion. Le cas du Limousin (vers 1530 – vers 1630)*, Paris, 1996, p. 104.

grafice; aceasta, deoarece patru dintre orașele rebele studiate de Cassan, Treignac, Argentat, Beaulieu și Rochechouart erau suse-puse unor seniori laici sau ecleziastici de religie catolică. Al doilea model folosit de Cassan în studiul său a fost numit *modelul Hauser*, după istoricul francez cu același nume²¹¹. În acest din urmă caz, sunt analizate trei orașe din Limousin, Aubusson, Felletin și Bellegarde, care erau centre artizanale și comerciale unde se produceau și se comercializau tapiserii. Ca urmare a acestei activități, negustorii și meșteșugarii francezi de aici ajungeau în zonele flamande de influență calvină, unde au intrat în contact cu noile idei religioase, pe care le discutau ulterior în atelierul de acasă. Pe de altă parte, în aceste orașe din Limousin se găseau colonii ale meșteșugarilor flamanzi care au contribuit din interior la apostazia francezilor amintiți.

La această alegere religioasă a contribuit și evoluția vieții economice. După cum a demonstrat Max Weber în analiza sa despre corelațiile existente între protestantism și capitalism, doctrina predestinării promovată de J. Calvin, precum și cea a vocației (*Beruf*) susținută de M. Luther au avut o influență semnificativă în cercurile de meșteșugari și de negustori, mai ales în momentele de criză economică²¹².

Este evidentă similitudinea între paradigma lui Hauser și cazul catolicilor din Câmpulung convertiți la luteranism. La acest model s-a adăugat de asemenea un alt element important: deoarece religia oficială a Țării Românești nu era catolicismul și pentru că zona se afla la periferia lumii catolice, cu o minoritate catolică de cel mult 1% din populația țării, lipsa de preoți și de mijloace materiale se acutizase. Derapajul spre luteranism nu putea fi oprit, iar misionarii catolici și călătorii străini întâlneau în orașele muntene tot mai mulți pastori luterani²¹³. La Câmpu-

²¹¹ Henri Hauser, *Etudes sur la Réforme française*, Paris, 1909, apud M. Cassan, *op. cit.*, p. 103.

²¹² Max Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, București, 1993, pp. 59-70.

²¹³ În 1574, exista o biserică luterană la București (Pierre de Lescalopier, în *Călători străini*, vol. II, p. 427); în 1581, existau pastori luterani la Târgo-

lung, limitele cronologice între care au fost atestați pastorii luterani sunt reprezentate de anii 1581 și 1639²¹⁴.

Chiar dacă unii misionari ca J. Arsengo sau F. Pastis au scris după vizitațiile lor că au reușit reconvertirea la catolicism a comunităților catolice apostate, cât și alungarea pastorilor, aceste afirmații rămân de dovedit, ele fiind făcute pentru a justifica activitatea misionarilor în zonă; o dată misionarii plecați, pastorii reveneau în sânul comunității. Interesantă este atitudinea comunității, ce se pare că oferea aceeași primire atât eclesiasticilor catolici, cât și celor luterani, atât timp cât nici unii, nici ceilalți nu putea să-și impună definitiv preeminența.

*

Contrareforma a ajuns în Țara Românească prin intermediul misionarilor trimiși după înființarea *Congregatio de Propaganda Fide* (1622) pentru a implementa cu mai multă fermitate deciziile tridentine²¹⁵. Aceștia au beneficiat de subsidiile papalității, de politica religioasă a domniei, de perioada de stabilitate reprezentată de domnia lui Matei Basarab și, mai ales, de jocurile politice europene. Aceasta este perioada în care bailii venețieni și ambasadorii francezi de la Istanbul s-au erijat în protectorii catolicilor din Imperiul Otoman, cu precădere ai celor din țările române și din Bulgaria.

viște și Râmnic (J. Arsengo, în *ibidem*, pp. 509-511, F. Pastis, în *ibidem*, vol. III, p. 639), iar în 1590 și 1595, la Târgoviște (G. Botero, în *ibidem*, vol. IV, p. 576). Conform lui G. Kraus, în 1642 mai exista încă un pastor evanghelic la Râmnic (B.P. Hasdeu, *Istoria toleranței religioase în România*, București, 1992, p. 31).

²¹⁴ *Călători străini*, vol. II, p. 511; G. Kraus, *op. cit.*, p. 12.

²¹⁵ Conciliul de la Trento (1545-1564) a reprezentat o tentativă de a reforma Biserica Catolică, după ce teritoriile supuse spiritual acesteia au fost afectate de Reformă. Canoanele doctrinare ale Conciliului s-au referit la mai multe controverse ale dogmei catolice, oferind definiții clare; reformele au avut o amploare largă și au fost implementate de o manieră inedită pentru Biserica Catolică (J. Delumeau, *Le Catholicisme entre Luther et Voltaire*, Paris, 1971; pe internet, vezi <http://history.hanover.edu/early/trent.htm> și http://www.encyclopedia.com/html/section/trent-co_influence.asp, [20 iulie 2005]).

Un astfel de exemplu a fost cel al ambasadorului francez Philippe Harlay, conte de Césy. El a urmărit cu mult interes evenimentele din Țara Românească, fapt atestat de schimbul intens de scrisori cu cardinalii de la Roma și cu episcopul bulgar Marco Bandini²¹⁶. În același timp, la insistențele bailului venețian Pietro Foscarini, Matei Basarab a susținut campania lui Gregorio da Bari, misionarul care a reușit reconvertirea temporară la catolicism a luteranilor din Câmpulung²¹⁷.

Această susținere nu a rămas fără consecințe, deoarece domnia a avut o atitudine favorabilă față de catolici, în același timp neîngăduind protestanților să aibă lăcașuri de cult în Țara Românească. La începutul secolului al XVIII-lea, Anton Maria del Chiaro, secretarul florentin al domnului Constantin Brâncoveanu, nota: „acestor sași, precum și ungarilor calviniști, nu le este permis să aibă biserici sau vreun alt loc de adunare pentru practicarea religiei lor“²¹⁸. Aserțiunea este confirmată ulterior, nu fără o umbră de satisfacție, de Balsius Kleiner care scria la 1764 că „valahii nici în vremurile cele mai tulburi nu acceptau în nici un fel ca luteranii să se aciueze [aici]“²¹⁹.

Deși la Câmpulung riposta catolică a avut suportul domniei pentru facilitarea recatolicizării comunității săsești luterane, numărul catolicilor s-a diminuat, deoarece unii au fugit în Transilvania, după cum atestă același Kleiner²²⁰, ori s-au convertit la ortodoxism (în timpul perioadei luterane sau la sfârșitul aces-

²¹⁶ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, București, 1895-1897, vol. II, pp. 67-72.

²¹⁷ E. Zuică, *Appunti sulla missione del minore conventuale Gregorio da Bari nei Principati Romeni della prima metà del XVII secolo*, în *L'Italia e l'Europa Centro-Orientale attraverso i secoli. Miscellanea di studi di storia politico-diplomatica, economica e dei rapporti culturali* (ed. C. Luca, G. Masi, A. Picardi), Brăila-Veneția, 2004, p. 180.

²¹⁸ Anton-Maria del Chiaro Fiorentino, *op. cit.*, pp. 66-67.

²¹⁹ G. Georgescu, *op. cit.*, p. 257.

²²⁰ „Însă s-a întâmplat ca ultimul paroh bisericesc care se numea Gheorghe (Georgius), care după părerea mea nu trecuse la credința luterană, a trebuit să emigreze din Valahia împreună cu alții care au trecut la credința luterană“ (*ibidem*, p. 257).

teia)²²¹. Care au fost însă motivele acestei migrații mai puțin obișnuite?

Lipsa de preoți și impunerea unor dări catolicilor pentru întreținerea bisericilor și a preoților sau misionarilor au condus treptat la trecerea acestora la ortodoxie. În primul caz, absența preoților catolici este invocată de mai multe surse, printre care același anonim latin. Al doilea motiv invocat este ilustrat de situația sașilor luterani din Râmnic. Aceștia au fost reconvertiți la catolicism de misionarul A. Bogoslavić, care le-a cerut ulterior o taxă pentru biserică. Deoarece comunitatea era săracă, majoritatea catolicilor a preferat să opteze pentru ortodoxie. Dacă pseudoepiscopul Bogoslavić își putea exercita autoritatea în fața comunităților catolice și chiar luterane, în cazul amintit neofitii ortodocși se aflau deja sub protecția influentului episcop muntean de Râmnic. La aceste cauze specifice, s-au adăugat altele generale, cum ar fi lipsa de mijloace materiale pentru apărarea catolicismului, ca și presiunea demografică și religioasă constantă a majorității muntene ortodoxe. Acestea au fost identificate succint de Bakšić care, printre altele, scria: „Trăind ei zi de zi printre schismatici și murind bătrânii lor, ceilalți se vor face cu toți schismatici, cum s-a întâmplat în mai multe locuri unde stau catolicii fără părinte duhovnicesc”²²². Aserțiunea lui Bakšić este verificată atât de relatarea lui Francesco Maria Spera, cel care a înregistrat convertirea voluntară a doi catolici²²³, cât și de Relația anonimă latină unde se menționează convertirea forțată a unui alt catolic²²⁴.

Istoricul italian Cesare Alzati, care se ocupă de istoria religioasă a românilor, susține: „nevoia unei vieți religioase stabile și

²²¹ În 1640, la Râmnic nu mai existau catolici, deoarece toți sașii deveniseră „schismatici” (*Călători străini*, vol. V, p. 212). În 1688, o relatare anonimă a unui misionar catolic menționa că la sfârșitul secolului al XVI-lea catolicii deveniseră ortodocși „unul după altul” (*ibidem*, vol. VII, p. 461).

²²² *Ibidem*, vol. V, p. 267.

²²³ Caterina, soția lui Mihai al Paului și soțul Barbarei au devenit ortodocși în 1652 (Francesco Maria Spera în *ibidem*, p. 389).

²²⁴ *Ibidem*, vol. VII, p. 452.

a unei asistențe religioase mai bine organizată, cât și legăturile matrimoniale au condus la un fenomen prin care fideli *latini* au intrat în biserica *greacă*, în timp ce comunitățile care au rămas catolice au împrumutat practici orientale²²⁵.

În același timp, sașii redeveniți catolici s-au distanțat de conașionalii lor din Transilvania, care au rămas luterani. Această alegere religioasă s-a opus schimbului cultural venit pe filieră religioasă, schimb care a dus la păstrarea „integrității” sașilor munteni până la acel moment. Deși sașii munteni au rămas în final catolici, ei și-au pierdut forța etnică și religioasă și, după numai un secol, au fost asimilați aproape în totalitate de majoritatea românească ortodoxă a Câmpulungului.

În concluzie, rezultatele acțiunii Contrareformei în Țara Românească au fost negative pentru catolicism și, în mod paradoxal, au adus noi credincioși ortodoxiei.

*

În urma apostaziei în favoarea luteranismului sau ortodoxiei, în Câmpulung a rămas o comunitatea catolică care a împrumutat frecvent elemente ortodoxe sau luterane. Spre exemplu, catolicii urmau același calendar ca ortodocșii, cel iulian, și nu calendarul gregorian care deja funcționa în lumea catolică occidentală²²⁶. În același timp, catolicii munteni respectau aceleași zile de post ca și ortodocșii²²⁷. O altă sursă menționa că la Câmpulung catolicii făceau la înmormântări praznice, ca și muntenii²²⁸, și, chiar mai mult, acceptaseră icoana dată lor de un călugăr „schismatic”, expunând-o în altarul bisericii Sfântul Iacob cel Mare²²⁹.

Un alt aspect legat de religia populară l-a reprezentat credința în superstiții și miracole. Chiar dacă catolicismul promova acum o religie disciplinată și reglementată doctrinar, având la bază

²²⁵ Cesare Alzati, *op. cit.*, pp. 145-146.

²²⁶ *Călători străini*, vol. IV, p. 39-40.

²²⁷ Anton-Maria del Chiaro Fiorentino, *op. cit.*, p. 55.

²²⁸ *Călători străini*, vol. V, pp. 261-262.

²²⁹ *Ibidem*, p. 250.

comunitatea parohială²³⁰, aceste caracteristici nu au putut fi impuse și catolicilor munteni, care prezentau o variantă medievală, mult mai „relaxată“, a aceleiași confesiuni. O superstiție remarcată de del Chiaro și respectată de „catolicele născute în Valahia, este că în Vinerea Mare e oprită orice lucrare cu acul, căci în acea zi Fiul Domnului a suferit atâtea împunsături“²³¹. În același timp, aceste superstiții caracteristice catolicismului periferic erau inofensive în comparație cu elementele de vrăjitorie prezente chiar în patria confesionalismului, Italia²³².

În același timp, misionarii au remarcat elementele de religie populară care făceau deja parte din *ethos*-ul local. În urma rapoartelor trimise la Roma, *Congregatio de Propaganda Fide* și-a nuanțat punctul de vedere în ceea ce privea practicile sincretice și religia populară. În 1659, a fost emisă faimoasa *Istruzione*, prin care misionarii care acționau în *partes infidelium*, incluzându-i aici și pe cei din Țara Românească, erau informați asupra diferențelor culturale semnificative, fiind sfătuiți să respecte obiceiurile locale: *Non confrontate dunque mai i costumi di quei popoli con i costumi europei*²³³.

²³⁰ J. Delumeau, *op. cit.*, *passim*.

²³¹ Anton-Maria del Chiaro Fiorentino, *op. cit.*, p. 25. Însăși distincția făcută de scriitorul florentin între obiceiurile catolicilor născuți în Valahia și ale celorlalți catolici susține indirect existența unei religii populare propriie catolicilor din această zonă. Mai multe superstiții, care au fost probabil urmate și de catolicii munteni, se găsesc în descrierile lui Marco Bandini despre catolicii moldoveni (*Călători străini*, vol. V, pp. 344-345).

²³² Manualele inchizitoriale din secolul al XVII-lea descriau practici magice asemănătoare voodoo-lui păgân african: [...] *maleficiano in cose commestibili, scrivendo parole incognite e caratteri sopra frutti, mischiando polvere tra cibi, facendo statue di cera, trafigendole con aghi e facendole a poco a poco dileguare al fuoco* (John Tedeschi, *Il giudice e l'eretico. Studi sull'Inquisizione romana*, Milano, 1997, pp. 137-151).

²³³ Un alt paragraf sugestiv menționa că: «Il ne faut pas obliger ces peuples de changer leurs habitudes (*usi*), les coutumes quotidiennes (*consuetudini di vita*) et les mœurs (*costumi*), quand ils ne s'opposent pas contraires d'une façon évidente à la religion et aux bons mœurs. Qu'est ce qu'il y a de plus absurde que de déplacer en Chine la France, l'Espagne, l'Italie ou d'autre pays

O situație similară se regăsea în legătură cu credința în miracole. Deși conform dogmelor tridentine credința în miracole a fost interzisă în sânul Bisericii catolice, în afara zidurilor Romei realitatea era diferită. În Țara Românească, mai precis la Câmpulung, miracolele erau atestate chiar de către misionarii catolici, adică tocmai de cei care ar fi trebuit să fie imuni la astfel de istorii și al căror rol era să implementeze noua disciplină confesională în parohiile vizitate. În 1660, Gabriel Thomasij scria despre existența unei mănăstiri la Câmpulung unde „au avut loc mari miracole după mărturiile locuitorilor acestui oraș“. Mănăstirea dispăruse între timp, Thomasij remarcând că acel loc intrase deja în patrimoniul sacru comun al celor două confesiuni, deoarece în fiecare seară atât catolicii, cât și ortodocșii mergeau acolo pentru a se ruga, iar în zilele de sărbătoare aprindeau lumânări²³⁴.

Sincretismul religios prezent la Câmpulung, prin care, în ciuda dogmelor, reprezentanții unor confesiuni diferite împărțeau același spațiu simbolic, era propriu zonelor periferice și de contact spiritual, fiind similar spațiului transilvănean²³⁵ sau celui din *Triplex Confinium*²³⁶.

de l'Europe?» (M. Guidetti (ed.), *Storia d'Italia e d'Europa*, Milano, 1979, vol. III (*Il Rinascimento e le Riforme*), p. 393).

²³⁴ *Călători străini*, vol. VII, pp. 128-129. Este posibil ca aceste miracole să fi fost în legătură cu moaștele Sfântului Andrei care se găseau în *Cloașter* în 1385, când Peter Sparnau și Ulrich von Tennstadt ajungeau la Câmpulung: *do ist Sancti Andrewes Fus lyphafftig* (*ibidem*, vol. I, p. 20; N. Iorga, *op. cit.*, p. 2; C. Auner, *Episcopia Milcoviei în veacul al XIV-lea* (pp. 60-80), vol. III, 1914, p. 80; vezi și Bakšić, în *Călători străini*, vol. V, p. 211). O situație similară exista și în Moldova, la biserica dominicană din Siret; miracolele menționate acolo erau puse în legătură cu o pânză adusă din Țara Sfântă în 1391, care începuse să sângereze.

²³⁵ Maria Crăciun, *Superstition and Religious Differences in Sixteenth and Seventeenth-century Transylvania*, în E. Andor, I. Gy. Tóth (ed.), *Frontiers of Faith*, Budapeșt, 2001, pp. 213-230.

²³⁶ Acolo venețienii și austriecii catolici se întâlneau cu sârbii ortodocși, ca și cu otomanii și bosniacii musulmani, astfel că lupta Contrareformei s-a tradus acolo mai ales prin încercarea de implementare a unei discipline la nivelul parohiei și a unor reglementări confesionale (Wendy Bracewell, *Frontier Blood-brotherhood and the Triplex Confinium*, în D. Roksandic, N. Stefanec (ed.), *Constructing Border Societies on the Triplex Confinium*, Budapeșt, 2000, p. 34).

De toate aceste schimbări religioase cel mai mult au avut de suferit catolicii câmpulungeni care, după relatările misionarilor, erau „oameni simpli“. Într-un context în care instabilitatea politică provoca probleme economice, iar carența de clerici cauza dezordini spirituale, „simplu“ putea defini atât comunitățile sărace, cât și cele rămase fără coordonate religioase certe. În acest caz, „simplu“ implica probabil ambele conotații.

Concluzionând, era normal ca la Câmpulung – într-un mediu inițial catolic și devenit protestant, unde la fiecare câțiva ani misionarii catolici încercau să schimbe orientarea religioasă, până au reușit – comunitatea să aibă o problemă identitară referitoare la religie. La toate acestea se adăugau presiunea demografică și culturală a majorității ortodoxe, cât și aspectele unei religii populare bulversante.

*

Privitor la relațiile interconfesionale dintre comunitatea majoritară ortodoxă și cea catolică din Câmpulung, cele două ajunseră la un *modus vivendi* pașnic, în care nu avem știre despre existența vreunor persecuții sistematice contra catolicilor²³⁷. Dimpotrivă, anumiți misionari catolici făceau referiri violente la adresa coreligionarilor munteni apostatați²³⁸.

Pentru că la comunitățile premoderne religia rămânea încă factorul principal de identificare a alterității și de păstrare a identității, este dificil de găsit aceleași manifestări transculturale în spațiul religios. În ciuda acestor realități, Bakšić prezenta un astfel de episod petrecut la Câmpulung, unde în altarul cel mare se găsea o icoană donată de „un călugăr schismatic“²³⁹. În

²³⁷ Aceasta este opinia lui R. Cândea, care a studiat relațiile cu ortodocșii ale mult mai numeroaselor comunități catolice din Moldova (R. Cândea, *Catolicismul în Moldova în veacul al XVII-lea*, Sibiu, 1917, p. 19).

²³⁸ B. P. Hasdeu, *Istoria toleranței religioase în România*, București, 1992, p. 45.

²³⁹ Bakšić, în *Călători străini*, V, p. 250. Acesta nu era un episod singular, deoarece o icoană a Sfântului Francisc făcută de un pictor ortodox se găsea pe altarul bisericii catolice din Târgoviște (Anton-Maria del Chiaro Fiorentino, *op. cit.*, p. 25).

eșalonul comunitar, relațiile erau în general individuale și, în anumite ocazii, angajau comunitatea în mod colectiv. După cum atestă documentele, catolicii din Câmpulung participau activ la viața socială a urbei, mulți dintre ei fiind considerați „oameni buni”²⁴⁰. Ei semnau ca martori diverse acte încheiate între ortodocși, erau aleși județi ai orașului²⁴¹, cu o activitate apreciată de contemporani indiferent de confesiune²⁴², privilegiile și pecetea Câmpulungului fiind păstrate de barații de la Sfântul Iacob²⁴³.

În opinia unor călători catolici străini, chiar și puținele momente de tensiune erau provocate de aversiunea față de catolicism a străinilor de altă religie care se aflau la curtea voievodului muntean: „la curtea voievodului sunt luterani și calvini, veniți în majoritate din Transilvania, dar și mulți evrei și turci”²⁴⁴. Aceași părere o împărtășea și Anton Maria del Chiaro care scria că „valahii ar fi mai blânzi față de Biserica catolică, dacă n-ar fi înveninați cu învățăturile unor refugiați unguri, eretici, care-și câștigă existența aici, predând limba latină fiilor de boieri”²⁴⁵.

Singurul moment conflictual atestat documentar prin care catolicii câmpulungeni au fost persecutați din cauza religiei lor, i-a avut ca protagoniști pe voievodul Șerban Cantacuzino²⁴⁶

²⁴⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. I-II, p. 280, doc. 15.

²⁴¹ În secolul al XVII-lea, cel puțin trei județi câmpulungeni au fost catolici, Andreas, Pătru Sasul și Lațcu, situație unică în Țara Românească. Cei trei au fost realeși, așa cum o demonstrează exemplul lui Andreas, care a condus orașul în 1658-1660, 1667, 1672, 1674-1677 și 1681 (Dumitru I. Băjan, *Documente de la Arhivele Statului*, Câmpulung, 1929, p. 58).

²⁴² *Andream judicem Campilogensem virum Catholicum, qui multis principibus in suo officio fideliter inservivit, et quonia quotannis mutatur judex a populo Campilongi, fuit ille iterum confirmatus (ibidem, p. 58, nota 1).*

²⁴³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 293, doc. 47. Actele au rămas la Bărăția până în 1735. Deoarece preoții catolici de aici erau cei care redactau documentele latine ale orașului, sigiliul a rămas la ei mai multă vreme.

²⁴⁴ I. Bianu, *Vito Piluzio. Documente inedite din Arhivele Propagandei*, în „Columna lui Traian”, vol. III, 1883, pp. 161-162.

²⁴⁵ Anton-Maria del Chiaro Fiorentino, *op. cit.*, p. 57.

²⁴⁶ Domnia lui Șerban Cantacuzino s-a identificat cu o perioadă de acțiuni împotriva catolicilor, inițiate încă din timpul în care acesta a fost mare spătar (31 ian. 1668-5 ian. 1672) și a confiscat cărămizile necesare reconstrucției bi-

(1678-1688), pe județul catolic al Câmpulungului, Andreas, și însoțitorul lui, Blasius. Din cauza unei polemici referitoare la diferențele confesionale, voievodul i-a forțat pe cei doi să abjure catolicismul. În urma insistențelor, Blasius a renunțat la religia sa, în timp ce Andreas nu a făcut-o. Datorită refuzului, el a fost bătut și umilit în public, pe străzile din București, în timp ce barba i-a fost tunsă în coadă de rândunică, după modelul papei²⁴⁷. Această sinistă persecuție era legitimată de legile muntene cuprinse și în *Îndreptarea legii* din 1652, unde supliciul era destinat atât oamenilor simpli, cât și boierilor, dacă aceștia din urmă erau catolici: „când [...] va fi eretic și când nu va asculta pe domnul său [...] atunci într-un chip se vor certa și boierii și cei mai proști”²⁴⁸.

Aceeași lege legitima și reconvertirea soției unui catolic la ortodoxie, în cazul în care soțul murea²⁴⁹. Un astfel de caz a fost cel al nurorii aceluiși Andreas, care a preluat confesiunea soțului, pentru a o abandona în favoarea ortodoxiei la moartea acestuia, împreună cu cei doi fii ai săi. Această alegere, care era în acord cu legile țării, a stârnit o reacție verbală dură a unui misionar anonim catolic, reacție pe care Hasdeu a prezentat-o ca un argument în favoarea toleranței religioase a românilor: „O Doamne! Dacă ar fi în puterea mea, pe niște asemenea ființe eu le-aș biciui cu cruzime în piața publică, le-aș stigmatiza sub semnul infamiei perpetue și le-aș forța a se întoarce în sânul bisericii mele!”²⁵⁰.

*

Între secolele XVI și XVIII, catolicii din Câmpulung au traversat diferite etape de evoluție. Perioada de vârf a reprezentat-o începutul secolului al XVII-lea când, mai ales după înființarea

sericii catolice din București (N. Stoicescu, *Repertoriu bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, pp. 173-174; *Călători străini*, vol. VII, p. 461).

²⁴⁷ *Călători străini*, vol. VII, p. 459-460.

²⁴⁸ *Îndreptarea legii (1652)*, ed. de A. Rădulescu, București, 1962, p. 346.

²⁴⁹ *Ibidem*, pp. 179-180.

²⁵⁰ B. P. Hasdeu, *op. cit.*, p. 45; *Călători străini*, vol. VII, p. 459.

Congregatio de Propaganda Fide, comunitatea câmpulungeană a primit numeroase vizitații apostolice care au fost încununată în final de succes, sașii de aici reconvertindu-se la catolicism. Paradoxal, tocmai această victorie, la care s-a ajuns după decenii de turbulențe religioase, s-a tradus printr-o mai slabă rezistență a comunității catolice la presiunea blocului ortodox, ducând la un regres demografic constant, în urma numeroasele emigrări și apostazii ale catolicilor. În plus, vechea organizare a orașului Câmpulung ajunsese la apus, iar valorile comunitare, la care și catolicii contribuiseră, au început să decadă. Treptat, catolicii din acest centru urban și-au pierdut identitatea colectivă, ce a fost înlocuită cu una individuală. Evenimentele politico-militare de la sfârșitul secolului al XVII-lea și din secolul următor, când Țara Românească a devenit zonă tampon în conflictele dintre austrieci și otomani, nu au făcut decât să accelereze această evoluție care, în ciuda unui aport de nou-veniți, a dus la dispariția vechii comunități catolice din Câmpulung.

DRUMURI ȘI ORAȘE ÎN MOLDOVA SECOLELOR XVI-XVIII. CÂTEVA OBSERVAȚII

Marius Chelcu

Tema de față este suficient de cuprinzătoare, ca, de altfel, și extinderea în timp a acesteia, pentru a încăpea lesne între copertile unui volum monografic. Din acest motiv, în paginile următoare ne-am mărginit la prezentarea câtorva repere bibliografice, precum și a cadrului în care drumurile moldovenești și-au urmat cursul, străbătând istoria urbană a acestui spațiu în veacurile XVI și XVIII.

Seria lucrărilor în cuprinsul cărora drumurilor moldovenești li s-a acordat o atenție specială a fost deschisă de cele întocmite de Ioan Nistor. Cele trei studii publicate în limba germană de istoricul bucovinean la începutul secolului XX au impulsionat cercetările în acest domeniu. Primei lucrări, în care trecutul economiei Moldovei până în veacul XVII a fost recompus cu rigoare din perspectiva legăturilor comerciale cu țările mai apropiate sau mai îndepărtate¹, i s-au adăugat, la scurt timp, ca o firească întregire, un studiu dedicat vămilor², precum și o lucrare de referință în cuprinsul căreia două dintre capitole au ca subiect tocmai istoria transporturilor din Moldova, până în secolul al XVI-lea, inclusiv³. Acestor impulsuri le-au urmat studiile foarte aplicate ale Ceciliei Alinescu și Nataliei Pașa⁴ și cel al lui Emil Diacones-

¹ I. Nistor, *Die Auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV, XV und XVI. Jahrhundert*, Gotha, 1911.

² Idem, *Das moldauische Zollwesen im 15.-16. Jahrhundert*, în „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutsche Reich“, Jg. 36/1112, p. 235-282.

³ Idem, *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. Nache dem Quellen dargestellt*, Cernovitz, 1912.

⁴ Cecilia Alinescu și Natalia Pașa, *Vechile drumuri moldovenești*, în „Anuar de geografie și antropogeografie“, [6], București, 1914-1915, p. 3-43 + 1 hartă.

cu⁵. În cazul acestora, datorită adunării și interpretării informațiilor risipite în textele privilegiilor comerciale acordate de domnia Moldovei negustorilor lioveni sau brașoveni, în relatările călătorilor străini sau în hotarnicele unor moșii, precum și în surse mai târzii, cum ar fi condicile de vistierie din veacul XVIII sau observarea hărților la scară mijlocie și mare ridicate în același secol, s-a izbutit o reconstituire a cursului marilor drumuri și a variantelor acestora, la care s-a adăugat dezvăluirea păienjenșului de căi secundare. Dacă studiul Ceciliei Alinescu și Nataliei Pașa a fost croit în jurul evidențierii rolului cadrului geografic în desenarea rețelei de drumuri, cel al lui Emil Diaconescu a pornit de la intenția limpezirii controverselor istoriografice din jurul stabilirii locului luptelor date de Ștefan cel Mare pentru ocuparea tronului. În cazul acestui studiu, dorința de a redescoperi calea urmată de Ștefan cel Mare l-a purtat pe autor până la evidențierea unor realități din veacul al XVIII-lea, extensie care a diluat însă scopul enunțat prin titlu, Emil Diaconescu neizbutind, în final, să dea un răspuns valabil întrebării inițiale, unde și-a dobândit voievodul tronul. În ciuda acestui fapt, precizia cu care a fost identificată linia drumurilor moldovenești pentru o perioadă atât de lungă acordă și astăzi lucrării calitatea de reper obligatoriu pentru cei care încearcă să privească înspre trecutul căilor de comunicație. Pe aceeași temă și în aceeași perioadă au apărut articolele, cu caracter general, întocmite de Nicolae Iorga⁶ și același Ioan Nistor⁷. În cuprinsul lor nu mai aflăm însă trimiteri precise, cei doi istorici apelând la istoria vechilor drumuri doar ca pretext pentru a atrage atenția asupra importanței politice și economice a modernizării și diversificării căilor de comunicație ca fundament al consolidării României Mari.

Ideea rolului ce l-au avut drumurile comerciale în crearea statelor medievale românești susținută de Nicolae Iorga în conferin-

⁵ Emil Diaconescu, *Vechi drumuri moldovenești. Contribuțiuni în legătură cu luptele lui Ștefan cel Mare pentru ocuparea domniei*, extras din „Lucrările Societății Geografice «D. Cantemir»“, vol. II, Iași, 1939.

⁶ N. Iorga, *Drumurile de comerț creatoare ale statelor românești*, Conferință susținută la Institutul Economic Românesc, București, 1928.

⁷ I. Nistor, *Drumurile noastre în ultima sută de ani*, București, 1929.

ța de la Institutul Economic Român în 1928 va fi preluată și dezvoltată de P.P. Panaitescu, acesta adăugând-o șirului de motive care i-au determinat pe români să trăiască vreme de mai multe veacuri în țări diferite⁸. Într-un alt studiu, Panaitescu a urmărit soarta legăturilor comerciale dintre Polonia și Moldova, precum și influența acestor legături asupra statutului principatului de la est de Carpați⁹. Teoria drumurilor care separă a stârnit foarte curând reacții, căutându-se dovezi contrare, mizându-se pe faptul că P.P. Panaitescu a exclus din demonstrația sa locul Transilvaniei, nu neapărat din perspectivă politică, ci, mai curând, economică și spirituală. Din șirul lucrărilor care pun accent pe rolul unificator al drumurilor românești poate cea mai importantă rămâne aceea întocmită de Costin Murgescu¹⁰.

În cadrul contribuțiilor asupra istoriei drumurilor comerciale și a rolului lor în formarea statelor medievale românești nu putem ocoli considerațiile lui Gheorghe Brătianu¹¹, atunci când ne dezvăluie trecutul Mării Negre până la cucerirea otomană, și nici pe acelea ale lui Ș. Papacostea¹², S. Iosipescu¹³ sau V. Spinei¹⁴.

⁸ P.P. Panaitescu, *De ce au fost Țara Românească și Moldova țări separate?*, în *Interpretări românești*, ediția a II-a, postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 99-110.

⁹ Idem, *Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră în Evul Mediu*, în *Interpretări românești*, ed. cit., p. 83-98.

¹⁰ Costin Murgescu, *Drumurile unității românești. Drumul oilor. Drumurile negustorești*, București, Editura Enciclopedică, 1996, 184 p.

¹¹ Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră de la origini până la cucerirea otomană*, traducere de Michaela Spinei, ediția îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Victor Spinei, vol. I-II, București, Editura Meridiane, 1988.

¹² Șerban Papacostea, *Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (secolele XIV-XVI). Drum și stat*, în „Studii și materiale de istorie medievală”, vol. X, 1983, p. 9-56; pentru un bilanț al cercetărilor în domeniul rolului drumurilor ca liant al genezei statale românești, vezi idem, *Drumurile comerciale internaționale și geneza statelor românești în viziunea lui Nicolae Iorga și în istoriografia zilelor noastre*, în „Studii și materiale de istorie medievală”, vol. XVIII, 2000, Editura Istros, Brăila, p. 54-64.

¹³ Sergiu Iosipescu, *Drumuri comerciale în Europa centrală și sud-estică și însemnătatea lor politică (secolele XIV-XV)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» Iași”, XIX, 1982, p. 265-284.

¹⁴ Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, Editura Universității, 1994, p. 307-395.

O reluare a cercetării cursului drumurilor moldovenești, mai cu seamă a acelor care veneau de peste munți, o aflăm la Alexandru I. Gonța, într-un volum având ca subiect legăturile economice dintre Moldova și Transilvania până la sfârșitul secolului XVII¹⁵. Alexandru I. Gonța a dus mai departe, printr-o lărgire a orizontului și prin apelul la noi informații, observațiile din studiul lui Emil Diaconescu insistând, așa cum o cerea și titlul, asupra căilor care legau Moldova de Transilvania.

Din textele enumerate până acum răzbate ideea importanței căilor de comunicație ca factor de coagulare a vieții statale, dar și ca mijloc de obținere din partea domniei a suficiente resurse pentru organizarea statului și apărarea împotriva ofensivei otomane. Au atras mai întâi de toate atenția cele două rute importante de-a lungul cărora s-a desfășurat un însemnat comerț de tranzit între Marea Baltică și Marea Neagră, în fapt segmente ale marelui drum ce venea dinspre Europa Occidentală pentru a se îndrepta către Orientul mai apropiat sau mai îndepărtat. Dintre contribuțiile amintite, câteva sunt veritabile instrumente de lucru – numindu-le încă o dată pe cele ale Ceciliei Alinescu împreună cu Natalia Pașa, la care se adaugă studiul lui Emil Diaconescu, precum și substanțialul capitol redactat de Alexandru I. Gonța. Toate trei, datorită consistenței documentare, ne oferă o cunoaștere clară a localităților prin care treceau drumurile moldovenești, precum și a felului în care, datorită condițiilor politice și economice, aceste rute și-au modificat importanța. Din păcate, pentru acest din urmă subiect, cel al corectării traseelor și al ierarhizării lor, realitățile nu au fost urmărite în detaliu, decât până cel târziu în preajma veacului XVII, pentru situația din veacurile următoare cercetarea oprindu-se la observațiile prilejuate de studierea trecutului economic al Moldovei¹⁶ sau la monografiile unor așezări urbane.

¹⁵ Alexandru I. Gonța, *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII*, ediție, prefață, bibliografie și indice de I. Caproșu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 25-46.

¹⁶ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca veche*, în vol. *Opere economice*, ediție îngrijită de Georgeta Penelea, București, Editura Științifică, 1982,

Această situație nedumerește mai ales pentru că sursele sunt suficient de generoase în informații. Pentru studierea trecutului drumurilor și a rolului acestora în evoluția urbanizării în spațiul est-carpatic de mare folos sunt izvoarele documentare; amintim aici confirmările acordate unor boieri sau unor mănăstiri pentru stăpânirea vadurilor, hotarnicele unor moșii sau catastifele¹⁷ și sămile¹⁸ de vistierie. Acestor surse li se adaugă hărțile, în special cele realizate în veacul XVIII, atunci când cartografia europeană a făcut pași semnificativi spre o redare mai exactă a realităților geografice¹⁹. Nu putem ocoli din acest context harta lui Dimitrie Cantemir²⁰. Cărturarul domn, însușindu-și câștigurile cartogra-

p. 533-633; Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV-XVI)*, București, Editura Științifică, 1965, p. 65-67; Constantin Stoide, I. Caproșu, *Relațiile economice ale Brașovului cu Moldova. De la începutul secolului al XVIII-lea până la 1850*, Chișinău, Editura Universitas, 1992; Paul Cernovodeanu, *Economie și societate în țările române de-a lungul secolului al XVII-lea până la mijlocul secolului XVIII*, în *Istoria economică a României*, vol. coordonat de N.N. Constantinescu, București, Editura Economică, 1997, p. 131-135.

¹⁷ Constantin Turcu, *Cele mai vechi statistici moldovenesti*, în „Studii și cercetări științifice Iași”, *Istorie*, an. VII, 1956, fasc. 2, p. 74-84; I. Caproșu, *Structuri fiscale și administrative într-un catastif moldovenesc de vistierie din 1606*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D Xenopol» Iași”, XXX, 1993, p. 253-277; N. Iorga, *Studii și documente privitoare la istoria românilor*, vol. IV, București, 1902, p. 263-264, nr. XCIX („orânduiala birului” datează din iunie 1654).

¹⁸ I. Caproșu, *Sama Vistieriei Țării Moldovei pe anul 1762. Sama I (februarie-iulie)*, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei”, Iași, II-III, 1996-1997, p. 273-320; idem, *Sama Vistieriei Țării Moldovei pe anul 1762. „Sama a II-a”*, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei”, Iași, IV-VII, 1998-2001, p. 393-472; idem, *O samă a Visteriei Țării Moldovei (iulie – august 1797, mai 1798)*, în „Hrisovul. Revista Facultății de Arhivistică”, București, IX, 2003, p. 253-277.

¹⁹ Vasile Băican, *Geografia Moldovei reflectată în documentele cartografice din secolul al XVIII-lea*, București, Editura Academiei, 1996, p. 9.

²⁰ G. Vâlsan, *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice”, s. III, tom. VI, 1926, mem. IX, 19 p. Pentru reproducerea hărții de către d’Anville, vezi P.P. Panaitescu, *Contribuții la opera geografică a lui Dimitrie Cantemir*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice”, s. III, tom. VIII, 1927-1928, p. 167-186.

fiei vremii sale²¹ și având șansa adunării informațiilor de la boierii care l-au însoțit în surghiun²², a oferit cea mai bună hartă a Moldovei din prima jumătate a secolului XVIII, cel puțin până la ridicarea hărților la scară mijlocie și mare de către statele majore ale armatelor țariste și austriece²³.

În șirul surselor ale căror informații pot fi puse la lucru pentru a surprinde realitățile veacurilor trecute în domeniul drumurilor și a rolului lor în impulsivitatea vieții urbane se încadrează și descoperirile monetare. Încă din vremea când numismatica medievală românească era abia la început s-a admis că, pentru limpezirea trecutului vechilor drumuri, acest fel de mărturie s-ar dovedi folositor, deoarece prezența unei monede într-un anumit loc nu poate fi întâmplătoare, invitând la reflecții asupra trecutului zonei în care a fost descoperită²⁴. La cele enumerate până acum se pot adăuga, de bună seamă, și alte izvoare, fără a le uita pe cele narative, cronicile și relatările călătorilor străini, care vorbesc atât despre soarta drumurilor, cât și despre orașele moldovenești răsărite în calea lor ca locuri obligatorii de popas și de schimb.

În trecut, existența unei rețele de drumuri a depins într-o mai mare măsură decât în timpurile moderne de înfățișarea geografică a teritoriului, de mijloacele de transport folosite, atât pe uscat cât și pe apă, dar și de starea căilor de comunicație și de măsurile de organizare și de amenajare a acestora. Nu în ultimul rând, frecventarea unor drumuri a fost influențată de contextul politic și de cel economic dintr-o anumită perioadă. Pornind de la aceste considerente ne-am propus să urmărim felul cum acești factori și-au pus amprenta asupra evoluției rețelei de drumuri, implicit asupra orașelor Moldovei, până la jumătatea veacului XVIII.

*

²¹ Pentru influența cărturarilor greci de la Constantinopol asupra operei geografice a lui Dimitrie Cantemir, vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 167-180.

²² *Ibidem*, p. 181.

²³ Vasile Băican, *op. cit.*, p. 20.

²⁴ N. Iorga, *Drumurile de comerț creatoare ale statelor românești*, p. 12.

Rolul factorului geografic în trasarea rețelelor de comunicație nu poate fi neglijat atunci când se vorbește de existența acestora într-o perioadă în care omului i-au lipsit energia și priceperea de a modifica natura în favoarea lui. În cazul Moldovei nu se întâmplă altfel, de vreme ce și aici drumurile copiază orientarea curgerii principalelor râuri ce străbat țara, îndreptându-se către Dunăre și Mare²⁵. De asemenea, configurația terenului din regiunea montană și submontană de până la albia Siretului a impus o simetrie a traseelor ce o urmează îndeaproape pe cea a râurilor din zonă. De la răsărit de Siret însă, cu cât ne îndreptăm spre cuprinsul podișului Moldovenesc și al celui Basarabean, rețeaua drumurilor se transformă într-un păienjeniș, chiar dacă direcțiile principale rămân cele date de cursurile apelor mari, Prutul și Nistrul, și de afluenții acestora²⁶.

În cuprinsul unor lucrări de geografie istorică s-a insistat asupra rolului factorului geografic în apariția și evoluția aglomerărilor urbane²⁷. Pornindu-se de la criteriul geografic s-a încercat și o clasificare a orașelor în funcție de dispunerea lor. Astfel, potrivit acestor interpretări există centre situate la contactul unor mari unități fizico-geografice: Piatra și Ocna – la contactul dintre Carpați și Subcarpații Moldovei, Roman, Bacău și Adjud – la contactul dintre Subcarpați și Podișul Moldovei; Focșanii – la limita dintre Subcarpații de Curbură și Câmpia Română; Tecucii – la contactul dintre Podișul Moldovei și Câmpia Română. Numărul cel mai mare al orașelor moldovenești îl găsim în interiorul marilor unități naturale: Neamțul și Trotușul – în Subcarpații Moldovei; Adjudul în nord-estul Câmpiei Române, iar Galații în nord-estul aceleiași câmpii, și, mai cu seamă, în Podișul Moldovei: Siret, Suceava, Dorohoi, Botoșani, Ștefănești, Hârlău, Cotnari, Iași, Târgu Frumos, Vaslui, Huși, Bârlad sau Fălciu, și în Podișul Basarabiei: Hotin, Soroca, Orhei, Chișinău și Lăpușna²⁸.

²⁵ I. Nistor, *Handel und Wandel*, p. 13; Cecilia Alinescu și Natalia Pașa, *op. cit.*, p. 3.

²⁶ Cecilia Alinescu și Natalia Pașa, *op. cit.*, p. 3.

²⁷ Vasile Băican, *op. cit.*, p. 109.

²⁸ *Ibidem*.

Dar și în cazul orașelor din regiunea de podiș dezvoltarea multora dintre ele a fost favorizată de poziționarea lor în apropierea unor șei cu rol de zonă de contact aflate mai ales la cumpăna apelor dintre bazinele Siretului și Prutului pe unde se realizau importante legături între „drumul Siretului“, din vest, și „drumul tătăresc“ sau „drumul Bârladului“, mai spre est. Între aceste orașe, Dorohoiul se situează în apropierea șei Dersca, Botoșanii, în fața șei Bucecea, Târgu Frumos, în fața șeilor Ruginoasa și Strunga, Iașii, la nord de șeaua Bordea, prin care s-a dezvoltat foarte de timpuriu legătura spre valea Bârladului și Galați și, mai cu seamă, cea care traversa Prutul pe la vadul de la Țuțora, iar Hușii sunt plasați în fața înșeuării de la Dobrina de unde se făcea legătura cu „drumul Bârladului“ și drumul intens circulat desfășurat pe dreapta Prutului²⁹.

În domeniul stabilirii unei tipologii a orașelor moldovenești în funcție de poziția geografică și de rolul pe care îl îndeplineau de-a lungul drumurilor care le străbăteau, găsim preocupări și într-un studiu al lui Dimitrie Ciurea, care oferă următoarea clasificare: orașe adăpostite, din rândul cărora făceau parte Siretul, Baia și Șcheia, orașe în poziție strategică, numind aici Suceava, Neamțul și Vasluiul. Mult mai legate de căile de comunicație sunt orașele de vad: Șchei, Țuțora, Ștefănești, Fălciu și Galați, precum și cele de popas: Roman, Bacău, Adjud, Piatra, Bârlad, Tecuci, Târgu Frumos, Iași sau Huși³⁰.

Această scurtă retrospectivă a așezării orașelor moldovenești într-un spațiu cu un relief variat ne obligă să ne oprim și asupra stării drumurilor de-a lungul cărora se desfășura deplasarea oamenilor și a mărfurilor. Întâi de toate nu trebuie să uităm că viteza transporturilor nu a cunoscut prefaceri majore timp de secole și că abia odată cu revoluția industrială apar schimbări ale

²⁹ *Ibidem*, p. 110.

³⁰ D. Ciurea, *Noi considerații privind orașele și târgurile din Moldova în secolele XIV-XIX*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol» Iași“, 1970, VII, p. 23.

ritmului impus până atunci mișcării oamenilor³¹. În privința transporturilor pe uscat, de pildă, vitezele se accelerează datorită construirii unor drumuri moderne, îmbunătățirii vehiculelor care transportă mărfuri și călători, înființării stațiilor de poștă, toate aceste progrese generalizându-se însă, numai către 1830³². Cam în aceeași perioadă, modernizarea căilor de transport devine o temă de actualitate și în Țările Române, deoarece noile condiții în care se desfășoară comerțul după anularea monopolului otoman fac tot mai vizibile întârzierile, toate categoriile sociale resimțind lipsa drumurilor: „boierul, când își cară fânul și lemnele, arendașul când își cară bucatele la Galați sau Brăila, negustorul când își duce marfa la București și în Iași și țăranul peste tot anul”³³. Dezbaterile pe marginea necesității amenajării căilor de comunicație se înmulțesc în perioada regulamentară; abia atunci se vor face primii pași către modernizarea drumurilor în Moldova³⁴, însă insuficienți pentru ca „țăranul să nu mai aștepte iarna și pârția ca să care produsele de peste an”³⁵. În perioada aflată în atenția noastră starea drumurilor a depins de configurația geografică, de consistența solului și, implicit, de condițiile climatice. Aceste limite au făcut dificil transportul pe uscat a unor cantități mari de produse, în special a celor având o greutate mare, cum ar fi grânelor, orașele asigurându-și necesarul de cereale din zona învecinată. Transportul acestor produse

³¹ Bogdan Murgescu, Florin Bonciu, *Considerații asupra abordării mondiale a proceselor istorico-economice*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol» Iași”, XXX, 1993, p. 523.

³² Fernand Braudel, *Structurile cotidianului: posibilul și imposibilul*, vol. I, traducere și postfață de Adrian Riza, București, Editura Meridiane, 1984, p. 12.

³³ Ion Ghica, *Despre căile noastre de comunicație*, în *Scrieri economice*, vol. III, *Studii și contribuții. Cu o Anexă de mărturii scrise despre Ion Ghica omul, scriitorul și economistul*, București, [f.a.], p. 51.

³⁴ Leonid Boicu, *Căile de comunicație în Moldova între 1834-1848* (II), în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» Iași”, V, 1968, p. 121-144.

³⁵ Ion Ghica, *op. cit.*, p. 51.

pe distanțe mai mari era cel mai adesea împlinit prin impuneri ale țăranilor la cărături obligatorii³⁶, necesare pentru satisfacerea nevoilor de aprovizionare ale curții de la Iași, pentru întreținerea garnizoanelor otomane din raiale, ori pentru înlesnirea deplasării corpurilor de oaste în timpul campaniilor militare. Tot în rândul obligațiilor se încadrează și lucrările de întreținere a drumurilor mari prin săparea acestora sau prin ridicarea unor poduri peste ape. Din acest motiv, stăpânii au căutat în permanență să obțină degrevări de la astfel de sarcini pentru moșiile lor, scutirea de podvoade fiind în toată perioada medievală una dintre imunitățile cele mai râvnite.

Când vorbim despre înfățișarea vechilor drumuri și despre încercările de amenajare a acestora trebuie să ne oprim asupra metodelor de traversare a râurilor. Mijloacele tehnice și materiale ale vremii nu au permis construirea unor poduri fixe peste râurile mai mari, Siretul, Prutul sau Nistrul; acolo unde albiile se lărgeau, apa era traversată pe poduri umblătoare. Podurile fixe, majoritatea construite din lemn, se ridicau doar peste pâraie, iar cele peste marile râuri le aflăm doar pe cursurile superioare ale acestora.

Dacă privim de-a lungul Nistrului, un vad important de trecere, pe lângă cel din nord, din dreptul Hotinului, unde înaintea expediției de cucerire a Cameniței a fost construit un pod fix³⁷, se afla între moșia Budele și târgul Movilău de peste Nistru. Acolo, în veacul XVIII, a funcționat un pod umblător, venitul acestuia și al luntrilor de peste apă revenind stăpânului moșiei, vornicul Iordache Cantacuzino. Situat la graniță, vadul avea o importanță economică sporită, deoarece acolo se desfășurau iarmaroacele Movilăului³⁸. Domnia, prin intermediul dregătorilor de la ținutul

³⁶ Pentru aceste obligații, vezi Constantin C. Giurescu, *Două vechi obligații fiscale românești: cărăturile pe cai și podvoadele cu boii*, București, 1947.

³⁷ Ion Neculce, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și o samă de cuvinte*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1982, p. 217.

³⁸ Dintr-un alt act aflăm că stăpânului moșiei îi reveneau 75 de lei pe an în urma funcționării podului, vezi Corneliu Istrati, *Condica lui Constantin Ma-*

Soroca, a căutat să-și asigure un anumit control asupra funcționării aceluia pod, dezvăluind, astfel, și însemnătatea strategică a locurilor de trecere de la marginea țării. Din acest motiv, boierul era oprit să arendeze venitul podului, fiind obligat de domnie să primească acel venit doar din partea căpitanului de Soroca, iar acesta din urmă „să ia podul în seama lui”³⁹.

Încălcarea dispozițiilor domniei în privința regimului podurilor umblătoare de la hotar atrăgea sancțiuni, cum s-a întâmplat, de pildă, în cazul podului de la vadul Iarovii, pe Nistru, din dreptul moșiilor Balinți și Cremenciuc stăpânite de Ilie Buzne, fost vornic de poartă. Fiind construit de un polon, venitul podului era împărțit cu boierul moldovean; o ilegalitate ce-l va determina pe căpitanul de Soroca să intervină și să preia tot venitul, iar domnia, în urma judecății, să decidă că „nu i să cade lui Ilie, nici altuia, să facă alișveriş cu leșii”, ci doar dreptul de a-și face singur pod umblător în dreptul acelei moșii⁴⁰. Problema controlului podurilor și vadurilor de la Nistru era una mai veche. Încă din 1703, cu ocazia redactării unei convenții de graniță otomano-moldo-poloneze, partea polonă reclama nedreptatea ce i s-a făcut de către domnia Moldovei care ar fi luat în stăpânire podurile din părțile Hotinului și Sorocăi, ca și cele de la unele vaduri, chiar dacă din vechime ele se aflau în posesiunea Republicii⁴¹. Din hotărârile pe care domnia le ia spre mijlocul secolului XVIII reiese că situația a rămas în litigiu și că domnia au căutat în permanență să-și mențină controlul la hotarul de la Nistru.

Drumurile din interiorul țării traversau apele prin vadurile cu poduri situate în cuprinsul unor moșii, drumetii fiind obligați să plătească stăpânilor brudina. Actele vremii sunt generoase în informații privitoare la aceste locuri de trecere. Mulțimea acestor

vrocordat, vol. III, Iași, 1987, p. 422-423, nr. 1660 (în continuare se va cita: *Istrati, Condica Mavrocordat*).

³⁹ *Ibidem*, III, p. 9-10, nr. 1276; *ibidem*, II, Iași, 1986, p. 81, nr. 181.

⁴⁰ *Ibidem*, II, p. 71-72, nr. 146.

⁴¹ Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta otomană în documente turcești (1601-1712)*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1984, p. 468, nr. 225.

informații se datorează nenumăratelor pricini ivite între stăpâni. În șirul acestor judecăți se încadrează, spre exemplu, aceea pentru venitul podului umblător de peste Bistrița, din dreptul târgului Bacău, între sătenii din Pâncești și călugării de la mănăstirea Trei Ierarhi. Pânceștii cer să li se facă și lor parte din venitul podului, fiindcă Bistrița, în urma revărsării apelor, și-a mutat cursul și a intrat pe moșia lor⁴². Conflictul este atât de intens, încât podarii tocmiți de mănăstire nu le mai dau voie sătenilor să-și treacă vitele pe pod⁴³. Chiar dacă locuitorii din Pâncești aduc suficiente dovezi în sprijinul pretenției lor de a obține împărțirea venitului, călugărilor de la Trei Ierarhi li se confirmă dreptul, în baza actelor vechi în care se menționează că, indiferent de schimbarea cursului râului, vadul cu pod umblător va rămâne veșnic în stăpânirea mănăstirii⁴⁴.

Pe partea stângă a Siretului, în dreptul Romanului, se afla satul Gădinti, stăpânit în prima jumătate a secolului XVII de către Dumitru Buhuș⁴⁵. Stăpânul acelei moșii ridica și venitul podului umblător situat pe un drum secundar ce lega Romanul de Vaslui prin Negrești.

Un alt pod peste Siret se găsea în hotarul satului Ionășești. La vânzarea unei părți din acel sat, împreună cu o parte din venitul podului și al morii, erau martori șoltuzul și pângarii din Tecuci⁴⁶. Podul Ionășeștilor se afla pe drumul ce lega Bârladul de Putna și, în continuare, de Focșani, prin Nicorești.

De-a lungul Prutului, pe drumul ce venea dinspre Hotin, un pod, se pare, fix, se afla între Lipcani și Rădăuți-Prut. Venitul aceluși pod era, în 1635, împărțit între fiii lui Badiul⁴⁷, pentru ca

⁴² Istrati, *Condica Mavrocordat*, II, p. 465-466, nr. 1134.

⁴³ *Ibidem*, p. 84, nr. 188.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 546-547, nr. 1194.

⁴⁵ *Documenta Romaniae Historica*, A, *Moldova*, vol. XXI (1632-1633), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, Editura Academiei, 1971, p. 289-292, nr. 234.

⁴⁶ *Ibidem*, vol. XIX (1626-1628), întocmit de Haralambie Chirca, București, Editura Academiei, 1969, p. 342-343, nr. 260; p. 466-470, nr. 340.

⁴⁷ *Ibidem*, vol. XXIII (1635-1636), întocmit de Leon Șimanschi, Nistor Cioacan, Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, Editura Academiei, 1996, p. 285-286, nr. 241.

în secolul XVIII podul de la vadul Lipcanilor să treacă în grija unui agă turc din raiă. Mai jos de acest vad, Prutul mai putea fi trecut pe podul de la Tabăra, „ce este făcut pe dubasă“, brudina aceluși pod revenind egumenului mănăstirii Cetățuia, chiar dacă beneficiile fuseseră pretinse și de către călărășii de acolo⁴⁸. Același râu mai era traversat și pe la Fălciu; dintr-o poruncă domnească reiese că tătarii erau obligați să treacă Prutul doar pe la podul de acolo. Existau însă numeroase încălcări ale acestei prevederi, motiv pentru care domnul îi va cere marelui căpitan de Codru să curme abuzurile⁴⁹.

Din cuprinsul hărților rusești și austriece de la sfârșitul veacului XVIII putem afla mai lesne locurile unde drumurile traversau râurile pe poduri⁵⁰. Numărul și calitatea acestor construcții, precum și statutul lor juridic, adesea disputat între stăpânii moșiilor pe care se aflau, au afectat într-o oarecare măsură circulația. Aceste insuficiențe vor persista și în primele decenii ale secolului XIX, abia în perioada regulamentară croindu-se planuri de modernizare a drumurilor și implicit a podurilor vechi sau se vor aloca fonduri pentru construcția altora noi⁵¹.

*

Mijloacele de transport. Tipul de atelaje folosit în Moldova pentru transport este cunoscut atât din relatările călătorilor străini, cât și din documentele sau cronicile vremii. Pentru transportul mărfurilor mai grele se utilizau carele trase de cai sau de boi. Multă vreme a fost folosit carul german masiv, cu roțile egale, imaginea acestor atelaje păstrându-se în pictura unor biserici din veacul XVI. Acest tip de car a străbătut drumurile noastre o lungă perioadă până când, probabil cel mai devreme în secolul XVIII, a fost concurat de *arabaua* orientală, mai ușoară și mai flexibilă. Numeroase erau transporturile cerute de domnie, fie

⁴⁸ Istrati, *Condica Mavrocordat*, II, p. 19-20, nr. 33.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 130, nr. 305.

⁵⁰ Vasile Băican, *op. cit.*, p. 136, figura 22.

⁵¹ L. Boicu, *op. cit.* (II), p. 126.

pentru nevoile curții, fie pentru ale unor mănăstiri din Iași. Plata acestor transporturi se făcea cu banii Vistieriei. Aflăm, de exemplu, de chirii plătite pentru transportul cu care trase de boi al varului de la Dumbrăveni⁵² sau al lemnelor și cărămizilor de care avea nevoie mănăstirea Trei Ierarhi, aduse de la Răchiteni⁵³. Teama de rechizițiile de animale și atelaje afecta, uneori, transportul de produse către orașe. Situații ca acestea obligă domnia să intervină și să-i încurajeze pe locuitori să aducă cereale la vânzare: grâu, orz, mălai, făină, amintindu-se că boii și carele celor ce vor veni nu vor fi luate la nici un beilic, iar produsele se vor vinde la prețul pieței⁵⁴. Această cerere intervenea după o perioadă în care războiul a dus la bejenirea țării, iar lipsurile au fost accentuate de o secetă prelungită și de foamete în anul 1740⁵⁵.

După strângerea recoltelor țărani se îndeletniceau cu transportul mărfurilor. Astfel se întâmplă în cazul a doi locuitori din satul Heci care s-au înțeles în privința prețului unei perechi de boi, cumpărătorul urmând să achite o parte din sumă la întoarcerea dintr-o căraușie; în pofida speranțelor, însă, câștigul nu a fost suficient de mare pentru a fi plătită datoria⁵⁶.

Existau și cărauși de profesie. În această categorie îi putem încadra pe locuitorii satelor Comănești și Dărmănești, de pe valea Trotușului, la marginea țării dinspre Transilvania. Aceștia, în

⁵² Istrati, *Condica Mavrocordat*, II, p. 231, nr. 590.

⁵³ *Ibidem*, p. 232, nr. 591.

⁵⁴ I. Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, volumul V, *Acte interne (1741-1755)*, Iași, Editura Dosoftei, 2001, p. 39, nr. 55.

⁵⁵ Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *Cavalerii Apocalipsului*, București, Editura Silex, 1993, p. 153. Dificultățile generate de război și foamete, având ca efect scumpirea produselor, precum și măsurile luate în acel context de Grigorie al II-lea Ghica sunt amintite în *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, ediție de Ariadna Camariano-Cioranu și Nestor Camariano, București, 1965, p. 499 și 501. O sursă de aprovizionare cu hrană menționată în cronică și confirmată documentar a constat atunci în strângerea ușurului datorat de satele stăpânite de tătari în Moldova. Cu împlinirea acestei dări era însărcinat căpitanul de Greceni (vezi Istrati, *Condica Mavrocordat*, II, p. 69, nr. 141).

⁵⁶ Istrati, *Condica Mavrocordat*, II, p. 50-51, nr. 126.

baza unor vechi privilegii, aveau dreptul să practice cărăușia, deoarece „toți cei care veneau din țară cu negoț aveau obligația să descarce tot negoțul la Comănești și, de acolo, străjerii să-l ducă în Țara Ungurească sau unde ar fi fost voia negustorilor, fără a plăti vamă”⁵⁷. În aceeași vreme, un negustor din Țara Românească tocmește negustori ruși pentru a-și duce mărfurile în orașele de peste Nistru⁵⁸.

Domnii și boierii foloseau cociile și rădvanele. La începutul veacului XVI, rădvanele și harnașamentul acestora erau articole de import. Domnii munteni și moldoveni comandau de la Brașov rădvanele, ca de altfel și roțile ferecate de car sau șeile⁵⁹. La începutul secolului XVIII, în slujba Curții din Iași se aflau mai mulți vizitii, numiți cocieri domnești, orânduți sub conducerea unui vătav⁶⁰. Întreținerea cociilor și rădvanelor era făcută de meșteri, precum era un țigan dăruit, din greșeală, unui boier, dar pe care domnia îl va readuce la grajdul domnesc, unde urma să lucreze „la bolduri de rădvanuri domnești și la cocii ce se fac pentru treaba măriilor sale hanilor și altor agi și să spoiască hierăli”⁶¹. Roțile erau lucrate în țară, fapt ce reiese dintr-o scrisoare trimisă marelui serdar însărcinat a pune să se facă 50 de roți pentru carete, rădvane și carele domniei⁶².

Și boierii foloseau pentru transport cociile. La schimbarea din domnie a lui Miron Barnovschi, vornicului Gavrilaş, pe drumul ce ducea spre Hârlău, i-a fost prădată o cocie în care transporta „o mie trei sute șaizeci de galbeni, o dulamă de adămască, și o dulamă de atlas, cu blane, și o blană de jder, și o blană de spinări de hulpe, și un căftan de zarba de cea bună, și un căftan de adămască, cu jderi, cu bumbi de mărgăritar, și dzece caragie, și o sabie ferecată, și o laduncă cu argintu, de 20 de taleri buni, și un

⁵⁷ *Ibidem*, p. 10-12, nr. 11.

⁵⁸ I. Caproșu, *op. cit.*, V, nr. 145.

⁵⁹ Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 148.

⁶⁰ I. Caproșu, *op. cit.*, volumul III, *Acte interne (1691-1725)*, Iași, Editura Dosoftei, 2000, nr. 561, 562, 564 și 573.

⁶¹ *Ibidem*, nr. 578.

⁶² *Ibidem*, V, nr. 75.

covor nou, și o scoarță nouă, și cocia cu bulgariu (folosit pentru acoperirea cociei), cu hamuri nouă cu tot⁶³.

Știri despre mijloacele de transport din Moldova și înfățișarea acestora găsim și în relatările călătorilor care au străbătut Moldova. La sfârșitul veacului XVI, François de Pavie își amintește că la plecarea sa din Iași toți cei care îl însoțeau și-au cumpărat, cu un preț scăzut, „câte o trăsuriică trasă de un cal așa cum se fac acolo, atât de joasă și de ușoară, încât într-un loc primejdios se poate trece ușor ridicând-o pe umeri“ iar din pricina acestor dimensiuni nu încăpea în ea decât cel mult un om cu salteaua și merindele sale⁶⁴. Dincolo de îndoielile pe care le trezesc unele pasaje din textul călătorului francez⁶⁵, existența acestui tip de trăsura în Moldova veacului XVI este sugerată și de reprezentările din picturile unor biserici din aceeași perioadă și de relatările lui Paul de Alep⁶⁶.

Tot în privința mijloacelor de transport, poruncile trimise către mijlocul secolului XVIII dregătorilor de la menzili cuprind instrucțiuni în privința deplasării unor funcționari otomani sau a unor soli. Astfel, pentru transportul unui boier muntean pe vreme de iarnă în drumul spre Tighina se porunca ca la fiecare menzil să i se dea 4 cai cu o sanie, doi surugii și 6 cai de călărie⁶⁷. Tot cu sania se deplasa și marele ușer mergând spre Ismail⁶⁸. Dar iarna se putea merge și cu rădvanul spre Focșani pentru întâmpinarea mehterbașei, împreună cu 6 cai și o călăuză⁶⁹, sau cu 4 cai de căruță și doi cai slobozi și călăuză, așa cum se cerea

⁶³ *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova*, vol. XXIII (1635-1636), întocmit de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, Editura Academiei, 1996, p. 340-342, nr. 304 și p. 342-343, nr. 305.

⁶⁴ *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, editat de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1971, p. 183.

⁶⁵ O critică a textului în *ibidem*, p. 176.

⁶⁶ *Ibidem*, vol. VI, îngrijit de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Mustafa Ali Mehmet, București, Editura Științifică, 1976, p. 23.

⁶⁷ Istrati, *Condica Mavrocordat*, II, p. 131, nr. 311.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 132, nr. 313.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 7, nr. 5.

să i se asigure lui Iosif al doilea logofăt, care pleca, în luna decembrie, mergând prin Troțuș, iar de acolo în Țara Ungurească⁷⁰.

Viteza transporturilor care modelează spațiul românesc a stabilit, în trecut, o succesiune de escale regulate⁷¹. În secolul XVIII, datorită bogăției documentelor, avem mai multe informații despre menziliuri, aflate la răspântiile drumurilor, acolo unde apăruseră mai cu seamă orașele, de-a lungul celor mai frecventate rute supraviețuind și mici târguri. Dacă ar fi să urmărim doar o parte dintre locurile cele mai importante de menzil vom descoperi că acestea erau organizate în centrele urbane înșirate de-a lungul drumurilor care străbăteau țara. În cazul poruncilor date pentru organizarea conacelor la trecerea demnitarilor otomani de la Iași „pe drumul cel mare în jos”⁷² observăm că menzilurile erau organizate la Vaslui⁷³, Bârlad și Puțeni⁷⁴, de unde se ajungea la Galați⁷⁵. Pentru trecerea pașei de Hotin se organizau conace la Bârlad și Ciorăști, iar pentru bunul mers al aprovizionării erau implicați și vornicii de Bârlad, domnia dând poruncă mazelilor și târgoveților să asculte de boierul desemnat în vederea organizării conacelor⁷⁶. Bârlădenilor li se poruncea să ajute când vor fi „calabalăcuri” multe la menzil⁷⁷ sau să asigure aprovizionarea cu orz⁷⁸ și fân⁷⁹. Importanța acestor locuri de popas este evidențiată și în cuprinsul hărții alcătuite de Dimitrie Cantemir, unde localități ca Lipcani și Puțeni sunt înfățișate cu semne care ar sugera existența vieții urbane, chiar dacă în textul *Descrierii Moldovei*⁸⁰ acestea nu sunt trecute în șirul orașelor. Cele două

⁷⁰ *Ibidem*, p. 7, nr. 5; p. 211, nr. 526.

⁷¹ Fernand Braudel, *op. cit.*, p. 295.

⁷² Istrati, *Condica Mavrocordat*, II, p. 93, nr. 219.

⁷³ *Ibidem*, p. 78, nr. 171.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 96-97, nr. 230.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 149, nr. 363; p. 190, nr. 458.

⁷⁶ *Ibidem*, III, p. 469, nr. 1743; p. 397, nr. 1615.

⁷⁷ *Ibidem*, nr. 2012 și 2968 (în mss.).

⁷⁸ *Ibidem*, nr. 2826 și 2961 (în mss.).

⁷⁹ *Ibidem*, nr. 2733 și 3139 (în mss.).

⁸⁰ Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, traducere după originalul latin de Gh. Guțu, introducere de Maria Holban, comentariu istoric de N. Stoicescu,

erau plasate atunci favorabil pentru o astfel de evoluție. Lipcanii erau situați la un vad peste Prut, pe drumul ce lega Camenița prin Hotin de Constantinopol, aici existând, în secolul XVIII, și un pod⁸¹, iar Puțenii erau un loc de popas situat pe drumul direct dintre Bârlad și Galați. Condiții similare existau și la Greceni. Acolo funcționa un menzil important aflat sub autoritatea unui căpitan. Nici această localitate nu accede, cel puțin până spre mijlocul secolului XVIII, în categoria târgurilor, în documente locuitorii continuând să fie numiți săteni⁸², cu toate că tot acolo funcționa și un punct de vamă pentru negustorii din Rumelia⁸³ sau pentru armenii care aduceau marfă din Polonia⁸⁴.

*

Rolul factorului politic și al celui economic. Confruntând informațiile cuprinse în documente, în cronică și în reprezentările cartografice ale Țării Moldovei vom constata că, în mare măsură, rețeaua urbană din acest spațiu nu cunoaște modificări însemnate de la jumătatea veacului al XVI-lea până la mijlocul celui de-al XVIII-lea, numărul orașelor rămânând cam același. Chiar dacă orașe precum Târgul Putnei sau Lăpușna decad, locul lor va fi luat de Focșani și Chișinău. O sporire a numărului centrelor urbane se va petrece abia către sfârșitul veacului XVIII, însă fenomenul apariției târgușoarelor pe moșiile mănăstirești sau boierești, prin hrisov domnesc, se încadrează într-un context politic și economic diferit, ca efect al înlesnirilor tratatului de la Kuciuk-Kainargi. Aceste observații ne sugerează că, la jumătatea veacului XVI, rețeaua urbană de bază a Moldovei, care număra aproximativ 30 de orașe, era deplin constituită, iar traseele drumurilor care făceau legătura între aceste centre nu au cunoscut modificări însemnate. Faptul că numărul orașelor rămâne con-

cu notă asupra ediției de D.M. Pippidi, București, Editura Academiei, 1973, p. 75-76 și p. 79-81.

⁸¹ Vasile Băican, *op. cit.*, p. 103.

⁸² Istrati, *Condica Mavrocordat*, II, p. 275, nr. 748.

⁸³ *Ibidem*, nr. 2685 (în mss.).

⁸⁴ *Ibidem*, nr. 2723 (în mss.).

stant pentru o lungă perioadă de timp s-a datorat, fără îndoială, condițiilor politice și economice din Moldova acelor veacuri.

În majoritatea lucrărilor dedicate trecutului economic s-a accentuat rolul nefast pe care l-a avut pierderea de către domnie a controlului asupra rutelor comerciale ce străbăteau Țara Moldovei după cucerirea cetăților de la Dunăre și Mare, pentru ca, spre mijlocul secolului XVI, transformarea Tighinei în raia⁸⁵ și desprinderea părții sudice a Moldovei să desăvârșească acel proces. O privire mai atentă a contextului general ne dezvăluie însă o serie de nuanțe ale acestei interpretări tranșante.

Fără îndoială că în cadrul economiei-univers europene țărilor române le-a revenit, în secolele XIV și XV, rolul de a asigura tranzitul mirodeniilor și al altor mărfuri orientale din bazinul Mării Negre spre Europa Centrală⁸⁶. Totuși, această situație a durat atât timp cât centrul continentului a înregistrat o ridicare economică pe fondul crizei secolului XIV, care lovise din plin Occidentul. Acea ridicare a determinat sporirea cererii pentru produsele orientale de lux și a stimulat prosperitatea drumurilor directe pe uscat, drumuri care au străbătut și spațiul românesc. Privind însă către extremitatea nordică a drumului care traversa istmul ponto-baltic, spre orașele Hansei, zărim încă din veacul XV semnele decăderii⁸⁷. Explicațiile de natură politică sau economică vizând sistemul arhaic de schimb practicat de negustorii germani sunt doar efecte ale aceleiași serioase vijelii de la sfârșitul secolului al XIV-lea care trebuia să lovească economiile cele

⁸⁵ O lucrare temeinică având ca subiect trecutul cetății de pe Nistru este aceea a lui Dinu Poștarencu, *Din istoria Tighinei*, Chișinău, Editura Universitas, 1992, o radiografiere solidă a originii și destinului cetății și localității din preajmă, cercetarea fiind susținută atât de sursele documentare, cât și de descoperirile arheologice. Desprinderea cetății și a teritoriului înconjurător de sub autoritate moldovenească și transformarea în raia nu a întrerupt existența comunității românești din oraș. Moldovenii au locuit în partea de nord a cetății, în suburbia Lipcani. Evlia Celebi, la mijlocul veacului XVII, aprecia că orașul cuprindea șapte cartiere musulmane și tot atâtea cartiere valahe.

⁸⁶ Bogdan Murgescu, Florin Bonciu, *op. cit.*, p. 540.

⁸⁷ Philippe Dollinger, *La Hanse (XIIe-XVIIe siècles)*, Paris, 1964, p. 444-452.

mai prost plasate⁸⁸. Și chiar dacă spre orașele Baltice, în special către Danzig⁸⁹, recunoscut, de altfel, în secolul XVII, ca principal port cerealier⁹⁰, continuă să se îndrepte grâne, lemn, animale, piei sau silitră, totuși cea mai mare parte a acestor produse vor fi procurate din regiunile mai apropiate. Această diminuare a ariei de aprovizionare era o condiție obligatorie pentru ca valoarea, destul de redusă, a acelor mărfuri, să nu fie afectată de cheltuielile de transport. În consecință, Liovul⁹¹ sau Cracovia, altădată puncte importante ale comerțului hanseatic, vor deveni, în secolul XVI, mult prea îndepărtate față de debușeele celor două mări.

La celălalt capăt, spre sud, diminuarea lentă, dar continuă a comerțului internațional cu produse orientale destinate Europei Centrale și Apusene, iar, în sens invers, scurgerea mărfurilor venite dinspre Apus, nu-și află pricina doar în schimbarea stăpânului în bazinul pontic. Imperiul Otoman nu ar fi avut nici un interes în descurajarea acestui comerț; politica Porții de înstăpânire la Marea Neagră se poate interpreta, mai curând, ca o acțiune de recuperare a moștenirii bizantine⁹². Ca succesori ai bazileilor, sultanii au înțeles să aducă în granițele lor tot ceea ce risipiseră

⁸⁸ Fernand Braudel, *Timpul lumii*, vol. I, traducere și postfață de Adrian Riza, București, Editura Meridiane, 1989, p. 121.

⁸⁹ Philippe Dollinger, *op. cit.*, p. 286.

⁹⁰ Fernand Braudel, *Structurile cotidianului*, vol. I, p. 140.

⁹¹ Locul Liovului în comerțul de tranzit care străbătea Moldova pe drumul comercial din Polonia spre Marea Neagră, debușeu al negoțului orașelor hanseatice și flamande spre Orient, a fost precizat în mai multe lucrări privitoare la relațiile economice ale Moldovei, precum și în cele dedicate istoriei urbane. Amintim aici pe cele ale lui N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, București, 1899, p. 39-59; idem, *Relațiile comerciale ale țărilor noastre cu Lembergul*, I, București, 1900; P.P. Panaitescu, *Drumul comercial*, ed. cit., p. 83-98; Constantin C. Giurescu, *Târguri sau cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, Editura Academiei, 1967, p. 60.

⁹² Ștefan Andreescu, *Problema „închiderii” Mării Negre la sfârșitul secolului al XVI-lea și în prima jumătate a celui de-al XVII-lea*, în vol. *Din istoria Mării Negre (genovezi, români și tătari în spațiul pontic în secolele XIV-XVIII)*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 220-223.

bizantinii de-a lungul timpului, fie în favoarea orașelor italiene, fie în beneficiul tătarilor sau al altor state răsărite în urma agoniilor fostului imperiu. Astfel că, nu doar simpla prezență a otomanilor pe tot întinsul țărmului mării, pe care, de altfel, nu l-au putut controla exclusiv niciodată⁹³, i-a izgonit pe vechii negustori, ci motive mult mai pragmatice decât o posibilă înăsprire a regimului tranzitului. În timp ce otomanii căutau să încercuiască mările interioare, cei care priveau spre nemărginirea celor exterioare izbuteau, deja, să vadă ce se află dincolo de ele. Aceste noi căi s-au arătat treptat mai lesnicioase decât cele continentale, urmând o regulă valabilă oricărui timp, potrivit căreia deschiderea unor noi trasee a însemnat abandonarea celor vechi. În acest context, încă din anul 1504 venețienii constată cu îngrijorare că la Alexandria nu mai puteau găsi nici măcar un sac de piper, aceeași soartă având-o și alte mărfuri coloniale⁹⁴. Oricum, desăvârșirea controlului otoman asupra Mării Negre a mers în paralel cu pierderea rolului acesteia de „placă turnantă” a comerțului internațional⁹⁵, așa cum nici Orientul Apropiat nu mai constituie, prin excelență, răscrucea lumii, ca pe vremea Bizanțului și a primelor cuceriri ale Islamului⁹⁶. În perioada de care ne ocupăm, Marea Neagră mai păstrează doar o importanță regională, necesară atât înstăpânirii otomane în această parte a Europei, dar și aprovizionării capitalei imperiului, un oraș supradimensionat în raport cu posibilitățile economice ale aceluși timp. Un oraș care reușește să se hrănească tocmai prin grija cu care otomanii domină teritoriile din Balcani și bazinul pontic⁹⁷, Marea Neagră fiind numită de un consul englez, chiar și la jumătatea secolului

⁹³ Amintim doar dificultățile provocate traficului în Marea Neagră de raidurile șeicilor căzăcești, tot mai frecvente în veacul XVII (Ștefan Andreescu, *Reacții contra dominației otomane asupra Mării Negre în prima jumătate a secolului al XVII-lea: alianța dintre cazaci și tătari*, în vol. cit., p. 261-272).

⁹⁴ Fernand Braudel, *Timpul lumii*, vol. II, p. 180.

⁹⁵ Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 112-153.

⁹⁶ Fernand Braudel, *op. cit.*, vol. II, p. 123.

⁹⁷ Halil Inalcik, *Imperiul Otoman. Epoca clasică. 1300-1600*, ediție și studiu introductiv de Mihai Maxim, traducere, note, completarea glosarului și indicelui de Dan Prodan, Editura Enciclopedică, 1996, p. 241.

XVIII, „doica Constantinopolului“, care îl îndestulează cu aproape tot ceea ce este trebuitor⁹⁸. Orice dereglare a acestui mecanism provoacă neliniște la Istanbul, așa cum s-a întâmplat la sfârșitul secolului XVI, când revolta țărilor române și a popoarelor din sudul Dunării a zădărnicit pentru scurtă vreme acea scurgere continuă de produse⁹⁹.

În acest context, dacă orașele nu se înmulțesc, iar drumurile își păstrează în mare măsură cursul stabilit cu mult înainte, asistăm la modificări ale ierarhiei. Orașe și drumuri care până la mijlocul veacului XVI au avut o însemnătate mai mare suferă acum o știrbire a importanței, lăsând locul altor drumuri și orașe care cunosc o perioadă de creștere.

Pentru a exemplifica această situație vom zăbovi asupra a două cazuri. Primul este drumului Siretului. Acesta, până la Adjud, a urmat în permanență albia râului, mai ales pe partea sa dreaptă, unde terenul oferea o cale mai lesnicioasă. Drumul Siretului a unit din vechime Liovil cu orașele din Țara Românească¹⁰⁰, de aceea a mai fost numit și „drumul muntenesc“¹⁰¹. El venea dinspre Colomeea și intra în țară traversând Nistrul pe la vadul de la Mihalcea, de unde se îndrepta către Coțmani și Lențești, pentru ca apoi, întâlnind cursul superior al Prutului, să-l treacă prin vadul de la Cernăuți. De la Cernăuți se ajungea la Târgul Siret, iar de acolo, prin câteva variante, drumul cobora spre Suceava; până aici drumul a mai fost cunoscut și sub numele de „drum al Liovilului“¹⁰². De la Suceava, mergând spre sud, se ajungea la Roman, Bacău și Adjud și abia din acest ultim punct călătorul se îndepărta de lunca Siretului pentru a ajunge la Focșani¹⁰³. Configurația reliefului din acea zonă a ordonat și drumu-

⁹⁸ *Ibidem*, p. 135-136.

⁹⁹ Ștefan Andreescu, *Răscoala țărilor române din 1594 și cheștiunea aprovizionării Constantinopolului*, în vol. cit., p. 196-219.

¹⁰⁰ Alexandru I. Gonța, *op. cit.*, p. 33.

¹⁰¹ Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 32; Cecilia Alinescu și Natalia Pașa, *op. cit.*, p. 9.

¹⁰² Vasile Băican, *op. cit.*, p. 137.

¹⁰³ Cursul acestui drum a fost descris pentru prima dată de I. Nistor, *Handel und Wandel*, p. 13.

rile ce străbăteau munții urmând îndeaproape văile râurilor pentru ca apoi, pătrunzând prin pasurile carpatice la Oituz, Ghimeș, Bicaz, Tihuța și Prislop, să ajungă în Ardeal¹⁰⁴. Nu doar exemplificarea rolului factorilor geografici ne-a îndemnat să insistăm aici asupra acestui traseu, deoarece, dacă în privința direcției, acesta nu a suferit modificări, în schimb importanța sa, cel puțin a părții sale nordice cunoscută, după cum aminteam, și sub numele de „drumul Liovului“, a variat în timp. Aceeași soartă a avut-o și ramificația apuseană din acea parte a țării numită „drumul de sus“ sau „drumul Sucevei“ pe care, urmând-o prin pasurile Prislop sau Tihuța, se putea răzbate către Bistrița ardeleană¹⁰⁵.

Tot acel colț al țării s-a transformat în ultima parte a veacului XVII într-un loc în care s-au întâlnit ultimele încercări de expansiune ale otomanilor și măsurile de apărare ale Poloniei. În acele condiții, drumurile au devenit nesigure, mărturie stând numeroasele plângeri ale vornicilor de Câmpulung care nu mai puteau stăvili fărâdelegile săvârșite de tâlhari¹⁰⁶. În plus, ca măsură de siguranță, autoritățile austriece înstăpânite la sfârșitul aceluia veac în Transilvania vor bloca adesea drumurile dinspre Moldova¹⁰⁷. Acea stare de neliniște și de lipsuri ce s-au abătut atunci asupra țării l-a făcut pe Neculce, martor al nenorocirilor, să se întrebe: „cum au mai rămas om trăitor în tine?, de mare mirare este, Moldovă“¹⁰⁸. Astfel că tocmai acea zonă din care pornise a se întinde țara în secolul XIV și care cunoscuse, în veacul ce a urmat, o deplină înflorire împreună cu orașele sale vechi, Baia, Târgul Siretului și Suceava, pline altădată de meșterii veniți de aiurea și de negustorii ce își purtau în liniște poverile pe drumurile ce duceau de aici spre toate zările, o aflăm la sfârșitul veacului XVII mistuită de război. Ima-

¹⁰⁴ Traseul acestor drumuri a fost atent urmărit de Alexandru I. Gonța, *op. cit.*, p. 38-39.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 37-38.

¹⁰⁶ *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. XV/2, p. 1403-1404, nr. 2587, 2589; p. 1409, nr. 2061; p. 1412, nr. 2069.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 1416-1417, nr. 2616 și 2618.

¹⁰⁸ Ion Neculce, *Letopisețul*, p. 84.

ginea dezastrului este redată sugestiv de călătorii străini care, la începutul veacului următor, doar după numărul mare al clădirilor ruinate își mai puteau închipui trecutul înfloritor al Sucevei¹⁰⁹. Acest trecut, atât în cazul Sucevei, cât și al celorlalte foste reședințe domnești situate în colțul nord-vestic al țării nu era totuși mult îndepărtat de acel sfârșit de veac XVII, cu șirul său aproape continuu de războaie. Fără îndoială, decăderea a urmat cursul lent al diminuării volumului comerțului de tranzit care făcea să se întâlnească aici, în veacul XV, bogățiile Orientului cu cele ale Apusului, însă un rol hotărâtor l-au avut totuși efectele crizei care a lovit centrul Europei în a doua jumătate a secolului XVII, deoarece scăderea prețului mărfurilor exportate până atunci în acele părți a împins categoric Moldova spre economia Imperiului otoman¹¹⁰.

Dacă drumul Siretului, cel puțin în partea sa nordică, mai sus de Roman, îl aflăm în această perioadă excentric față de noua orientarea a comerțului Moldovei¹¹¹, drumurile și orașele din centrul țării vor avea o altă soartă. Drumul care capătă cea mai mare importanță în perioada la care ne referim era cel ce intra în țară pe la Hotin și se îndrepta către Dorohoi-Botoșani-Hârlău-Târgu Frumos, ajungând la Iași. Din orașul devenit reședință domnească principală¹¹² drumul se îndrepta spre sud, luând calea codrilor Iașilor. Aici călătorul lua piepțiș dealul Bordei, o adevărată Golgotă a cărăușilor¹¹³, până la croirea în timpul lui Mi-

¹⁰⁹ Pentru imaginea orașului Suceava zugrăvită de călătorii străini, vezi Emil Ioan Emandi, Mihai Ștefan Ceaușu, *Să nu dărâmi dacă nu știi să construiești*, Editura Glasul Bucovinei, Rădăuți-Iași, 1991, p. 98-100.

¹¹⁰ Bogdan Murgescu, *Impactul conjuncturii europene asupra comerțului românesc în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Revista de istorie“, 41, 1988, nr. 5, p. 514-524.

¹¹¹ D. Ciurea, *op. cit.*, p. 31.

¹¹² V. Neamțu, *Stabilirea capitalei Moldovei la Iași*, în „Analele Universității «Alexandru I. Cuza» din Iași“, *Istorie*, XIV, 1968, p. 111-123; Dan Bădărău, I. Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, Editura Junimea, 1974, p. 57-58.

¹¹³ Leonid Boicu, *op. cit.*, (II), p. 132. La trecerea lui Paul de Alep prin Țara Moldovei, venind dinspre Vaslui pentru a ajunge la Iași, drumul prin Codrii Iașilor i s-a părut cel mai greu de străbătut, amintindu-și că acel traseu „era bine cunoscut pentru dificultățile sale de acces căci nu există decât un singur

hail Sturza a unei noi căi, mai domoale, pe la Bucium¹¹⁴, iar după trecerea acestei culmi, prin Bârnova, se ajungea în valea pâ râului Rebricea, pe cursul căruia se afla Scânteia și apoi, pe valea Bârladului, prin Căntălărești, intra în Vaslui. Din Vaslui drumul cobora pe lângă Lipovăț, apoi își urma cursul prin Deleni-Crasna-Docolina și, pe lângă Bogdana, ajungea la Bârlad, un vechi punct de vamă. De aici drumul atingea Tecucii, iar de acolo mergea la Galați¹¹⁵. Această porțiune cuprinsă între Iași și Galați va mai purta și numele de „drum al Țarigradului“, fiind calea cea mai scurtă ce lega Iașii de Constantinopol, pe unde se scurgeau atât mărfurile, cât și știrile purtate în grabă de călărășii de Țarigrad. În aceeași măsură, partea nordică a aceluiași drum, de la Iași către Hotin și mai departe la Camenița, a devenit, în condițiile cuceririi vremelnice a cetății podoliene de către otomani, iar mai apoi, după ce Hotinul cu teritoriul înconjurător a fost transformat în raia, o cale pe care se ducea zahareaua datorată garnizoanelor turcești¹¹⁶.

drum; iar pădurea prin care treceam era nesfârșită și înfricoșătoare“ (*Călători străini despre Țările Române*, VI, p. 30); pentru dificultățile întâmpinate de drumetri în aceeași zonă, vezi și *ibidem*, vol. V, editat de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1973, p. 23, 82, 117 și 155 (e drept că unele dintre relatări cuprind informații exagerate, rod al imaginației unor călători, însă acel drum a rămas în memoria multora dintre cei care au fost siliți să-l urmeze, la greutatea ridicării culmii adăugându-se permanenta spaimă a unui atac al tâlharilor).

¹¹⁴ Leonid Boicu, *op. cit.* (II), p. 132.

¹¹⁵ În cazul Galaților, ascensiunea a fost oarecum lentă, desăvârșindu-se abia în veacul XVII, odată cu statornicirea rolului de singură poartă a Moldovei către Dunăre și Marea Neagră al acestui oraș (vezi Paul Păltănea, *Câteva date privind începuturile orașului Galați*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol» Iași“, VI, 1969, p. 141-150, observații ce au fost dezvoltate ulterior în idem, *Istoria orașului Galați de la începuturi până la 1918*, vol. I, Galați, Editura Porto Franco, 1995).

¹¹⁶ Pentru sumele de bani și cantitatea anuală de cereale ce se trimiteau anual din Moldova spre Camenița pentru plata soldelor, întreținerea fortificațiilor și hrănirea acelei garnizoane, vezi Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 422-424, nr. 206 și p. 428-433, nr. 208.

În aceeași măsură, drumurile ce străbăteau în curmeziș spațiul de până la Nistru și se îndreptau către Tighina, trecând prin Lăpușna și, mult mai târziu, prin Chișinău, aveau acum și menirea hrănirii cetății de pe Nistru și, uneori, chiar aceea a susținerii mult mai îndepărtatei Vozia, de la vărsarea Bugului.

Aceste observații ne îndeamnă ca, în perspectiva aprofundării subiectului, să căutăm drumurile mai importante ale veacurilor XVII și XVIII în centrul Moldovei, venind din Polonia și îndreptându-se către sudul țării spre Galați și Focșani. În aceeași măsură, sursele vremii ne dezvăluie că drumuri la fel de umblate au fost cele care mergeau către Tighina dar și cel situat de-a lungul Nistrului, la al cărui capăt sudic se afla Cetatea Albă. Acest echilibru întreținut de raporturile comerciale polono-otomane a fost anulat abia în a doua jumătate a secolului XVII pe fondul crizei economice și al conflictului dintre Polonia și Poartă¹¹⁷.

Dacă factorul geografic a dat direcția drumurilor, iar starea acestora și mijloacele de transport folosite au creat limite ce nu au putut fi depășite decât în perioada modernă, în schimb, înrăurirea factorilor economici și politici a lăsat urme mult mai vizibile, impunând noi ierarhii ale orașelor și drumurilor care le străbăteau.

Nu încheiem înainte de a ne reaminti de o notă inclusă de Fernand Braudel într-una dintre scrierile sale unde mărturisea că și-a intitulat paragraful referitor la căile de comunicație *Drumuri și orașe, orașe și drumuri*, și nu *Drumurile și orașele* așa cum ar fi fost îndemnat inițial¹¹⁸. Nu era de fel un joc de cuvinte, ci unul al ierarhiei cauzalităților, care a pasionat uneori și istoriografia noastră privitoare la istoria urbană.

¹¹⁷ Pentru influența relațiilor economice dintre Republica Polonă și Imperiul Otoman asupra statutului juridic al Țării Moldovei, vezi Ștefan Andreeșcu, *Comerțul danubiano-pontic la sfârșitul secolului al XVI-lea: Mihai Viteazul și „drumul moldovenesc“*, în „Studii și materiale de istorie medie“, XV, 1997, p. 41-60.

¹¹⁸ Fernand Braudel, *Mediterraneană și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. II, traducere de Mircea Gheorghe, cu o prefață de Alexandru Duțu, București, Editura Meridiane, 1986, p. 82-116.

TIMP MEDIEVAL – TIMP MODERN

PRIMUL OROLOGIU DIN MOLDOVA

(IAȘI, 1640)

Sorin Iftimi

Mănăstirea Trei Ierarhi, ctitoria lui Vasile Lupu, închinată chiar de către acesta mănăstirilor de la Muntele Athos, avea inițial o incintă fortificată. Principala cale de acces în interior era dinspre Ulița Mare, pe sub bolta unui masiv turn din piatră, care a fost construit, potrivit pisaniei, în 1638¹. Încă de la zidirea sa, turnul adăpostea un orologiu, cel mai vechi mecanism de acest fel cunoscut în Țările Române. Ceasornicul este amintit pentru prima dată la 1640, în însemnările lui Achacy Taszycki, secretarul unei solii poloneze aflate în trecere prin Iași².

Sub cămăruța din turn în care era instalat orologiu era încăperea în care se aflau cele opt clopote ale bisericii. Pentru a ajunge în această cameră, trebuia urcată o scară în spirală, cu 280 de trepte³. Cu pana sa, înclinată spre fabulos, Evlia Celebi scria că în vârful turnului „este un clopot mare, cât cupola unui feredeu turcesc“ și că dangătul său se auzea de la distanță de un conac. Prin bătaia clopotelor, împlinirea orelor putea fi vestită pe un

¹ N. Grigoraș, *Biserica Trei Ierarhi din Iași*, Iași, 1962, p. 16. Clopotele destinate acestui turn au fost turnate doi ani mai târziu, în 1640, potrivit inscripției de pe unul dintre ele (*ibidem*, p. 17).

² *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, p. 169.

³ Un calcul simplu ne îndeamnă la circumspecție. După standardele de astăzi, când treptele au, în mod uzual, 18-20 de cm, ajungem la înălțimea de 45 de metri, și asta doar până în camera clopotelor, nu până în vârful acoperișului. Turnurile mănăstirilor ieșene au avut, fără supraînălțările din epoca modernă, în jur de 30-35 de metri înălțime. Chiar dacă socotim treptele din turnul de la Trei Ierarhi la 10 cm, tot ajungem la înălțimea de 28-30 de metri, la care ar trebui să adăugăm camera clopotelor, camera ceasului și acoperișul.

spațiu mult mai larg decât centrul orașului, nefiind necesar un contact vizual cu cadranul orologiului.

Clopotele bisericilor ieșene uimeau și pe diaconul Paul de Alep, întrucât în teritoriile creștine aflate sub stăpânire otomană directă, precum Siria, de unde venea el, acestea erau interzise. Dangătul chimvalelor era un semn al Creștinătății libere. Amintitul călător, mânat de curiozitate, a urcat până la ceas, lăsându-ne o descriere detaliată (1653): „Deasupra porții este un turn pentru clopote și pentru orologiul orașului, care este din fier și cu roate mari. Clopotele sunt atârinate deasupra pe grinzi de lemn. Mașinăria orologiului umple jumătate dintr-o cămăruță; ea are o vargă de fier care trece prin acoperiș și ajunge sus până la vârful clopotului celui mare, către care este aplecat un ciocan din fier de mare greutate. Când vine timpul să bată ceasul, o bucată mare de lemn iese din arcul turnului, având două resorturi prin care se pun în mișcare clopotele cele mici, ceea ce se numește «larmă», pentru a atrage atenția populației că urmează a se bate orele. Atunci varga despre care am vorbit este trasă în jos pe roate, ciocanul se ridică deodată și, căzând pe marginea clopotului, produce un sunet ce se aude în tot orașul”⁴.

Din documente se știe că, în veacul al XVII-lea, buna funcționare a orologiului era asigurată de ceasornicari francezi, precum Jean Pattrou, Jean Viollier, Gaspar Caillé⁵. Apariția ceasului și ceasornicarilor⁶ reprezenta o infuzie de spirit occidental în societatea românească de la „Porțile Orientului”? În cazul acesta importul nu era unul direct, contactul cu francezii având loc mai ales prin filtrul metropolei otomane, Constantinopolul. S-a și afirmat că amintiții ceasornicari erau probabil membri ai breslei

⁴ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, p. 47.

⁵ Cf. Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *Contribuții la cunoașterea Trei-Ierarhilor*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol» Iași”, 1993, p. 446-48.

⁶ Pentru aceasta, vezi I. Tanoviceanu, *Începuturile ceasornicării în Moldova*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, X/1, 1909, p. 27 și urm.; Dan Bădărău, I. Caproșu, *Iași vechilor zidiri*, Iași, Editura Junimea, 1974, p. 71.

respective din Fanar⁷. Capitala otomană s-a dovedit a fi, în mod paradoxal, una din filierele prin care idei și modele occidentale au pătruns în Țările Române.

Faptul instalării primului orologiu public în capitala Moldovei se cuvine adăugat celorlalte elemente de modernitate timpurie analizate într-o remarcabilă lucrare de către Răzvan Theodorescu⁸. Ne putem întreba dacă prezența unui ceasornic al orașului Iași, la 1640, era o simplă împodobire a capitalei cu o „curiositate“ intrată în colecția unui principe bogat și excentric sau anunța un alt ritm al vieții orășenești și un alt sentiment al timpului. Se simțea deja pulsul epocii moderne, timpul burghez, ce se cerea cheltuit cu multă parcimonie, acel „time is money“ al englezilor? Într-un studiu devenit clasic, analizând această chestiune pentru Franța veacului XIV, Jacques Le Goff ajungea la concluzia că, pentru epoca respectivă, „mai curând decât instrument al vieții cotidiene, orologiul este o minune, un ornament, o jucărie ce face mândria orașului. Este o podoabă a acestuia, ține mai mult de prestigiu decât de utilitate“⁹. „Instrument de dominare pentru marii seniori și pentru prinți, el este obiect de petrecere, dar și simbol al puterii“¹⁰.

Se cuvine să analizăm felul cum se raportează apariția orologiului ieșean la mai mulți factori: Principe, Biserică și orășeni. Astfel vom putea desluși mai bine rostul apariției acestui ceasornic și impactul pe care l-a putut trezi în epocă prezența sa.

S-a arătat că masiva reamenajare din timpul lui Vasile Lupu a Curții domnești făcea parte dintr-un plan urbanistic cuprin-

⁷ *Istoria orașului Iași*, vol. I, coord. C. Cihodaru, Gh. Platon, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 128, 399 și urm.

⁸ Răzvan Theodorescu, *Civilizația românilor între medieval și modern. Ori-zontul imaginii (1550-1800)*, București, Editura Meridiane, 1982, vol. I-II.

⁹ Jacques Le Goff, *Timpul Muncii în „criza“ din secolul al XVI-lea: de la Timpul medieval la Timpul modern*, în volumul său, *Pentru un alt Ev Mediu*, vol. I, București, Editura Meridiane, 1986, p. 126.

¹⁰ *Ibidem*, p. 127. Într-o notă la acest articol, autorul arată că de la sfârșitul secolului XIV orologiul figurează aproape întotdeauna pe miniaturile care-i reprezintă pe prinți în palatele lor, mai ales pe ducii de Burgundia.

zând o zonă mai întinsă din centrul Iașilor, plan ce urmărea să schimbe efectiv fața orașului. Domnul a refăcut palatele domnești, dar și alte clădiri din incinta Curții. În acest context, ar fi fost de așteptat ca în turnul Curții domnești să instaleze domnul orologiul adus de el. Din motive care ne scapă, turnul respectiv nu a intrat în planurile de înnoire arhitectonică ale lui Vasile Lupu și nici nu a fost avut în vedere pentru a găzdui ceasul.

O altă variantă probabilă, justificată din punct de vedere simbolic, era aceea ca Vasile Lupu să prefere turnul bisericii Sfântul Nicolae Domnesc, în varianta sa veche, modestă, sau să-l fi reconstruit, potrivit ambițiilor principelui. Aceasta cu atât mai mult cu cât, aflată în imediata apropiere a Curții domnești, biserica Sfântul Nicolae era cea în care se făceau încoronările de domni, jalonând astfel curgerea unui timp istoric, linear și inegal, cel al cronicilor. Tot aici putea fi luat pulsul unui alt fel de timp al Curții domnești, sacru și ciclic, deoarece era locul în care se oficiau ceremoniile religioase prilejuite de „praznicele împărătești“ de peste an: Crăciun, Anul Nou, Bobotează și Paști.

Faptul că Vasile Lupu, deși reconstruise Curtea Domnească, nu a așezat orologiul în turnul acesteia, ci în turnul mănăstirii sale, ni se pare grăitor într-o altă privință: în viziunea domnului, Timpul nu era unul secularizat, nu aparținea încă Principelui sau orășenilor, ci rămânea, deocamdată, Timpul lui Dumnezeu, un timp mai degrabă medieval decât modern. De aceea, noua mașinărie ce măsoara Timpul se cuvenea să fie instalată în turnul unei mănăstiri (și încă una aflată în strânse legături cu Athosul) și nu în turnul reședinței princiare, chiar dacă acesta din urmă includea și un paraclis, cu hramul Sfânta Treime, cunoscut ca „Biserica de pe Poartă“ a Curții domnești.

Abia la 1728, Grigore II Ghica, supraînălțând turnul Porții, a instalat în partea de sus un alt ceasornic, ale cărui bătai se auzeau din tot orașul. Domnul adăugase și un cerdac în jurul noului orologiu, de unde, pe la ora chindiei, începea să cânte fanfara domnească, *meterhaneaua*, ca la palatul sultanului, spre delectarea curtenilor și a orășenilor. Muzicanții erau înveșmântați în haine orientale, foarte colorate. Asemeni unor păpuși vii, deveni-

seră parcă o anexă a ceasului, precum figurinele mecanice ale unor orologii occidentale. În plan simbolic, putem spune că acesta este momentul în care Timpul, aparținând până atunci bisericii, este confiscat de către Principe, pășind astfel într-o epocă cu o altă mentalitate. Datorită asocierii cu *meterhaneaua*, s-ar putea presupune că orologiu din turnul Porții domnești indica nu ora occidentală, ci *ora otomană*. Potrivit calendarului lunar folosit de către turci, ziua începea cu noaptea anterioară¹¹, mai precis cu ora 18:00. Muzica din turn marca, deci, începutul unei noi zile.

*

La prima vedere, nu se întrevede nici o legătură posibilă între orologiu de la Trei Ierarhi și comunitatea orășenilor din Iași. Instalarea Domniei în orașul de pe malurile Bahluiului, cu marele număr de dregători și slujitori, a lăsat în umbră activitatea autorităților orășenești. Ceasuri de uz privat erau cunoscute și folosite însă de către diverși orășeni cu ocupații burgheze. Un bun exemplu este neașteptata descoperire arheologică a unui ceas „de buzunar“ într-un atelier de argintar din capătul uliței Sfânta Vineri, stradă ce avea să devină principala arteră comercială a Iașilor în secolul XVIII. Ceasul respectiv, expus la Muzeul de Istorie a Moldovei din Iași, este unul solar (deci fără mecanism) și are o inscripție edificatoare asupra meșterului și anului în care a fost confecționat: „Hans Tröscher, 1595“.

De-a lungul secolelor, nu cunoaștem un sediu al șoltuzului și pârgarilor, o clădire pe frontispiciul căreia să poată fi instalat un ceasornic, la inițiativa orășenilor; probabil că aceștia nu ar fi dispus nici de puterea financiară necesară unei asemenea achiziții. Și totuși, faptul că cel dintâi orologiu public a fost amplasat, la jumătatea veacului al XVII-lea, în locul amintit, permite stabilirea unei neîndoielnice legături cu lumea negustorilor ieșeni. Din dreptul turnului cu ceas de la Trei Ierarhi pornea *Podul Vechi*

¹¹ Cf. Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi (1762)*, București, 1939, *passim* (studiul introductiv).

(uliță ce urma aproximativ traseul străzii „Costache Negri“ de astăzi), având celălalt capăt în mahalaua prosperilor negustori armeni. Denumirea străzii arată că aceasta era prima uliță din Iași pavată (podită, mai corect) cu bârne de stejar. Dacă admitem că cel dintâi orologiu avea un singur cadran, locul care oferea ceasului cea mai mare vizibilitate era traseul acestei ulițe comerciale, și nu Ulița Boierească, Ulița Mare de mai târziu. Putem trage deci concluzia că orologiul proaspăt instalat se adresa, în primul rând, însemnaților negustori care își aveau dughenile pe această uliță, ale căror afaceri se întindeau până la Țarigrad și Lipsca. Aceștia aveau un alt mod de a percepe timpul, o altă sensibilitate la curgerea acestuia, dată tocmai de ocupația și stilul lor de viață. Spre deosebire de ceea ce se întâmpla în Occident, această nouă sensibilitate a negustorilor stabiliți în capitala Moldovei nu decurgea din ideile Reformei și din etica protestantă, străine spațiului ortodox, fiind una pur pragmatică.

*

Nu se știe cât timp a funcționat acest orologiu, având în vedere grelele încercări prin care a trecut capitala Moldovei de-a lungul veacurilor. Chiar mănăstirea Trei Ierarhi a cunoscut primul incendiu la doar câțiva ani. Ne putem întreba dacă, la 1728, când se instala cel de-al doilea ceasornic public, cel din turnul porții domnești, orologiul de la Trei Ierarhi mai ființa. Fiind serios afectat de cutremurul din 1802¹², turnul de la Trei Ierarhi a fost refăcut la 1806, potrivit unei inscripții, de către egumenii greci ai mănăstirii. După mărturia lui C. Negruzzi, la 1845, turnul avea deja un stil modern. Autorul amintit arăta că, în 1827, cu prilejul marelui incendiu care a afectat orașul, „a ars acoperământul acestui turn, împreună cu ceasornicul ce era așezat sus și arăta

¹² Inscripția amintită dă ca dată a cutremurului ziua de 14 octombrie 1802, fără alte comentarii. Se cuvine să observăm însă că această zi reprezenta tocmai hramul Sfintei Parascheva, ale cărei moaște întregi erau adăpostite pe atunci chiar la Trei Ierarhi. Din această cauză, incidentul trebuie să fi trezit vii emoții în epocă, putând fi privit ca un avertisment venit din partea Sfintei.

orele *despre patru părți*¹³. Turnul s-a acoperit, dar ceasornicul s-a pus abia mai deunăzi, însă nu unde era locul lui, ci mult mai jos, și arăta ceasurile numai dinspre uliță. Economie a călugărilor greci în mâna căroră a încăput această mănăstire¹⁴.

Noua înfățișare a turnului, posterioară marelui incendiu, ne este cunoscută din litografiile din aceeași epocă, ale lui Raffet și Rey. Vechea înfățișare, cu iz de cetate, dispăruse cu totul; etajul turnului, ornamentat cu pilaștri angajați, încadrând deschiderea de un stil clasic, precum și stilul acoperișului, ne arată influența neoclasicismului, la mare modă în epocă. Se păstrează în Iași un turn foarte asemănător cu cel care străjuia odinioară Trei Ierarhi: turnul bisericii Frumoasa, de sub dealul Cetățuiei.

Documentele contemporane păstrează detaliile luării deciziei de demolare a turnului Trei Ierarhilor, la 1886. Membrii Comisiunii Monumentelor Istorice au constatat, potrivit inscripției grecești din 1806, că turnul ar fi fost reclădit din temelii, de către călugării greci athoniți, în acel an; că partea superioară a turnului ar fi fost refăcută la 1830, potrivit altei inscripții grecești încastrate în zidurile turnului; că turnul nu conservă nici măcar amplasamentul vechilor ziduri de incintă (din care se mai păstra un fragment), ci este scos în afară, în stradă, deviind cu 3,5 m de la axul bisericii; că inscripția cea veche a turnului, cu stema lui Vasile Lupu, se afla pe fațada dinspre biserică a turnului, și nu pe cea dinspre stradă, cum era normal, de unde concluzia că ea a fost montată astfel de călugării greci, cu prilejul refacerilor moderne; că ceasul din turn nu este cel vechi, pus de voievodul ctitor, ci unul modern, probabil de pe la începutul secolului XIX, după cum arată și marca fabricantului, *Eduard Prior, London*¹⁵; că starea avansată de degradare a turnului ar implica lucrări de restaurare prea costisitoare și nejustificate; în fine, faptul că

¹³ Orologiul avea deci acum *patru* cadrane.

¹⁴ N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 18.

¹⁵ Documentele Comisiunii arată că orologiul aflat în turn la 1886 a fost trimis de către arhitectul Lecomte du Nouy în Franța, pentru restaurare, de unde nu s-a mai întors niciodată.

după demolarea clădirilor din jur, pentru a deschide perspectiva bisericii, turnul apărea ca un element izolat și nepotrivit, estompând și priveriștea spre biserică. Concluzia a fost tranșantă: „Pe temeiul acestor constatări opinăm ca turnul să se dărâme, neavând nici o importanță istorică sau artistică...“. Iscălesc: G. Lahovari, D. Sturdza și Gr. G. Tocilescu. Este adevărat că turnul nu mai păstra nimic din forma și substanța sa originală, în afară de pisania primului ctitor. Chiar clopotele, montate într-un carillon ce poate fi considerat ca parte a orologiului, au fost topite și returnate de mai multe ori, după cum arată și inscripțiile pe ele.

Undeva, sub asfaltul bulevardului Ștefan cel Mare, în dreptul bisericii Trei Terarhi, se mai află poate urmele temeliilor turnului în care s-au auzit, pentru prima dată în Țările Române, bătăile unui ceasornic. Acest „Punct 0“, lesne de reperat, s-ar fi convenit să fie marcat în asfalt, pentru posteritate. Omul modern, a cărui existență stă în mult mai mare măsură sub imperiul scurgerii dramatice a timpului, divizat în unități din ce în ce mai mici, ar fi poposit oricând în acest perimetru, cu reală emoție.

VECHI ȘI NOU ÎN IAȘII DIN VREMEA LUI GRIGORE AL III-LEA ALEXANDRU GHICA (A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA)

OBSERVAȚII PRELIMINARE

Mihai-Cristian Amărieuței

I. *Cadrul de idei al epocii.* În istoria umanității există, fără îndoială, epoci care se plasează pe un loc special în memoria colectivă. Astfel, veacul al XVIII-lea s-a impus în istoriografie ca „marele secol“, secolul aflat sub semnul Rațiunii și al Luminilor, ce a debutat printr-o mare „criză de conștiință“ (după expresia lui Paul Hazard) și s-a încheiat prin edificarea tuturor elementelor componente ale paradigmei modernității¹. Procesele înnoitoare nu au avut loc cu aceeași intensitate în toate regiunile Europei, deosebindu-se zone cu diferite „viteze“ și „adâncimi“ de receptare și asimilare a ideilor novatoare, în funcție de distanța geografică și culturală față de „nucleul“ emergenței acestora². Trebuie să fim astfel de acord cu Pierre Chaunu, care afirma că o realitate a secolului al XVIII-lea este existența a două Europe, despărțite de o frontieră imaginară care unește orașele Hamburg și Trieste:

¹ „Secolul Luminilor este punerea în mișcare a întregii gândiri [...]. El înseamnă punerea sub semnul întrebării a politicii și a religiei, pătrunderea istoriei în primul plan al cunoașterii, autonomia și primatul devorator al științelor, mersul înainte al aculturației în societățile tradiționale. Și apoi, de asemenea, în adâncul sufletelor, o nouă sensibilitate religioasă“ (Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în Secolul Luminilor*, traducere și cuvânt înainte de Irina Mavrodin, vol. I, București, Editura Meridiane, 1986, p. 56).

² „Franța și Anglia sunt [...] modelul universal al restului Europei, constituită ca o enormă periferie, conștientă de întârzierea sa, provincie a unei metropole bicefale“ (*Ibidem*, p. 267).

„de o parte, stabilitate, vechime, creștere susținută, rapidă, dar nu în salturi, și totdeauna controlată; de cealaltă parte, mișcările – uneori dezordonate – ale unui spațiu neposedat încă pe de-a-ntregul; un vest stabil se opune unui Est mai fluid [...]”³. Principatele Române se găsesc foarte aproape de această linie imaginară⁴, poziție care implică un anumit consens⁵ cu direcțiile de dezvoltare din vestul continentului, păstrându-se însă nu puține elemente de originalitate, printre care faptul că nu se „dislocă” factori din vechea cultură⁶. Apare astfel o desincronizare a proceselor modernizatoare din spațiul românesc, în raport cu restul Europei,

³ *Ibidem*, p. 233-234.

⁴ Delimitarea sistemului capitalist („economia-univers”, în limbaj braudelian) în trei zone (un centru, o periferie și un spațiu intermediar) oferă, credem, un bun model de analiză și pentru spațiul românesc, care, din zonă de tranzit între Orient și Occident, devine, în secolul al XVIII-lea, „marginea” uneia din economiile-univers (Orient), cu toate consecințele ce derivă de aici (Alexandru-Florin Platon, *Geneza burgheziei în Principatele Române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea). Preliminariile unei istorii*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1997, p. 269).

⁵ Este interesant de observat că „la cumpăna secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea pot fi ușor identificate, în rândul elitelor românești, simptomele unei crize de conștiință” (Daniel Barbu, *Scrisoare pe nisip. Timpul și privirea în civilizația românească a secolului al XVIII-lea*, București, Editura Antet, 1996, p. 8-9). Această sincronizare a neliniștilor autohtone cu evoluțiile similare din spațiul vest-european are, fără îndoială, alte explicații decât o coincidență cauzală, însă păstrează anumite semnificații. La noi, „victimele” acestei crize „ezită să o înfrunte deschis și să o găzduiască în discursurile lor”, preferând „să ne convingă că au de traversat o criză a timpului istoric decât să recunoască semnele crizei [...]” (*ibidem*). Este o perioadă frământată de profunde convulsii, în care vremurile apar drept „cumplite”, „ticăloase”, „jalnice”, „nenorocite”, „grele”, „tulburi”, determinând o stare de neliniște permanentă (vezi, în acest sens, studiul lui Toader Nicoară, *Climat mental și climat politic în Țările Române în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și primele decenii ale secolului al XVIII-lea*, în vol. *Cultură și societate în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990, p. 15-32).

⁶ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Literatura în limba greacă din Principatele Române (1774-1830)*, București, Editura Minerva, 1985, p. 13-14; Ștefan Lemny, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, Editura Meridiane, 1990, p. 207.

amplificată în secolul fanariot de noul statut al Principatelor față de Poartă⁷, o pierdere a „dinamismului și flexibilității“, ce duce la „păstrarea unor structuri contradictorii, în același timp tradiționale (în componentele lor de bază) și supuse prefacerilor (ca efect al presiunilor din afară)“⁸.

Cu toate acestea, rezultanta tuturor elementelor contradictorii evocate mai sus descrie un proces lent și sinuos, este adevărat, dar ascendent în esența sa, ce conduce societatea românească spre orizontul modernității. În fond, secolul fanariot nu a însemnat o ruptură în devenirea istorică românească sau în relațiile civilizației autohtone cu spațiul cultural european. A întrerupt doar un anumit curs al procesului de schimbare, conferindu-i doar alte forme de expresie, inspirate din alte surse. Statutul de periferie nu a putut împiedica receptarea ideilor epocii, acestea făcându-și loc și în Principate, chiar dacă în forme „filtrate“ de alte spații culturale, precum cel din care proveneau domnii fanarioti⁹. În ciuda decalajului social-economic, agravat de noul statut politic impus de Imperiul Otoman, spațiul balcanic, pe baza moștenirii comune greco-romane, a păstrat, prin elita sa intelectuală, legături cu centrele culturale europene. Astfel, „unii învățați și-au însușit treptat noile valori și, cu trecerea vremii, au ajuns să înțeleagă problemele propriilor lor societăți în termenii formulați de Iluminism la alte popoare“¹⁰.

Din perspectiva celor arătate mai sus, trebuie subliniată ideea că, în spațiul românesc extracarpatic, atât domnul, cât și boieri-

⁷ Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, ed. a III-a, București, Editura Humanitas, 1992, p. 95.

⁸ Alexandru-Florin Platon, *op. cit.*, p. 269.

⁹ „De la începuturile incerte ale raționalismului filosofic până la atingerea punctului său culminant prin formularea categorică și conștientă a liberalismului politic“, propagarea Iluminismului în toată Europa sud-estică constituie o realitate a epocii (Pashalis M. Kitromilides, *Iluminismul neoelen. Ideile politice și sociale*, traducere din limba greacă de Olga Cicanci, București, Editura Omonia, 2005, p. 418).

¹⁰ *Ibidem*, p. 19.

mea propun programe reformatoare, deopotrivă bazate pe un fond de idei iluministe. Programul domnesc¹¹ se aplică însă în practica vieții politice¹² – dar tocmai atitudinea pragmatică în fața provocărilor vremii are rădăcini iluministe¹³ –, în timp ce programul boierimii este promovată ca alternativă „națională“, vizând mai ales statutul juridic al Principatelor¹⁴. Opoziția domn-boierime a influențat aplicarea programului fanariot, „amen-dându-l și articulându-l“, în timp ce boierimea se adaptează ea însăși noilor realități¹⁵. Această dualitate de viziune și acțiune politică impune nuanțarea ideii, întâlnită în istoriografia română, că fanarioții pot fi pe deplin asimilați despoților luminați ai Europei contemporane lor. Ei au guvernat pe baza unui model amintind de o „monarhie de tip constantinopolitan [...] bazată pe o concepție etatistă asupra raporturilor dintre domnie și masa

¹¹ Fanarioții provin dintr-un cadru grecesc în care Iluminismul „constituie prin excelență un fenomen politic“ (*ibidem*, p. 11).

¹² „L'ordre politique phanariote essai d'instaurer la concorde sociale sous l'égide du sultan au profit des plus adroits intermédiaires entre le gouvernement ottoman et les pays roumains“ (Andrei Pippidi, *Phanar, phanariotes, phanariotism*, în „Revue des études sud-est européennes“, XIII, 1975, nr. 2, p. 237). Odată numiți pe tronurile Principatelor, fanarioților li se recunoaște puterea deplină în administrarea țării, în schimbul îndeplinirii obligațiilor față de Poartă: „aplicarea promptă a dispozițiilor sultanale, protejarea supușilor și asigurarea bunăstării acestora, achitarea la timp a îndatoririlor materiale și bănești față de Poartă, informarea în legătură cu situația din Principate și din zonele adiacente“ (Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711-1821). Documente turcești*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1984, p. 14).

¹³ „Secolul al XVIII-lea visa realmente la o lume mai bună. Dar nu o visa numai, ci voia și să o realizeze“, prin „trecerea de la teorie la practică, de la critică la acțiunea amelioratoare, reformatoare, atât în educație, cât și în administrarea gospodăriei, în relațiile sociale ca și în politică“ (Ulrich Im Hof, *Europa Luminilor*, traducere de Val Panaitescu, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 12, 120).

¹⁴ Gheorghe Platon, Alexandru-Florin Platon, *Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluție socială și politică (date statistice și observații istorice)*, București, Editura Academiei, 1995, p. 68-69.

¹⁵ *Ibidem*, p. 71.

supușilor¹⁶, cu trimitere, în egală măsură, la autocratismul bizantino-otoman și la ideile absolutismului monarhic¹⁷. Condiția domnului fanariot, supus presiunilor combinate ale factorilor interni și externi, ne determină însă la circumspecție în acest sens¹⁸.

Cert este că epoca fanariotă se caracterizează prin reforme importante în diverse domenii, puncte de plecare pentru evoluții politice și culturale notabile¹⁹, facilitate atât de distanța față de Constantinopol, centru al puterii otomane și al Patriarhiei Ecu-menice, cât și de proximitatea spațiului românesc cu centre culturale europene importante²⁰. Este un element esențial pentru orice analiză, întrucât Biserica a avut o reacție puternică la propagarea noilor idei ale epocii, Iluminismul fiind catalogat drept „un sistem de gândire străin“, „o forță distrugătoare pentru edificarea morală a societății“, întrucât amenința „tradiția sfântă și sacră care se concentra în moștenirea Bisericii Ortodoxe“²¹.

¹⁶ Ligia Livadă-Cadeschi, *De la milă la filantropie. Instituții de asistare a săracilor din Țara Românească și Moldova în secolul al XVIII-lea*, București, Editura Nemira, 2001, p. 20. Asupra aspectelor generale ce țin de „contradicția internă“, teoretică, din sintagma „absolutism luminat“, dar și de practică politică imediată, vezi Pashalis M. Kitromilides, *op. cit.*, p. 149-197 și Ulrich Im Hof, *op. cit.*, p. 141-145.

¹⁷ Poate că nu trebuie ignorate în context posibilele influențe asupra formării viziunii reformatoare a unor fanarioți datorate scurtelor perioade înnoitoare din Imperiul Otoman, la rândul lor bazate pe exemple europene contemporane (vezi Seçil Akgün, *European Influence on the Development of the Social and Cultural Life of the Ottoman Empire in the 18th Century*, în „Revue des études sud-est européennes“, XXI, 1983, nr. 2, p. 89-94 și Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 298).

¹⁸ „Nu e absolutism luminat, ci absolutism tiranic, hrăpăreț și oriental“ (Vlad Georgescu, *Ideile politice și Iluminismul în Principatele Române 1750-1831*, București, Editura Academiei, 1972, p. 103), doar unii dintre domnii fanarioți dovedind trăsături iluministe în gândire și în practica guvernării.

¹⁹ După unele opinii, aceste evoluții „au transformat în cele din urmă Principatele în principalul centru al Iluminismului din sud-estul Europei“ (Pashalis M. Kitromilides, *op. cit.*, p. 34).

²⁰ *Ibidem*, p. 58-59.

²¹ *Ibidem*, p. 363, 418; Cornelia Papacostea-Danielopolu, *op. cit.*, p. 39-40.

Pentru facilitarea unei mai bune înțelegeri a secolului al XVIII-lea românesc, destul de puțin cunoscut în dimensiunile și trăsăturile sale caracteristice, elementele schițate mai sus au darul de a compune cadrul în care acționează domnii fanarioți, unii dintre ei adevărați vectori purtători ai ideilor reformatoare în Principate.

*

II. *Domnul reformator*. Tratarea de tip monografic ar permite, fără îndoială, reevaluarea unor figuri importante din galeria domnilor fanarioți, priviți astăzi într-un mod unilateral, aceasta în cazurile fericite. Grigore al III-lea Alexandru Ghica ne apare, din această perspectivă, drept un caz reprezentativ. S-a născut în 1724 la Constantinopol, tatăl său fiind Alexandru Ghica, fratele lui Grigore al II-lea Ghica, iar mama Elena Eupraghioti. După decapitarea tatălui său de către sultan, în februarie 1741, viitorul domn este luat și educat în casa baronului Penkler, internunțiu la Poartă, unde rămâne până spre anul 1747. Fără averea tatălui, ce fusese confiscată²², Grigore Alexandru Ghica, cu ambiții bine slujite de capacitățile sale intelectuale, se căsătorește în 1754 cu Ecaterina, fiica lui Iacovachi Rizo Rangabé, un adevărat *homo novus* al capitalei, bogat, inteligent și cultivat, cu legături în Occident și în sfera puterii otomane²³. Numit în

²² Grigore al II-lea Ghica nu a încetat să ajute „în orice chip cu puțință pe orfanii fratelui său, cum a și dovedit de multe ori prin fapte. Așa a recăpătat casa lor din Stavrodomion, pe care o cumpăraseră ambasadorii Suediei, dar care, prin mijlocirea lui Grigore II Ghica vodă, aceștia au înapoiat-o văduvei, primind de la ei să stea în casă și să plătească pe an o mare chirie“ (*Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, ed. de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, București, Editura Academiei, 1965, p. 561). Nu avem nici o îndoială că Grigore Alexandru Ghica a avut permanent ca model pe unchiul său, ce fusese, la rândul său, crescut într-o deosebită ambianță intelectuală de bunicul Alexandru Mavrocordat Exaporitul și care, ca domn în Principate, a avut destule realizări purtătoare de noutate.

²³ Anastasie Iordache, *Principii Ghica. O familie domnitoare din istoria României*, București, Editura Albatros, 1991, p. 78-80.

funcția de mare dragoman, în august 1758, personajul nostru țintește tronurile Principatelor, pe care ajunge în trei rânduri. A domnit de două ori în Moldova (1764-1767; 1774-1777) și o dată în Țara Românească (1768-1769). Uciderea sa de către otomani, în noaptea de 1 spre 2 octombrie 1777, în împrejurări ce au fost legate de pierderea, în 1775, a unei părți a nordului Moldovei în favoarea Imperiului habsburgic, a contribuit decisiv la perceperea sa mai curând drept un martir pe altarul edificării națiunii moderne²⁴, decât un domn cu preocupări și realizări remarcabile în planul reformelor interne. Dimensiunea reformatoare a personalității lui Ghica a fost surprinsă, încă din epocă, de cronicari precum Pseudo-Enache Kogălniceanu (pentru care domnul era „întreg la toate, plin la minte, învățat“, un bun gospodar ce „căuta“ toate sămile personal²⁵) sau Ioniță Canta, cumnatul domnului, care vede în acesta un om „foarte înțelept și învățat“²⁶. După respingerea totală de către generația romantică, perioada fanariotă cunoaște tratări mult mai nuanțate din partea istoriografiei critice. Astfel, Grigore Ghica îi apare lui A. D. Xenopol ca „un om cu scopuri bune și care tinse mai ales să ridice starea economică a țărilor în care a domnit, timpul scurt neîngăduindu-i însă vreo reformă temeinică“²⁷, în timp ce, în viziunea lui Nicolae Iorga, același domn „arăta o aplecare spre reforme care poate fi pusă alături de a lui Constantin Mavrocordat, întrecând-o chiar prin faptul că noul domn fusese atâta timp, la Constantinopol, în

²⁴ Ion I. Nistor, *Grigore vodă Ghica. La aniversarea de 150 de ani de la moartea sa*, în „Codrul Cosminului“, IV-V, 1927-1928, partea I, p. 26-27; Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 93, 95.

²⁵ Pseudo-Enache Kogălniceanu, *Letopisețul Țării Moldovei de la domnia întâi și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat voevod*, în vol. *Cronici moldovenești*, ed. de Aurora Ilieș și Ioana Zmeu, București, Editura Minerva, 1987, p. 118-119.

²⁶ Ioan Canta, *Letopisețul Țării Moldovei de la a doua și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat voevod*, în vol. *Cronici moldovenești*, ed. cit., p. 174.

²⁷ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. IX, București, f.a., p. 112.

contact cu aceia care și acolo reprezentau noul curent «filosofic» în Europa. Domnul fanariot culesese, așadar, din legăturile sale, „iubirea pentru simplitatea clasică «romană», dorința de a crea așezăminte industriale permițând, prin reținerea banului în țară, ceea ce noi numim «autarhie»²⁸. Pe aceeași linie, Constantin C. Giurescu considera că Ghica poate fi socotit drept unul dintre cei mai buni stăpânitori pe care i-au avut Principatele în epoca fanariotă, fiind o fire dreaptă, nelacom, bun gospodar și un apărător al mulțimii împotriva abuzurilor celor mari²⁹. Mai rezervat, tratatul academic de istorie din anii '60 ai secolului trecut arată că „administrația lui Grigore III Ghica, fără să aibă amplasarea și importanța reformelor lui Alexandru Ipsilanti, se încadrează totuși în politica novatoare a unora dintre fanarioți³⁰. Contribuțiile istoriografice ulterioare, atâtea câte sunt, nu au reușit să pună în adevărata lor lumină realizările remarcabile, în planul reformelor și administrației, îndeplinite, într-o perioadă relativ scurtă și foarte dificilă, de către Grigore Alexandru Ghica. Se evidențiază două aspecte esențiale: 1. există o discrepanță de percepție între activitatea lui Grigore Ghica pe plan intern și implicarea sa în complicatele relații internaționale din regiune, care a dus în cele din urmă la sfârșitul său tragic; 2. în ceea ce privește intențiile sale reformatoare și reușitele din acest plan, nu există o convergență de opinii asupra anvergurii acestora, din diverse motive – insuficienta cunoaștere a izvoarelor, prezentarea punctuală a realizărilor sale, ce apar astfel ca fapte singulare, neintegrate în contextul epocii și lipsite de conexiunile necesare cu alte contribuții similare anterioare. Se impune astfel conturarea tabloului complet al reformelor inițiate de Grigore Ghica, multe dintre ele fiind aplicate în Iașiul acelor vremuri.

*

²⁸ Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. VII, *Reformatorii*, București, 1938, p. 189.

²⁹ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, partea 1, București, 1944, p. 271.

³⁰ *Istoria României*, vol. III, București, Editura Academiei, 1964, p. 714.

III. Orașul

1. *Elemente socio-economice.* Spațiul urban a reprezentat întotdeauna locul de cristalizare a ideilor noi, progresiste, iar orășeanul implicat în activități lucrative a fost motorul tuturor schimbărilor. În secolul al XVIII-lea, Principatele Române erau dominate încă, din punct de vedere politic, de vechile elite, însă se observă începutul formării unei păături sociale „burgheze“ autohtone, care se va implica în administrație. Procesul este însă extrem de lent.

Noul statut al Principatelor față de Poartă a adus cu sine interzicerea exportului unor produse, cursuri monetare fixate arbitrar, invadarea pieței românești de monedă slabă, impunerea aplicării tratatelor și convențiilor încheiate de Poartă cu puteri străine. În aceste condiții, excedentul comercial (datorat mai ales exportului de vite) nu aduce folos, iar acumularea de capital devine aproape imposibilă³¹. Firavele elemente înnoitoare, vizibile mai ales în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, sunt blocate de cele vechi, feudale. Boierimea, deși cunoaște tendințe de primenire prin afluența unor componente noi – ridicate din categoriile de jos sau alogene –, rămâne încă o clasă socială închisă, în condițiile în care moșia boierească nu se transformă într-o mare exploatare agricolă, veniturile principale provenind din redevențele de tip vechi (precum dijma). Mai mult, privilegierea funcției și venitul asociat acesteia au împiedicat dezvoltarea spiritului de inițiativă al boierimii, proces favorizat de „apetitul“ potențialilor „burghezi“ (negustori) „pentru ranguri, dublat, între anumite limite, și de tendința înrudirii lor cu boierii“³². Lucrul nu este de mirare, întrucât mentalitatea vremii, hrănită mai ales de viziunea Bisericii în această privință, respingea cu ostilitate bogăția „burghezului“ și caracterul ei respectabil ca nefiind „un dar al timpului natural“, în timp ce eficiența și profitul erau văzute drept incompatibile cu necesitatea respectării sărbătorii religioase³³.

³¹ Gheorghe Zane, *Economia Principatelor Române în perioada 1775-1831*, în idem, *Studii*, ed. Elena G. Zane, București, Editura Eminescu, 1980, p. 34, 44; Vlad Georgescu, *Istoria românilor...*, p. 95.

³² Alexandru-Florin Platon, *op. cit.*, p. 300.

³³ Daniel Barbu, *op. cit.*, p. 24-28.

Necesitatea unei eficiențe maxime în actul administrativ a impus domnului colaborarea cu boierimea, lucru pe care Grigore Alexandru Ghica I-a reușit, cel puțin în timpul primei sale domnii moldovene. Un hrisov din 12 august 1766 confirmă și precizează privilegiile hărăzite doar celor în drept, „pentru rânduiala neamului boieresc, având domnia mea a se păzi evtaxia acestei stări, care este și cea mai trebuincioasă spre rădicarea și împlinirea poroncilor prea puternicii Împărăției și ale domniei, și spre îndreptarea celui de obște norod”³⁴. Documentul osândește pe aceia care „prin mijlociri și cu chipure de dare“ au ajuns „la cinste și nume de boieri“, de pe urma cărora s-a adus atingere statutului boierimii și „stricăciune țării”³⁵.

Autoritatea centrală intervine în administrarea orașului prin substituirea unor dregători numiți de domn în locul organelor orășenești alese, precum și prin înstrăinarea unor părți din moșia comunității urbane, considerată proprietate domnească³⁶.

Din cele expuse mai sus reiese cu destulă claritate faptul că nu regăsim în Principate modelul alianței occidentale dintre monarhie și orășenime, cu efecte pe măsură: limitarea bazei economice a potențialei clase de mijloc, influența ei politică minimă, slaba monetarizare a economiei etc. „Burghezia“ din Principate, redusă numeric și destul de eterogenă din punct de vedere etnic, se afla în plină organizare corporatistă. În secolul al XVIII-lea, procesul de organizare a breslelor atinge chiar apogeul, în condițiile în care, având în vedere caracterul limitat al pieței, breasla caută să-și asigure monopolul desfacerii în propriul oraș, în ramura sa de activitate. Din aceste motive, activitatea meșteșugărească „nu poate avea altă formă decât artizanatul și altă organizare decât corporația”³⁷. Existența tendinței de favorizare a fiilor

³⁴ Gheorghe I. Brătianu, *Sfatul domnesc și Adunarea stărilor în Principatele Române*, București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 191.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Istoria dreptului românesc*, vol. II, partea 1, București, Editura Academiei, 1984, p. 152; Dumitru Ciurea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» Iași“, II, 1965, p. 193.

³⁷ Gheorghe Zane, *op. cit.*, p. 40.

de meșteri pentru intrarea în bresle a dus la crearea unor concentrări a diferitelor meșteșuguri în cadrul unor grupuri familiale compacte (în 1766, 40 dintre meșterii ciubotari din Iași erau membrii a șase familii³⁸). Apar conflicte în interiorul unor bresle, între meșterii cu preocupări apropiate, care vor duce la scindări în bresle diferite. Astfel, prin statutul din 9 noiembrie 1766³⁹, ciubotarii se despart de tălpălari, păstrând vechile reglementări de breaslă, „aceste bune obiceiuri“ fiind întărite de mitropolitul țării sub paza unui strașnic blestem arhieresc. Și în acest domeniu autoritatea centrală își menține controlul, cum se vede în așezămintele lui Grigore Alexandru Ghica din 1 septembrie 1776⁴⁰ și 1 aprilie 1777⁴¹, după care starostele unei bresle este confirmat, cu unele excepții, de marele agă.

Având în vedere situația descrisă mai sus, măsurile economice luate de domnia fanarioți au darul de a gestiona evoluțiile de pe acest plan dintr-o perspectivă protecționistă, conform doctrinei și practicii mercantile din epocă. Aspectele vizate cu precădere au fost înființarea de manufacturi, reglementări în salarizare și fixarea de prețuri maximale pentru anumite produse.

În ceea ce privește manufacturile, domnia a avut inițiative de acest gen în amândouă Principatele. Fără a avea însă resurse suficiente pentru a acorda subvenții și neputând aplica tarife vamale protecționiste pentru a apăra producția internă, la care se adaugă și alte cauze (lipsa de experiență, de capital și de credit), Principatele au avut manufacturi vulnerabile, care nu au rezistat în timp⁴². Este și cazul manufacturii de postav înființată de Grigore Alexandru Ghica la Chiperești, la confluența Bahluiului cu Jijia, cu lucrători din spațiul german, care trecuseră inițial

³⁸ *Istoria României*, vol. III, p. 366-367.

³⁹ I. Caproșu (ed.), *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. VI (1756-1770), Iași, Editura Dosoștei, 2004, doc. nr. 746.

⁴⁰ *Ibidem*, vol. VII (1771-1780), Iași, Editura Dosoștei, 2005, doc. nr. 221.

⁴¹ *Ibidem*, doc. nr. 266.

⁴² Gheorghe Zane, *op. cit.*, p. 42; Andrei Oțetea, *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism)*, București, Editura Academiei, 1977, p. 11.

prin Polonia pentru a ajunge ulterior în Moldova, la Filipeni⁴³. În 1764, Grigore Ghica îi strămută la Chiperești, dar, deoarece moșia de aici aparținea mănăstirii Agapia, domnul impune acesteia un schimb, în ciuda protestelor egumenului⁴⁴. Schimbul este realizat efectiv la 25 noiembrie 1766⁴⁵, când mănăstirea Agapia primește două dugheni în Iași, pe Ulița Hagioaiei, ambele cumpărate cu doar câteva zile în urmă de însuși domnul țării⁴⁶, în contrapartidă cu un vad de moară, două locuri de prisăci și un „unghi de odaie“. În plus, printr-o hotărâre din 8 decembrie 1766⁴⁷, mănăstirea Agapia mai primește câte 100 de lei pe an din venitul cântarului din Iași, pe care îi va lua de la epitropii mănăstirii Sfântul Spiridon din Iași, beneficiara venitului. Acest lucru se întâmplă deoarece fabrica de postav, înființată „pentru cea mai multă ieftinătate a lăcuitorilor țării aceștia și să rămâie și un lucru de pomenire pământului acestuia“, este de la bun început dăruită mănăstirii Sfântului Spiridon, care primește hrisovul de danie după nouă ani, la 1 ianuarie 1776⁴⁸.

Atenția acordată salarizării dregătorilor și slujbașilor Curții domnești reprezintă tot o măsură preponderent politică. După reforma administrativă a lui Constantin Mavrocordat, importanța dregătoriei crește, element folosit de domnul fanariot pentru a încerca să controleze o boierime adesea „turbulentă“⁴⁹, făcând-o dependentă de domnie.

Preocupări pentru reglementări în acest domeniu întâlnim la Grigore Alexandru Ghica încă din prima sa domnie, când încearcă

⁴³ Dan Berindei, *Frederic cel Mare și Principatele Române (între 1740 și 1777)*, în idem, *Românii și Europa. Istorie, societate, cultură, I. Secolele XVIII-XIX*, București, Editura Museon, 1991, p. 15.

⁴⁴ I. Caproșu, *op. cit.*, vol. VI, doc. nr. 725, 730, 732.

⁴⁵ *Ibidem*, doc. nr. 752.

⁴⁶ *Ibidem*, doc. nr. 750, 751.

⁴⁷ *Ibidem*, doc. nr. 756. Hotărârea este confirmată de Grigore Ioan Calimah la 29 mai 1767 (*ibidem*, doc. nr. 783).

⁴⁸ *Ibidem*, vol. VII, doc. nr. 184.

⁴⁹ Vlad Georgescu, *Ideile politice și Iluminismul...*, p. 90-91.

să facă ordine în privința reprezentanților săi la Poartă⁵⁰, netrimându-le sume libere spre a fi împărțite dregătorilor otomani; darurile erau sigilate, iar capuchehaia (ce primea o leafă lunară⁵¹) avea obligația de a elibera o chitanță în momentul primirii acestora. În a doua domnie din Moldova, Grigore Ghica face ordine în acest capitol, prin așezământul său din 1 septembrie 1776 (reluat, fără deosebiri esențiale, la 1 aprilie 1777)⁵². Cum după prima domnie, în ciuda eforturilor sale, „multe încă din cele nedrepte au și mai rămas“, Ghica își îndreaptă mai întâi atenția spre dregătorii țării. Preambulul condicii amintește că „au fost și obiceiul ce s-au urmat pân(ă) acum de se strângea la unele boierii din multe feluri de lucruri o orânduită sumă care prea puțin folos aducea boierilor ce se împărțea și nici o analoghie nu avea cu a lor trebuincioase cheltuielile spre săvârșirea celor căzute la starea boierilor lor pentru obștie, și spre a judeca cu osârdie după datoria dregătoriei lor“. Drept pentru care domnul hotărăște, „surpând toate condicile vechi ce au fost pân(ă) acum“, ca fiecare dregător și slujbaş al Curții domnești să primească o sumă lunară de bani. Fondul se constituia „în deosebită casa thesavrofilachion“ de la Mitropolie, din „venitul răsurilor, ciferturilor și ajutorinții, cum și din răsura dăjdilor mazârilor, neguțitorilor și a ruptașilor“, fiind separat de celelalte venituri ale țării.

Spre mijlocul secolului al XVIII-lea se generalizează tendința de a reglementa circulația mărfurilor, prin fixarea unor plafoane maximale de prețuri, mai ales la alimentele de bază. Eficiența măsurilor de acest tip este maximă în capitalele Principatelor, unde domnia are posibilitatea de control imediat și riguros al aplicării lor. Pentru redresarea situației economice, grav afectată

⁵⁰ Domnul cunoștea foarte bine, ca fost mare dragoman, felul în care decurgeau lucrurile aici, „că nu puté nime din capichihaila ca să-l înșale cât de puțin“ (Pseudo-Enache Kogălniceanu, *Letopisețul Țării Moldovei...*, p. 118).

⁵¹ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IX, p. 112.

⁵² I. Caproșu, *op. cit.*, vol. VII, doc. nr. 221, 266. Ulterior, la 15 aprilie 1779, Constantin Dimitrie Moruzi întărește veniturile dregătorilor moldoveni în stipulațiile prinse în condica lui Grigore Ghica (*ibidem*, doc. nr. 396).

de războiul ruso-turc din 1768-1774 și de epidemia de ciumă, în 1776, concomitent cu Alexandru Ipsilanti în Țara Românească⁵³, prin același așezământ din 1 septembrie, Grigore Alexandru Ghi-ca introduce măsuri împotriva precupeților. Aceștia trebuie să „lipsească“, întrucât pricinuiesc „mare scumpete la cele ce sunt de mâncare norodului“, deoarece, în afara târgului, cumpără produsele sătenilor pe care le vând apoi în oraș cu „preț întreit“. Țăranii sunt invitați să-și vândă produsele direct în piețele Iașilor, „iar cine va îndrăzni a face matrapazlâc, să se pedepsiască cu uli-ță“.

Tot pentru stoparea abuzurilor, domnia fixează și unitățile de măsură folosite de meșteșugari și de negustori. Marele cămăraș avea datoria să facă „coturi cu boure domnești, halepuri și arșinuri“, pe care să le distribuie la „fieștecare dughiană“, în schimbul unei taxe de 30 de bani.

Aceste măsuri intervenționiste, deși benefice pe termen scurt, diminuau considerabil valoarea capitalurilor obținute de meșteșugari din vânzarea produselor lor; în aceste condiții, nu se pot face investiții decât apelând la cămătari⁵⁴.

*

2. *Învățăământul*. Pentru mediul cultural românesc, secolul al XVIII-lea reprezintă, în prima sa jumătate, o perioadă de slăbire a diverselor contacte cu Europa occidentală. După 1750, această stare de lucruri începe să se schimbe progresiv, legăturile elitei intelectuale românești cu europenii înmulțindu-se pe diferite căi⁵⁵.

⁵³ Ligia Livadă-Cadeschi, *op. cit.*, 58-59.

⁵⁴ Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*, București, Editura Academiei, p. 293. Pentru detalii în acest sens, vezi I. Caproșu, *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza“, 1989.

⁵⁵ Alexandru Dușu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700-1821). Studii și texte*, București, Editura pentru literatură, 1968, p. 156; Ștefan Lemny, *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, București, Editura Minerva, 1986, p. 54.

Astfel, una dintre trăsăturile modernității este reprezentată de laicizarea mediului cultural, proces ce poate fi surprins în câteva din elementele sale și în Principate⁵⁶. Unii cărturari români, sub impulsul ideilor europene, „acordă divinității numai rolul de motor inițial al existenței“; odată creată, lumea se dezvoltă pe o bază proprie, „pe legi specifice, nedirijate de transcendent, ce pot fi cunoscute și înțelese de mintea umană“⁵⁷. În consecință, apar și reacții adverse: dacă până spre 1770 Patriarhia de la Constantinopol s-a afirmat ca o protectoare a învățământului și nu a împiedicat împlinirea necesităților culturale ale noilor elite în formare, atât timp cât nu s-a pus la îndoială autoritatea sa, după această dată atitudinea Patriarhiei se schimbă și se manifestă adesea cu o violentă intoleranță⁵⁸.

Tot acum, tipul dominant de cărturar cunoaște o transformare: dacă în prima jumătate a secolului avem de-a face cu un cititor pasiv, care „asimilează fără să se angajeze prin scris“, după 1750 apare intelectualul angajat atât în activitatea de traducere a unor opere străine, cât și în efortul de elaborare a unor lucrări originale, ce tratează inclusiv probleme legate de practica guvernării⁵⁹. Acești noi intelectuali se constituie într-o primă generație, dinamică și combativă, implicată în evenimentele complexe legate de războiul din 1768-1774 și, în consecință, în elaborarea unui mare număr de programe politice⁶⁰. Toți componenții generației amintite sunt influențați de ideile europene ale epocii, cunoscute din scrieri filosofice, literare, biografice sau memorialistice⁶¹, iar unii dintre ei au colaborat cu Grigore Alexandru Ghica,

⁵⁶ Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 79; Daniel Barbu, *op. cit.*, p. 93-94.

⁵⁷ Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 81.

⁵⁸ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *op. cit.*, p. 39-40.

⁵⁹ Alexandru Duțu, *op. cit.*, p. 9, 217; Cornelia Papacostea-Danielopolu, *op. cit.*, p. 182-183.

⁶⁰ Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 43.

⁶¹ În 1750, se traduc din franceză *Cugetările* cancelarului suedez Axel Gustasson Oxienstiern, iar în 1774, operele lui Christian Wolff și scrierea lui Lanjuinais despre „monarhul desăvârșit“, *Le monarque accompli* (Alexandru Duțu, *op. cit.*, p. 233; Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 64; Valeriu Șotropa, *Proiectele*

putându-l influența uneori în deciziile sale (e vorba de Mihai Cantacuzino, Ianache Văcărescu și chiar mitropolitul Gavril Calimah, care traduce, în 1773, *Nakaz-ul* țarinei Ecaterina a II-a). Lor li s-a adăugat grupul de cărturari străini din jurul Academiei domnești de la Iași sau personalități din imediata apropiere a domnului, precum Gheorghe Saul, bărbat cult, posesor al unui mare număr de manuscrise adunate în țară și în străinătate, cu studii de medicină la Padova și Bologna.

Apreciem că și acest anturaj intelectual de calitate a avut menirea să potențeze elanul reformator al lui Grigore al III-lea Ghica, care s-a impus timpului său și posterității ca un protector, de pe poziții de sorginte iluministă, al școlilor de toate gradele. Preocupările sale pentru domeniul învățământului veneau în continuarea unei tradiții instituită de domni anteriori⁶². Încă din primul său an de domnie în Moldova, Grigore Alexandru Ghica ia un număr de măsuri cu privire la școli, o caracteristică generală fiind deschiderea procesului de instruire pentru toți locuitorii orașelor. Se înființează școli noi, episcopale și ținutale, învățământul clasic fiind completat cu studiul unor discipline mai apropiate de nevoile concrete ale societății. În 1765, domnul solicită Divanului să cerceteze situația reală a învățământului din țară și să propună măsuri de îmbunătățire, printre care și constituirea unui buget permanent. Prin rezoluția din 6 iunie 1765⁶³, domnul aprobă anaforaua prezentată de mitropolit și marii bo-

de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea, București, Editura Academiei, 1976, p. 234).

⁶² Amintim aici așezămintele pentru școli date de Grigore al II-lea Ghica, la 25 decembrie 1747 (I. Caproșu, *Documente Iași*, vol. V, Iași, Editura Dosoftei, 2001, doc. nr. 533), și de Ioan Theodor Calimah, la 25 iunie 1759 (*ibidem*, vol. VI, doc. nr. 223). Aceste așezăminte plasau învățământul din Principate pe un model neoaristotelic, lipsit însă de „elanul inițial novator și antidogmatic“, cristalizat pe baza filosofiei lui Theofylos Korydaleus (1570-1646), reorganizatorul Academiei Patriarhale din Constantinopol (Pashalis M. Kitromilides, *op. cit.*, p. 29-30).

⁶³ I. Caproșu, *Documente...*, vol. VI, doc. nr. 650.

ieri la 1 iunie, stabilind sursele de venit din care trebuia să fie întreținute școlile și plătiți dascălii. În acest fond intrau banii plătiți anterior de preoți pentru mucarer⁶⁴, banii pentru drobul de sare de la Ocna, care plecau anterior la școala de la Muntele Athos („am socotit că mai cu cale este se fie și să rămăe banul acesta pentru școala Țărei, decât pentru școalele de la alte părți străine“), precum și contribuțiile bănești ale mănăstirilor din țară.

Într-un alt hrisov, din 13 august 1765, dat pentru fondarea școlii grecești de pe lângă biserica Mavromolu din Galați (unde se predau și cursuri în limba română), se menționează noua așezare a învățământului moldovenesc⁶⁵. Toate aceste măsuri sunt completate și precizate prin așezământul pentru școli din octombrie 1766, prin care domnul întemeiază o Academie la Iași, căci „învățătura și știința săvârșăște di păcat pe om și-l faci vrednic ca să aleagă binele din rău și adivărul de neadevăr“, fiind „la om lumină tărie, lauzâi podoabă și împlinire desăvârșită“⁶⁶. În primăvara aceluiași an, la 15 mai, hatmanul Ioniță Cantacuzino, în calitate de vechil, cumpăraseră de la Ion Larion sulger al doilea și de la Costandin Istrati o casă cu loc lângă zidul Mitropoliei, „pentru trebuința școalelor domnești“⁶⁷. Pe acest loc, lângă școala construită în 1762 de către Grigore Ioan Calimah, Grigore Ghica ridică „den timilie“ o „Academie a învățăturilor și a epistimurilor“, clădire de piatră, cu etaj și opt camere, în care, „pe a sa chel-tuială, slobodă, îndestulată și cu toate cele trebuincioase lucruri“, Academia domnească își va desfășura activitatea până în 1821⁶⁸. Se procedează la numirea dascălilor, fixându-se și salariile

⁶⁴ *Ibidem*, doc. nr. 674.

⁶⁵ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IX, p. 174.

⁶⁶ I. Caproșu, *Documente...*, vol. VI, doc. nr. 740.

⁶⁷ *Ibidem*, doc. nr. 707.

⁶⁸ Ștefan Bîrsănescu, *Academia domnească din Iași (1714-1821)*, București, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 1962, p. 151-152. Evenimentul e înregistrat astfel de cronică: „iubind ca și alții să să îndestuleze cu învățătură, au făcut minunate școale aproape de sfânta Mitropolie în Iași, întru care să să învețe multe feliuri de învățături și multe limbi. Adus-au și dascăli foarte învățați. Făcut-au și orânduiala dascălilor și ucenicilor ca să-și știe fieștecare liafa și orânduiala lor“ (Ioan Canta, *Letopisețul Țării Moldovei...*, p. 174).

acestora. Cursanții, printre care se găsesc 20 de bursieri, beneficiază și de serviciile unui bibliotecar și ale unui psalt. Epitropia școlilor e formată din mitropolitul țării, mari boieri și câțiva negustori de seamă ai Iașilor. Tot acum sunt numiți dascălii de la cele trei școli episcopale și de la școlile din ținuturi, iar școala moldovenească de la biserica Sfântului Nicolae Domnesc din Iași este dată în grija epitropiei⁶⁹. La școala din Botoșani, pe lângă cursurile pentru preoți, ținute în limba română, domnul mai înființează două, de elină și greacă modernă.

La Academia ieșeană au predat personalități importante ale vremii, cu studii în Europa apuseană, precum Evghenios Voulgaris, Nikiforos Theotokis și Iosipos Mœsiodax.

Evghenios Voulgaris (1716-1806), unul dintre primii propagatori ai Iluminismului în Europa de sud-est, a predat la Ioannina, la Școala Athoniană de pe lângă mănăstirea Vatoped de la Muntele Athos, apoi la Academia Patriarhală din Constantinopol. Opoziția noului patriarh ecumenic la ideile lui Voulgaris, inspirate din trei principii de bază ale Iluminismului (libertatea gândirii, raționalismul și credința în știința modernă), îl determină pe cărturar să plece, în 1763, spre Principate, adăstând, destul de probabil, la Iași⁷⁰, de unde pleacă apoi în spațiul german.

Nikiforos Theotokis (1731-1800), cu studii de medicină, matematică și fizică la Padova și Bologna, este adus de Grigore Ghica ca director al Academiei ieșene. Adeptul gândirii libere și al spiritului științific al Iluminismului, promotor al teoriei heliocentrice a Universului, cărturarul grec se bucură de prețuirea domnului fanariot, dând lecții și beizadelelor. Pleacă din Iași în 1767, odată cu Ghica, dar revine în 1774, funcționând în aceeași calita-

⁶⁹ În mai 1776, Grigore Alexandru Ghica pune „la stare și orânduială” această școală, scutind de dări psaltul, dascălul și vătavul de aici (I. Caproșu, *Documente...*, vol. VII, doc. nr. 198).

⁷⁰ Pashalis M. Kitromilides, *op. cit.*, p. 45-53. Nu există unanimitate de păreri asupra desfășurării activității didactice a lui Voulgaris la Iași; în „sama” vistieriei pe 1764 se înregistrează însă o sumă plătită pentru „chiria casei dascălului Evghenie”, or numai o persoană în trecere prin oraș ar fi stat la un han (*Istoria orașului Iași*, vol. I, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 581).

te până în 1776, când pleacă „noaptea, ca un fur“, acuzat că predă idei radicale⁷¹.

Elev al lui Voulgaris, Iosipos Moesiodax, de origine dobrogeană, cu studii la școlile din Salonic, Smirna și Muntele Athos, vine la Academia ieșeană în 1765. Cu preocupări în pedagogie, înnoiește vechile metode de predare, considerând, pe linia lui Locke și Fénelon, că instruirea și educarea elevilor trebuie să țină seama de structura lor psihologică și intelectuală, iar în predarea științelor să se folosească instrumente și experimente de laborator⁷².

Academia își suspendă activitatea în timpul războiului din 1768-1774, astfel că, la revenirea sa pe tronul Moldovei, Grigore Ghica găsește școlile „părăsite și stricate“. Le reorganizează însă prin hrisovul său din 15 noiembrie 1775⁷³, prin care, după un lung elogiu adus învățaturii, se numește o nouă epitropie menită să supravegheze administrarea fondului destinat școlilor. Dascălul „cel dântâi“ se va alege de către domn și mitropolit, „cu ispitiri după cum se cade“, acesta urmând să aleagă, la rândul său, pe ceilalți „didascăli“. Pentru stimularea învățaturii, se decide ca tinerii cu studii să fie onorați cu slujbe „mai mult decât pe alții“, dar numai după obținerea unei diplome („cărți“), după o „cercetare de obște înaintea tuturor“.

În tabloul schițat mai sus se pot observa, ca și în alte domenii, amestecul unor elemente contradictorii. Pe de o parte, reorganizarea patronată de Grigore Alexandru Ghica se face într-un spirit laic, în care sistemul neoaristotelic este înlocuit treptat de un eșafodaj filosofic iluminist, cu accent pus pe învățarea științelor naturii, specializarea profesorilor sau metode noi de predare⁷⁴.

⁷¹ Ștefan Bîrsănescu, *op. cit.*, p. 134; Pashalis M. Kitromilides, *op. cit.*, p. 53-57.

⁷² Ștefan Bîrsănescu, *op. cit.*, p. 119, 135.

⁷³ I. Caproșu, *Documente...*, vol. VII, doc. nr. 177.

⁷⁴ Ca o interesantă ipoteză de lucru, trebuie văzut în ce măsură relațiile bune ale lui Grigore Alexandru Ghica cu Frederic cel Mare al Prusiei (vezi Dan Berindei, *op. cit.*, p. 19-22) s-au răsfrânt și în urmarea de către domnul Moldovei a posibilului model al Academiei fredericiene, tipic iluministe, ce

Pe de altă parte, persistă forme vechi, impuse de tradiția bizantină și de o mai slabă dezvoltare a vieții urbane (dascăli recrutați din mediul clerical, controlul Bisericii, persistența scolasticii în fața spiritului critic etc).

*

3. *Spitalul Sfântul Spiridon*. Elemente contradictorii nu lipsesc nici la analiza schematică a programului de „asistență socială” promovată de Grigore Ghica, adresată fie celor loviți de boală, fie figurilor provenind din clasele de sus, dar ajunse, din diverse motive⁷⁵, dependente de ajutorul bănesc oferit de stat. Fanarioții se doresc a fi „promotori asumat ortodocși ai unei modernități de tip iluminist, recuperând în același timp și idealul filantropiei imperiale bizantine, pe linia vechilor principii autohtoni, ai căror descendenți firești se considerau”⁷⁶. Astfel, în cuprinzătoarele sale așezăminte din 1 septembrie 1776 și 1 aprilie 1777⁷⁷, amintite deja mai sus, Grigore Ghica dispune ca din fiecare leafă să se oprească câte o jumătate de leu la fiecare sută de lei, pentru a se da „la locuri scăpătate și lipsite de chiverniseala hranei lor”. Spre deosebire însă de Occident, unde filantropia se „laicizează”, devine o „filantropie a progresului [...], a binelui social ca izvor al fericirii sociale”⁷⁸, la noi, mănăstirile, beneficiare ale generozității generale, rămân în continuare suportul privilegiat al operei caritabile. Sub acest aspect, numele lui Grigore Ghica rămâne legat de așezămintele date mănăstirii Sfântul Spiridon și spitalului ce ține de aceasta, ambele cu o istorie mai veche.

urmărea „apărarea personalității divine și a răspunderii morale a omului prin fundamentele rațiunii” (Ulrich Im Hof, *op. cit.*, p. 85).

⁷⁵ Luxul vestimentar, simbol al poziției sociale, putea să provoace, nu rareori, sărăcirea unor „case strălucite și de bun neam”, ce ajungeau astfel la „milostenie pentru cea de toate zilele hrana a lor”, după cum se arată într-un document din timpul lui Constantin Dimitrie Moruzi (I. Caproșu, *Documente...*, vol. VII, doc. nr. 317).

⁷⁶ Ligia Livadă-Cadeschi, *op. cit.*, p. 123.

⁷⁷ I. Caproșu, *Documente...*, vol. VII, doc. nr. 221, 266.

⁷⁸ Ligia Livadă-Cadeschi, *op. cit.*, p. 115.

Zidită de cămărașul Ștefan Bosie pe niște terenuri cumpărate de la căpitanul Gheorghe Carp și de la preotul Toader pe Ulița Hagioaiei⁷⁹, mănăstirea Sfântul Spiridon⁸⁰ primește în incinta sa și un spital. Înființat de Constantin Mihail Cehan Racoviță, prin hrisovul său din 1 ianuarie 1757⁸¹, spitalul primește o serie de venituri, gestionate de o epitropie a breslei negustorilor din Iași, controlată anual de patru mari boieri. Ștefan Racoviță, fratele lui Constantin, dobândind drepturile de ctitorie ale mănăstirii Sfânta Maria din Roman, hotărăște, la 7 septembrie 1764⁸², pe când domnea în Țara Românească, să închine această mănăstire, împreună cu cele două metoace ale sale (biserica Prorocul Samuil din Focșani și biserica din Budești), mănăstirii Sfântul Spiridon din Iași.

În 1765⁸³, Grigore Alexandru Ghica dă, la rândul său, un așezământ pentru mănăstire și spital. Găsind sfântul lăcaș „început de alții pentru ca să s(e) facă și bolnițe spre primirea și tămăduirea bolnavilor atâta a celor paminteni, cât și acelor streini și nemernici, însă nesevârșit fiindu“, domnul organizează și înzestrează spitalul. Acesta este dotat cu spițerie proprie, aducțiune de apă cu două cișmele și venituri variate, menite să-i asigure buna funcționare. Se stabilesc cuantumulurile lefurilor pentru „doftori“, gerahi și spițeri, precum și componența epitropiei, formată din boieri și negustori, ce avea datoria să vegheze la bunul mers al treburilor și să se îngrijească de veniturile și cheltuielile anuale, prin sămi⁸⁴ „cercetate“ de însuși domnul țării. Revenit în a doua domnie din Moldova, Grigore Ghica reînnoiește, în decembrie 1776⁸⁵, așezământul pentru mănăstirea și spitalul Sfântul

⁷⁹ I. Caproșu, *Documente...*, vol. V, doc. nr. 674, 730.

⁸⁰ La 2 iunie 1752, când fostul polcovnic Gheorghe Carp se afla în litigiu cu rudele sale pentru locul vândut lui Ștefan Bosie, mănăstirea deja se „urzise“ (*ibidem*, doc. nr. 701).

⁸¹ *Ibidem*, vol. VI, doc. nr. 70.

⁸² *Ibidem*, doc. nr. 604.

⁸³ *Ibidem*, doc. nr. 626.

⁸⁴ Acestea prevăd ajutoare bănești sau materiale pentru diverse persoane aflate în situație critică (*ibidem*, vol. VII, doc. nr. 28, 59, 95, 131 și altele).

⁸⁵ *Ibidem*, vol. VII, doc. nr. 233.

Spiridon, fără însă a aduce ceva nou în cadrul de funcționare cunoscut.

Grija pentru îmbunătățirea asistenței medicale acordate populației orașului Iași se manifestă la Grigore Ghica și prin numirea, în iulie 1777, a primului medic în serviciul public („doftorul obștei“), precum și a unei spițerii; plata medicului și întreținerea spițeriei urmau să se facă pe baza unor venituri speciale, stabilite de domn și administrate de o epitropie formată din doi boieri⁸⁶.

*

4. *Preocupări edilitare*. Iașii rămân îndatorați lui Grigore Ghica pentru grija ce le-a purtat-o în timpul domniilor sale. Buna gospodărire a orașului denotă atenția ce se acordă târgoveților, precum și o nouă atitudine față de nevoia de înfrumusețare a orașului: „să cuvine domnilor, lângă alte ocârmuiri și chivernisiri ce facu supușiloru săi, să grijască și celi trebuincioasea spre odihna sărăciloru și a țării și cele spre înfrumusețarea și împodobirea acestora și să le iconomisească cu buna rânduială [...]”⁸⁷. Este vorba de introducerea la hotărârea pe care domnul o ia în noiembrie 1764, când instituie o epitropie de negustori străini, însărcinată cu supravegherea și repararea drumurilor și podurilor ulițelor ieșene, găsite în stare proastă la venirea pe tron. Pentru crearea fondului necesar întreținerii se fixează impozitul numit „harabagilâc“ („de lua de tot carul ce viné în Eșci câte 1 para de bou“⁸⁸). Epitropii erau controlați de marele vistiernic și aveau în subordine pe bulucbașii de podari, iar aceștia pe podari. Negustorii și meșteșugarii erau obligați să întrețină curățenia podului din fața dughenilor, măturând de două ori pe săptămână; unde nu erau dugheni, măturau podarii⁸⁹. Pentru o mai bună sistematizare a străzilor, dughenile trebuie aliniat (nimeni să nu se mai lă-

⁸⁶ Paul Pruteanu, *Contribuție la istoricul spitalelor din Moldova*, București, Editura Medicală, 1957, p. 11.

⁸⁷ I. Caproșu, *Documente...*, vol. VI, doc. nr. 616.

⁸⁸ Pseudo-Enache Kogălniceanu, *Letopisețul Țării Moldovei...*, p. 117.

⁸⁹ I. Caproșu, *Documente...*, vol. VII, doc. nr. 221, 266.

comească să „ia din locul uliții“, iar ulițele și culucurile (mahalalele) trebuie iluminate pe timpul nopții. În condica de orânduiești din 1 septembrie 1776, de atâtea ori amintită aici, vedem că întunericul nopții era risipit de 21 de „făinare“ în tot orașul, repartizate pe mahalale (cele mai multe, în număr de cinci, în Târgul de Jos), de care se îngrijeau marele agă și străjerii de la răspântii. Proprietarii de dugheni plăteau – fiecare când îi venea rândul – opt parale pentru lumânări și șase pentru fanaragii⁹⁰.

Alte măsuri sunt luate în ceea ce privește aducțiunea de apă în Iași. „Văzând că s-au înmulțit norodul în Eșci și apa le este puțină“⁹¹, Grigore Ghica „au înpodobit orașul Iașului cu multe cișmele cu apă bună și îndestulate“⁹². Este vorba de cele două cișmele din flancurile intrării în mănăstirea Sfântul Spiridon – din care, fiind apă îndestul, s-a îndreptat o parte și spre o altă cișmea de la răspântia Uliței Strâmbe⁹³ –, precum și de cea de la mănăstirea Golia. Pentru aceasta din urmă e posibil să fi cerut sultanul Mustafa al III-lea, în martie 1766, ca eminii de vamă de pe ruta Constantinopol – Galați să acorde liberă trecere vasului ce transporta 400 de țevi de plumb achiziționate de domnul Moldovei⁹⁴. De aducțiunea de apă din Iași se îngrijeau aceiași doi meșteri suiulgiu aduși de Grigore al II-lea Ghica de la Țarigrad, anume Dima și Constantin. Când însă primul dintre ei moare, iar al doilea invocă greutăți familiale și nevoia de a pleca din Iași, Grigore Alexandru Ghica hotărăște, la 17 iulie 1777⁹⁵, ca toate îndatoririle lor să fie preluate de Gheorghe suiulgiul.

*

Iată deci doar câteva aspecte ce țin de viața unui oraș și care poartă amprenta unui domn cu idei luminate și pornire spre înfăptuirea acestora. Poate că având un alt destin în față, Grigore

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ Pseudo-Enache Kogălniceanu, *Letopisețul Țării Moldovei...*, p. 119.

⁹² Ioan Canta, *Letopisețul Țării Moldovei...*, p. 174.

⁹³ I. Caproșu, *Documente...*, vol. VI, doc. nr. 626.

⁹⁴ Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane...*, doc. nr. 157.

⁹⁵ I. Caproșu, *Documente...*, vol. VII, doc. nr. 300.

Ghica ar fi făcut chiar mai mult pentru capitala sa, mai mult și mai trainic, el care știa bine că a se face „ziduri de piatră prin orașe, cunoscut iaste nu numai că aduce această podoabă orașilor, ce și obștii folosință și apărare [...]”⁹⁶.

Acesta este și scopul demersului nostru: un „inventar“ de probleme, de aspecte și de sugestii de cercetare viitoare, a căror aprofundare este de natură să aducă clarificări importante pentru o perioadă istorică defavorizată din punct de vedere istoriografic și un personaj insuficient cunoscut în adevăratele dimensiuni ale personalității sale complexe.

⁹⁶ *Ibidem*, vol. VII, doc. nr. 235.

DOCUMENTE

NOUĂ DOCUMENTE DIN SECOLUL AL XVI-LEA PRIVITOARE LA ISTORIA ORAȘULUI BUCUREȘTI

Petronel Zahariuc

De la mijlocul secolului al XVI-lea, din vremea domniei lui Mircea Ciobanul, orașul București intră într-un proces constant de dezvoltare. Viața economică înfloarește, astfel că sporesc necontenit numărul negustorilor și al meșteșugarilor, numărul bisericilor și al caselor. Pentru a contura istoria orașului din acea vreme, pe lângă „urmele“ descoperite în urma cercetărilor arheologice, de o mare importanță sunt documentele emise de administrația orașului, de județi și de pârgari, care cuprind diverse vânzări de case de pe ulițele orașului sau de vii din dealul Bucureștilor. La numărul mic al acestor documente, adaug acum nouă acte „scrise“ de județii și pârgarii orașului București, păstrate în Arhivele a două Mănăstiri de la Muntele Athos: un document original slavon din Arhiva Mănăstirii Xiropotam și opt documente slavone (șapte originale și o traducere) din Arhiva Mănăstirii Simonopetra.

În primul rând, aceste nouă acte completează și întăresc lista judeților orașului București din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Primul județ al orașului București, al cărui nume îl cunoaștem, este Necula al lui Bobanea (13 mai 1563)¹. Pentru 1564, nu știm cine a ocupat scaunul județului, în schimb, în 1565, județ a fost Stanciul². La începutul anilor '70 (1571-1572), județ a fost Necula, despre care Constantin C. Giurescu a presupus că ar fi identic cu Necula al lui Bobanea³, iar în 1576⁴, 1577⁵ și 1578⁶

¹ Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1979, p. 55 și 281; Laurențiu Rădvan, *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Iași, 2004, p. 374.

² Doc. nr. 1 și 2.

³ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, *loc. cit.*.

în această funcție a ajuns un anume Stan. Probabil, încă din 1579 județ a fost Gago⁷, pe care îl găsim, la 13 ianuarie 1580⁸, dând mărturie pentru o danie făcută mănăstirii Sfântul Nicolae. La puțină vreme, orășenii l-au ales județ pe Caloian, care, la 16 martie 1580, a scris un act prin care Stelea spătarul a dăruit mai multe locuri din București aceleiași mănăstiri, Sfântul Nicolae⁹, ctitoria postelnicului Ghiorma. Abia după cinci ani, la 29 octombrie 1585, ca județ al Bucureștilor apare Baci¹⁰, apoi, în 1586, Vâlcan (menționat într-un document din 30 mai 1639)¹¹, din nou Baci, în februarie 1587¹², cel care, înainte de 29 mai, îi lasă locul lui Necula¹³. Nu știm încă cine a fost județ al orașului în 1588, dar în 1589 apare, alături de cei 12 pângari, din nou Stan¹⁴, apoi în 1590, Vâlcan¹⁵, pe care l-am mai întâlnit, pentru ca în 1592¹⁶, județ să fie Seman, care a fost înlocuit, în 1594, de Dumitru¹⁷. În 1595, Bucureștii au avut mult de suferit în urma campaniei lui Sinan pașa. Marile distrugerii cauzate de oastea otomană au făcut ca ritmul vânzărilor și cumpărărilor de bunuri și al daniilor către mănăstiri să încetinească, astfel că, astăzi, nu cunoaștem numele vreunui județ din ultimii cinci ani ai veacului al XVI-lea.

⁴ Doc. nr. 3.

⁵ Constantin C. Giurescu, *op. cit., loc. cit.*

⁶ Laurențiu Rădvan, *op. cit.*, p. 374.

⁷ Unul dintre sensurile numelui este acela de „cumnat“ și „vine din Peninsula Balcanică, fiind folosit și de aromâni“ (N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 280).

⁸ Doc. nr. 68.

⁹ Doc. nr. 5. Același județ dă o mărturie și la 28 noiembrie 1580 (Constantin C. Giurescu, *op. cit., loc. cit.*).

¹⁰ Doc. nr. 6.

¹¹ *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, vol. IV, întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă, Doina Duca-Tinculescu, Silvia Vătafu-Găitan, București, 1981, p. 642-643, nr. 1487.

¹² Laurențiu Rădvan, *op. cit.*, p. 374; Constantin C. Giurescu, *op. cit., loc. cit.*

¹³ Doc. nr. 7.

¹⁴ Constantin C. Giurescu, *op. cit., loc. cit.*

¹⁵ *Ibidem*; Laurențiu Rădvan, *op. cit., loc. cit.*

¹⁶ Doc. nr. 8.

¹⁷ Doc. nr. 9.

Pe lângă judeţi, aceste documente scot la lumină un număr important de preoţi, dovadă a numărului mare de biserici din Bucureşti, în fiinţă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, despre care nu ştim decât puţine lucruri. Astfel, în cele aproape trei decenii „acoperite“ de documentele de mai jos, găsim următorii preoţi, care dau mărturie la diferite tranzacţii şi danii de vie şi case în Bucureşti: Bratul, Stancul, Stan, Ivan, Tudoran, Neagul clisiar, Ilie, Simtion, Dobre, Mihai, Ion, Tudor, Arinton, Vladul, Cernica, Radul, Gonţea, Stanciul, Costandin şi Matei. Preotul Stan a murit fără copii¹⁸ şi a dăruit mănăstirii Sfântul Nicolae, împreună cu preoteasa lui, Rada, o vie din dealul Bucureştilor¹⁹; un alt preot, Bogdan, şi preoteasa lui, Dragna, au vândut lui Ghiurma mare postelnic o vie²⁰.

De asemenea, printre martorii pomeniţi în aceste documente, toţi „oraşeni buni şi bătrâni“, găsim mulţi negustori (Miho, Bălan, Dima, Leca, Sima, Hota, Mavrichi, Statu, Stanciul, Toma, Tudor), meşteşugari (Groza, Voico şi Lupul săpunari, Dobrilă, Costandin şi Voico croitori, Stan cojocar, Gherghe trăistar, Gheorghie săbier), vătafi (Stan) şi grădinari (Costandin). Majoritatea acestor meşteşugari, după numele pe care le poartă, par a fi români, iar o parte dintre ei greci sau aparţinând altor neamuri sud-dunărene (unii, probabil, aromâni).

Documentele emise de administraţia oraşului Bucureşti sunt toate validate cu sigiliul rotund al oraşului; sigiliul a fost aplicat în ceară sau cerneală neagră şi s-a păstrat pe câteva documente; reprezentarea din câmpul sigilar este cea cunoscută: icoana Maicii Domnului cu Pruncul în braţe²¹.

De asemenea, aceste documente contribuie la mai buna cunoaştere a istoriei unei importante mănăstiri din Bucureşti,

¹⁸ *Documente privind istoria României*, B, *Ţara Românească*, veacul XVI, vol. VI, Bucureşti, 1953, p. 32-33, nr. 40.

¹⁹ Doc. nr. 6.

²⁰ Doc. nr. 2.

²¹ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 297; Emil Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei şi Ţării Româneşti*, în *DIR, Introducere*, vol. II, Bucureşti, 1956, p. 498-499.

Sfântul Nicolae, ctitoria lui Ghiorma banul²², asupra căreia vom reveni în curând, când vom publica, împreună cu cercetătorii Dumitru Nastase și Florin Marinescu, catalogul de documente românești păstrate în Arhiva Mănăstirii Simonopetra de la Muntele Athos.

1. **1565 (7073) martie 1, București.** Județul Stanciul și 12 pârgari ai orașului București mărturisesc că Haret a vândut niște case cu loc îngrădit mănăstirii Xiropotam, pentru 850 de aspri.

† ВЪ ИМЕ ѠТ(Ъ)ЦА, И С(Ъ)НА И С(ВЪ)Т(А)ГО Д(Ъ)ХА, АМИН. Пишет сїю книгѣ сѣдѣ Станчюл със вї прѣгарум да се знаи како продадитъ Харетъ едни кѣке със мѣсто въсѣм елико ес заградѣно единѣм с(вѣ)тѣи монастирѣ, на име Кѣропотамо, храм С(вѣ)ти ѿ М(ъ)ченич иже въ Севастїе, прїигоменем Ивиѣ <и>¹ иермонах и поп Маркил. И продали Харет ѡт негово добро воли да бѣдет с(вѣ)тѣи монастир метох варекои посланици(и) вѣд(е)тъ. И продали Харет, за ѡн ас(при).

И свѣд(ъ)телїе: поп Братѣл, и поп Станкѣл и поп Стан, и людїе: Стан, и Радѣл, и Шербан, и Дръгил, и Грама, и Стан ват(ав), и Стан(и)слав, и Михне и Некѣл.

Пис(а) аз, Владѣл грам(атик), въ м(ѣ)с(ѣ)ца м(а)рт(їе), ѿ д(ъ)нѣ, въ настоинїи град Бѣкѣреци, в(ъ) лѣт(о) ҃҃҃҃г.

† În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, amin. Scrie această carte județul Stanciul cu 12 pârgari ca să se știe că a vândut Haret niște case cu loc îngrădit unei sfinte mănăstiri, anume Sxeropotamo, cu hramul Sfinților 40 de Mucenici din Sevastia, proegumenului Ioil <și>¹ ieromonahului și popii Marchil. Și a vândut Haret de bunăvoia lui ca să fie sfinteii mănăstirii metoh <și să asculte> de oricare vor fi tri-mișii <mănăstirii>. Și a vândut Haret, pentru 850 de aspri.

²² Vezi Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p. 165-166 (biserica Albă – Postăvari), p. 216-217 (Mănăstirea Hanul Greci sau Ghiorma Banul) și, mai ales, Ștefan Andreescu, *Câteva precizări despre ctitoriile bucureștene ale lui Ghiorma banul*, în „Glasul Bisericii“, XXIII, 1964, nr. 5-6, p. 547-567.

Şi martori: popa Bratul, şi popa Stancul şi popa Stan, şi oamenii: Stan, şi Radul, şi Şerban, şi Drăghil, şi Grama, şi Stan vătaf, şi Stanislav, şi Mihnea şi Necula.

Am scris eu, Vladul gramatic, în luna martie, ziua 1, în oraşul de scaun Bucureşti, în anul 7073 <1565>.

Arhiva Mănăstirii Xiropotam, Muntele Athos, Grecia, nr. 486. Original slavon, hârtie (31,4 × 21,2 cm), cerneală neagră, sigiliul oraşului Bucureşti, aplicat în aceeaşi cerneală, neclar.

EDIȚII: Florin Marinescu, *Ρομανικά εγγραφα του Αγίου Ορους. Αρχαιο Γραφ μονις Χιροποταμου*, τομος πρωτος, Αθινα, 1997. nr. 5, (rezumat în limba greacă); Florin Marinescu, I. Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente româneşti din Arhiva Mănăstirii Xiropotam de la Muntele Athos. Catalog*, vol. I, Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, Iaşi, 2005, p. 21-22 (rezumat).

¹ Omis.

2. 1565 (7073) mai 24. Judeţul Stanciul şi 12 pârgari ai oraşului Bucureşti mărturisesc că popa Bogdan şi preoteasa lui, Dragna, au vândut lui Ghiurma mare postelnic o vie, pentru 2.000 de aspri şi 100 de vedre de vin.

† ВѢ ИМЕ ѠТ(Ъ)ЦА, И С(Ы)НА И С(ВѢ)Т(А)ГО Д(Ъ)ХА, АМИН. Пишет сїю книгѣ сѣдцѣ Станчула със вѣ прѣгарум да се знаи како продади поп Богдан и със попадїе ег(о), Драгна, едно виноград със мѣсто, елико вѣд(е)тъ негов дѣл. И продади ѡн със негов доброволи и кѣпит Гюрма вел постѣльник, за хѣ ас(при) готово и вѣд(ри) вино р̂.

И кто хокет разватит сїю словеса да вѣдетъ проклет, и андоема и със ѡрїа на едно мѣсто.

И поставиху свѣд(ъ)тели: поп Братѣл, и поп Иван, и поп Тѣд(о)ран, и Ферд, и Стан, и Ђоико, и Некѣл и Прѣдои.

Пис(а) аз, Вл(а)доула грам(атик), вѣ м(ѣ)с(ѡ)ца [м(ѣ)с(ѡ)ца] мина, кѣ д(ъ)нѣ, вѣ лѣт(о) х̄зѡг.

† În numele Tatălui, şi al Fiului şi al Sfântului Duh, amin. A scris această carte judeţul Stanciul cu 12 pârgari ca să se ştie că a vândut

popa Bogdan și cu preoteasa lui, Dragna, o vie cu loc, cât se va alege partea lui. Și a vândut el cu bunăvoia lui și a cumpărat Ghiurma mare postelnic, pentru 2.000 de aspri gata și 100 de vedre de vin.

Și cine va vrea să strice acest cuvânt să fie blestemat, și anathema și cu Arie într-un loc.

Și martori am pus: popa Bratul, și popa Ivan, și popa Tudoran, și Fera, și Stan, și Voico, și Necula și Predoia.

Am scris eu, Vladul gramatic, în luna mai, 24 zile, în anul 7173 <1565>.

Arhiva Mănăstirii Simonopetra, Muntele Athos, Grecia. Original slavon, hârtie difolio (31 × 21,5 cm), cerneală neagră, sigiliul orașului București aplicat în cerneală neagră, șters; pe f. 2 r., începutul aceluiași act, iar pe f. 2 v., două rezumate în limba greacă.

EDIȚII: D. Nastase, F. Marinescu, *Les actes Roumains de Simonopetra (Mont Athos). Catalogue Sommaire*, Manoutios, Athènes, 1987, p. 21, nr. 37 (rezumat în limba franceză după original).

3. 1576 (7084) mai 28. Stan județ și 12 pângari ai orașului București întăresc lui Ianiu grecul stăpânirea peste o vie, pentru care s-a judecat cu nepotul său, Groza săpunar, și peste o altă vie, pe care a cumpărat-o de la Costandin grădinar, pentru 568 aspri.

† Въ име ѿт(ъ)ца, и с(ы)на, и с(вѣ)т(а)го д(ѣ)ха и с(вѣ)та Троиц(ъ) нераздѣлена, аминѣ. Пис(а) аз, сѣдцѣ Стан, и вѣ пѣргаром сїю наш(е)мѣ книг(ѣ) семѣ ч(и)л(овѣ)къ, по им Іню грѣк, како имат пренїе със апсїю Грозек сап(ѣ)наром, радї ѿ виноград. Ищеж(е) съм глєдам и вѣдим по правдо и по закон Б(о)жїю, със наш(е)мѣ д(ѣ)ше и рекѣлѣ съм, и даа вн, Іню, рѣ аспри, на ан(е)псїю Грозек. И ѿт съда напрѣд теѣ лозїе да вѣдет Інюв ѿч(и)нѣ въ ѿхлєб(ъ) инно и вѣнком и прѣвч(и)нѣчитом и ѿт кож(е) непотѣкновен(о).

И пак, покѣпит Іню грѣк една виноград, <съ>¹ аспри фѣзи, ѿт над Костандин градинарѣа. И продаа ес Костандин ѿт негови добро волю със ѣзнанїю съм мегїашом како да ес Інюв въ ѣхлєб(ъ).

СЕЖ(Е) СВЕД(Ъ)ТЕЛЮ ПОСТАВЛѢЕМ, ПО ИМ: ПОП ТѢД(О)РАН, И Мани, И ДРЪГОИ стар, И ВЕНТИЛ(Ъ) стар, И КОСТАДИН, АПСІЮ МАРѢШКОВ, И РАДУЛ, И ДѢКОВ, И РАДУЛ, И ТЕЛЕ, И БАШКО, С(Ы)НЪ ДРЪГЮВ, И БАЛІИ, И КОЦѢ, И МАНѢ ЖѢМАР(Ъ), И ДѢМИТРѢ ТОК, И ТѢДОР, И МАНѢ ...², И ВОИКО СЛП(Ѣ)НАРЮЛ, И СТАНЧЮЛ БРѢЗОВЕ, И ДОВРИЛ(Ъ) КРОИТОР, И РАДУЛ КАЦАВЕЮЛ, И КОСТАДИН КРОИТ(ОР), И ДѢМИТРѢ, И ГЕУРГІЕ САБИАР И НИКА.

И ПОНЕЖ(Е) ЗАКЛИНАНІЕ ПОСТАВЛѢЕМ КОЕ ХОКИТ РАЗРАКЛИ СІЮ НАШ(Е)МѢ ТЪКМЕНІЮ ДА ВѢДІТ ПРОКАЕТ И ДА <ИМ>³АТ(И) УЧИСТІИ СЪ ИѢДА ИС СЪ ІРІА И УТ ТІИ С(В)А)ТѢ ИЖ(Е) ЕС ВЪ НЕКІИ ГРАД, ВЪ ВѢКИ.

И ПАК, КЛЕТОВАНІЕ ПАД ТРАПЗО РѢ <АСПРИ>¹.

ИСПИС(А), <МѢ>³С.АЦА³ МАЮ, КИ Д(Ъ)НЪ, УТ ІАДАМ ТЕК(Ъ)Щ(Е)Г(О) ЛѢТ(О) Х.ЗПА.

† În numele Tatălui, și al Fiului, și al Sfântului Duh și al Sfintei Treimi nedespărțite, amin. Am scris eu, Stan județ, și 12 pârgari, această carte a noastră acestui om, anume Ianiu grecul, care a avut pâra cu nepotul său, Groza săpunar, pentru 1 vie. Și încă însuși s-a judecat și a fost după dreptate și după legea dumnezeiască, cu sufletul nostru și cu spusa lui, și a dat el, Ianiu, 100 de aspri, nepotului său, Groza. Iar de acum înainte să fie această vie a lui Ianiu ocină de ohabă lui, și nepoților și strănepoților și de nimeni neclintit.

Și iarăși, a cumpărat Ianiu grecul o vie, <cu>¹ 568 aspri, de la Costandin grădinarul. Și a vândut Costandin de bună voia lui și cu știrea tuturor megieșilor ca să fie lui Ianiu de ohabă.

Iată și martori am pus, anume: popa Tudoran, și Manea, și Drăgoi bătrânul, și Ventilă bătrânul, și Costandin, nepotul Marușcăi, și Radul, și Duca, și Radul, și Tele, și Vașco, fiul lui Drăgoi, și Baliia, și Colțea, și Manea Jumară, și Dumitru Toc, și Tudor, și Manea ...², și Voico săpunar, și Stanciul Breazul, și Dobrilă croitor, și Radul Cațaveiul, și Costandin croitor, și Dumitru, și Gheorghie săbier și Nica.

Și încă am pus blestem, cine va vrea să strice tocmeala noastră să fie blestemat de 318 Sfinți care sunt în cetatea Nicheiei și să aibă parte cu Iuda și cu Arie, în veci.

Și iarăși, s-a cheltuit la masă 120 <de aspri>¹.

S-a scris, luna mai 28, iar de la Adam trecerea anilor 7184 <1576>.

Arhiva Mănăstirii Simonopetra, Muntele Athos, Grecia. Original slavon, hârtie (29,2 × 23,2 cm), cerneală cafenie, rupt puțin la în-doituri, sigiliul orașului aplicat în ceară neagră, păstrat, având în câmp icoana Maicii Domnului cu Pruncul Iisus Hristos în brațe; pe v., rezumat grecesc.

EDIȚII: D. Nastase, F. Marinescu, *op. cit.*, p. 26, nr. 59 (rezumat în limba franceză după original; la p. 25 o fotografie cu începutul și sfârșitul actului).

¹ Omis.

² Ilizibil; scris pe îndoitura actului.

³ Rupt.

4. 1580 (7088) ianuarie 13. Județul Gago și 12 pângari ai orașului București întăresc mănăstirii Sfântul Nicolae stăpânirea peste o vie de la Lacul Adânc, care i-a fost dăruită de Miho negustor.

† БѢ ИМЕ ѿТ(Ь)ЦА, И С(Ь)НА И С(ВѢ)Т(А)ГО Д(Ъ)ХА, С(ВѢ)ТА ТРОИЦ(Ь), АМИНЪ. ЯВѢ ДА СЕ ЗНАЕТ ПИС(А) ДЗ, ГАГО СДѢЦѢ, <СЪ>¹ ВѢ ПЪРГАРОМ СІЮ НАШ(Е)МѢ КНИГѢ, ШКОЖ(Е) ДА СЕ [ДА СЕ] ЗНАЕТ ПОНЕЖ(Е) ЕС ДЛА МИХѢ КЪПЕЦ Е<ДН>²А ВИНОГРАД, СЪС ЛИВАДИ И СЪС МѢСТО, ВАРИ КОЛИКО ХОКЕТ ИЗБРАТ, И УТ ГАЪБОК <Л>²АКѢА, КОЛИКО ХОКЕТ ДЕА ИЗБРАТ, НА С(ВѢ)ТА МОНАСТИРА, ХРАМ ЕС ПО С(ВѢ)ТА НИКѢ<ЛАЕ>, МЕТОХ НА С(ВѢ)ТА МОНАСТИР, НАРИЦАЕМАГ(О) СИМОНПЕТРѢ УТ С(ВѢ)ТА ГОРА, РАДІ Д(Ъ)ШЕ <МИ>²ХѢВ, И НѢГѢВ, И ГИНѢ И КАЛѢ, И ДА ИСПИСАШ(Е) Ѣ С(ВѢ)Т(О)МѢ ЧИСТИТОМѢ В(О)ЖЕСТ<ВЕННЫ П>ОМѢНИК.

И ДЛА УНИ ТѢХ ВИНОГРАД, ЧТО ЕС ВИШ(Е) РѢХ, УТ НЕГОВИ ДОБРИМ <ВОЛѢ И>² ЗНАНІЕ ВЪСѢМ МЕРІИШОМ, И УТ ГОР И УТ ДОЛ, И УТ ПРѢД ДОБРИ ЛЮДІЕ, ДЛА СЕ ВЪ²ѢДЕТ УЧ(И)НЪ НА С(ВѢ)ТА МОНАСТИРА, ВЪ ВѢКИ, АМИНЪ.

СЕЖ(Е), СВЕД(Ь)ТЕЛЮ ПОСТАВЛѢЕМ, ПО ИМ: ПОП НѢГѢА КЛАСАР, И ПОП ИЛІЕ, И ГЕРГЕ, И МАЗАРАКИ, И ИСАР, <И БЪЛАН, И>² ЖѢПАН, И КОНДѢ, И ЯЛЕКЗИ, И МАКАВЕЮ, И СТАН ВАТ(АВ) И БОИКО <КРОИТОР.

И ЗЪ<АКЛИНАНІЮ> ПОСТАВЛѢЕМ ВАРИКОЕ Ч(И)Л(О)(ВѢ)КЪ ХОКЕТ РАЗАРАЛ СІЮ НАШЕ ТЪКМЕЖИЮ ДА ЕС ЗАКЛИНАЛ ТІИ ѿТ(Ь)ЦИ С(ВѢ)ТИ ИЖ(Е) ЕС ВЪ НЕКЕИ ГРАД.

Пис(а) <АѢм>итрѢ стар грам(а)тик), м(Ѣ)с(а)ца гинар, ꙗко а(Ѣ)н(и), и шт
 ꙗдла текѢцаг(о) лѢт(о) х.зпи.

† În numele Tatălui, şi al Fiului şi al Sfântului Duh, Sfântă Treime, amin. Să se ştie că am scris eu, Gago judeţ, <cu>¹ 12 pârgari această carte a noastră, precum să se ştie, cum că a dat Miho cupeţ o vie, cu livadă şi cu loc, oricât se va alege, şi din Lacul Adânc, câtă va fi parte aleasă, la sfânta mănăstire, hramul Sfântul Nicolae, care este metoh la sfânta mănăstire, numită Simopetru de la Sfântul Munte, pentru sufletele lui Mihul, şi al Neagăi, şi al lui Ghinea şi al Calei, şi s-au scris la sfântul, cinstitul şi dumnezeiescul pomelnic.

Şi au dat ei acea vie, ce este mai sus spusă, de bunăvoia lor şi cu ştierea tuturor megieşilor, şi din sus şi din jos, şi înaintea a oameni buni, ca să fie ocină la sfânta mănăstire, în veci, amin.

Iată, martori am pus, anume: popa Neagul clisiar, şi popa Ilie, şi Gherghe, şi Mazarachi, şi Isar, şi Bălan², şi Jupan, şi Condea, şi Alecxî, şi Macaveiu, şi Stan vătaf şi Voico croitor.

Şi blestem am pus, oricare om va vrea să strice această tocmeală a noastră să fie blestemat de 318 Sfinţi Părinţi care sunt în cetatea Nicheiei.

Am scris eu, Dumitru cel bătrân grămătic, luna ianuarie, 13 zile, şi de la Adam anii curgători 7188 <1580>.

Arhiva Mănăstirii Simonopetra, Muntele Athos, Grecia. Original slavon, hârtie (31,9 × 21,2 cm), cerneală neagră, ruptă o parte din mijlocul actului, sigiliul oraşului aplicat în ceară, căzut în mare parte (pe plicatură se observă icoana Maicii Domnului cu Pruncul în braţe şi o mică parte din legendă); pe v., un început al actului şi rezumat grecesc; traducere, din 1775, de Costandin dascăl slovenesc.

EDIȚII: D. Nastase, F. Marinescu, *op. cit.*, p. 27, nr. 68 (rezumat în limba franceză după original).

¹ Omis.

² Rupt; completat după trad. din 1775.

5. 1580 (7088) **martie <16>**. Județul Caloian și cei 12 pârgari ai orașului București întăresc mănăstirii Sfântul Nicolae stăpânirea peste mai multe locuri, care au fost cumpărate de Stelea spătar și dăruite mănăstirii.

† Въ име ѿт(ѡ)ца, и с(ы)на, и с(вѣ)т(а)го д(ѡ)ха и с(вѣ)та Троиц(ѡ) нераздѣлена, аминѣ. Давѣ да се знает пис(а) аз, Каллоин сѡдцѣ, <сѡ>¹ бѣти пѡргаром ѡт вараш ѡт Бѡкѡрещ(и) сѣю наш(е)мѣ книг(ѡ) ѡ чиститомѣ правителюѣ жѡпан, Стеелѣви спат(ар), икож(е) да се знает ере ес ѡн покѡпит нѣко мѣстове, сѣс ливаде и сѣ воцѣ, ѡт Хира, за ѡ ас(при), и ѡт Иѡн, с(ы)нѣ Преѡев, деа его, за ѡ аспри готови, и ѡт над Бачѣ, негов деа, за ѡ аспри, и ѡт над Никѡла, деа ег(о), за ѡ аспри, и ѡт Їѡн, с(ы)нѣ Николев и ѡт Баломир, деа еи, за ѡ аспри, и ѡт над Стан кож(о)жар, деа ег(о), за ѡ аспри, и ѡт над Воико, за ѡ аспри. И продаа ес теѡ людѣе, что ес виш(е) писан, теѡ мѣстове ѡт неговѣ д(о)б(р)им воли и сѣ ѡзнанѣе вѣсѣм мегѣшов, и ѡт гор и ѡт дол, и ѡт прѣд свещеници и ѡт прѣд людѣе и ст(ар)²и варашав како да вѡдет ѡчиститомѣ правителюѣ жѡпан, Стеелѣви <спѣтар>², ѡч(и)нѣ вѣ ѡхаб(ѡ).

И а, жѡпан Стеелѣ спат(ар), ѡн е(с) даа теѡ мѣсто вес сѣс ливаде и сѣ воци, виш(е) пис(а), ѡ с(вѣ)т(о)мѣ, чиститомѣ <и>¹ в(о)ж(е)стѣ(е)нѣмѣ манастир, зовемаг(о) с(вѣ)ти Николле, да ес ѡч(и)нѣ вѣ ѡхаб(ѡ), вѣ вѣки, аминѣ, радѣ д(ѡ)ше его и за д(ѡ)ше родѣтелю его, да исписаш(е) ѡ с(вѣ)т(о)мѣ, чиститомѣ <и>¹ в(о)ж(е)стѣ(е)нѣмѣ помѣник.

И свѣд(ѡ)телем поставѣем, по им: Бѣлан кѡпец, и Карагюз, и Мѣзѣраки, и Дѡбре пост(ѡ)лник и Стоика Биг.

И заклинанѣе поставѣем, вари кое ч(и)л(о)вѣкъ ѡкет разараа сѣю наш(е)мѣ тѣкменѣе, да ес проклет тѣи ѿт(ѡ)ци с(вѣ)ти иж(е) вѣ Некеи граа.

Пис(а), м(ѣ)с(а)ца м(а)рт(ѣ), <сѣ>³ а(ѡ)ни, ѡт ѡлама лѣт(о) ѡзпѣи.

† În numele Tatălui, și al Fiului, și al Duhului Sfânt și al Sfintei Treimi nedespărțite, amin. Să se știe că am scris eu, Caloian județ, cu¹ acești 12 pârgari din oraș din București această carte a noastră la cinstitul și dreptul jupan, Stelea spătar, precum să se știe că el a cumpărat niște locuri, cu livezi și cu pometuri, de la Hira, pentru 600 de

aspri, şi de la Ion, fiul lui Preda, partea lui, pentru 1.050 de aspri gata, şi de la Bacea, partea lui, pentru 250 de aspri, şi de la Nicula, partea lui, pentru 300 de aspri, şi de Ion, fiul lui Nicola, şi de la Balomir, părţile lor, pentru 500 de aspri, şi de la Stan cojocar, partea lui, pentru 300 de aspri, şi de la Voico, pentru 300 de aspri. Şi au vândut aceşti oameni, ce sunt mai sus scrişi, acele locuri de a lor bunăvoie şi cu ştirea tuturor megieşilor, şi din sus şi din jos, şi dinaintea preoţilor şi dinaintea oamenilor buni şi bătrâni orăşeni, pentru ca să fie cinstului şi dreptului jupan, Stelea spătar ocină de ohabă.

Şi iarăşi, jupan Stelea spătar, el a dat acele locuri, cu livezi şi cu pomaturi, mai sus scrise, la sfânta, cinstita şi¹ dumnezeiasca mănăstire, numită Sfântul Nicolae, ca să-i fie ocină de ohabă, în veci, amin, pentru sufletul lui şi pentru sufletul părinţilor lui, ca să se scrie la sfântul, cinstitul şi¹ dumnezeiescul pomelnic.

Şi martori am pus, anume: Bălan negustor, şi Caraghiuz, şi Măzărachi, şi Dobre postelnic şi Stoica Big.

Şi blestem am pus, oricare om va vrea să strice această a noastră tocmeală să fie blestemat de 318 Sfinţi Părinţi care sunt în cetatea Nicheiei.

S-a scris, luna martie, <16>³ zile, de la Adam anul 7188 <1580>.

Arhiva Mănăstirii Simonopetra, Muntele Athos, Grecia. Original slavon, hârtie (32,2 × 21,4 cm), cerneală neagră, rupt puţin la îndoituri, sigiliul oraşului aplicat în ceară neagră, păstrat (se observă legenda, iar în câmp icoana Maicii Domnului cu Pruncul în braţe); pe v., rezumat grecesc.

EDIȚII: D. Nastase, F. Marinescu, *op. cit.*, p. 27, nr. 69 (rezumat în limba franceză după original).

¹ Omis.

² Rupt.

³ Data de zi acoperită, în parte, de sigiliu; completat după traducerea din 1775.

6. 1585 (7094) octombrie 29. Județul Baciul și 12 pârgari ai oraşului Bucureşti întăresc mănăstirii Sfântul Nicolae stăpânirea peste o vie din dealul Bucureştilor, care i-a fost dăruită

de preotul Stan și de preoteasa lui, Rada, pentru sufletul lor și al părinților lor.

† Въ име Ѡт(ѡ)ца, и С(ы)на и С(вѣ)т(а)го Д(ѡ)ха, амин. Пишет сѡдѡѡ
Блѡю и със ѿ прѣгари ѡт Бѡкѡреци сѡ наш книг(ѡ) с(вѣ)т(о)мѡю
монастир ѡт Бѡкѡреци, еж(е) ес храм ѡрх(иерарх)а и чюдотворцѡ,
ѡчинаш Николае, ѡкож(е) ес вино(о)град попев Стан и попадаиев ег(о), Рада,
ѡт дѣл ѡт Бѡкѡреци, понеж(е) дал ес ти виногради попадаѡ Рада на
С(вѣ)ти Николае, да поставит ѡ с(вѣ)т(и)мою помѣник родѡтеа(и) попев
Стан, и родѡтеа(и) попадаиев Радев, и сам поп Стан и попадаѡ Рада,
занеж(е) сице се ес ѡтѣкмиа поп Стан и със попадаѡ ем(ѡ), Рада, на
сѡмрѣт емѡ.

И поставила ес попадаѡ Рада и клетевѡ, кое хокет разарат сѡ тѣкмежѡ,
ѡт родно попев Стан и ѡт родно попадаиев Рада, да ес проклет ѡт тѡи
Ѡт(ѡ)ци еж(е) сѡт въ Нѣкеи и да имат чи(а)сте със Юда и съ трѣклетие
ѡриа.

И ешиж(е) поставила ес и свед(и)теа добри, попи и варошани, на им: поп
Нѣгѡла клисиар, и Радаѡа лог(офѣт), ѡикѡ попев С<та>¹н, и Дрѣгич
лог(офѣт), и Герге лог(офѣт), и поп ...¹аа...¹н, и Иван Дарчюлов, и поп
Симтиѡн, и поп Довре, и поп Михаю, и поп Ёѡн, и поп Тѡдор, и поп
ѡринтон, и поп Бладаѡа, и поп Черника, и поп Радаѡа, и поп Гонцѣ, и поп
Станчюа, и Дима кѡпцѡ, и Карагюз, и Кратор, и Дѡмитрѡ Хаѡи, и Нѣгѡла
Бока, и Станчюа и Дѡпѡла сѡпѡнарюа.

И исписах аз, Нѣг грам(а)тик, м(ѣ)с(а)ца охтѡврѡе, кѡ д(ѡ)н(и), въ
лѣт(о) ѡ³ѡа.

† În numele Tatălui, și al Fiului și al Sfântului Duh, amin. Scrie Ba-
ciul județ și cu 12 pârgari din București această carte a noastră sfintei
mănăstiri din București, unde este hramul Arhierarhului și făcătorului
de minuni, părintele nostru Nicolae, ca să-i fie via popii Stan și a preo-
tesei lui, Rada, din deal din București, pentru că au dat acea vie preo-
teasa Rada la Sfântul Nicolae, ca să se pună în sfântul pomelnic pă-
rinții popii Stan, și părinții preotesei Rada, și pe însuși popa Stan și pe
preoteasa Rada, pentru că așa au întocmit popa Stan și cu preoteasa
lui, Rada, la moartea lui.

Și a pus preoteasa Rada și blestem, care va vrea să strice această
tocmeală, din neamul popii Stan și din neamul preotesei Rada, să fie
blestemat de 318 Părinți care au fost în Nicheia și să aibă parte cu
Iuda și cu de trei ori blestematul Arie.

Şi încă am pus şi martori buni, popi şi orăşeni, anume: popa Neagul clisiar, şi Radul logofăt, unchiul popii S<ta>n, şi Drăghici logofăt, şi Gherghe logofăt, şi popa ...¹da...¹n, şi Ivan al Danciului, şi popa Simition, şi popa Dobre, şi popa Mihai, şi popa Ion, şi popa Tudor, şi popa Arinton, şi popa Vladul, şi popa Cernica, şi popa Radul, şi popa Gonţea, şi popa Stanciul, şi Dima negustor, şi Caraghiuz, şi Crator, şi Dumitru Hagi, şi Necula Boca, şi Stanciul şi Lupul săpunar.

Şi a scris, Neag gramatic, luna octombrie, 29 zile, în anul 7094 <1585>.

Arhiva Mănăstirii Simonopetra, Muntele Athos, Grecia. Original slavon, hârtie (32,4 × 20,7 cm), cerneală neagră, rupt puţin la îndoituri, sigiliul oraşului aplicat în ceară neagră, păstrat (în câmp se observă legenda şi icoana Maicii Domnului cu Pruncul în braţe); pe v., însemnări greceşti; traducere românească din 1775 de Costandin dascăl slovenesc.

EDIȚII: D. Nastase, F. Marinescu, *op. cit.*, p. 28, nr. 74 (rezumat în limba franceză după original).

¹ Rupt.

7. 1587 (7095) mai 29. Județul Necula și 12 pârgari ai oraşului Bucureşti întăresc mănăstirii Sfântul Nicolae stăpânirea peste o vie, pe care a cumpărat-o de la Stan cojocar.

† Въ име Ѡт(ъ)ца, и С(ъ)на, и С(вѣ)т(а)го Д(ъ)ха и С(вѣ)та Троиц(ъ) нераздѣлна, дмин. Пис(а) аз, Убѣ¹ Некѣла сѣдцѣ, и вѣ тим пѣргари wt варош wt Бѣкѣрещ(и) сѣю наш кнег с(вѣ)ти монастыр Некѣла д внове Гюрман, шкож(е) дамѣ ес една лозие дѣдино С(вѣ)ти Некѣлае въ вѣки. Ин, пониж(е) сѣт покѣпил с(вѣ)та монастыр wt над сем ч(и)л(овѣ)къ, на име Стан кож(окар), за хѣѣн аспри гот(ови).

И продад Стан кож(окар) за ниҳ добро волю и със ѣзнанію въсѣм варошаном, wt гор и wt дол, и прѣд с(вѣ)щенице и стари людіе добри, варошани, по име: поп Константин, и поп Матею, и Дѣмитрѣ, и Вѣлкан, и Блчюа и Герге тѣистрарюа.

Тѣм раді, дадохом ими с(вѣ)ти монастыр, шкож(е) дамѣ ес лозие шхѣвѣ им с(вѣ)ти монастыр Некѣлае.

И заклинанію сем поставил, बारेкои ч(и)л(овѣ)къ хокет разараа сію наш тѣкмежію и сію наш книг, ѡнѣ да ес терклет ѡт тѣи С(в)ати иж(е) сѣт въ Некеи и да ес закленаа и да бѣдет въ един мѣсто със Юдаа и със Преи.

Пис(а) аз, Нѣнчуа грам(а)тик, [пис(а)]² м(ѣ)с(а)ца маю, кѣ д(ѣ)ни, ѡт ѡдамъ въ лѣт(о) xзѣе.

† În numele Tatălui, și al Fiului, și al Sfântului Duh și al Sfintei Treimi nedespărțite, amin. Am scris, eu, Ubu¹ Necula județ, și cu acești 12 pârgari din oraș din București această carte a noastră mănăstirii Sfântul Necolae a banului Ghiurman, pentru ca să fie o vie moșie la Sfântul Neculae, în veci. Alta, pentru că a cumpărat însăși sfânta mănăstire de la un om, anume Stan cojocar, pentru 2.550 aspri gata.

Și a vândut Stan cojocar de bunăvoia lui și cu știrea tuturor orășenilor, din sus și din jos, și înaintea preoților și a oamenilor bătrâni și buni, orășeni, anume: popa Costandin, și popa Matei, și Dumitru, și Vâlcan, și Baciul și Gherghe trăistar.

Pentru aceea, și noi am dat sfintei mănăstiri, pentru ca să fie via de ohabă ei, mănăstirii Sfântul Neculae.

Și blestem am pus, oricare om va vrea să strice această tocmeală a noastră și această carte a noastră, el să fie de trei ori blestemat de 318 Sfinți care sunt în Nicheia și să fie blestemat și să fie într-un loc cu Iuda și cu Arie.

Am scris eu, Neanciul gramatic, [am scris]² luna mai, 29 zile, de la Adam în anul 7095 <1587>.

Arhiva Mănăstirii Simonopetra, Muntele Athos, Grecia. Original slavon, hârtie (30 × 21,3 cm), cerneală neagră, rupt puțin la îndoituri, sigiliul orașului aplicat în ceară neagră (se păstrează o mică parte); pe v., rezumat grecesc.

EDIȚII: D. Nastase, F. Marinescu, *op. cit.*, p. 31, nr. 82 (rezumat în limba franceză după original).

¹ Așa în original. Probabil este o formă a numelui „Iubu – Iuban“ (vezi N.A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 302-303, 400).

² Omis.

8. 1592 (7100) iunie 1, Bucureşti. Judeţul Seman şi 12 pârgari ai oraşului Bucureşti întăresc mănăstirii Simopetra de la Muntele Athos stăpânirea peste o prăvălie din târg, pe care a primit-o danie de la mai mulţi oameni.

† În numele Tatălui, şi al Fiiului şi al Sf(â)ntului D(u)h, Troiţă nedespărţită, amin. Scris-am eu, Seman judeţul, şi cu 12 pârgari din oraş din Bucureşti această a noastră carte sf(i)nteii mănăstiri de la S(vea)ta Gora, ce să numeşte Simopetr(u), hram Naşterea lui H(risto)s, ca să-i fie o prăvălie în târg, pentru că o au dat Necula Capasa, şi Duca, şi Frisomălina, şi Sultana şi Manole ...¹; pentru că o au dat pentru sufletele lor ca să să pomenească la Sf(â)ntul jertvenecu, şi rude-niile lor să nu mai aibă amestec cu prăvăliia.

Şi încă mărturii am pus, anume: Leca neguţătoriul, şi Sima neguţătoriul, şi Hota cup(e)ţ, şi Mavrichi neguţătoriul, şi Voiche Terez, Statu neguţătoriul, şi Stanciul neguţătoriul, şi Toma neguţătoriul, şi Gherge al Maniţii, şi Pană vistiariul şi mulţi neguţători.

Şi încă şi blestem am pus, cine va strica această tocmală a noastră şi această carte a noastră să fie afurisit de 318 Sf(i)nţi Părinţi, carii s-au strâns la Nicheia, şi să aibă parte cu Iuda şi cu Ariia şi cu alţi de trei ori blestemaţi jidovi, carii au strigat asupra D(o)mnului nostru Iis(us) H(risto)s, sângele lui asupra lor şi asupra feciorilor lor.

Pentru aceia, şi noi am scris această carte a noastră ca să fie prăvăliia ce scrie mai sus a sf(i)nteii mănăstiri, ce s-au scris mai sus, ohabnică ei, în vécii vecilor, amin.

Şi s-au scris în luna iunie, Ɑ ⱡ(Ɫ)ⱡ(ⱡ), ⱢⱢ ⱡⱢⱢ(Ɫ) ⱡⱢⱢ.

Arhiva Mănăstirii Simonopetra, Muntele Athos, Grecia. Traducere, din 1775, de Costandin dascăl slovenesc.

EDIȚII: D. Nastase, F. Marinescu, *op. cit.*, p. 34, nr. 101 (rezumat în limba franceză după aceeași traducere).

¹ Loc liber.

9. 1593 (7101) mai 14. Judeţul Dumitru şi 12 pârgari ai oraşului Bucureşti întăresc mănăstirii Sfântul Nicolae stăpâni-

rea peste o casă, cu pivniță și cu loc împrejur, pe care a primit-o danie de la Pană mare vistier și de la Stanciul mare clucer.

† Въ име Ѡт(ъ)ца, и С(ы)на и С(вѣ)т(а)го Д(ѡ)ха, Троиц (ъ) <С(вѣ)т(а)>¹ нераздрѣлима, амин. Ис(писа)² Дѡмитрѡ сѡдѡцѡ и вѣ <ти>³м прѣгаром wt варош wt Бѡкѡрещ(и) сїю наш кнег с(вѣ)та монастири г(о)леми С(вѣ)т(а)г(о) вѣрѣиеррарха⁴ Чѡдотворца Неколли Мирлекъиски, икож(е) да ес една дома, и със пимница и съ мѣсто и школ дома, колико хокет изберат, пониж(е) ес покѡпиа Пан(ъ) велики вист(ар) и Станчѡла велики клѡч(ар) wt надѣ Некѡла лог(о)фет и wt жина его, вѣнка, за хл ас(при). вѣ послѣ жѡпан Пан(ъ) велики вист(ар) и жѡпан Станчѡла велики клѡч(ар) ес даа и помиловал по с(вѣ)та монастири, еж(е) виш(е) писан, със моеи⁵ д(ѡ) ши.

И ешиж(е) стѣдетили поставѣим, на им: Герге тѣистар, и Карастамати, и Радада, с(ы)нѣ Блѡчѡлов, и Вѣлкан сѡдѡцѡ, и Тѡдор кѡпцѡ, и Сима Папленив, и Хота Симев, и Маврики Мантив, и Протѡвѡли стар, и Ѣни стар, и Ника Цѣфѡлов, и Сима Гергев и монг(и) людї.

И ешиж(е) клетѡ поставѣим, ког(о) хокет <р>²аздрѡшит сїю наш токмежѡю и сїю наш<р>²нег, а тог(о) ч(и)л(ѡвѣ)кѡ да ес проклет wt тѣи С(вѣ)ти Ѡт(ъ)ци <...>²мѡчише въ Некеи, да имат ч(а)сти <сѡ>¹ вѡда и сѡ вѣрїе.

Сего радї, и ми писахом сїю наш кнег с(вѣ)та монастири, еж(е) виш(е) пис(а), икож(е) да ес еж(е) виш(е) писан дома, и пимници и мѣсто, въ вѡдѡ(ъ) ним, въ вѣки веком, амин.

Ис(писа) Станчѡла лог(о)фет, м(ѣ)с(ѡ)ца май, дѣ д(ѡ)ни, въ лет(о) зрѡ.

† În numele Tatălui, și al Fiului și al Sfântului Duh, Treime <Sfântă>¹ și nedespărțită, amin. A scris Dumitru județ și acești 12 pârgari din oraș din București această carte sfintei mănăstiri numite Sfântul Arhierarh și făcător de minuni Nicolae din Mira Lichiei, pentru ca să fie o casă, și cu pivniță și cu loc împrejurul casei, cât se va alege, pe care l-au cumpărat Pană mare vistier și Stanciul mare clucer de la Necula logofăt și de la soția lui, Anca, pentru 3.000 de aspri. Iar după aceea, jupan Pană mare vistier și jupan Stanciul mare clucer au dat și au miluit sfânta mănăstire, care este mai sus scrisă, pentru sufletele lor.

Şi încă martori am pus, anume: Gherghe trăistar, şi Carastamati, şi Radul, fiul lui Baciul, şi Vâlcănu judeţ, şi Tudor negustor, şi Sima Papaiane, şi Hota al lui Sima, şi Mavrichi al lui Manta, şi Protovuli bătrânul, şi Eni bătrânul, şi Nica al lui Şteful, şi Sima al lui Gherghe şi mulţi oameni.

Şi încă blestem am pus, cine va vrea să strice această tocmeală a noastră şi această carte a noastră, iar acel om să fie blestemat de 318 Sfinţi Părinţi ...² în Nicheia, ca să aibă parte <cu¹ Iuda şi cu Arie.

Drept aceea, şi noi am scris această carte mănăstirii, care este mai sus scrisă, pentru ca să fie casa, care este mai sus scrisă, şi pivniţa şi locul, de ohabă ei, în veacul vecilor, amin.

A scris Stanciul logofăt, luna mai, 14 zile, în anul 7101 <1593>.

Arhiva Mănăstirii Simonopetra, Muntele Athos, Grecia. Original slavon, hârtie (41,6 × 27,8 cm), cerneală neagră, rupt puţin la în-doituri, sigiliul oraşului Bucureşti aplicat în ceară neagră, deteriorat; pe v., două rezumate greceşti.

EDIȚII: D. Nastase, F. Marinescu, *op. cit.*, p. 34, nr. 104 (rezumat în limba franceză după original).

¹ Omis.

² Rupt.

³ Şters.

⁴ Aşa în original.

⁵ Greşit, în loc de: **СРБЕИ**.

DOCUMENTE INEDITE PRIVITOARE LA ISTORIA ORAȘULUI IAȘI (1727-1767)

I. Caproșu

Din motive independente de noi, dar, din păcate, mereu generatoare de disfuncționalități în activitatea de cercetare științifică, responsabile fiind instituțiile deținătoare de fonduri arhivistice vechi, documentele ce urmează nu se află în volumele IV-VI ale seriei de *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, cuprinzând intervalul 1726-1770¹, unde le era locul dintru început, alături de altele de același fel în curs de examinare și împreună cu care vor constitui, inevitabil, un grupaj de *addenda* la întreaga serie (de zece volume) menționată. Până atunci, încredințăm tiparului cele 30 de acte ce urmează, care completează informația documentară din volumele amintite referitoare la unele mănăstiri din vatra veche și din preajma târgului Iași.

1

1727 (7235) ianuarie 12, Iași

Grigorie Ghica voievod scutește de toate dările și angheriile doi preoți și un diacon de la mănăstirea Socola, din ținutul Iași.

† Иѡ Григоріе Гика воевода, Б(о)жю м(и)л(о)стю, г(о)сп(о)даръ Земли Молдавскви. Scriem domnie mea la boiarii și la toți slujitorii carii viț(i) îmbla ori fie cu cé fel de slujbe a domniei méle la ținutul Iașilor. Facem știre tuturor pentru doi préuți și un diiacon de la sf(â)nta mănăstire de la Socola, domniia mea m-am milostivit și i-am iertat pe acești doi preuți și un diiacon ca să fie în pace de dajdea împărătească și vlădi-

¹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV: *Acte interne (1726-1740)*; vol. V: *Acte interne (1741-1755)*; vol. VI: *Acte interne (1756-1770)*, ed. de I. Caproșu, Iași, Editura Dosoftei, 2001-2004.

cească și de toate dările și angheriile câte sintu pre alții în țara domnii méle.

Așijderea și voi, olăcari și podvodari, nime caii lor sau boii sau carăle să nu li ia la podvodzi; iar cine s-ar ispiti a le face mai mult val peste cartea domnii méle unii ca aciaa vor fi de mare certare de la domnie mea.

Într-altu chip nu va fi; aceasta scriem.

✠ Иѡс, л(ѣ)т(о) хзсѣе ген(аріе) бѣ.

Иѡ Григоріе Гика вѡевѡда «m. p.».

«Pe verso, scris în a doua jumătate a sec. XVIII»: N. 20. Pentru doi preoți scutelnici.

Arhivele Statului București, M-rea Socola, VI/24. Original, hârtie difolio (22,6 × 17,3 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, parțial și slab imprimat în cerneală roșie.

2

1727 aprilie 10

Grigorie Ghica voievod îl împuternicește pe egumenul mănăstirii Sfântul Ioan «Gură de Aur» din Iași să apere de încalcări moșia Ciric a mănăstirii.

† Иѡ Григоріе Гика в(о)в(о)да, Б(о)ж(іе)у мил(ос)т(ію), г(о)сп(о)даръ Земле Молдавскои. Dat-am carte domnii mele rugătoriul(ui) nostru egumenului de S(ven)tii Ioan să fie volnic cu cart(e) domnii méle a popri moșia sfintei mănăstiri care iaste la Ciric și iaste și stâlpit(ă) cât îi ține hotarul, despre toț(i) s-o poprească, moșia nim(e) cu vitele să n-o calce, nici cu vaci, nici cu herghelii, nici cu oi, nici c-un fel de bucate să nu-i îmble pe moșié, ce toț(i) să s(e) ferească, că carii n-ari înțelege și ari călca moșia cu bucatel(e), iată că, din voia egumenului ori a cui vite ari afla pe moșia mănăstirii sau ce fel de vite ari fi, să aib(ă) a lua și să le aducă aicea la dumnealui vel log(o)f(ă)t să le închidă: vacă, bou, cal, ori ce-a fi și a cui ari fi, și aducându-le aicea li s-or tăia coadele, după obicei. Dară încăș(i) și unii ca acie cu vitele ce ș-ar lăsa pe moșié bine să știe că vor hi de certare și de gloab(ă) de aici de la dumnealui vel log(o)f(ă)t.

Și nime să nu ste înpotriva cărții g(o)sp(o)d.

L(ea)t 7235 <1727> apr(ilie) 10.

Првчит Г лвг(о)ѣ(е)т.

Arhivele Statului Bucureşti, M-rea Sf. Ioan Gură de Aur, XIII/3. Original, hârtie difolio (33,2 × 22,2 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roşie, neclar.

3

1729 (7237) august 16, Iaşi

Grigorie Ghica voievod porunceşte desetnicilor să nu ia mai mult de un leu la zece bucate pentru desetina de stupi şi gorştina de mascuri de la călugăriţele mănăstirii Socola.

† Іѡ Григоріе Гика в(о)евода, Б(о)жі(е)у м(и)л(о)ст(і)ю, г(о)сп(о)даръ Земли Молдавской. Scriem domniia mea la desetnicii de stupi şi de mascuri, vă dăm de ştire pentru măn(ă)st(i)rea Socola de la ținutul Iaşilor, unde sint lăcuitoare călugăriţă, cu cari macar că n-are dajde în vistierie, dar fiind éle neşte sărace ce şi neputincioase pentru chivernisala măn(ă)stirii, domniia mea am făcut milă şi de goştina de oi şi desetina de stupi să nu fie osăbită de măn(ă)stirele cele cu dajde şi aşea au dat şi an şi într-alţi ani de dzéce bucate un leu; şi scriindu-le cărţile g(os)p(o)d la slujbaş(i), le-au luat aşea şi au rămas şi cărţile la dânşii.

Deci, iată că vă scriem, vădzind cartea domnie(i) méle, pre câte bucate are fi drepte a măn(ă)stirii, fieşte unde s-are afla, să aveţ(i) a le lua ş-acmu din dzéce bucate un leu precum dau şi alte măn(ă)stiri, mai mult supăr peste cât scrie cartea domnii méle să nu le faceţi. Şi cartea aceasta g(os)p(o)d de la mâna călugăriţelor să nu s(e) ia, ca să nu mai aibă supăr şi într-alţi ani de acmu înainte.

Тоѣ пишем.

Оу Ис, л(ѣ)т(о) хзѣлз дв(г)ст) сіѣ.

<Pe verso, scris în a doua jumătate a sec. XVIII>: Carte de slujitor(i) domneşti, pe desetnici.

Arhivele Statului Bucureşti, M-rea Socola, VI/25. Original, hârtie difolio (31,2 × 20,2 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, slab imprimat în cerneală roşie, neclar.

4

1735 (7244) octombrie 11

Costandin Nicolae ‹Mavrocordat› voievod scutește de dări o pivniță a mănăstirii Galata de toate angăriile.

† **ІѠ КОСТАДИН НИКОЛАЕ В(ОЕ)В(О)ДА, БѠЖ(ІЕ)Ю М(ИЛО)СТ(І)Ю, Г(О)СП(О)ДАРЪ ЗЕМЛИ МОЛАДВЕСКОИ.** Facem știre cu această carte a domnii mele pentru o pivniță cu băutură de aice din Iaș(i) ce aré sfânta măn(ă)stire Gălata, pentru care socotind domniia me că să cade să fie scutită de angării, măcară că pentru camână am hotărât cu testamentu ca să să urmedză pe obiceiul vechiu; și s-au pomenit într-acel testament numai pentru 5 pivnițe măn(ă)stirești să fie scutite de camână, dară cât și pentru această pivniță a aceștii măn(ă)stiri, di vrem(e) că atunci nu era făcută și făcând-o acum mai pe urmă, am găsit cu cale a nu fi supărată și iată că m-am milostivit și o am iertat acea pivnițe de camână, de bezmăn și de cepărit și de braniște și de buor și de toate angăriile câte sîntu pe pivnițe nemică să nu de, numai ca s(ă) fie de chivernisala sfintei măn(ă)stiri.

Și poroncim tuturor carii viți fi cu aceste slujbe să-i dați pace, întru nimică să n-o învăluiț(i).

Așijder(e), și în urma domnii mele, pre cine Dunnedzău va milui cu domniia aceștii țăr(i), poftim ca să nu surpi a noastră miluire, ce mai vartos să aibă a da și a întări pentru a sa vecinica pomenire.

Acesta scriem.

L(ea)t 7244 ‹1735› oc(tomvrie) 11.

ИѠ КОСТАДИН ВЕВЕРДА ‹m. p.›.

ПрѠЧИТ Г ЛѠГ(О)Ф(Е)Т.

Arhivele Statului București, M-rea Galata, XIV/59. Original, hârtie difolio (32,5 × 22,8 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, imprimat în cerneală roșie.

5

1736 (7244) ianuarie 15

Grigorie Ghica voievod confirmă mănăstirii Galata scutirea de dări a unei pivnițe de băutură.

† **Иѡ Григоріе Гика в(о)е(о)в(о)да, Божіею м(и)л(о)стію, г(о)сп(о)дарь Земли Молдавскви.** Facem şt(i)re cu această carté a domniei méle pentru o pivniţă cu băatură de aice din Iaş(i) cé aré sf(â)nta m(ă)n(ă)stire Gălata pentru care socotind domniia mea că să cadé să fie scutită de angării, măcar că pentru camână s-au hotărât cu testamint ca să să urmedză pe obiceiul véchiu; şi s-au pomenit într-acel testamint numai pentru cinci pivniţă m(ă)n(ă)stiréşti să fie scutite de camână, dară cât şi pentru această pivniţă a acéştii m(ă)n(ă)stiri, de vréme că atunci nu éra făcută, şi făcând-o acmu mai pre urmă am găsit cu cale a nu fi supărată şi iată că m-am milostivit domniia mea ş-am iértat-o acea pivniţă de camână, de bezmăn, şi de loc agescu, şi de branişte, şi de buor şi de toat(e) angăriile câte sînt pe pivniţă, nemică să nu dea, numai ca să fie de chivernisala sfintii m(ă)n(ă)stiri.

Şi poroncim tuturor carei viţ(i) fi cu aceste slujbe să-i daţi pace, întru nemică să n-o învăluţi.

Aşijdere şi în urma domnii méle, pre cine Dumnedzău va milui cu domniia acéştii ţări, poftim ca să nu surpe a noastră miluire, cé mai vârtos să aibă a da şi a întări pentru a sa vecinică pomenire.

L(ea)t 7244 <1736> ghen(arie) 15.

Иѡ Григоріе Гика ввевввввв <м. р.>.

Arhivele Statului Bucureşti, M-rea Galata, XIV/61. Original, hârtie difolio (31,7 × 20,3 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roşie, neclar.

6

1736 (7244) martie 14

Grigorie Ghica voievod împuterniceşte mănăstirea Cetăţuia să dea celor ce vor să le lucreze viile părăsite din Valea Cozmoaiei.

† **Иѡ Григоріе Гика в(о)е(о)в(о)д(а), Бож(і)ею м(и)л(о)стію, г(о)сп(о)дарь Земли Молдавскви.** Scriem domniia mea şi dăm şt(i)re cu această carte a domnii méle tuturor cui să cade a şti pentru toţi oamenii carii au vii în Valea Cozmoaiei, unde iaste moşia sfintei măn(ă)stiri Cetăţuiei, carii dentru dânşii îş(i) vor fi părăsit viile şi le vor fi lăsat nelucrate¹ până amu la trii ani de să vor fi pustiit acele vii or(i) a cui vor fi, ca să fie rugătorului nostru² egum(e)nul de la sfânta măn(ă)stir(e) ce scrie

mai sus, or(i) singură mănăstiri să le lucréze, or(i) cui s-ară apuca să lucrezé, să aibă egumănul a le da cu zăpis să-i fie moșie. Iară acela care va părăsi să n-aibă nici o treabă cu viia, că or(i)carii s-ar ispiti a face or(i)cât de puțân val peste carte domnii mēl(e), unii ca aceia vor petreci certare de la domniia mea.

Acesta scriem.

L(ea)t 7244 <1736> marie 14.

Arhivele Statului București, M-rea Cetățuia, IV/9. Original, hârtie (19,8 × 16 cm.), cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roșie, neclar.

¹ Urmau cuvintele „de acum“, ce au fost tăiate.

² Loc liber în original.

7

1738 (7246) iunie 27

Grigorie Ghica voievod acordă călugărițelor de la mănăstirea Socola unele scutiri de văcărit și de gorștină.

† **Іѡ Григоріе Гика воєвода, Бож(і)ю мил(о)ст(і)ю, господар(ь) Замли Мшадвскѡи.** Scriem domnie mea la boieri și la slujitori carii viț(i) înbla cu slujbele domnii mele la ținutul Ieșului, vă facem știré: iată domnie mea socotind de rândul mănăstirii Socolii că călugărițele ce să află la ace svântă casă n-au nice o chivernisală pentru hrana lor și domnie mea am făcut milă cu svânta mănăstire Socola și i-am dat dzece vaci cu vițai ca să fie pentru chivernisala sv(i)ntei m(ă)năstiri și pentru hrana călugăriților ce să vor afla la ace sv(â)ntă casă și pentru banii văcăritului cât să vor faci pe acele dzece vite domnie mea m-am milostivit și le-am iertat și de văcărit.

Așijdere și pentru șeptedzăci de oi ce sînt a sv(i)ntei mănăstiri mai sus numite, domnie me m-am milostivit și le-am iertat de goștin(ă) ca să fie scutit.

Pentru aceea, dumneavoastră boieri și voi sluj(i)tori vădzându carte domnii mele toți să le dați pace de bani văcăritului pe acele vite ce s-au pomenit mai sus.

Așijdere și pentru pe ...¹ încă să le dați pace, nime întru nemică să nu le faceți mai mult supăr piste carte domnii mele. Iar cine s-ar ispiti

a le faci oricât de puțin supăr peste carte domnii mele unii ca aceia vor fi de mare certare de la domnie mea.

Aceasta scriem.

Let 7246 <1738> iunie 27.

Иѡ Григоріе Гика воевода «т. р.».

«Pe verso, scris în a doua jumătate a sec. XVIII»: Carte domnească pentru mila de la domnie Ghica vodă.

Arhivele Statului Bucureşti, M-rea Socola, VI/32. Original, hârtie difolio (32,6 × 20,2 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roşie, neclar.

¹ Aşa în original.

8

1741 (7249) ianuarie 4

Grigorie Ghica voievod îl înputerniceşte pe egumenul mănăstirii Sfântul Sava din Iaşi să nu permită găzduirea în chiliile mănăstirii fără ştirea sa.

† **Иѡ Григоріе Гика воевода, Божію м(и)л(ос)тію, г(ос)п(о)д(а)рѣ З(е)мли Молдавскви.** Dat-am carte d(o)mnii mele rugătoriului nostru Dămiian, egumenul di la svânta m(ă)n(ă)stire Svetei Sava, să fie volnicu cu carte d(o)mnii mel(e) a apăra toate chiliile ce sîntu înluntru în ograda m(ă)n(ă)stirii dispre boieri şi dispre alţii, nime să nu între la m(ă)n(ă)stire să şadză în chilii fără voie egumenului, căci domnie mea m-am milostivit fiindu o m(ă)n(ă)stire săracă să nu şadză în chilii nime din boieri fără numai neguţător(i) cu chirie, pe carii îi va lăsa egumenul, iar boieri să nu între în chilii, în m(ă)n(ă)stire, fără voie egumenului, şi toţi să s(e) ferească şi dispre toţi să s(e) apere, nime din boieri să nu facă supărări să între în chilii să şadză în m(ă)n(ă)stiri fără chirie.

Şi nime să nu ste înpotrivă piste carte domnii mel(e).

✚ **Ис, м(ѣ)т(о) хзѣмѣ ген(а)г(а) А.**

Arhivele Statului Bucureşti, M-rea Sf. Sava – Iaşi, LVII/4. Original, hârtie difolio (32,6 × 21 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roşie, neclar.

Constandin Neculae «Mavrocordat» voievod interzice găzduirea în incinta mănăstirii Sfântul Sava din Iași, deoarece aceasta este gazdă patriarhicească și în ea se află școlile elinească și slovenească.

† **ЇѠ КѠСТАНДИН НЕКѠЛАЕ В(О)В(О)ДА, Б(О)ЖІЮ М(И)Л(О)СТІЮ, Г(О)СП(О)ДАРЪ ЗЕМЛИ МѠЛАДСКВИ.** Facem știre cui să cade a ști: de vréme ce la sfânta mănăstire S(ven)tii Sava s-au așăzat a fi și gazdă patrierșască și școale elinești și slovenești să cade a fi ferită și apărată această mănăstire ca niciodată altul nimeni să nu găzduiască într-înșă, măcar de nu va fi sfinția sa fericitul patriarh aicea încăș(i) gazda sfinții sale tot cu cinste să cade să fie cruțată și păzâtă numai de odihna sfințiilor sale, când să va întâmpla să vie aicea, iar alții să nu supere atât la gazda sfinții sale, cât și la alte case ce sânt în mănăstire, că destul(ă) iaste supărarea școalelor, încă și dascălii de la școală, afară di casele ce sânt orânduile lor, la pivniță sau la beciurile mănăstirii să n-aibă tréabă a supăra sau a să mesteca.

Și într-acest chip să să păzască porunca cu odihna egumănului și nimeni altul mai mult să nu se améstece.

Aceasta poruncim.

7251 «1743» iunie 19.

.....¹

Прочит вел пис(тар).

Arhivele Statului București, M-rea Sf. Sava – Iași, LVII/5. Original, hârtie difolio (32,6 × 20,2 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roșie, neclar.

¹ Urmează cinci rânduri grecești și o semnătură autografă indecifrabilă a unui prelat grec:

† Prin această prealuminată poruncă domnească să aibă autoritatea, prezenta prealuminată scrisoare să aibă puterea și tăria și care va fi îndrăznețul a încălca împuțernicirea aceasta sau să o disprețuiască este și afurisit de către Tatăl, Fiul și a Sfântului Duh și să fie de neiertat și după moarte să fie nedezlegat, și anatema veșnică să fie a sa.

10

1743 (7252) noiembrie 18

Ioan Neculai «Mavrocordat» voievod interzice găzduirea în incinta mănăstirii Sfântul Sava din Iaşi, deoarece aceasta este gazdă patriarhicească şi în ea se află şcolile elinească şi slovenească.

† Cu mila lui Dumnezeu, Io Ioan Neculai voievoda, domnul Țărâi Mold(o)vii. Facem ştire cui să cade a şti: de vrème ce la sfânta mănăstire S(ven)tâi Sava s-au aşăzat a fi şi gazdă patrierşască şi şcoale elineşti şi sloveneşti să cade a fi ferită şi apărată această mănăstire ca niciodată altul nimeni să nu găzduiască într-însa, măcar de nu va şi fi sfinţia sa fericitul patriiarh aicea încăş(i) gazda sfinţii sale tot cu cinste să cade să fie cruţată şi păzată numai de odihna sfinţii sale, când să va întâmpla să vie aicea, iar alţii să nu supere atât la gazda sfinţii sale cât şi la alte case ce sînt în mănăstire, că destul iaste supărarea şcoalelor încă şi dascălii de la şcoale, afară din casele ce sînt orânduite lor la pivniţă sau la beciurile mănăstirii să n-aibă treabă a supăra sau a să amesteca şi într-acest chip să să păzască porunca cu odihna egumănelui, după cum arată şi cartea domnii sale preaiubit fratelui nostru Costandin v(oi)v(o)d, întărită şi cu iscălitura sfinţii sale preafericitului patriiarh a Sfântului Mormânt chir chiriu Partheni.

Şi dar şi domniia mea la toate precum arată mai sus așa poruncim să urmeze şi nimea altul să nu se amestece.

Л(Ѣ)Т(О) ХЗСНѢ НОЕМ(ВРІЕ) НІ.

ИОН ИВАН ВОВЕВДА.

Прочит Г ЛВГВФ(Е)Т.

Arhivele Statului Bucureşti, M-rea Sf. Sava – Iaşi, LVII/6. Original, hârtie difolio (32,4 × 22,6 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roşie, neclar.

11

1744 (7252) ianuarie 18

Ioan Nicolae «Mavrocordat» confirmă mănăstirii Sfântul Ioan Zlataust din Iaşi scutiurile de dări acordate de domnii anteriori.

† ИВ ИВАНЬ НЕКОЛАЕ ВОВЕВДА, БОЖІЮ МИЛОСТІЮ, Г(О)СП(О)ДАРЬ ЗЕМЛИ МВАДСКОИ. Binevrând domniia mea cu a noastră bună vrere şi cu inemă curată de la tot sufletul nostru şi din vrème că toată stăpânire şi toată

putere de la unul adevărat atotstăpânitor și țiitor Dumnedzău iaste după cum mărturiséște Sf(â)nta Scriptura aceste iarăș(i) la Dumnedzău ca la un început și fârșit lucrurilor celor bune a rădzima să cuvine. Pentru acéea și noaâ dintr-una și singură mila Sf(i)nții Sale dându-ni-să stepenul domnii Țării Moldovei, socotit-am dară că datoriié avăm întâiu pentru toate să purtăm de grije care ne-ar învrednici Dumnedzău să întărim celi ce ar fi spre folosul sf(i)ntelor mănăstiri, de vréme ce sf(i)ntele mănăstiri și beséreci ce sînt zidite de fericții domni și de alți iubitori de lăcașuri dumnedzăiești nu pot a să chivernisi fără mila domnilor și mai vârtos că însuș(i) Dumnedzău ziditoriul a toată făptura așa au tocmit pentru sfintele beséreci prin carele să sfârșescu sfintele rugi să nu să chivernisească cu altu mijloc fără numai cu milostenie pravoslavnicilor creștini.

Dreptu acéea dară precum cu alte mănăstiri multe mile am făcut, cum arată hrisoavele noastre, socotit-am și pentru sf(â)nta măn(ă)stire Sv(in)ti Ioan din Iași, unde este hramul Sf(â)ntului marele arhiereu Ioan Zlataostu, și iată că din osăbită mila noastră am dat ș-am miluit această m(ă)n(ă)st(i)re ca să aibă a scuti acesti bucate mai gios scrise: 400 stupi de desétenă și trii sut(e) oi de gorștină și șapt(e)dzăci vite: vaci, boi, de văcărit și doaădzăci cai, iépe, și 15 pogoane de vii de pogonărit și vădrăritul pe tot vinul ce va iéși din viile aceste, pe toate nici un ban să nu de.

Și să aibă a scuti și o pivniță cu băatură din târgul Iașii de camână, și de cepărit, și de branște, și de pivnicerit, și de buor, și de loc agescu și de toate alte dări și angherii câte vor fi pe alte pivnițe nemărui nemică să nu de, ca să fie pivnița aceasta de chivernisala m(ă)n(ă)stirei. Și întărim sfintii m(ă)n(ă)stiri cu acest al nostru hrisov ca să fie și de la domniia mea miluire nestrămutată.

Și pentru acestu lucru plăcut lui Dumnedzău poftim domniia mea și pri cei din urma noastră pre carei îi va lumina Dumnedzău cu domniia aceștii de Dumnedzău păzită țară a Moldovei a fi domni stăpânitori scaonului țărâi ori din fii noștri, ori din sămânțâie noastră ori dintr-altu neam strein, ca să nu surpe mila aceasta ce-am făcut sfintii mănăstiri precum nici noi n-am surpat miluirile altor luminați domni, ce mai vârtos le-am întărit, așa și domniia lor gășând acest hrisov al domnii méle ca să aibă a da și a milui și a întări sf(i)ntii m(ă)n(ă)stiri pentru a lor vécinica pomenire.

Și întărim hrisovul acesta cu tot Sfatul boiarilor celor mare ai Divanului domnii méle dumnalor Sandul Sturdzea vel logof(ă)t, i Costache

Razul vel vor(nic) de Țara de Gios, i Radul Racoviță vel vornic de Țara de Sus, i Iordache Cantacuzino vel hatman i parcalab Suceavschii, i Andronache Ramadan vel post(elnic), i Toader Paladi vel spat(ar), i Aristarho Hrisosculleos vel vist(iernic), i Costache Guliano vel paharnic, i Iordache Balșe vel ban, i Vasilache Costache vel stolnic, i Costantin vel comis și toți boiarii cei mari și mici.

Și s-au scris hrisovul acesta în anul dintâiu a domniei mele în scaonul domniei mele, în oraș în Iași, de Tanasie Măcărescul log(o)f(ă)t de taină.

В(Ъ) Л(Ъ)ТО ХЗСНѢ М(Ъ)С(М)ЦА ГЕН(АРІЕ) ИЇ Л(Ъ)НИ.

ИѠН ИѠАН КѠЕКѠДА <m. p.>.

ПрѠЧИТ¹ Г' ЛѠГ(О)Ф(Е)Т <m. p.>.

Arhivele Statului București, M-rea Sf. Ioan Gură de Aur, XXV/10. Original, hârtie difolio (48,5 × 35,1 cm.), cerneală neagră, sigiliu domnesc octogonal, având în centru, într-un scut oval, capul de bour cu steaua în șase colțuri deasupra coarnelor, iar pe laturi soarele și semiluna; deasupra scutului o coroană deschisă cu șase fleuroni, iar de o parte și de alta a acestuia slovele: **Ї - Ѡ / Ї - ѠН / Н - К / Ѡ - Ѡ** (Io Ion Nicolae voievod); sub scut, cu cifre arabe, anul 1743.

¹ Nume neclar.

12

1747 (7255) iulie 25

Grigorie Ghica voievod aduce la cunoștința egumenilor de la mănăstirile moldovenești închinat Patriarhiei de Ierusalim că patriarhul Parthenie l-a ales ca epitrop al acestor mănăstiri pe egumenul mănăstirii Barnovschi.

† **ЇѠ Григоріе Гика в(о)в(о)да, Бож(ї)ю м(и)л(о)стію, г(о)сп(о)лар(ъ) Земли Младавской.** Scriem domnie mea la toți rugătorii noștri, egumenii sv(i)ntilor mănăstiri a Ierusalimului, vă dăm în știre domnia mea că svinția sa precinstitul și prefericitul patriarhu chir Parthenie di la Ierusalim au socotit ș-au ales cu scrisoare sv(i)nții sale de-au făcut epitrop asupra acestor sv(i)nțe mănăstiri pe rugătoriul nostru sfinția sa arhimandritul Paisie egumenul de la Barnovschie, după cum viți înștiința și mai pe largu din cart(ea) sfinții sale.

Deci după bună socoteala și alegire sfinții sale și domniia mea vă poroncim ca să fiți următori arătându-vă plecați la cuvintele sfinții sale că carei n-ar urma și ar îmbla înprotivă să știți că vor lua certare.

Aceasta vă înștiințăm.

✠ Ис, л(ѣ)т(о) хзснѣ юл(їе) кѣ.

Иѡ Григоріе Гика воевода <м. р.>.

Arhivele Statului București, M-rea Sf. Sava – Iași, XX/10. Original, hârtie difolio (28,6 × 19,8 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, imprimat parțial în cerneală roșie.

13

1751 (7259) iunie 18

Constandin Mihail Cehan Racoviță voievod scutește de dări patru oameni străini ai mănăstirii Galata.

† Иѡ Квстандин Мухил Чехан Рак(о)виц(ѣ) в(о)евода, Б(о)ж(їе) м(и)л(о)ст(їю), г(о)сп(о)дар(ѣ) Земли Мвладвскои. Facem știre cu această carte a domniei mele pentru patru liudi streini fără de bir în visterie ce-ș(i) va găsi rugătoriul nostru Paisii arhimandritul și igumenul de Galata, domnie me m-am milostivit și am iertat acești oameni de bir și de toate dările și angăriile oricâte ar fi pre altă țară, iar acești oameni întru nemică supărați să nu fie ca să fie numai pentru poslușanie sv(i)ntei m(ă)n(ă)stiri.

Și poroncim dar și dum(neavoastră), boieri, i voao, slujitori, ce viți îmbla cu toate slujbele domniei mele, văzind carte domniei mele cu toții să aveți a vă feri de acești oameni, întru nemică să nu-i supărați, că cine s-ar ispiti a le face oricât de puțină supărare peste carte domniei mele unii ca acie să vor pedepsi de cătră domnie mea.

Iuni 18 7259 <1751>.

Иѡ Квстандин воевода <м. р.>.

Arhivele Statului București, M-rea Galata, IV/6. Original, hârtie difolio (33,5 × 21,8 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roșie, neclar.

14

1753 (7262) septembrie 1

Matei Ghica voievod confirmă mănăstirii Socola unele scutiri de dări și dreptul de a lua din vama domnească câte cinci lei în fiecare lună.

† Иѡ МАТЕИ ГИКА ВОЕВОДА, Б(О)ЖІЮ М(И)Л(О)СТІЮ, Г(О)СП(О)ДАР(Ъ) ЗЕМЛИ МѡЛАВСКИИ. De vreme ce rugătoarele noastre călugărițile de la svânta mănăstire Socola undi să cinstești și să prăznuiești Schimbare la Față a Domnului nostru I(su)s H(risto)s ne-au arătat hrisov de la fericitul întru pomenire răposatu părintele domnii mele măriia sa Grigorie vodă și de la alți luminați domni pre milile ce-au avut domnie me încă asemene le-am întărit lor pre aceste mile de gios arătate, ca să aibă a lua din vama domnească câte cinci lei pe lună pentru hrana și înbrăcămint(ea) lor.

Așjdere și la vreme desétinii să aibă a scuti cinzăci de stupi de desetină; și iarăși la vreme pogonăritului să scutească cinci pogoane de pogonărit și vinul cât va ieși dintr-aceste cinci pogoane de vie să-l aibă scutit de vădrărit.

Așjdere m-am milostivit domnie mea asupra lor ca și la vreme văcăritului să scutească zece vite de văcărit; pre toate aceste nemică să nu de, că le-am iertat domnie mea, care vit(e) aceste zece au fostu date mănăstirii în domnie a dooa de părintele domnii méle.

Și dreptu aceea poroncim domnie mea, vameșii mari, să le dați pe toată luna această milă, câte cinci lei, precum și dumn(e)voastră boieri desetnici i pogonar(i) i vădrari și carii viț(i) strânge slujba văcăritului, văzându hrisovul domnii méle să dați bună pace călugăriților pe aceste bucate de sus scrise nice un ban să nu le ceriț(i) și nice la tablă să nu le puneți.

Și poftim domnie mea și pre alți luminați domni carii Dumn(e)zău va rândui în urma domnii méle ca și domnie lor să miluiască si să întărească pentru a lor vecinică pomenire.

Velet 7262 <1753> sâp(temvrie) 1.

Иѡ МАТЕИ ГИКА ВОЕВОДА, Б(О)ЖІЮ М(И)Л(О)СТІЮ, Г(О)СП(О)ДИНЬ.

Иѡ МАТЕИ ГИКА ВОЕВОДА <м. р.>.

Т. А. Т̄ ЛОГ(О)Ф(Е)Т ПРВЧИТОУХ <м. р.>.

Arhivele Statului București, M-rea Socola, VI/44. Original, hârtie difolio (48,3 × 34,8 cm.), cerneală cafenie, sigiliu domnesc inelar,

octogonal, aplicat în cerneală roșie, având capul de bour și acvila într-un scut unghiular timbrat de o coroană închisă și mărginit de slovele: **Їw - МГ / Г - в** (Io Matei Ghica voievod); sub scut, cu cifre arabe, anul 1753.

15

1754 iulie 20

Matei Ghica voievod scutește de dări cinci poslușnici ai mănăstirii Socola.

† **Їw МАТЕИ ГИКА В(ОЕ)В(О)А(А), Б(О)ЖІЮ М(И)А(ОС)ТІЮ, Г(О)СП(О)А(А)РЪ ЗЕМЛИ МВЛАДВСКИИ.** Facem știre cu această carte a domnii mele pentru sfânta mănăstire Socola, la care mănăstire fiindcă lăcuiescu călugărițe și fiind parte neputincioasă au fostu făcut milă răposatul întru fericire părintele domnii mele de le-au fostu orânduit ca să aibă patru oameni scutiți, fără dajde, să le fie pentru hrana și agiutoriul. De care milă ce au fostu făcutu măria sa, înștiințându-ne și domniia mea din răvaș(ul) lor de jalbă și văzind și cartea mării sale, domniia mea încă am făcut milă cu dânsle și am orânduit ca să aibă cinci oameni de scuteală, însă oameni streini ce ș-ar găsi fără biru în vist(ie)rie și fără nume la vreun satu; pe care găsindu-i, să aibă a-i aduce la dum(nealui) vel vist(iernic) ca să le dea pecetluițele pe fețile și chipul lor ca să nu-i supere nimeni cu nimic la nici o dajde, ci să fie scutiți aal lor (?!).

Dreptu aceea, poroncim domniia mea și dumneavoastră, boieri ispravnici i altoru slujbași ce veți fi orânduiți cu orice feliu de dajde, văzând cartea domnii mele nimeni întru nimicu să nu-i supărați.

Aceasta poroncim.

Iul(ie) 20 1754.

Иw МАТЕИ ГИКА ВВЕРВДА <м. р.>.

ВЕА ВИСТ(АРНИК).

Arhivele Statului București, M-rea Socola, VI/43. Original, hârtie difolio (31,5 × 21,5 cm.), cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roșie, neclar.

16

1755 (7263) aprilie 13, Iaşi

Matei Ghica voievod confirmă mănăstirii Aron Vodă unele scutiri de dări și dreptul de a lua din vama domnească în fiecare an câte 60 de lei.

† Cu mila lui Dumnedzău, Noi Matei Ghica voievoda, domn Țării Moldovii. Facem știre cu această carte a domniei mele tuturor cui să cade a ști: de vreme ce mănăstirea lui Aron Vodă, unde să cinstești și să prăznuiește Sfântul marile ierarhu a lui H(risto)s Nicolaié, au arătat hrisoave de la răposatul întru pomenire părintele domniei mele, mărie sa Grigorie Ghica v(oi)e vod, și de la alți luminați domni întru care rânduiescu ca să ia sfânta mănăstire milă de la domnie câte 60 de lei pe an din vama g(os)p(o)d la 6 dzile a lui dec(hemvrie), cându să prăznuiește Sfântul Nicolaié și să scutască și vădrăritul cât va ieși vin din 18 pogoane de vie ce are mănăstire, cum și zăci oameni ce vor fi poslușnici și o pivniță cu băutură de aice din Ieși, să fie oamenii apărați de tot birul visterii și pivnița scutită de toate cheltuielile ce sînt pre alte pivnițe.

Asemine dar și domnie me urmând acelor fericiți domni m-am miostivit domnie mea și am dat și am întărit și am miluit pre sfânta mănăstire cu acest hrisov a domniei mele prin care hot(ă)râm ca să aibă a lua sfânta mănăstire câte șesădzeci lei pre an din vama g(os)p(o)d la 6 dzile a lunii lui dec(hemvrie), în dzioa praznicului.

Așijdere să scutească și vădrăritul pe tot vinul cât va ieși din optusprezeci pogoane de vie ce are mănăstire, cât și pogonărit pe acele 18 pogoane niciodată să nu plătească, măcar că pogonăritul l-am iertat domnie me în toată țara să nu fie.

Așijdere și pentru zece oameni streini ce ș-ar găsi de poslușanie să fie apărați și scutiți pe capitele lor de toate dările cât este de la visterie, însă întâi să-i aducă la dum(nealui) vel vist(iernic) ca să li de peci pe fețe să fie cunoscuți dintr-alții și ca s(ă) nu-i învăluiască boierănașii slujbași.

Așijdere și pentru o pivniță cu băutură ce va ave aice în Ieș(i) să fie scutită de camăn(ă), de băzmăn, de cepărit, de buor, de braniște, de loc a[r]gesc, de pecete, de prinblare vel agăi și de toate altele câte sint pe alte pivnițe, nemărui nemică nici un ban să nu de.

Și cu milele aceste fiind mănăstire odihnită, datori să fie și părinții călugări ce vor fi lăcuitori la această sfântă mănăstire a ruga pre mi-

lostivul D(u)mnedzău pentru s(ă)nătate domnii mele și a preiubittii noastre doamne și a preiubiți fiilor domnii meli și pentru iertare păcatelor și odihna sufletelor răpousatului întru fericire părintele domnii mele și a moși și strămoșilor domnii mele.

Și poftim domnie me și pre alți luminați domni ce D(u)mnedzău îi va orânduî în urma noastră cu domnie aceștii țări, au din fiii și namul (!) nostru sau dintr-alt naam (!) să nu strice această mil(ă) ce am făcut domnie me cu această mănăstire precum nici noi n-am stricat daniile și miluirile ale altor luminați domni, ce mai vârtos să aibă a da și a milui și a întări pentru a lor vecinica pomenire.

Și spre aceasta este credința a însumi domnii meli, noi Matei Ghica v(oie)vod și credința a preiubiți fiilor domnii meli: Grigorie v(oie)vod și Gheorghie v(oie)vod și Nicolaé v(oie)vod, și credința a cinstiți și credincioși boierii cei mari ai Divanului domnii mele: dum(nealui) Sandul Racoviță vel log(o)f(ă)t, i Ioan Bogdan vel vor(nic) de (Țara de) Gios, i Dumitrașco Păladi vel vornic de Țara de Sus, i Enache Suciuc hatman i pârcălab Sucevii, i Alixandru Suciuc vel post(elnic), Ioan Palad(e) vel spat(ar), i Vasilie Ruset vel vist(iernic), i Ioan Cant(a)cozino vel ban, i Ilie Costache vel pah(arnic), i Dumitrache Suciuc vel căminar, i Costandin Ruset vel stolnic, i Iordache Hrisosculeo vel comis și credința a tuturor boierilor domnii mele, a mari și mici.

Și s-au scris hrisovul acesta în scaunul domnii mele, în orașul Ieș(i)lor, întru al triile an a domnii mele, de Ioan Ciuși pisar, diiac de divan.

7263 <1755> luna ap(rilie) 13.

Їw Мaтeи ГИКА вoевoдa, Б(o)жiю мил(o)стiю, гoспoдaрѣ.

Иw Мaтeи ГИКА вoевoдa <м. р.>.

Т. А. Т лoг(o)ф(e)т пpвчитeлнoмѣ <м. р.>¹.

«Pe verso-ul filei a doua, scris la sfârșitul sec. XVIII»: Di la răpăosatu Matei vod(ă) Ghica întăritură pe mile ce au avut, adică: 60 lei din vama g(os)p(o)d și zăci oameni de poslușanie și 18 pogoane de vie să fie apărate de vădr(ărit) și de pogonărit, cum (și) o pivniță apărată de orice havalele ar fi pe alte pivnițe a târgului.

7263 <1755> 13.

Arhivele Statului București, M-rea Aron Vodă, I bis/1. Original, hârtie difolio (53,2 × 38,2 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roșie, având capul

de bour și acvila cruciată într-un scut unghiular timbrat de o coroană închisă și mărginit de slovele: **Їw - Мт / Г - в** (Io Matei Ghica voievod); sub scut, cu cifre arabe, anul 1753.

¹ Rupt; resturile de litere par să indice textul: „S-au scris la condică“.

17

1755 (7263) iunie 7

Matei Ghica voievod confirmă înțelegerea dintre egumenul Mănăstirii Dancul și sătenii din Buciumi privitoare la obligațiile lor față de mănăstire.

† **Їw Матей Гика в(о)в(о)д(а), Божію м(и)л(о)с(т)і(ю), господарь Земли Мвладвскви.** De vreme că au dat jalobă domnii meli de la satul Buciumi, moșie mănăstirii Dancul, dzicându că-i supără epitropul mănăstirii, svinție sa părintele Sinadon, pentru lucru de boirescu și cu altele mai multe piste obiceiu și piste cât să cade. Și după jaloaba lor i-am scos însumi înaintea domnii mele de li s-au luat samă; și fiind celi mai multe jalobi a lor răsuflata s-au trimis la svinție sa părintele Sinadon și s-au aședzat pentru toate și după cum au priimit ei cu voie lor au dat și zapis la mâna svinții sale, în care le hotărești și pentru toate ce să de vinitul măn(ă)stirii, încă cu milă asupra lor, adică de casă unde era mai înaintea de da 2 lei după hrisoave ce ari măn(ă)stire, acmu i-au lăsat să de un leu, iar cei săraci ce n-or ave bani să lucredzi șesă dzile și dejma din pâine, din fânaț, din prisăci cu stupi, și din varză, și din vii și din pomeți să ia după obiceiul țărâi, iar din grădinele ce sîntu pe lângă casăle lor să nu li ie nimic.

Așjdere, și din pîiatra ce să scoate de la Păun să ia câte 3 potronici de coș numai de la cei ce scot pîiatra din pămîntu, iar cei ce o cară să nu de nimic.

Așjdere, și pentru vinul ce să vinde acolo la Buciumi, pe moșie mănăstirii, cându va vre epitropul să vîndză vinul mănăstirii, alții să nu fie volnici a vinde, iar cându a priimi svinție sa să vîndză și alții din oamenii de acolo de la Buciumi au priimit ei cu voia lor dându și zapis la mâna epitropului să de vinitul măn(ă)stirii, însă de bute de 140 ved(re) un leu și de giunătare, 70 ved(re), să de șesădzăci de bani, și de poloboc de 30 ved(re), triidzăci de bani.

Și după această aședzare și primire a lor să plătească venitul mănăstirii. Și la vreme obicinuită, după zapisul lor, volnicim domnie me pe ...¹ să meargă și să-i apuce cu tărie și numai să plinească de pre la toți. Iar care nu s-ar supune să-i ia și să-i aducă aice și să-i scoată în-nainte dum(isali) ...¹; și aflându-i nesupuși, poroncim să să și certi.

Și să să pădzască această aședzare nestrămtat. Aceasta poroncim.

L(e)t 7263 <1755> iuni 7.

Vel log(o)f(ă)t.

«Pe verso-ul filei a doua, scris în aceeași vreme: rezumatul grecesc al actului și»: Carte de stăpânit. No. 22.

Institutul de Istorie „A.D. Xenopol“ Iași, sub dată. Original, hârtie difolio, sigiliu domnesc inelar, octogonal, în cerneală, neclar.

EDIȚII: Florin Marinescu, *Documente românești de la Sfântul Munte. Arhiva Sfintei Mănăstiri Xiropotamu*, tom I, Atena, 1997, p. 260, nr. 339 (rez. gr. dezv. după orig., hârtie difolio [31 × 21,2 cm.], cerneală neagră, sigiliu domnesc, din Arhiva M-rii Xiropotamu de la Muntele Athos, Grecia, nr. 371); Fl. Marinescu, I. Caproșu, P. Zahariuc, *Documente românești din Arhiva Mănăstirii Xiropotam de la Muntele Athos*, Catalog, vol. I, Iași, 2005, p. 165, nr. 339 (rez. dezv.).

¹ Loc liber în original.

18

1756 (7264) mai 27

Constantin Mihail Cehan Racoviță voievod confirmă mănăstirii Socola scutirile de dări acordate de domnii anteriori.

†Иѡ КОСТАТИН МИХАИ ЧЕХАН РАКОВИЦЪ(Ъ) В(О)ЕВОДА, Б(О)ЖІЮ М(И)Л(О)СТІЮ, Г(О)СП(О)ДА(Р)Ъ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОЙ. De vreme ce rugătoarele noastre, călugărițele de la sfânta mănăstire Socola, unde să cinstește și să prăznuiește Schimbare la Față a Domnului și Mântuitorului Nostru I(su)s H(risto)s, ne-au arătat testamenturi de milă atât de la alți fericiți domni cât și de la însumi domniia mea din cealaltă domniie privilegheie rânduind un domnu după altul cu testamenturile sale ca să să de fiește-

când din vama domnească câte cincii lei pe lună călugărilor pentru hrana și îmbrăcăminte lor și la vreme desétenii și cincii pogoane de vii de pogonărit și tot vădrăritul pe vinul ce-ar ieși dintr-aceli cincii pogoane și dzéce vite de conia și cincii oameni streini făr(ă) de biriu în vistierie și făr(ă) de nume la vreun sat, domniia mea încă și acum întru al doile domniie asemenea le-am întărit milele aceste, rânduind cu testamentul acesta ca să ia din vama g(o)sp(o)d câte cincii lei pe lună.

Așjdere să scutească și bucatele aceste cincizăci stupi de desétenă și cincii pogoane vii de pogonărit cât și vădrăritul pe tot vinul ce-ar ieși tomnile la culesul viilor din pogoanele aceste și conia pe zece vite cându s-ar tâmpla să fie.

Și cincii liudi oameni streini poslușnici de tot birul visterii, pentru toate acéste niciodată în toată vreme domnii mele nici un ban să nu de că li s-au lăsat de cătră domniia mea să fie pentru agiutoriul și chivernisala vieții lor, fiind parte cea mai slabă și călugărițe.

Și dreptu acéea poruncim domniia mea și dumilorvoastre vameși mari să dați câte cincii lei pe toată luna, cât și desetnecilor și vădrarilor și boiérilor zlotăși ce vor fi rânduți cu slujba cuniții și a ciferturilor și ale altor dări câte ies de la vistierie, vădzind testamentul domnii mele să urmați cum hotărâm mai sus altă învăluială nime să nu facă.

Și poftim și pre alți luminați domni carii Dumnădzău în urma domnii mele ca și domniia lor să miluiască și să întărească pentru a lor vecinica pomenire.

Scrisu-s-au de Tanas(e) logof(ă)t.

7264 <1756> luna mai 27 dzile.

Иѡ КѡНСТАНДИН БѢРѢВДА <м. р.>

ЩЕФАН БѢХЪЕСКЪА Г ЛѢГ(О)Ф(Е)Т ПРѡЧИТѢХЪ <м. р.>

Arhivele Statului București, M-rea Socola, VI/46. Original, hârtie difolio (52,8 × 37,7 cm.), cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în ceară roșie, neclar.

19

1757 (7266) septembrie 30, Iași

Scarlat Grigorie Ghica voievod confirmă mănăstirii Aron Vodă scutiile de dări acordate de domnii anteriori.

Cu mila lui Dumnedzău, Io Scarlat Grigorie Ghica voievod, domn Țării Moldovii. Facem știre cu acest hrisov a domnii mele tuturor cui să cade a ști pentru sfânta mănăstire Aron Vod(ă), unde să cinstește și să prăznuiește Sfântul marile ierarhu a lui Hristos, Nicolae, că arătându-ne hrisoave eg(umenu) de la această sfântă mănăstire atât de la răpăosatul fericitul întru pomenire părintele domnii mele, mărie sa Grigorie Ghica v(oi)e vod, cât și de la preiubit fratile domnii mele, domnie sa Matei vod(ă), de milă ce au avut această sfântă mănăstire, domnie me încă asemine m-am milostivit asupra aceștii sfintii mănăstiri și, iată, dăm și miluim pre sfânta mănăstire cu acestu hrisov a domnii mele, prin care hotărâm ca să aibă a lua sfânta mănăstire câte șase dzăci de lei pre an din vama g(os)p(o)d la 6 zile a lunii dechemvrie, în dzioa praznicului.

Așjdere să aibă a scuti și aceste bucate totdeauna nelipsit: patru sute de stupi la vreme desătini și dooai sute de oi la vreme goștinii și cindzăci de vite: vaci, boi și doodzăci de cai la vreme văcăritului sau a conii, când s-ar întâmpla a fi.

Așjdere să fie scutit și vădrăritul pe tot vinul cât va ieși din optsprăzăce pogoane de vie ce are mănăstire cât și pogonăritul pe acele 18 pogoane, măcar că pogonăritul s-au rădicat în toată țara să nu fie.

Așjdere și pentru zăce oameni streini ce ș-ar găsi fără de bir în vistierie de poslușanie sfintii mănăstiri încă să fie scutiți de bir pe capitale lor de toate dările și angăriile oricâte ar ieși de la vistierie domnii mele ei nemărui nemică să nu de, ca să fie numai de poslușanie sfintii mănăstiri; și cu milile aceste fiindu mănăstire odihnită datori să fie și părinții călugări ce vor fi lăcuiori la această sfântă mănăstire a ruga pre milostivul Dumnădzău pentru s(ă)nătate domnii mele și a preiubittii noastre doamnii și a preiubiți fiilor domnii mele și pentru iertare păcatelor și odihna sufletelor răposatului fericitului întru pomenire părintele domnii mele și a moși și strămoșilor domnii mele.

Și poftim domnie me și pre alți luminați domni ce vor fi în urma noastră cu domniia aceștii țări ca să nu strămute această puțină milă ce am făcut cu această sfântă mănăstire, ce mai vârtos să aibă a da și a întări pentru a lor vecinica pomenire.

Și spre aceasta este credința a însumi domnii mele Io Scarlat Grigorie Ghica v(oi)e vod și credința a preiubiți fiilor domnii mele: Alixandru v(oi)e vod și Mihai v(oi)e vod și Nicolai v(oi)e vod și Grigorie v(oi)e vod și credința a cinstiți și credincioși boierii cei mari ai Divanului domnii

mele, dumnealor Radul Racoviţă vel log(o)f(ă), i Constandin Balş vel vor(nic) de Țara de Gios, i Vasilie Ruset vel vor(nic) de Țara de Sus, i Ion Sturdza hatman i pârcălab Sucevii, i Alixandru vel postelnic, i Aristarho Hrisoscoleo vel vist(iernic), i Ion Palad(e) vel spat(ar), i Pannaiotache vel ban, i Matei Ghica vel comis, i Enache vel cămănar, i Iordache Costache vel stolnic și credința a tu(tu)¹ror boierilor domnii mele, a mari și mici.

Și s-au scris hrisovul acesta în scaunul domnii mele, în orașul Iașilor, de Ioan Pilat diiac de divan, la anii: v(ă)let 7266 <1757> săpt(emvrie) 30.

† ІѠ СКАРЛАТ ГРИГОРІЕ ГИКА ВОЕВОДА, БОЖІЮ МИЛОСТІЮ, ГОСПОДАРЪ.

ИѠ СКАРЛАТ ГИКА ВШЕВДА <m. p.>.

НИКЪЛКЕ БОГДАН Г ЛУГ(О)Ф(Е)Т ПРВЧИТОУ <m. p.>.

Niculae log(o)f(ă)t.

Arhivele Statului București, M-rea Aron Vodă, I bis/2. Original, hârtie difolio (47,7 × 35,2 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar octogonal, parțial și slab imprimat în cerneală roșie.

Idem, Ms. nr. 644, f. 16v. (rez. din a doua jumătate a sec. XVIII în Condica M-rii Aron Vodă).

EDIȚII: *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, ed. de I. Caproşu, VI, Iaşi, 2004, p. 107, nr. 120 (rez. din Ms. nr. 644).

¹ Omis.

Scarlat Grigorie Ghica voievod confirmă mănăstirii Socola unele danii și scutiile de dări acordate de domnii anteriori.

Cu mila lui Dumnedzău, Io Scarlat Grigorie Ghica v(oie)vod, domnul Țării Moldovii. Facem știre cu acest hrisov a domnii mele tuturor cui să cade a ști: de vreme ce rugătoarele noastre stărița și cu tot soborul de la mănăstire Socola ce este aproape de orașul Ieșilor ne-au arătat cărți atât de la răpăosatul fericitul întru pomenire părintile domnii

mele, mărie sa Grigorie Ghica v(oi)e vod, cât și de la alți luminați domni, de milă ce au făcut cu această sfântă mănăstire, pentru care iată dar că și domnie me asemine m-am milostivit și le-am întărit mila cu acest hrisov a domnii mele rânduind ca să aibă a lua pe toată luna câte cincii lei din vama domnească și la vreme desătini să scutească cindzăci stupi și la vreme goștinii să aibă a scuti șaptezăci oi pe aceste bucate nemărui nici un ban să nu de.

Așijdere să aibă a mai lua pe toată luna din vama domnească câte doao ocă untu de lemn și câte cinzăci dramuri de tămâie, cum și pentru patru oameni streini ce ș-ar găsi fără de bir în visterie, iarăș(i) m-am milostivit domnie me asupra lor și i-am iertat să fie scutiț(i) de bir pe capitile lor și de toate alte dări și angării oricâte ar fi pre alții în țara domnii mel(e) ei nemărui nemică să nu de ca să fie numai pentru poslușanie sfintii mănăstiri.

Așijdere și pentru un preut și un diiacon și un țircovnic i-am iertat domnie me ca să fie în pace și scutiți de dajde domnească și de poclon vlad(i)cescu și de toate alte dări ce ar fi pre alți preuți întru nemică să nu fie supărați.

Pentru aceea dar, poroncim domnie me dum(nevoastră) boieri și voao, slujitori ce viți înbla ori cu ce fel de slujbe a domnii mele la ținutul Ieșului, cum și dum(nevoastră) vameș(i), vădzind hrisovul domnii mel(e) toți să urmați după cum arată mai sus, întru nemică să nu-i supărați, că oricini ar face mai multă supărare, unii ca aceia să vor pedepsi de cătră domnie me.

Și poftim domnie me și pre alți luminaț(i) domni ce vor fi în urma noastră cu domnie aceștii țări au din fii și neamul nostru sau dintr-alt neam să nu strămute această puțină milă ce am făcut domnie me cu această sfântă mănăstire, ce mai vârtos să aibă a da și a întări pentru a lor cinste și vecinică pomenire.

V(ă)l(ea)t 7266 <1758> mai 16.

Иѡ СКАРЛАТ ГИКА ВЪВЕВДА <m. p.>.

М(А)НВАЛКЕ БѢГДАИ Г ЛУГ(О)Ф(Е)Т ПРВЧИТ <m. p.>.

S-au trecut la condică.

Arhivele Statului București, M-rea Socola, VI/40. Original, hârtie difolio (48,1 × 32 cm.), cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roșie, neclar.

21

1759 (7267) ianuarie 5

Ioan Theodor ‹Calimah› voievod confirmă mănăstirii Socola dreptul de a lua câte cinci lei pe lună din vama domnească şi scuti-
tirile de dări acordate de domnii anteriori.

Cu mila lui Dumnedzău, Io Ioan Theodor v(oi)e voda, domn(ul) Țării Moldovii. Facem ştire cu acestu hrisov a domnii mele tuturor cui să cade a şti: de vremi ce rugătoarele noastre starița şi cu tot soborul de la mănăstire Socola ce este aproape de oraşul Ieşului ne-au arătat hrisoave atât de la răpăosatul domnie sa Grigorii vod(ă), cât şi de la alți luminați domni ce-au fostu mai înainte de noi, de milă ce au făcut cu această sf(â)ntă mănăstire, pentru care iată dar că şi domnie asămene m-am milostivit şi le-am înnoit şi le-am întărit mila ce-au avut cu acestu hrisov a domnii mele rânduindu ca să aibă a lua pe toată luna câte cinci lei din vama domnească şi la vreme desătinii să aibă a scuti cincidzéci stupi de desătină şi la vreme goştinii să aibă a scuti şaptezécii oi de goştină şi cinci pogoane de vie de pogonărit şi tot vinul de vădrărit cât ar ieşi dintr-acele cinci pogoane de vie nici un ban să nu dei, şi zéci vite de văcărit şi de conită; şi patru oameni streini făr(ă) de bir în visterie şi fără de nume la vreun sat încă să fie scutiți de tot birul visterii şi de toate dările, iarăş(i) m-am milostivit domnie me asupra lor şi i-am iertat să fie scutiț(i) de bir pe capitile lor şi de toate alte dări şi angheriile câte şi ar fi pre alțai în țara domnii mele ei să nu fie supărați nici cu una, lăsându-i ca să fie numai pentru posluşanie sfintii măn(ă)stiri.

Aşijdere şi pentru un preut şi un diiacon şi un țârcovnec ce să află la această sfântă mănăstire încă i-am iertat domnie me să fie scutiți de toată dajde domnească şi de poclonul vlădicescu şi de toate alte dări şi angherii câte ar fi pre alți preuți, ei nici cu o dare întru nimică să nu se supere căci i-am iertat domnie me ca să fie pentru slujba sfintii bisărici.

Pentru aceea dar, poroncim domnie me şi dum(nevoastră) boieri şi voao slujitori ce viți fi ori cu ce slujbă a domnii mele la țănutul Ieşului cum şi dum(nevoastră) vameş(i), văzând hrisovul domnii mele toți să urmați după cum arată mai sus, întru nimică să nu-i supărați, că oricini ar face mai multă supărare, unii ca acie să vor pedepsî şi de cătră domnie me.

Și poftim domnie me și pre alți luminați domni ce vor fi în urma noastră cu domnie aceștii țări au din fiii și neamul nostru sau dintr-alt neam streinu să nu strice această puțână milă ce am făcut domnie me cu această sfântă măn(ă)stire, ce mai vârtos să aibă a da și a întări pentru a lor cinste și veșnica-i pomenire.

Scrisu-s-au de Hurmuzache l(o)g(o)f(ă)tul.

V(ă)leat 7267 «1759» ianuarie 5.

Иѡ ИѡАН КВЕКѢѡДА «м. р.».

Д. ГЛА҃Г(О)Ф(Е)Т ПРѢЧИТ «м. р.».

S-au trecut la condică.

Arhivele Statului București, M-rea Socola, VI/23. Original, hârtie difolio (49,6 × 35,6 cm), sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roșie, parțial și slab imprimat.

22

1759 (7267) ianuarie 20

Ioan Theodor «Calimah» voievod confirmă dreptul mănăstirii Socola de a lua din vama domnească în fiecare lună câte două ocă de undelemn și câte 50 de dramuri de tămâie.

† **Иѡ ИѡАН ѲЕѡДОР К(О)КѢѡДА, БѢЖ(ІЕЮ) М(И)А(О)СТІЮ, Г(О)С(О)ДААР(Ъ) ЗѢМЛИ МѡДАДСКВИ.** Facem știre cu această carte a domniei mele pentru sfânta mănăstire Socola, unde să cinstești și să prăznuiești Schimbare la Față a Domnului Mântuitorului nostru I(su)s H(risto)s, că viind înainte domniei mele rugătoarele noastre, starița și cu tot săborul de la această sfântă mănăstire, și prin hrisoave ce ne-au arătat de la alți luminați domni ce-au fostu mai înainte de noi, întru care hotărâscu ca să aibă a lua această sfântă mănăstire pe toată luna câte două oc(ă) de undelemnu și câte cincizăci dramuri de tămâie din vama domnească.

Pentru care iată dar, și domnie me, urmând altor luminați domni, am întărit această milă a sfintii mănăstiri hotărând printr-această carte a domniei mele ca să aibă a lua sfânta mănăstire din vama domnească câte două ocă de undelemnu și câte cinzăci dramuri de tămâie pe toată luna nelipsât în toată vreme domniei mele ca să fie pentru sfânta biserică.

Pentru care poroncim domnie me şi dum(itale) vel vameş să dai această milă nelipsât la sf(â)nta măn(ă)stire după cum hotărâm mai sus.

Aceasta poroncim.

7267 <1759> ghen(arie) 20.

Прочит Г луг(о)ф(е)т.

† S-au trecut la condică.

Arhivele Statului Bucureşti, M-rea Socola, VI/22. Original, hârtie (31,9 × 21,3 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roşie, neclar.

23

17(5)9 (72(6)7) iulie 11

Mărturie hotarnică a doi vornici de poartă privitoare la nişte locuri de casă cu pivniţe de piatră şi cu loc de dugheni de pe uliţa Podul Vechi din Iaşi.

Cópii

Facem ştire, cu această mărturie hotarnică, că din luminată poronca mării sale domnului nostru Ioan Teodor voievoda, ne-au orânduít pe noi vornicii de poartă dumnealui Ştefan Rosăt vel logofăt ca să mergem la Podol Vechiu, la nişte locuri de case cu pivniţă de piatră la uliţi şi cu doao beciuri de piatră din dos, cu casă gata şi cu loc de dugheni ci au fost a lui Neculai neguţitoriul şi a Ştefancăi Neculăiasă de baştină şi de cumpărătură şi, pe scrisori ce vor arăta, să alegim aceste locuri dispre alţi răzăşi pe care au stăpânit şi Neculai neguţitoriul şi după ce l-om alege să-l şi stălpim cu pietri.

Deci mergând noi acolo am strâns pi toţi răzăşii şi împregiuraşi şi alţi oameni buni cari mai gios s-au iscălit şi, după scrisori ce ne-au arătat Ştefan a Neculăiesii, am început a măsura frunte locului la Uliţa Podului Vechiu din sus, dintr-o piatră hotar ci s-au pus la uliţi lângă pod, supt picătura streşinii dughenilor lui Neculai Pârvul ce au fost gineri lui Tăbârţi, cari loc mai nainte s-au numit a lui Vasile sin Dochii Moldoviniţai, începând a măsura alăture cu Podul Vechiu părá în locul lui Costandin blánariu, care loc mai nainte au fostu a Oprenii Mutii, şi

s-au găsit 35 stânjeni și trii palme și stânjenu de 8 palme, însă față locului la uliți unde s-au pus și stâlpi de piatră supt streșină dughenilor lui Costandin blănariul lângă pod fără doao palme ci s-au mai lăsat lui Costandin blănariul la fața locului dispre Podul Vechiu; de acole am purces la vale spre Sfeti Neculai alătore cu locul Mutii ci l-au cumpărat Costandin blănariul și drept pe lângă gura pivniții lui Costandin blănariul pân(ă) în locul lui Stoian bulubaș și s-au găsit 14 stânjini, unde este și piatră hotar ce desparte locul lui Costandin blănariul de locul lui Stoian; di acole am purces a măsura spre răsărit pe din dosul crâșmii și a caselor celor bătrâni a lui Neculai neguțitoriul și iarăși alătore cu locul lui Neculai neguțitoriul ci mai are dispre Sfeti Neculai și alătore cu locul lui Enachi Aslan vist(iernic), cari loc au fostu mai nainte a lui Carage și până ce lovești în coastele locului lui Neculai Pârvul zet Tăbârți, ci s-au numit mai sus că au fostu a lui Vasili sân Dochiții Moldoveniței, și s-au găsit 35 stânjeni; de acole am mers alătore cu acest loc a lui Neculai Pârvul de unde s-au început a să măsura întâi și s-au găsit 3 stânjini 4 palme pără în piatra ce esti la Ulița Podului Vechiu supt picătura streșinii dughenilor lui Neculai Pârvul; și acole s-au încheiat hotarul acestui loc împregiur. Și fiindcă acestu loc să împarte numai pe doi frați, Ștefan și Ioniță ficiorul lui Neculai neguțitoriul și a Ștefancăi Neculăesăi, l-am ales și l-am dat în doao să-l ție frățește și întâi s-au scos 5 stânjeni 3 palme la fața uliții Podului Vechiu și s-au lăsat pentru trebuință pivniții și a crâșmii; și să o ție frații amândoi pivnița și cu crâșma în giuământate, frățești.

Și s-au măsurat și celălalt loc la Ulița Podului Vechiu, începând a măsura din sus din locul lui Neculai Pârvul și unde au venit măsura 15 stânjeni s-au pus stâlpi de piatră hotar, lângă pod, și s-au dat în parte lui Ioniță a Neculăiesii, pe care loc sînt și doao dugheni și un loc la uliță cari dau bezmăn pe an pentru loc; și s-au măsurat dintr-această piatră și pân(ă) în locul crâșmii și s-au găsit 8 stânjeni și s-au dat o parte lui Ștefan a Neculăiesăi; și am măsurat și din locul crâșmii în gios pără în locul lui Costandin blănariul și s-au găsit 7 stânjini și iarăși s-au dat în parte lui Ștefan de s-au împlinit și lui 15 stânjini, pe cum au luat și frati-său Ioniți; și-am mers și la dosul locului și iarăși am măsurat din locul lui Neculai Pârvul în gios și unde s-au venit 15 stânjeni s-au pus stâlpi de piatră și s-au dat în parte lui Ioniță; și dintr-această piatră și pân(ă) în locul lui Costandin blănariul s-au găsit 20 stânjini, adică 5 stânjini locul crâșmii, iar 15 stânjini au rămas în

parte lui Ştefan a Neculăiesăi şi pentru uliţa ce s-au fost lăsat Neculăiasă pe locul ei ca să-i fie de ieşit cu carul la pod alături cu locul Mutii, s-au cercat în scrisori şi acolo uliţă veche n-au fost, căci 5 stânjini loc de dugheni şi când ar vre să-şi închidă locul acela esti volnică să-şi facă poartă pe locul său unde i-a fi voia, măcar că Costandin blănariul s-au făcut pivniţă pe locul lui, ci l-au cumpărat di la Muta cu gârliciul în coasta locului Neculăiesăi unde n-au mai fost altă dată pivniţă şi macar de i să închide pivniţa, dar la aceasta feciorii Neculăiesăi n-au trebă, căci greşala lui Costandin blănariul este că nu s-au făcut gârliciul pivniţii la uliţă, şi l-au făcut în coastile locului şi pe unde îi era lui uliţa la pod de ieşit s-au făcut dugheni la faţa ...¹ lui la uliţi şi singur s-au închis drumul lui. Şi mai este şi altă hudiţă iarăşi pe locul Neculăiesăi, pe lângă dughenile lui Neculai Pârvul, ci şi aceea cându a vre Ioniţi a Neculăiesăi să o închidă esti volnic fiindcă şi acolo esti loc de dugheni şi niciodată n-au fost hudiţă.

Aşijdere, am mai măsurat şi alt loc a lui Neculai neguţitoriul, care loc esti din dosul acestui loc ci scrie mai sus; şi am început a măsură din piatra ci desparte locul lui Costandin blănariul de locul lui Stoian la vale spre Sfeti Neculai, alături cu locul lui Stoian cam cheziş pân(ă) în fund şi s-au găsit 15 stânjini 7 palme şi s-au pus piatră hotar lângă parul porţii popii lui Vasilachi, din gios; şi am măsurat şi dosul acestui loc alături cu locul lui Ştefan Neculăiasa şi pân(ă) în uliţa lui Carage ci au fost mai de demult, cari uliţă mergi spre Sfeti Neculai pintre locul lui Meleştian şi pintre locul lui Sfeti Neculai, şi acu îi închisă ace uliţă cu ograda lui Gherghi vataful, şi s-au găsit 15 stânjini şi s-au pus piatră hotar; de acolo am mers drept spre casăle lui Neculai neguţitoriul şi alături cu uliţa cu locul lui Enachi Aslan vist(iernic), care loc mai nainti s-au numit a lui Carage şi s-au găsit cinsprezeci stânjini păra în gardul lui Neculai neguţitoriul şi s-au pus şi acole stâlp de piatră; şi de acole am mersu cu celălalt loc a lui Neculai neguţitoriul ci s-au scris mai sus şi păra iarăşi în hotarul lui Costandin blănariul ci să desparte de cătră locul lui Stoian şi s-au găsit 17 stânjini. Şi acole s-au închiet şi acestu loc din dos ales şi stâlpit cu pietre împregiur; şi s-au dispicat şi acest loc în doao, adică s-au dat în parte lui Ioniţă a Neculăiesăi 8 stânjini 4 palmi din faţa locului din sus, din piatra dispre Enachi vist(iernic) alături cu locul casălor celor bătrâne, şi unde au venit măsură s-au pus piatră; şi asămine s-au dat şi lui Ştefan a Neculăiesăi 8 stânjini 4 palmi la faţa locului dintr-această piatră şi pân(ă) în locul lui

Costandin blănariul, iar dosul acestui loc fiind mai în sus s-au dat lui Ioniță a Neculăiesăi 7 stânjini 4 palmi din piatra ci esti pusă în fundul locului lângă ulița lui Carage și alături cu locul lui Sfeti Neculai și undi s-au venit măsura acestor 7 stânjini 4 palmi s-au pus piatră în ograda popii lui Vasilachi; și iarăși dintr-această piatră și pân(ă) în piatra ci s-au pus în parul porții popii lui Vasilachi dispre locul lui Stoian s-au găsit 7 stânjini 4 palmi și s-au dat în parte lui Ștefan a Neculăiesăi; sînt și 2 case făcute pe acest locu: și casa lui Dumitru Ciurde săidăcariul s-au venit pe locul lui Ioniță, iar casa popii lui Vasilachi s-au venit pe locul lui Ștefan.

Și așa am închiet hotarul tot acestor locuri de cătră alți răzăși și s-au ales între frați ca să se ție căruia ci parte i s-au venit, însă acești locuri parte lui Ioniță s-au dat în stăpânire dumilorsale Veniamin monah și Ștefan post(elnic), ficiorii lui Costandin Năstasă vist(iernic) pentru 2 500 lei ce au avut datorie la Ioniță cu zăpis, cari mai pre larg arată carte de giudecată ci esti la mâna dumisale și după cum s-au ales și s-au stălpit priimindu-să și o carti și alta, am făcut și noi această mărturie hotarnică din sămni în sămni la mâna dumisale Ștefan a Neculăiesăi; și asămine mărturii s-au făcut și s-au dat la mâna dumisale Veniamin monah, Ștefan post(elnic), și am pus și pecetea Porții gospod.

7287² <1779> iulie 11.

Tanasă Meleghi vornic de poartă³;

Costandin Poroschii vornic de poartă.

Copiia aceasta s-au scris de mine proslăvind-o din cuvânt în cuvânt și am și iscălit, Mihalachi ...¹ vornic porții.

«Pe margine»: Palma cu care s-au măsurat locul.

Arhivele Statului Iași, Documente, DCCCXCII/12. Copie de la începutul sec. XIX.

Cifra zecilor a fost citită greșit de copist; în original, ea nu putea fi decât 60 (H+), ce corespunde anului din domnia lui Ioan Theodor Calimah (1758 august – 1761 înc. de mai 28), când dregătoria de mare logofăt era deținută de Ștefan Ruset (cf. *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, ed. de I. Caproșu, vol. VI, nr. 216, p. 186; nr. 221, p. 193; nr. 222, p. 194; nr. 224, p. 197; nr. 235, p. 204; nr. 242, p. 209 și nr. 244, p. 211).

¹ Neclar.

² Cifra zecilor (8), citită greşit de copist (în loc de 6).

³ Urmează menţiunea copistului: „Locul peceţii Porţii“.

24

1762 (7270) iunie 25, Iaşi

Grigorie Ioan <Calimah> voievod confirmă mănăstirii Socola unele dării şi toate scutirile de dări acordate de domnii anteriori.

† Cu mila lui Dumnedzău, Io Grigorie Ioan voivod, domnu Țării Moldovii. Facim ştire cu acestu hrisov a domnii mel(e) tuturor cui să cade a şti: de vréme ce rugătoaril(e) noastre, stariţa şi cu tot soborul de la mănăstirea Socola, ce iaste aproape de oraşul Ieşilui, ne-au arătat hrisoav(e), atâta de la răpousatul Grigorie Ghica v(oi)e)voda şi de la alţ(i) domni ce au fostu mai înainte de noi, cât şi de la preînălţat părintel(e) domnii mel(e), măriia sa Ioan Theodor v(oi)e)voda, de milă ce au făcut cu această sfântă mănăstire.

Pentru care, iată dar că şi domniia mea asăminea m-am milostivit şi le-am înnoit şi le-am întărit mila ce au avut cu acest hrisov a domnii mele, rânduind ca să aibă a lua pe toată luna câte cincii lei din vama g(os)p(o)d şi câte dooă ocă de untu de lemnu şi câte cincidzăci de dramuri de tămâie, şi la vrémea désétinii să aibă a scuti cincidzăci stupi de desétin(ă), şi la vremea goştinii să aibă a scuti şaptezăci de oi de goştină, şi cincii pogoan(e) de vie de pogonărit, şi tot vinul de vădrărit, cât va ieşi dintr-aceli cincii pogoan(e) de vie nici un ban să nu dea, şi dzéce vite de văcărit şi de coniş(ă), şi patru oameni străini, fără(ă) de bir în vistierie şi fără de nume la vreun sat, pre carii să-i aducă la dumnealui vel vist(iernic) ca să-i cerceteze şi să le dea pecetluituri roşii pe fătăle şi chipurile lor şi așa să fie scutiţi(i) de tot birul visterii şi de toate dările şi angărăile câte ar fi pre alţii în țara domnii mele ei să nu fie supăraţ(i) nici cu una.

Aşijdere şi pentru un preut şi un diiacon şi un țârcovnic, ce să află la această sfântă mănăstire, încă i-am iertat domniie mea să fie scutiţ(i) de toată dajdea domnească, şi de poclonul vlădicescu şi de toate alte dări şi angherăi câte ar fi pre alţi preuţi, ei nici cu o dare întru nimică să nu se supére, că i-am iertat domniia mea lăsându-i să fie numai pentru slujba sfintei bisérici.

Pentru acéea dar poroncim domniia mea și dum(nevoastră) boiar(i) și voo sluj(i)tor(i) ce viț(i) fi ori cu ce slujbă a domnii mele la ținutul Ieșilui cum și dum(itale) vel vameșu, vădzind hrisov(ul) domnii mele(e) toți să urmați după cum arătăm mai sus întru nimică să nu supăraț(i), că oricine ar face mai multă supărare, unii ca acia să vor pedepsă de cătră domniia mea.

Și pohtim domniia mea și pre alți luminaț(i) domni ce vor fi în urma noastră cu domniia acéștii țăr(i), au din fiii și din neamul nostru sau dintr-alt neam, să nu strice această puțină milă ce am făcut domniia mea cu această sfântă mănăstire, ce mai vârtos să aibă a da și a întări pentru a domniilor sale vécinica poménire.

Scrisu-s-au hrisovul acesta în scaunul domnii mél(e), în orașul Ieșului, cu mâna lui Simion Burghéle.

V(ă)l(ea)t 7270 <1762> iunie 25.

Иѡ Григѡриѡ Іѡанъ в(ое)вѡда <m. p.>

Arhivele Statului București, M-rea Socola, VI/52. Original, hârtie (49,9 × 37 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, oval (3,2 × 2,9 cm.), aplicat în cerneală roșie, având capul de bour cu steaua în șase colțuri între coarne, într-un scut oval flancat de doi lei rampanți și timbrat de o coroană deschisă mărginită de sabie și buzdugan și de slovele: **Іѡ - Гр**, ce continuă, în bandă, sub scut: **Іѡ - 1761** вв (Io Gr(igorie) Io(an) v(oi)e)v(od). 1761).

25

1763 (7271) iulie 3

Păun, fost mare paharnic, se învoiește cu mănăstirea Socola să-i plătească acesteia câte zece lei pe an în loc de dijmă pentru trei pogoane de vie din Dealul Coroiu, pentru livada cumpărată de la Dumitru și pentru locul de biserică îngrădit de el, aflate toate pe moșia mănăstirii menționate.

† Gavriil mitropolit Moldavii adeverez <m. p.>

† Adec(ă) eu, Păun biv vel păh(arnic), adeverez cu această) încredințată scrisoare a mea la mâna molitfii sale stariții și a tot săborul călugăriților de la sfânta mănăstire Socola, unde să cinstéște și să prăznuiește hramul Preobrajării Domnului nostru I(su)s H(risto)s, cum că

la vél(eat) 1762 iunie 30 am fost făcut aşăzământu cu molitfiile sale pentru trei pogoane de vie ce am pe moşia sfintii mănăstiri Socolii, la Dealul lui Coroi, de le dam din anu în anu câte şase lei în loc de dejmă şi am fostu luat volnicie să-m(i) fac case, vii şi orice mi-ar trebui pe cât voi îngrădi în preajma aceluor trei pogoane de vie cu aşăzare ca acéea ca de cătră dânsile mai mult(ă) supărare să nu aibu nici la dejmuit de pomi şi de vin, nici vierul miei clac(ă) să nu lé facă, după cum s-au şi urmat aceast(a).

Iar după aceast(ă) aşăzare ce s-au arătat, având eu poftă şi dorire ca să fac şi o bisăric(ă) de lemn pe temelie de piatră dinaintea casilor méle ce am făcut dinafară din ograda viiloru într-un loc ce l-am îngrădit numai pentru bisărică tot pe moşia sfintii mănăstiri spre pomenirea mea şi a părinţilor miei şi tot neamului meu şi a tuturor pravoslavnicilor creştin(i) am cerşut voie de la molitfiile sale ca să fac bisărică pe locul acela ce l-am îngrădit, fiind moşia sfintii mănăstiri, şi eu iarăş să dau bezmănul locului pe cât mă voi aşăza. Drept aceasta şi molitfiile sale cunoscând cum că cererea mea iaste cu cale şi spre folosul sfintii mănăstiri au socotit cu toatele de obşte şi cu ştirea şi cu blagoslovenia preaosfinţiei sale părintelui mitropolitului a toată Moldavia, chiriu chir Gavriil, mi-au dat voie după cerirea mea ca să-i fac bisărică de lemn pe temelie de piatră dinaint(ea) casilor méle ce am făcut la acéle vii dinafară din ograda viilor, pe locul ce l-am îngrădit osăbit numai pentru bisărică pe moşia sfintii mănăstiri.

Şi eu încă m-am aşăzat cu molitfiile sale şi am adaos dejma şi bezmănul locului ca să le mai dau patru lei din anu în anu pentru locul acel de bisăric(ă) şi pentru o livade ce-am cumpărat-o de la Dumitru tot pe locul sfintii mănăstiri piste acei şasă lei ce-am avut aşăzământu mai denainte de le dam pentru acélé trei pogoan(e) de vie, precum mai sus s-au arătat, adecă să li dau piste totu zăce lei din anu în anu în loc de dejmă şi băzmăn pentru acéle trei pogoane de vie şi pentru livada ce-am cumpărat-o de la Dumitru şi pentru locul acel de bisărică ce sînt tot pe moşia sfintii mănăstiri, care bani, adecă acei zăce lei să aibu a-i da înainte praznicului cu o săptămân(ă) ca să le fie pentru cele ce vor avea trebuinţă la praznicul sfintii mănăstiri; şi dând eu acei zăce lei pe tot anul mai mult(ă) supărare de cătră molitfiile salé să nu mai aibă nici la dejmuit de poame sau de vin, nici vierul meu clacă să nu le facă, precum au fostu aşăzarea cea mai denaint(e), ci să-mi stăpânescu toate cu bună pace, adecă cele trei pogoane de vie cu livada lui Dumitru

tru i cu casilé i cu bisărica și oricin(e) din neamul meu după săvârșirea mea va rămânea moștenitori pe acestea să aibă a da pe tot anul acei zăce lei după așăzarea ce am făcut.

Iar de voi mai cumpăra eu și alte vii pe moșiia sfintii mănăstiri osăbit de aceste trei pogoane, tot după această așăzare să aibu a urma și eu și molitfiilē sale, adecă să le dau pe tot anul câte doi lei în loc de dejmă pe pogon, însă cu locul sau cu moșiia sfintii mănăstiri eu treabă să nu aibu sau să mă întind vreodată cu stăpânirea la moșiia mănăstirii, nici eu, nici fiii miei, nici nepoții miei, nici strănepoții miei, nici altcineva din neamul meu. Iar oricarile din neamul meu să va ispiti a intra cu stăpânirea (în)¹ moșiia sfintii mănăstiri, unul ca acela să fie blăstămat de sfânta și de o ființa și făcătoarea de viiaț(ă) și nedespărțita Troiță celui unuia întru ființă singur Dumnezău și supt greutat(ea) nedăzlegatului blăstăm; și ori la ce giudecată s-ar ispiti a merge să nu i se țâie în samă, fiindcă moșiia iaste dreaptă a sfintii mănăstir(i) Socolii; dar nici eu, nici molitfiile sale mai mult supăr întru nimic să nu-m(i) facă, nici la bisăr(e)ca ce-am făcut-o să nu s(e) amestice, nici să fie volnici a o trage vreodată să o fac(ă) metoc mănăstirii, după zapisul ce mi-au dat cu pécetea mănăstirii.

Deci pentru întemeiată încredințar(e) am iscălit și eu împreun(ă) cu fiii miei dinaintea a mulți marturi; s-au întărit această scrisoare a mea și de preaosfințiia sa părintele mitropolitul a toată Moldavia, chir Gavriil, ca să le fie de credință și întărire.

L(ea)t 7271 <1763> iulie 3.

Păun biv vel pah(arnic) <m. p. >.

...² (m. p.); Ιακωβ Παγώνη <m. p. >³; Rarița fiica dum(nealui) pah(arnicului); Παδουκανος Παγώνη <m. p. >⁴; Mariuriți tij fiică dum(nealui) pah(arnicului); Nicoriți biv 2 log(o)f(ă)t, nipot dum(nealui) pah(arnicului) <m. p. >.

Arhivele Statului București, M-rea Socola, VI/55. Original, hârtie difolio (31,5 × 21,1 cm.), filigran, cerneală neagră.

¹ Omis.

² Nume neclar.

³ Iacov Pagoni (m. p.).

⁴ Răducan Pagoni (m. p.).

26

1764 (7272) februarie 10

Grigorie Ioan «Calimah» confirmă mănăstirii Aron Vodă unele scutiri de dări acordate de domnii anteriori.

† Cu mila lui Dumnedzău, Io Grigorie Ioan voievoda, domnul Țării Moldovii. Facem știre cu acestu hrisov al domnii méle tuturor cui să cade a ști, pentru sfânta măn(ă)stire Aron Vodă, unde să cinstești și să prăznuiești hramul Sfântului marelui arhiereu Nicolae, de la care sfântă mănăstire viind cuviosul întru ieromonași Filaret ig(u)m(en) ne-au arătat hrisoave de la alți luminați domni, cum și de la preainălțat părintele domnii méle, întru care scrie că aflându-să măn(ă)stire la foarte slabă stare, neavând de nicăiurea nici un feliu de chivernisală s-au milostivit domniile sale și i-au făcut obiceiuri de mile.

Drept acéea dar și domniia mea dacă am văzut hrisoavele luminaților domni ce au fostu mai înainte de noi de mila ce au făcut cu această măn(ă)stire, asemenea ne-am milostivit asupra aceștii sfinte măn(ă)stiri și din osăbită mila noastră i-am făcut obicei de milă și hotărâm ca în toată vremea domnii mele de-a p(u)r(u)rea pre tot anul să ai(bă)¹ a scuti 400 stupi, 200 oi de goștină, 50 vite: boi, vaci, 20 de cai de văcărit, când s-ar întâmpla a fi, și tot vinul de vădrărit cât va ieși din 18 pogoaan(e) și pogonărit pe acel(e) 18 pogoaan(e) niciodată să nu de.

Așijderea și pentru 4 liudi oameni strein(i) poslușnici să fie aceștii sfinte mănăstiri, pe carii oameni găsindu-i să-i ducă la dum(nealui) vel vist(iernic) să-i cerceteză și să le de pecet(e) roșii pe fețile lor ca să fie cunoscuți dintr-alții, cum și la zioa hramului încă să aibă a lua pre tot anul nelipsit câte treizeci lei din ocna g(os)pod.

Această milă am făcut domniia mea aceștii sfinte mănăstiri. Deci și părinții călugări ce vor fi petrecători acolo să aibă a ruga pre Sfântul Dumnedzău pentru bun(ă) paza și întărirea țării aceștii și pentru iertarea păcatelor preiubiți părinților domnii méle și a noastre.

Și poroncim domniia mea dum(neavoastră) boieri ce veți fi cu slujbele aceste văzând hrisovul domnii mel(e) mila această arătată mai sus de cătră toți să să păzască pre deplin. Și poftim și pre alți luminați domni ce vor fi în urma noastră cu domniia țării aceștii să nu strice mila aceasta ce am făcut domniia mea precum și noi n-am stricat milurile altor luminați domni ce au făcut, ce mai vârtos mila aceasta să o adaogă și să o întoarcă pentru a domniilor sale cinste și vecinică pomenire.

V(ă)let 7272 <1764> fev(ruarie) 10.

Иѡ Григоріе Іѡан в(ое)вѡда <м. р.>.

Arhivele Statului București, M-rea Aron Vodă, I bis/3. Original, hârtie difolio (49,4 × 35,8 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliul domnesc inelar, oval, din 1761, aplicat în cerneală roșie.

¹ Omis.

27

1764 iulie 12

Grigorie Alexandru Ghica voievod confirmă mănăstirii Aron Vodă unele danii și toate scutiurile de dări acordate de domnii anteriori.

Cu mila lui Dumnedzău, Io Grigori Alixandru Ghica v(oe)voda, domn Țării Moldavii. Facim știre cu acestu hrisov a domnii mele tuturor cui să cadî a ști pentru sfânta mănăstire Aron Vod(ă), undi să cinstește și să prăznuiește Svântul marile ierarhu a lui Hristos Nicolaié că, viind înainte domnii mele cuviios rugătoriul nostru ...¹ eg(u)m(enul) di la această sfântă mănăstire, au arătat hrisoave di la răposatul fericitul și întru pomenire domnie sa Grigorii Ghica v(oe)vod, unchiul domnii mele, și di la alți luminați domni pentru mila ce-au făcut cu această sfântă mănăstire prin hrisoavile domniilor sale.

Pentru aceea, iată dar asămene și domnie me urmând acelor fericți domni m-am milostivit domnie me și am dat și am întărit și am miluit pre sfânta mănăstire cu acestu hrisov a domnii mele prin carile hotărâm ca să aibă a lua sfânta mănăstire câte cinzăci lei pre an din vama g(ospo)d la 6 zâle a lunii lui dec(hem)vri în zua praznicului.

Așjdere să aibă a scuti și vădrăritul pe tot vinul cât va ieși din optuspreci pogoane de vii ci are mănăstire cât și pogonăritul pe acele 18 pogoani viié niciodată să nu plătească, măcar că pogonăritul s-au rădicat di piste toată țara să nu fie, dar di s-ar întâmpla vreodată ca să ias(ă) pogonărit, aceste vii să nu plătească mănăstire.

Așjdere să aibă a scuti și aceste bucate, patru sute stupi di desătînă la vreme desătînii, și doaî sute oi di goștină la vreme goștinii, și cinzăci di vite: vaci, boi și doâzăci di cai la vreme văcărîtului sau a cuniții,

când s-ar întâmpla să fie vreodată; pre toate acestea bucate di mai sus scrisă nici un ban să nu de, nici să s(e) supere cât de puţinu; cum şi pentru o pivniţă cu băutură ci va ave sfânta mănăstire aice în Ieş(i) iarăş(i) să fie scutită di camână, di bezmăn, di cipărit, di buor, di branişte, de loc agescu, de pecete şi di toate altile angării câte sîntu pi alti pivniţi, nimărui nimică să nu de nici un ban.

Şi cu milile aceste fiind mănăstire odihnită, datori să fie şi părinţii călugări ce vor fi lăcuiori la această sfântă mănăstire a ruga pre milostiv(ul) Dumn(e)zău pentru s(ă)n(ă)tati domnii mele şi a preiubitii noastre doamnă şi a preiubiţi fiilor domnii mele şi pentru iertare păcatilor răpoosatului întru fericire părintele domnii mele şi a moşilor şi a strămoş(i)lor domnii mele.

Şi poftim domnie me şi pre alţi luminaţi domni ce Dumn(e)zău îi va rândui în urma noastră cu domnie aceştii ţări, au din fiii şi neamul nostru sau dintr-alt neam, să nu strâce această milă, ce mai vârtos să întărească pentru a lor cinsti şi vecinică pomenire.

V(ă)let 1764 iulie 12.

Io Grigorie Ghica v(oiervo)d <m. p.>.

ЛѢСКЪРАКЕ РѠС(Ѣ)Т Г ЛѠГ(О)Ф(Ѣ)Т ПРѠЧИТѠХ <m. p.>.

S-au trecut la condică de Mihălachi Popa <m. p.>.

Arhivele Statului Bucureşti, M-rea Aron Vodă, I bis/4. Original, hârtie (45,3 × 31,7 cm.), cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roşie, neclar.

¹ Loc liber.

28

1764 (7273) septembrie 2

Grigorie Alexandru Ghica voievod confirmă mănăstirii Socola unele scutiri de dări acordate de domnii anteriori.

† Cu mila lui Dumnedzău, Io Grigorie Alixandru Ghica v(oiervo)d, domnu Țării Moldovii. Facem ştire cu acestu hrisov a domnii mele: de vremé ce rugătoarea noastră stariţa şi cu tot soborul de la măn(ă)stirea Socola, ce iaste aproape de oraşul Ieşului, ne-au arătat hrisoave atâta de la răposatul Grigorie Ghica v(oiervo)d, unchiul domnii mele, cât şi de

la alți luminați domni de mila ce au făcut cu această măn(ă)stire, pentru care iată dar că și domniia me asemene ne-am milostivit și le-am înnoit și le-am întărit mila ce-au avut cu acestu hrisov al domnii mel(e) rânduind ca să aibă a lua pe toată luna câte cinci lei din vama g(os)pod și câte doao ocă untdelemn și cinzăci dramuri de tămâie; și la vremea desătinii să aibă a scuti o sută stupi de desetină, și la vreme goștinii o sută oi de goștină, și cinci pogoan(e) de vie de pogonărit și tot vinul cât va ieși dintr-aceste pogoan(e) nici un ban vădrărit să nu dea; și zăci vite de văcărit sau cuniță, când s-ar întâmpla a fi.

Așijderea și pentru un preot și un diiacon și un țârcovnic ce să află la această sfântă mănăstire încă să fie scutiți de dajde domnească și de poclonul vlădicescu și de toate alte dări și angării câte ar fi pre alți preoți, ei nici cu o dare supărați să nu fie, că i-am iertat domniia me lăsându-i să fie numai de slujba sfintii biserică.

Pentru aceea dar poroncim domniia me dum(neavosatră) boieri(i) și voao, slujitori ce veți fi cu aceste slujbe la ținutul Ieșului, și dum(itale) vel vameș, văzind hrisovul domnii mel(e), toți să urmați după cum arată mai sus.

Și poftim domniia mea și pre alți luminați domni ce vor fi în urma noastră cu domniia țării aceștia să nu strice această puțină milă, ce mai vârtos să de și să adaogă pentru a domniilor sale cinste și veșnică pomenire.

Văleat 7273 <1764> săpt(emvrie) 2.

Io Grigorie Ghica v(oiervo)d <m. p.>.

ЛѢСКЪРАКЕ РѠС(Е)Т ГЛѠГ(О)Ф(Е)Т ПРѠЧИТѠХ <m. p.>.

S-au trecut la condica Divanului de Lupul Pravilă <m. p.>.

Arhivele Statului București, M-rea Socola, VI/58. Original, hârtie difolio (51,6 × 36,4 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roșie, slab imprimat.

Macarie monah, fosta lui soție, Măriuța, fiul și fiica lor vând lui Tănasă Gosan logofăt de vistierie o vie în Dealul Coroi, cu 80 de lei.

Adică eu, Macarie, şi cu soţul meu ce am avut în mirănie, anume Măriuţa, şi fiul meu, Gheorghe bărbier, cu nevasta lui, Aniţa, şi cu fiica mea, Aniţa, făcut-am noi cu toţii, de bunăvoia noastră acest adevărat zapis al nostru la mâna dumisale Tănasă Gosan logofăt de visticierie, precum să ştie că noi cu toţii (am vândut) un pogon de vie şi cu livadă cât cuprinde în îngrăditură şi cu o căşişoară, care şi via şi livada este alături cu via şi cu livada dumisale, care iarăşi mai înainte cu alt zapis au cumpărat-o de la noi, care este pe Dealul Coroiului, pe moşia mănăstirii Socolii. Deci având noi trebuinţă de bani am scos vânzătoriu şi acest pogon de vie şi cu livada ce ne mai rămăsese de vânzare dintâi; şi am făcut tocmală cu dumnealui logofătul Tănasă Gosan, drept optzăci de lei; şi după tocmala ce am făcut ne-au dat şi toţi banii deplin în mâinile noastre.

Şi noi încă pentru adevărată credinţă am pus degetele şi s-au pus şi pecetea mănăstirii Socolii. Şi au iscălit boieri şi alţi oameni ce s-au întâmplat, scriindu-să şi zapisul în Divanul gospod.

1765 octombrie 30.

Eu, Macarie monah, am pus degetul¹.

Eu, Măriuţa¹.

Eu, Gheorghie bărbier¹.

Şi eu, Aniţa, sora lui Gheorghie¹.

Şi înainte noastră s-au făcut acest zapis pecum să s(e) cra(ză)² zapisul mai sus.

«De altă mână»: La tocmala acestui zapis aici, în Divan, m-am tâmplat şi eu şi la datul banilor, că s-au dat deplin preţul ce s-au făcut şi m-am iscălit. Alexandru Hacıul vornic de poartă «m. p.».

Gligori ...³ vt(orii) pah(arnic) «m. p.».

S-au scris de mine Săcar(ă) diiac cu zisa lor şi sint martur.

Arhivele Statului Iaşi, Documente, DIII/8. Original, hârtie difolio (28 × 19,8 cm.), filigran, cerneală neagră, patru amprente digitale, sigiliul rotund al Porţii domneşti (3 cm. în diametru), aplicat în aceeaşi cerneală, având de o parte şi de alta a unei cruci slovele П-ч/к П-пц (P(e)ce(t)ea P(o)rt(ii)), iar dedesubt, cu cifre arabe, anul 1718.

¹ Amprentă digitală.

² Omis.

³ Nume neclar.

Grigorie Ioan Calimah voievod confirmă mănăstirii Socola dreptul de a lua câte cinci lei, două ocă de undelemn și 50 de dramuri de tămâie din vama domnească și îi înnoiește scutirile de dări acordate de domnii anteriori.

† Cu mila lui Dumnedzău, Noi Grigorie Ioan Calimah voievoda, domn Țării Moldovii. Facem știre cu acestu hrisov a domnii mele: de vreme ce rugătoaril(e) noastre, starița și cu tot soborul de la mănăstirea Socola, ce este aproape de orașul Ieșilor, ne-au arătat hrisoave de la alți luminați domni ce au fostu mai înainte de noi de mila ce au făcut cu această sfântă mănăstire, pentru care iată dar că și domniia mea aséminea ne-am milostivit și le-am înnoit și le-am întărit mila ce au avut printr-acestu hrisov a domnii méle, rânduind ca să aibă a lua pe toată luna câte cinci lei din vama g(o)sp(o)d și câte doo ocă untu de lemnu și cincidzăci de dramuri de tămâie, și la vrémea desétinii să aibă a scuti o sută stupi de desétin(ă), și la vrémea goștinii o sută oi de goștină și cinci pogoan(e) de pogonărit și tot vinul cât va ieși din aceste pogoane nici un ban vădrărit să nu dea, și dzece vite de văcărit și de conite, de s-ar întâmpla vreodată a fi.

Așijderea și pentru un preut și un diiacon și un țircovnic ce să află la această sfântă mănăstire încă să fie scutiți de dajdea domnească și de poclonul vlădicescu și de toate alte dări și angherăi câte or fi pre alți preuți, ei nici cu o dare supărați să nu fie, că i-am iertat domniie mea lăsându-i să fie numai de slujba sfintii bisérici.

Printr-acéea dar poroncim domniia mea dumilorvoastre boiari și voo slujitori ce viț(i) fi cu aceste slujbe la ținutul Ieșilui, și dumitale vel vameșu, vădzind hrisovul domnii méle toți să urmați după cum arată mai sus.

Și pohtim domniia mea și pre alți luminați domni ce vor fi în urma noastră cu domniia țărâi aceștiia să nu strice această puțină milă, ce mai vârtos să dea și să întărească pentru a domniilor sale vecinica pomenire.

L(ea)tu 1767 iunie 24; 7275¹.

Иѡ Григоріе Кал(и)махъ в(о)євѡда <м. р.>.

Ѳлтіѡхъ ...² Г лѡг(о)ф(е)т прѡчитѡхъ <м. р.>.

Симіѡн Бѣргеле писахъ <м. р.>.

S-au trecut la condică.

Arhivele Statului Bucureşti, M-rea Socola, VI/60. Original, hârtie difolio (44,6 × 31,4 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, oval, din 1761, incomplet imprimat în cerneală roşie.

¹ Văleatul, cu cifre arabe, adăugat de altă mână.

² Nume neclar.

ABSTRACTS

STUDIES

Bogdan-Petru Maleon, *Introduction to a history of secular town clergy in Moldova, 15th to 17th century. Succession and cohesion in the foundation of monasteries by princes: Plumbuita*

The author focuses on the secular clergy of towns located east of the Carpathians; in addition to their general social status, these clerics derived their sense of community from the prestige assigned to sacerdotal standing. As concerns clerics who were members of the elite, this cohesion was also a product of being contiguous with political authority. Priests in service of voyvodes were the most intimate attendants of Moldavian sovereigns, owing to their role of intercessors and confessors to princes. A description of this privileged relationship is given by documents issued by the voyvode chancellery, which refer to them as “pleaders”. Not all servants of the church at religious establishments founded by rulers bore this designation, but only those with experience and prestige in the ranks of the Church and of the community. This specific part of the clergy did not, however, make up an ecclesiastic category in an administrative sense, but rather an elite specializing in princely piety. Besides the symbolic prestige they enjoyed, the status of these servants of the church may be determined by analyzing other elements, such as land-owning, member status in the administrative bodies of towns, and knowledge of the written word. If, going by these coordinates, it may be said that priests in the service of rulers owed their social status solely to this relationship, there are many instances where their families stand as examples of rising to power by amassing material wealth and acquiring literacy.

Enikő Rűsz-Fogarasi, *Several aspects of the attitude towards the poor before and after the Religious Reform in Cluj*

This study approaches the issue of paupers in Cluj. The pauper category is seldom mentioned in Transylvanian medieval documents since, on the one hand, documentary sources have only sporadically withstood time and, on the other, because care for those in need was more or less managed by the Church

and related bodies. Their purpose was not that of their name being recorded among masses, but of granting the latter access to the hereafter. There is, however, a group of sources that mention the pauper issue: wills. These legal statements are records of the wish of certain individuals to dispose their possessions to another person or institution. In wills predating the religious Reform, a perhaps ever-occurring element is the disposition of goods or money, for both religious bodies and the poor. In wills, a distinction is being made between provisions of the will concerning the paupers in poorhouses and those regarding goods that were to be given, or simply distributed to the poor. This split in perception over the pauper issues leads to the conclusion that only some of the paupers were institutionalized, while others depended on charity, often begging for a living. At the beginning of the 17th century, the administration of Cluj takes a direct interest in issues related to the economically impaired. Churches founded after the Reform in this town – the Reformed, the Unitarian, but also the Saxon Church – will provide spiritual assistance for the institutionalized indigents.

Petronel Zahariuc, *Succession and cohesion in the foundation of monasteries by princes: Plumbuita*

The study deals with the foundation and the development of a well-known monastery in Bucharest, the monastery at the Colentina Bridge, later to be called Plumbuita. This was, ever since the beginning and also after its subordination, a voyvodal monastery, given the attitude held by certain rulers towards it. The phrase “monastery of my sovereign”, occurring in documents, was not (at least in this instance) just an idiom in chancellery talk, but proof of the cohesion of those bestowed with the rule of Wallachia towards the ancient dynasty of the Bessarabs – even if fate had not preordained their rule by right of birth. Even when legitimate succession had become outdated, the most relevant examples being Neagoe Craiovescu “Basarab”, Matei din Brâncoveni “Basarab” and Constantin Brâncoveanu “Basarab”, their unwavering determination of being committed to the old dynasty occasioned the repair of ancient religious establishments founded by rulers and the restoration of roofs destroyed by fire. The example set by the three above-mentioned rulers was so effective, that even other sovereigns, who could barely fabricate an association with the ancient dynasty, had struggled not to leave the ancient buildings prey to dereliction. It so came to pass that succession to the throne, sometimes routine, sometimes an act of chance, changed into cohesion with forebears, by writing and rewriting the annals of the country, but especially by the care manifested towards the most outstanding marks of ascendancy of one to the

rule of Wallachia – foundations that were an act of voyvodes – a fact highlighted by the author in the case study on the Plumbuita monastery in Bucharest.

Laurențiu Rădvan, *Boyars, citizens and monasteries in and around the town of Floci (16th–18th century). Secrets of a less popular boyar family*

The author focuses on the “Blagodești” family, of Albanian ancestry, and probably descendants of the Aranites who fought the Ottomans south of the Danube in the 15th century. Documents point to certain kinfolk settling at the end of the 16th century in the town of Floci area (on the Danube), Wallachia, where they begin amassing wealth and climbing the “social ladder”: Aranite *logofăt* (chancellery official with minor duties), wrote princes decrees in 1585; Miho, his brother, became a *mare portar* (official holding legal office in Wallachia), under the rule of Mihai Viteazul, settling disputes related to land possession; Gheorghe Blagodescul, son of Aranite *logofăt*, became a *mare armaș* (official with military and law enforcement duties) under Radu Șerban. Apparently, the most important member of the family was Hranite Blagodescul *postelnicul* (lower-ranking official), whose descendants married into major boyar families, such as the Vlădescu, and later even the Cantacuzino: Teodora, second wife of Mihai Cantacuzino *spătarul* (official with military duties) was the daughter of Maria and Cazan Vlădescu *clucerul* (official with financial duties) and the niece of Hranite Blagodescul *postelnicul*. It is likely that the prominent lineage of the Blagodescu, to which there was added the wealth and the status acquired over time in Wallachia, have made way for such intermarriages between major families of the country and the emergence of a line of descent which, upon first consideration, seems relatively insignificant. Hranite Blagodescul has also founded a monastery near the town of Floci, Flămânda, which was then subordinated to the monastery of Ivir, Mount Athos (1740). A more comprehensive insight into the history of such families will grant us a better understanding of the Wallachian society in the 16th and 17th centuries.

Claudiu Neagoe, Ionuț Vasiloiu, *New contributions regarding the Catholic community in Câmpulung-Muscel (16th–18th century)*

The article discusses one issue that is less known and debated within Romanian historiography: the life of the Catholic minority in Wallachia in the late medieval period. Not only does the article inquire into the early Catholic foundations and communities in Wallachia, but it also provides the reader

with an insight into one carefully chosen case study. That was the multi-national and multi-religious settlement of Câmpulung Muscel, with its Catholic minority consisting mainly of Saxons. The beginning of the paper focuses on the debates of the Romanian historiography about the origins of the Wallachian Catholic communities, also focusing on their growth until the end of the 16th century, when the first substantial and reliable foreign accounts appeared. Subsequently the paper approaches certain social features of the Catholic community in Câmpulung, among which demographic progress and the reasons behind it, the extent of its possessions, as well as the privileges awarded both to the Catholics and to the Catholic clergy, as scarce as it was, by various Wallachian *voivods*. Also the spiritual factor is addressed, since during the period discussed, religion proved to be the major element in holding the community together or in breaking it apart. The few consecutive religious challenges that blurred the spiritual identity of the Catholic community at the end of the 16th century and during the first half of the next one, ironically led to the quiet disappearance of the religious core altogether with the already altered ethnic identity of the Catholics from Câmpulung. By providing suitable comparisons with the European counterparts, the last part of the paper attempts to uncover the potential major reasons, which led in the 18th century to the steep dissolution of the Catholic community in Câmpulung.

Marius Chelcu, *Roads and towns in Moldova, 16th to 18th century. Several considerations*

This study approaches the issue of the interdependence of roads and towns in Moldova. After a brief digression in historiography, the author focuses on geography as a relevant factor in outlining communication routes; in Moldova, roads reflected the flow direction of the main rivers crossing the country, heading towards the Danube and the Black Sea. Land patterns in the montane and submontane area stretching up to the Siret river valley dictated a symmetry of the routes that closely parallels that of the local rivers. However, east of Siret, the closer we come to the Moldavian and the Bessarabian plateau, the road network becomes an intricate mesh, even if main route directions remain those determined by large river courses, such as those of the Prut and of the Nistru, and their tributary. Aspects relevant to the development of urban centers (especially in the commercial segment), such as road condition and conveyances used are not overlooked. The second part of the study deals with relationships between urban centers as well as political and economical factors. By confronting data in documents, chronicles and cartographies of Moldova, the author determines that most of the urban network in this area had undergone no significant changes from mid 16th century to mid 18th. The num-

ber of towns remained relatively unchanged; even though towns such as Târgul Putnei or Lăpușna fall into disarray, their place is taken by Focșani and Chișinău. A rise in the number of urban centers will occur only towards the end of the 18th century, but the phenomenon of small towns emerging on monastery or boyar estate, by *voyvode* charter, is part of a different political and economical context, a result of the provisions in the Kuciuk-Kainargi treaty. These considerations suggest that, at the middle of the 16th century, the basic urban network in Moldova was fully established, and routes connecting these centers underwent no significant change. The fact that the number of towns remains constant over a long period of time was undoubtedly due to past political and economical conditions in Moldova.

Sorin Iftimi, *Medieval times – modern times. The first tower clock in Moldova (Iași, 1640)*

The author examines the first known tower clock in Moldova, namely the one located in the tower of the Trei Ierarhi monastery, founded by Vasile Lupu (the clock is mentioned for the first time in 1640, in the notes of Achacy Taszycki, secretary of a Polish deputation in passage through Iași). The fact that Vasile Lupu had rebuilt the *Voyvode* Court, and did not place the clock in the Court tower, but in its monastery's tower is considered by the author to be significant, especially if one sees it through the perspective of a leader of men: time was not regarded as secular, did not yet belong to the Ruler or to citizens, but remained the Time of God, a medieval rather than a modern time. This is why, the new time-measuring mechanism was duly mounted in the tower of a monastery (which held close affiliations with Mount Athos), and not in the tower of the kingly residence, even if the latter also included a small church, with the Holy Trinity as its patron, known as the "Gate Church" of the *Voyvode* Court.

Mihai-Cristian Amărieuței, *Old and New in Iași under the reign of Grigore III Alexandru Ghica (second half of the 18th century). Preliminary considerations*

This study undertakes to create an "inventory" of issues, aspects, and suggestions for future research; an extensive analysis of these must shed further light on a period that has been historiographically undervalued (the Phanariote regime) and contribute to understanding an insufficiently documented personality (Grigore III Alexandru Ghica). The author investigates the objecti-

ves of reforms attempted in Moldova by Grigore Alexandru Ghica: improvement of administrative processes (town authorities are also considered), transport of goods, the creation of workshops, education, "social assistance" and urban planning. His initiatives met, however, with significant limitations: on the one hand, the process of reorganization supervised by Grigore Alexandru Ghica had a secular nature, an old system being replaced by another, grounded in Enlightenment principles, and on the other, older structures survive, imposed by Byzantine tradition and a reduced urban development.

DOCUMENTS

Petronel Zahariuc, *Nine 16th century documents on the history of Bucharest*

An outline of the history of Bucharest, relying on archeological findings, must not overlook the major significance of documents issued by the local administration, namely by chief magistrates and town counselors, which include various house sales and sales of vineyards located on the hills of the town. The small number of these documents is complemented by the author with nine documents passed by the magistrates and the counselors of Bucharest, as preserved in the Archives of two monasteries on Mount Athos: an original Slavonic document from the Archive of the Xiropotam monastery and eight Slavonic documents (out of which, seven original and one translation) from the archive of the Simonopetra monastery. These nine documents draw a complete and reliable picture of the list of chief magistrates in Bucharest over the second half of the 16th century.

I. Caproșu, *New documents on the history of Iași, uncovered (1727-1767)*

The author publishes 30 all new records covering the period between January 12, 1727 and June 24, 1767. For various reasons, these documents have not been included in *Documents on the history of Iași*, vol. IV, *Internal documents (1726-1740)*, V, *Internal documents (1741-1755)* and VI, *Internal documents (1756-1770)*, published by the same author in Iași, between 2001 and 2004. Most of the 30 documents provide additional knowledge on exemptions, estates, or other parcels of land in Iași, property of certain monasteries in or around this town: Aron Vodă, Cetățuia, Galata, Sfântul Sava and Socola.¹

¹ Traducerea rezumatelor a fost efectuată de Valentin Cîrdei.

A U T O R I

Mihai Cristian AMĂRIUȚEI (născut la Iași, în 1969), doctorand la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași, cu o teză referitoare la Grigore al III-lea Alexandru Ghica; preocupări de istorie medievală românească și istoria ideilor în secolul al XVIII-lea european; colaborări la „Revista română“ din Iași.

I. CAPROȘU (născut la Mitoc, jud. Botoșani, în 1934), profesor universitar doctor la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași, în cadrul Facultății de Istorie; preocupări de istorie medievală românească; a publicat sau editat numeroase cărți, precum și studii în reviste de specialitate din țară; în calitate de editor de izvoare documentare medievale, a publicat mai multe volume din colecția *Documenta Romaniae Historica*, seria A, *Moldova*, precum și, mai recent, din colecția *Documente privitoare la istoria orașului Iași* (vol. I-VII, Iași, 1999-2005).

Marius CHELCU (născut la Iași, în 1974), cercetător la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol“ din Iași; doctorand la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași, cu o teză privitoare la evoluția urbană din Moldova în secolele XVI-XVIII; preocupări de istorie medievală românească; a publicat diverse studii în reviste de specialitate din țară; în calitate de editor de izvoare documentare medievale, a publicat mai multe volume din colecția *Documenta Romaniae Historica*, seria A, *Moldova*.

Sorin IFTIMI (născut la Mileanca, jud. Botoșani, în 1965), cercetător la Centrul de Istorie și Civilizație Europeană din Iași; preocupări de genealogie, heraldică și istorie urbană medievală și modernă; a publicat mai multe studii în reviste de specialitate din țară.

Bogdan-Petru MALEON (născut la Iași, în 1976), asistent universitar la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași, în cadrul Facultății de Istorie; doctorand cu o teză privitoare la clerul din Moldova secolelor XV-XVI; preocupări de istorie medievală românească și de istoria Bizanțului; a publicat mai multe studii în reviste de specialitate din țară.

Claudiu NEAGOE (născut la Câmpulung Muscel, în 1974), asistent universitar la Universitatea din Pitești, în cadrul Facultății de Istorie, Filosofie și Jurnalism; preocupări de istorie politică și urbană; a publicat mai multe studii în reviste de specialitate din țară.

Laurențiu RĂDVAN (născut la Brăila, în 1975), lector universitar la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași, în cadrul Facultății de Istorie; doctor în istorie din anul 2003, cu lucrarea *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, publicată la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“ (Iași, 2004); preocupări de istorie urbană medievală; a publicat mai multe studii în reviste de specialitate din țară.

Eniko RÜSZ-FOGARASI (născută la Reghin, în 1966), conferențiar universitar la Universitatea „Babeș-Bolyai“ din Cluj, în cadrul Facultății de Istorie-Filosofie; doctor în istorie din anul 2000, cu lucrarea *Privilegiile și îndatoririle orașelor din cele șapte comitate transilvănene*, publicată la Editura Presa Universitară Clujeană, 2003 (titlul sub care a apărut este *Privilegiile și îndatoririle orașelor din Transilvania voievodală*); preocupări legate de istoria orașului medieval și premodern din comitatele transilvane.

Ionuț VASILOIU (născut la Câmpulung Muscel, în 1978), doctorand la Universitatea București și cercetător extern pentru Societatea Academică din România; preocupări de istorie socială și religioasă; a publicat câteva studii în reviste de specialitate din țară și de peste hotare.

Petronel ZAHARIUC (născut la Ibănești, jud. Botoșani, în 1969), conferențiar universitar la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași, în cadrul Facultății de Istorie; doctor în istorie din anul 2002, cu lucrarea *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voievod*, publicată la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“ (Iași, 2003); preocupări de istorie medievală românească; în calitate de editor de izvoare documentare medievale, a publicat mai multe volume din colecția *Documenta Romaniae Historica*, seria A, *Moldova*, și a colaborat la publicarea vol. I din colecția *Documente privitoare la istoria orașului Iași* (alături de I. Caproșu) ca și la vol. I de documente românești de la mănăstirea Xiropotam (*Documente românești din Arhiva Mănăstirii Xiropotam de la Muntele Athos, Catalog*, vol. I, Iași, 2005, alături de Fl. Marinescu și I. Caproșu).

CUPRINS

NOTĂ	5
------------	---

STUDII

Bogdan-Petru MALEON, <i>Preliminarii la o istorie a clerului de mir orășenesc din Moldova secolelor XV-XVI</i>	9
Enikő RŰSZ-FOGARASI, <i>Câteva aspecte privind atitudinea față de săraci înainte și după Reforma religioasă la Cluj</i>	41
Petronel ZAHARIUC, <i>Sucesiune și solidaritate în ctitoria domnească: mănăstirea Plumbuita</i>	57
Laurențiu RĂDVAN, <i>Boieri, orășeni și mănăstiri din zona orașului Floci (secolele XVI-XVIII). Din secretele unei familii boierești mai puțin cunoscute</i>	73
Claudiu NEAGOE, Ionuț VASILOIU, <i>Noi contribuții privitoare la comunitatea catolică din Câmpulung-Muscel (secolele XVI-XVIII)</i>	103
Marius CHELCU, <i>Drumuri și orașe în Moldova secolelor XVI-XVIII. Câteva observații</i>	145
Sorin IFTIMI, <i>Timp medieval – timp modern. Primul orologiu din Moldova (Iași, 1640)</i>	171
Mihai-Cristian AMĂRIUȚEI, <i>Vechi și nou în Iași din vremea lui Grigore al III-lea Alexandru Ghica (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea). Observații preliminare</i>	179

DOCUMENTE

Petronel ZAHARIUC, <i>Nouă documente din secolul al XVI-lea privitoare la istoria orașului București</i>	205
I. CAPROȘU, <i>Documente inedite privitoare la istoria orașului Iași (1727-1767)</i>	223
ABSTRACTS	263
AUTORI	269